LUND UNIVERSITY

Konsten att lyckas som par

Populärterapeutiska berättelser, individualisering och kön

Eldén, Sara

2009

Link to publication

Citation for published version (APA):
Eldén, S. (2009). *Konsten att lyckas som par: Populärterapeutiska berättelser, individualisering och kön*. [Doktorsavhandling (monografi), Sociologi]. Department of Sociology, Lund University.

Total number of authors:
1

General rights
Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.
• Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
• You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
• You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: https://creativecommons.org/licenses/

Take down policy
If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Download date: 19. Dec. 2025

KONSTEN ATT LYCKAS SOM PAR

Sara Eldén

Konsten att lyckas som par

Populärterapeutiska berättelser, individualisering och kön

Lund Dissertations in Sociology 85

En komplett förteckning över
Sociologiska institutionens utgivning
finns sist i boken, och på
www.soc.lu.se/info/publ

COPYRIGHT ©
Sara Eldén 2009

GRAFISK FORM
Kjell E. Eriksson

SÄTTNING
Ilgot Liljedahl

OMSLAG
Magnus Wennerhag

TRYCK
Media-Tryck, Lund University, Lund, Sweden 2009

ISBN 91-7267-286-2
ISSN 1102-4712

Innehåll

Förord 7

Introduktion **9**
Konsten att lyckas som par 9
Teoretiska ingångar, inspirationer och frågor 10
Avhandlingens disposition 13

KAPITEL 1
Individualisering, par och kön **15**
Individualiseringsteorier, kärnfamiljer och rena parrelationer 16
Feministiska utmaningar 27
Individualisering, jämställdhet, kön: Om stabilitet i förändringen 33

KAPITEL 2
Relationernas psykologisering: Populärterapi i sociologisk belysning **39**
Psykologisering och autonoma aktörer 40
Expertberoende eller autonomi:
Terapeutiskt tänkande som hot eller möjlighet för parrelationen 44
Populärterapi och feminism 53
Det autonoma ansvarstagande – och könade – paret 61

KAPITEL 3
Metod **67**
Textanalyser och feministiska projekt 68
En kulturell vändning i forskningen om familj och par 68
Feministiska och poststrukturalistiska utmaningar 70
Metoder i praktiken 78
Forska om, forska med 86

KAPILTEL 4
Fallstudie 1 – Självhjälpsböcker för par **97**
Självhjälpsböcker: Definitioner och historia 97
Självhjälpsböcker för par på svenska: En översiktlig bild 101
Konsten att få till och hålla ihop en kärleksrelation:
Närläsning av tre relationsböcker 107
Goda relationer, faser och pararbete 111

Kön: Närvaro och frånvaro 120
Manus för paret 126

KAPITEL 5
Fallstudie 2 – Relations-tv **131**
Intima genrer 132
Förändra oss! Om förändringens forum 135
Den dramaturgiska strukturen och den räddande experten 139
Förändringens aktörer 141
Experten, individen, paret 141
Den individuella och den generella berättelsen 144
Förändringens innehåll: Gränser och möjligheter 146
Det jämlika problemet: Det är aldrig den enes fel att två bråkar 146
Sensation-tv och konfliktfyllda problemberättelser 150
Vägar till förändring: Kön i miljö, språk och ”verktyg” 155
Kvinnor som städar för mycket: När ojämlikhet blir kvinnornas fel 163
Tv-kameran som förändringens agent: När det privata blir offentligt 166
Könade parideal eller utmanande offentlighet? 168

KAPITEL 6
Fallstudie 3 – Att förändras genom tv? Reaktioner, diskussioner och egna berättelser **175**
En svårfångad publik 176
Forum för reflektion 178
Kritiska läsningar och egna berättelser: Analys av webbdiskussioner 181
Diskussioner om programmen 182
”När jag läser dina rader så är det som om jag själv skulle skrivit dom.”
Om individuella och kollektiva berättelser 189
Potentialer till kollektiva berättelser om par och kön 200

KAPITEL 7
Individualiseringens komplexitet och offentliga utmaningar **207**
Det populärterapeutiska paret 207
Parproblemens offentlighet 212
Visioner om relationer: En feministisk populärterapeutisk berättelse? 216

The Art of Succeeding as a Couple **219**

Referenser **229**

APPENDIX 1
Självhjälpsböcker för par: Urval och förteckning **237**

APPENDIX 2
Förteckning över deltagare och ”problem” i tv-programmen **243**

Förord

Det blev till slut ganska många år jag kom att ägna detta forskningsprojekt. Många år som också har inneburit möten med många människor, som på olika sätt medverkat till forskningen och avhandlingsskrivandet.

Först och utan tvekan främst vill jag rikta det varmaste och största tack jag någonsin kan till min handledare Johanna Esseveld. Från första gången vi träffades har du behandlat mig med en omsorgsfull respekt som lyft, utmanat och uppmuntrat mig, och fått mig att våga tro på det jag gör. Varje gång jag kommit från handledningsmöten med dig – om det så varit bland de inspirerande boktravarna på ditt arbetsrum, i vilstolen i ditt vackra vardagsrum eller över en kaffe på nått av Malmös caféer – så har jag varit uppfylld av inspiration och forskarlust. Jag ser fram emot fortsatta inspirerande möten med dig, som forskarkollega och kär vän.

Också Diana Mulinari och Åsa Lundqvist har genom åren varit ovärderliga inspiratörer och vänner. Diana har en fantastisk förmåga att kombinera en osviklig kritisk analys med de varmaste uttryck av omsorg. Åsa är en ovärderlig samtalspartner och har dessutom varit en konstruktiv läsare av olika texter och kapitelutkast och generöst delat med sig av sina kunskaper, kunskaper jag inte hade kunnat vara utan! Jag hoppas få fortsätta samarbeta med er båda i framtiden. Jag är också mycket glad att jag fick lära känna och arbeta tillsammans med Karen Davies innan hon alltför tidigt lämnade oss.

Alla ni som genom åren, och kanske framförallt nu i slutskedet, läst, och kritiskt och konstruktivt kommenterat mina texter – Åsa Lundqvist, som redan har nämnts, Åsa Eldén, Terese Anving, Jonas Ringström, Anna Engstam, Klas Gustavsson, Mimmi Barmark, Elisabet Apelmo och Maria Norstedt, liksom även deltagare i Seminariet for kritiska studier vid Sociologiska institutionen i Lund – utan er hade jag inte klarat detta! Särskilt tack till Åsa Eldén för att du har sporrat mig att våga tro på mig själv lite mer. På slutseminariet fick jag konstruktiv kritik av Hanne Haavind, Peter Dahlgren och Ingrid Jönsson, och inte minst av Kristina Eriksson i egenskap av opponent – stort tack till er alla! Tack också till Magnus Wennerhag för hjälp med omslaget.

During my years in graduate school, I had the opportunity to work with prominent international scholars. Wade Clark Roof kindly enabled my visit to University of California, Santa Barbara. Kum-Kum Bhavnani invited me to challenging and wonderful seminars in feminist theory and methodology. Beverly Skeggs, Arlie Russell Hochschild and Anne-Lise Ellingsæter gave invaluable comments on my project and encouraged me to be more daring in my analysis.

Tack till Martin Sunnerdahl och all personal på Universitetsbiblioteket i Lund för att ni så tålmodigt har hjälpt mig med två av de redskap som varit ovärderliga i mitt arbete – datorer och böcker. Projektet har också möjliggjorts tack vare ekonomiskt stöd från *STINT*, *Crafoordska stiftelsen* och *Dagny och Eilert Ekvalls premie- och stipendiefond*. Tack också till alla ni som delade med er av kunskaper och erfarenheter om parkurser i projektets början. Jag hade stort utbyte av våra samtal, även om det visade sig att projektet sedan skulle ta en annan vändning. Jag hoppas få möjlighet att återkomma till er i framtiden!

Alla doktorandtidens bördor har med lätthet vägts upp av de spännande människor jag mött. Mimmi Barmark blev tidigt min själsfrände och många gånger min räddningslina i akademins dimmor, liksom i livet i övrigt. Terese Anving, Agneta Mallén, Martin Berg, Daniel Bjerstedt och Johan Vaide har varit mina vänner och mitt stöd i nöd och i lust. Elisabet Apelmo, Anna Engstam, Malin Espersson, Klas Gustavsson, Magnus Karlsson, Helena Ledje, Henrik Loodin, Henrik Lundberg, Anna Olovsdotter Lööv, Tina Mattson, Daniel Melén, Maria Nielsen, Jan-Olof Nilsson, Maria Norstedt, Marcus Persson, Magnus Ring, Kerstin Sandell, Eva Schmitz, Joakim Thelander, Magnus Wennerhag, David Wästerfors, Chia-Ling Yang och Charlotta Zettervall, och alla ni andra som på era speciella sätt förgyllt min akademiska – och också privata – vardag.

Tack också till alla ni kära vänner som påminner mig om att det finns ett liv utanför akademin. Särskilt tack till Jenny och Mikael Klintman för att ni så generöst har bjudit in oss i ert liv de senaste månaderna! Och en varm, varm kram till Christina Bjerke som alltid finns där för mig. Åsa, Jonas, Max, Ville och Noel är mina alldeles speciella ögonstenar! Mina kära föräldrar Anne-Len och Lars Eldén har varit helt ovärderliga, inte minst det senaste året, med barnvaktshjälp, omsorg och uppmuntran. Oscar, Måns och Hillevi är mitt närmaste lilla gäng, mina älsklingar! Ett alldeles speciellt tack till Oscar för att du i ditt sätt att leva visar på möjligheten till en annan typ av ”pararbete”. Boken är till dig.

Sara Eldén, Malmö, februari 2009.

Introduktion

Konsten att lyckas som par

> Vi älskar varandra. Vill leva ihop, men hamnar i konflikt och står och stampar. Kanske till och med funderar på att bryta upp. Men bara viljan finns så har SVT:s relationscoacher medlen att få er relation att fungera.

Så introducerades tv-programmet *Mellan dig och mig*, ett program som under hösten 2005 hjälpte par att lösa sina problem inför tv-kamerorna. Upplägget var välbekant för tittarna från den rika flora av dokusåpa- och gör-om-mig-program som intagit tv-tablån det senaste decenniet. I handkamera-skakiga sekvenser skildrades ett hem och en parrelation där problemen tornat upp sig: vardagens torftiga sexliv, brist på ”kvalitetstid”, svartsjuka och otrohet, kontrollbehov och konflikträdsla. Experter trädde in, terapeuter och coacher, med analyser, problemdefinitioner, verktyg och lösningar, som – under förutsättning att de användes rätt och togs på allvar – utgav sig kunna ge nycklar till bättre relationer och ett bättre liv. I ”efter”-sekvenser berättades det sedan hur det gick för paret, hur väl de följt experternas råd och hur de lyckats med att lösa sina problem och rädda relationen.

I tv-program som detta, i självhjälpsböcker om förhållanden och föräldraskap, i frågespalter och reportage i dagstidningar och veckomagasin möts vi av budskapet att parrelationer minsann inte är att ta lätt på. Dating-program och matchmaking-sajter – det sistnämnda tillhandahålls numera också av ledande dagstidningar – signalerar och underbygger idealet om att alla förväntas vilja leva i parrelationer. Men när den rätta väl har hittats är det, med den populärterapeutiska terminologin, dags att påbörja det krävande men nödvändiga ”pararbetet”. Och här behövs hjälp om man får tro experterna. Allehanda psykologer, terapeuter, coacher, familjerådgivare och ibland också kändisar eller tv-personligheter förmedlar sin syn på relationer i analyser, råd och metoder.

Vad är det för bild av heterosexuella parrelationer som framträder i populärterapeutiska fenomen som självhjälpsböcker och tv-program med parfokus? Vad är det för ideal och visioner som skapas om ett liv i par, och vad är det som tvärtom ses som problematiskt? Vilka antaganden om paret, om individen, om experten och inte minst om kön görs i den berättelse som konstrueras här? Och vad betyder det att det som tidigare setts som det mest privata – det som antas äga rum mellan mannen

och kvinnan bakom hemmets stängda dörrar – nu allt oftare diskuteras i böcker och tidningar och till och med visas upp i tv?

Dessa frågor – frågor om konstruktioner av det heterosexuella paret i populärterapeutiska berättelser – är utgångspunkt och syfte i denna avhandling. Svar på frågorna har jag sökt genom tre fallstudier, dels av självhjälpsböcker för par, dels av tv-program med relationsfokus (bland annat *Mellan dig och mig*), och slutligen av webbforum kopplade till tv-programmen. I dessa framträder en bild av den ”goda parrelation”, en bild som visar sig innehålla komplexa konstruktioner av par-idealiserande, expertberoende, individualiserande antaganden, ”pararbete”, ”jämlika problem” och kön. Svar har också sökts genom en kritisk diskussion av olika teoretiska perspektiv, framförallt senmodern familjesociologi, feministisk teori och teorier om samhällets ökade psykologisering.

Teoretiska ingångar, inspirationer och frågor

Varför sätta fokus just på populärterapeutisk kultur om och för par kan man då fråga sig? Vad är det som gör självhjälpsböcker och tv-program med relationstema intressanta – kulturformer som inte sällan rynkas på näsan åt och betraktas som ”dålig” kultur med alltför simplistiska analyser och lösningar?

Ett svar på den frågan är att den populärterapeutiska kulturen får en allt viktigare roll i samhället idag. Olika forskare talar (med olika terminologi) om en ökad *psykologisering av samhället*. Det psykologiska tänkandet har fått en förgivettagen ställning, tydlig exempelvis genom att psykologiserande termer som ”självförtroende”, ”personligt trauma”, ”jobba med sig själv” eller ”hitta sig själv” är en del av vardagsvokabulären och känns självklara, trots att de inte har särskilt många år på nacken (Furedi 2004; Johansson 2006). Från att ha varit en del av den psykologiska vetenskapen och professionen så har det psykologiska tänkandet i högre och högre grad spridits till andra områden, både till andra professioner men också till populärkulturen. I populärkulturen blir det psykologiska tänkandet en viktig del i skapandet och reproduktionen av bilder av vad som är ett gott liv och hur man uppnår detta. I centrum står nämligen antagandet om *den autonoma individen*, en individ som har alla möjligheter att få ett lyckligt liv bara han/hon – med den psykologiska expertisens hjälp – kommer tillrätta med de inre blockeringar som sätter käppar i hjulet för ”självförverkligandet” (Rose 1999). Populärterapi karaktäriseras därför ofta som en i grunden individcentrerad företeelse, som tecken på och uttryck för den jag-fixering som sägs råda i dagens samhälle (se exempelvis Beck och Beck-Gernsheim 1995; Starker 2002). Utifrån detta blir fenomenet populärterapi om och för *paret* intressant. Här antas, i alla fall i utgångspunkten, att det populärterapeutiska tänkandet kan vara till hjälp för sammanhållningen i en gemenskap, för bevarandet av parrelationen, snarare än för individen. Denna spänning mellan par och individ, tillsammans med den förgivettagna ställning det terapeutiska tänkandet fått i samhället, gör

populärterapi för paret till ett intressant fält att studera för den som är intresserad av kulturella föreställningar om par och relationer i dagens samhälle.

Populärterapi om och för heterosexuella par har också kommit att spela en viktig roll i det sociologiska teoretiserandet om par- och familjerelationer de senaste decennierna. Senmodernitetsteoretikerna, Anthony Giddens (1995), Ulrich Beck och Elisabeth Beck-Gernsheim (1995, 2002), har pekat ut självhjälpsböcker och andra *reflexiva resurser* som tidstypiska dokument som både vittnar om och är symptom på de förändringar samhället i allmänhet och heterosexuella parrelationer i synnerhet genomgår. *Individualiseringens* effekter syns idag ända in i den intima sfären. Äktenskapet, som förut präglades av förutsägbarhet, tydliga könsroller och ojämlikhet har idag ersatts av en relation utan färdiga manus. Parrelationen består av två autonoma individer som hålls samman endast av den kontingenta kärlekskänslan och den ständiga reflektionen kring den egna identiteten och relationen, menar man. I den populärterapeutiska kulturen ser vi hur långt individualiseringen har kommit menar Beck och Beck-Gernsheim. Inte ens självhjälpsböcker ämnade att hjälpa par att hålla ihop handlar egentligen om detta utan mer om att ”skydda ’mig’ från ’oss’” (Beck och Beck-Gernsheim 1995, s. 97). Framtiden tecknar de därför i dystopiska drag – individualiseringsprocessen leder till ett upplösande av äktenskap och parrelationer, menar de. Giddens (1995) är mer optimistisk och tolkar populärterapin som ett instrument för skapande av den autonoma individen. Populärterapi för paret är en resurs i det ständiga reflekterandet, som i sig är en oundviklig förutsättning för den nya relation han förutspår, nämligen den demokratiska och könsjämställda *rena relationen*.

Populärterapin för paret utgör alltså en viktig del i den senmoderna teorin om individualisering, en teori som i hög grad kommit att influera både familjesociologifältet men som också nått utanför den akademiska diskussionen, till politiken och policyskapandet (se till exempel Smart 2007). Detta blir ytterligare en motivering till att sätta fokus på just populärterapin. De antaganden som görs och slutsatser som dras i den senmoderna karaktäriseringen av par- och familjerelationernas förändring har dessutom ifrågasatts och kritiserats av många, exempelvis av feministiska forskare. I kontrast till den senmoderna teorins analys och visioner om framtida intima relationer framträder forskning som, individualiseringen till trots, pekar på en fortsatt stark tendens att organisera det privata livet i parrelationer. Annan forskning visar hur dessa parrelationer, reflexiviteten till trots, fortsätter formas efter en icke-demokratisk, könsojämlik mall (se till exempel Ahrne och Roman 1997; Jamieson 1998; Smart 2007; Grönlund och Halleröd 2008). Frågan blir därmed hur man ska tolka de individualiserande tendenser som senmodernitetsteoretikerna ser i parrelationer i allmänhet och i populärterapi för paret i synnerhet. Innebär en individualiserad utgångspunkt alltid med nödvändighet att manus för tvåsamhet inte kan reproduceras? Eller kan de kanske tvärtom samexistera, eller till och med samverka? Och blir konsekvensen av populärterapins fokus på den autonoma individen verkligen en jämställd relation, bortom könsstereotyper och ojämlikhet som Giddens förutspår?

Analysen i denna avhandling kan därmed också bidra till den feministiska och sociologiska forskningen om heterosexuella parrelationer och jämställdhet. Inte minst

kan en studie av populärterapi för paret bidra till det för svensk forskning centrala temat om jämställdhet i princip och jämställdhet i praktik. Där det förstnämnda tycks omhuldas av de flesta är det sistnämnda långt från förverkligat (se till exempel Grönlund och Halleröd 2008). Individuella berättelser och parberättelser om parrelationer har studerats av flera forskare som visat hur kreativa konstruktioner av ”ursäktande” förklaringar till den ojämlika vardagsverkligheten är vanliga, förklaringar som ofta ges en individualiserad ram (av typen ”hon råkar vara bättre på att städa”, ”i vår situation var det bättre att hon stannade hemma med barnen” etc.; se till exempel Haavind 1982; Holmberg 1995; Eriksson och Nyman 2008; Evertsson och Nyman 2008). Genom att studera den populärterapeutiska berättelsen för paret framträder vad som förefaller vara en *kulturell berättelse* om paret, dvs. en berättelse som produceras och reproduceras i olika offentliga medier och sammanhang och som upplevs som självklar och förgivettagen, och som också ofta används som referenspunkt av människor i konstruktionen av individuella berättelser (Richardsson 1990). I ljuset av forskningen om individuella- och parberättelser kan en analys av den populärterapeutiska kulturella berättelsen – en berättelse som liksom de individuella berättelserna i hög grad verkar präglad av ett individcentrerat synsätt – ytterligare fördjupa förståelsen av glappet mellan jämställdhet i princip och jämställdhet i praktik.

Den feministiska forskningen har också gett ytterligare en infallsvinkel i analysen av populärterapi för paret. Den klassiska frågan om dikotomin privat/offentlig dyker oundvikligen upp, inte minst när man studerar ett fenomen som reality-tv, där det som vanligtvis anses högst privat visas upp och diskuteras i ett offentligt medium. Självhjälpsböcker med titlar som *Kärleken övervinner allt och andra missuppfattningar om parförhållanden*, eller tv-program som *Dr Phil* och som de som analyseras här sätter fokus på problem och missförhållanden i parrelationer. Dessa problem är ofta formulerade utifrån erfarenheter och av röster som tidigare inte fått utrymme i det offentliga, exempelvis – och framförallt – kvinnors erfarenheter och röster. Därmed blir det relevant att diskutera den populärterapeutiska kulturens potential att utmana dikotomin privat/offentligt (Simonds 1992; Epstein och Steinberg 1995; Shattuc 1997; Illouz 2003). Innebär populärterapi för paret ett offentligt legitimerande av kvinnors traditionellt nedvärderade upptagenhet med att ”prata relationer”? I så fall, vad innebär då offentligheten? Ger den röst åt nya grupper? Kan populärterapi vara feministiskt, exempelvis i linje med kvinnorörelsens medvetandehöjningsmetod? Är det möjligt att överskrida dikotomin privat/offentligt, och kanske också politisera den personliga erfarenheten, i den ram som populärterapin ger? Dessa frågor visar sig i avhandlingen ofrånkomligen kopplade till hur populärterapeutisk kultur läses och används av de – framförallt kvinnor – som konsumerar den.

Avhandlingens disposition

Den övergripande frågan om hur paret konstrueras i populärterapeutiska kulturella berättelser har som framgått genererat en mängd andra frågor, teoretiska, empiriska och också metodologiska. I avhandlingen samlar jag dessa i kapitel med olika fokus.

Det första kapitlet centreras kring begreppet *individualisering*. Detta begrepp har sedan lång tid tillbaka tjänat som metafor för sociologiska försök att beskriva samhällets förändring, och då också par- och familjerelationernas förändring. I senmodernitetsteorin blir, som jag diskuterat ovan, detta begrepp mycket centralt. Två viktiga antaganden i denna förklaringsmodell diskuteras i kapitlet. För det första, antagandet om att det skett en rörelse från ett äktenskap sammanhållet av ekonomiska incitament (i det traditionella samhället) till en parrelation sammanhållen mer och mer av emotioner (i det moderna och framförallt det senmoderna samhället). För det andra, antagandet om denna rörelses effekter på relationen mellan könen i paret, där individualiseringen antas föra med sig ett starkt förändrande jämställdhetsideal. Feministisk forskning, som jag också diskuterar i kapitlet, komplicerar beskrivningen av rörelsen från ekonomi till emotioner genom att föra in kvinnors obetalda omsorgs- och hushållsarbete i analysen, och sätter också frågetecken kring jämställdhetsidealets faktiska förverkligande och effekter i människors liv.

I det andra kapitlet vänder jag blicken mot diskussionen om samhällets och vardagens *psykologisering*. En spänning mellan teorier som ser terapeutiskt tänkande och kultur som ett för parrelationen hotande expertintrång, till teorier som ser potential till skapande av autonoma individer och demokratiska relationer presenteras. Ett synsätt som kan inkorporera denna spänning visar sig formuleras i Nikolas Rose (1999) teorier om det psykologiska tänkandets funktion i samhället. Vidare diskuteras identifikationen av kopplingar mellan populärterapeutisk kultur och feministisk rörelse och politik. I feministisk forskning om populärterapeutiska fenomen visar sig antagandet om ökad individualisering leda till andra fokus och slutsatser än i senmodernitetsteorin. Genom att ta utgångspunkt i de effekter det populärterapeutiska individualiserande synsättet har, inte i första hand på parrelationen utan snarare på möjligheten att formulera, lyfta fram och legitimera kvinnors erfarenheter på en offentlig arena, så kan den feministiska analysen ge en mer komplex bild av populärterapeutiska fenomen.

Den feministiska teorin och forskningspraktiken spelar en central roll också i följande kapitel, i diskussionen om avhandlingens och forskningens metodologiska utgångspunkter. Den centrala frågan är huruvida det är möjligt att förena en feministisk emancipatorisk metodologi med de text- och språkfokus som sprungit fram i den kulturella vändningens spår. Den metodologiska diskussionen är också nära kopplad till den mer praktiska presentationen av hur jag gått till väga i mitt användande av diskursanalysens och den narrativa analysens metodverktyg, liksom till den etiska diskussionen om forskningens syfte och forskarens roll.

De nästföljande tre kapitlen utgör var för sig en presentation av de fallstudier av populärterapeutisk kultur som genomförts: självhjälpsböcker för par, terapeutiska

relations-tv-program, samt webbforumdiskussioner. I självhjälpsböckerna skriver terapeuter, psykologer, coacher och andra experter om vad som karaktäriserar och hur man uppnår ”den goda parrelationen”, ett ideal som visar sig ha en komplex relation till parrelationen som en könad institution. I de terapeutiska relationsprogrammen – här representerade av två svenska programproduktioner i skärningspunkten mellan dokusåpan, gör-om-mig-genren och pratshowformatet – tar experter sig an specifika par med specifika problem, problem som illustreras, analyseras och löses under programtiden. Tv-programmen visar sig reproducera mycket av det ideal om den goda parrelationen som framträtt i självhjälpsböckerna, men tv-mediet med dess filmatiserade skildringar och sökande efter olika berättelser och konflikter visar sig samtidigt ge en mer komplex bild av parrelationer än självhjälpsböckerna. Den singulära rösten i självhjälpsboken – expertens röst – får här, åtminstone delvis, samsas med andra röster och berättelser, i form av de deltagande paren, något som väcker frågan om tv-programmens potential att utmana dikotomin privat/offentligt. I webbforumdiskussionerna, forum som är kopplade till de båda tv-programmen, blir denna fråga än mer aktuell. Här är expertrösterna helt frånvarande och utgör endast en indirekt fond för den diskussion tittare och andra för med varandra. Där de två första fallstudierna fokuserar min tolkning och analys av populärterapeutisk kultur öppnar den sista fallstudien för andras tolkning och användning av den text tv-programmen utgör, en användning som visar sig rymma både reproduktion av populärterapeutiska synsätt men också kritiska diskussioner om desamma. Inte minst visar sig igenkänning och delande av egna erfarenheter – framförallt kvinnor emellan – vara ytterst viktigt. Syftet med att fokusera olika medier är därmed dels att visa hur en populärterapeutisk förståelse av paret reproduceras i olika sammanhang, men också att visa på en rörelse från ett medium där expertrösten är stark till ett medium där den är helt frånvarande.

I det sista kapitlet diskuterar jag slutligen den bild av det populärterapeutiska paret som framkommit i analysen, utifrån de begrepp och antaganden som visat sig centrala. Jag diskuterar också vidare den eventuella potential till överbryggande av dikotomin privat/offentligt som finns i den populärterapeutiska berättelsen, liksom även, avslutningsvis, möjligheterna till en politiskt radikal feministisk populärterapi.

KAPITEL I

Individualisering, par och kön

Det har blivit svårare för par att hålla ihop. En devis som såväl explicit som implicit uttrycks i, och ligger till grund för, populärterapeutisk kultur för paret. Parrelationer spricker för att människor som ingått i dem grälar och känner sig otillfredsställda och olyckliga menar man. Det saknas tydliga manus för hur man ska leva ihop i dagens samhälle. Därför behövs experten i självhjälpsboken, i rådgivningsspalten och i tv-soffan med sina analyser, lösningar och verktyg.

Den populärterapeutiska berättelsen är inte ensam om att teckna denna bild av sakernas tillstånd. Teorier om det senmoderna samhällets individualisering, framförallt i Anthony Giddens (1995), Ulrich Beck och Elisabeth Beck-Gernsheims (1995, 2002) tappning, talar i liknande termer. Vi lever i en tid där parrelationer blivit till individuella, riskfyllda projekt utan stöd av forna tiders samhällsstrukturer och färdiga manus menar de. Individualiseringen frigör från traditionens band och tvingar människor att skapa sina egna liv, något som utmanar familjens och äktenskapets sammanhållning, och också traditionella könsroller. Individualiseringsteorier har dock inte fått stå oemotsagda i sin beskrivning av de intima relationernas tillstånd. Feministisk forskning och teori har pekat på problematiska antaganden i individualiseringsteoriernas historieskrivning, och inte minst ställt sig frågande till beskrivningen av en förestående upplösning av familjens könsroller.

I detta kapitel ställs individualiseringsteoriernas antaganden mot feministisk forskning om familj och kön.[1] Två teman som varit centrala i den familjesociologiska forskningen i allmänhet och i individualiseringsteorier i synnerhet är i fokus (jfr Smart 2007, s. 10ff). För det första, antagandet att familje- och parrelationer har rört sig från att vara sammanhållna av ekonomiska incitament till att i högre och högre grad hållas samman av emotioner. Vidare, och för det andra, antaganden om individualiseringens effekter på relationen mellan könen, och därmed på sammanhållningen, i det heterosexuella paret där ett framväxande jämställdhetsideal antas spela en viktig roll. Feministisk forskning komplicerar beskrivningen av rörelsen från ekonomi till emotioner genom att föra in kvinnors obetalda omsorgs- och hushålls-

arbete i analysen och sätter också frågetecken kring jämställdhetsidealens faktiska förverkligande och effekter i människors liv.

Individualiseringsteorier, kärnfamiljer och rena parrelationer

En av de mest centrala teserna inom sociologisk teori sedan 1900-talets början har varit idén om rörelsen från ett traditionellt samhälle till ett modernt. Individens ställning spelar en viktig roll i detta tänkande där vi antas ha gått från ett samhälle där individen och dennes livsbana var underordnad kollektivet och bands av traditionens ramar och normer, till ett modernt, och senare post-, hög- eller senmodernt samhälle[2] där den enskilde individen ses som mer och mer fristående från traditionen. I det som kallas senmodern sociologisk teori benämns denna rörelse *individualisering* (Beck och Beck-Gernsheim 2002).

Traditionella och moderna familjer

Individualiseringstanken har länge varit central i sociologisk teori om familje- och parrelationer. Redan i det tidiga 1900-talets teorier om den moderna familjen och det moderna äktenskapet identifierades en rörelse från familjerelationer sammanhållna av det som sågs som yttre omständigheter, så som religiösa påbud och ekonomiska omständigheter, till en ökad betydelse av det som antogs vara inre omständigheter knutna till individen, så som emotionell tillfredsställelse och kärlek (se till exempel Myrdal och Myrdal 1935; Burgess och Locke 1945). Den rörelse som beskrevs var, i ett första steg, den från traditionell storfamilj till modern kärnfamilj.

En av efterkrigstidens mest kända artikulatörer av denna tes var Talcott Parsons. För Parsons var rörelsen från ekonomiskt sammanhållen storfamilj till en mer emotionellt motiverad liten familjeenhet ett viktigt antagande i den övergripande strukturfunktionalistiska samhällsteori han formulerade (Parsons och Bales 1955; Parsons 1965/1971). Tanken var att det moderna industrialiserade samhället både möjliggjorde och krävde en mindre enhet i den privata sfären, med tydliga och åtskilda roller för mannen respektive kvinnan. I och med det ökade välståndet, som förde med sig minskad dödlighet både bland vuxna och bland barn, så antogs fler ha möjlighet att förverkliga den idealtypiska – vad Parsons kallar ”normala” – familjen. Den framväxande medelklassen antogs därmed i Parsons teori vara den primära aktören i det moderna samhällets framväxt (Parsons 1965/1971, s. 399). Övergången från stor- till ”normal” familj innebar att familjen blev mindre och därmed mer flexibel gentemot arbetsmarknaden. Det innebar också en omvandling av familjen från produktions- till konsumtionsenhet, en rörelse som var nödvändig för industrialisering-

ens och det kapitalistiska systemets framväxt enligt Parsons (se också Smart 2007, s. 10-11).

Uttrycket ”den normala familjen” i Parsons tänkande motsvarar det som vanligtvis avses med begreppet kärnfamilj. För Parsons var familjen den institution som skapades kring äktenskapet mellan en man och en kvinna. Det äktenskapliga bandet var enligt honom en primär koppling, dvs. en förgivettagen utgångspunkt för individen, överordnad alla andra sociala förpliktelser och band (jfr Cheal 1999, s. 59). Äktenskapet fick i den idealtypiska familjemodellen en tydligare emotionell prägel i jämförelse med vad som var fallet i den traditionella storfamiljen genom den funktion Parsons tillskrev uppdelningen i privat och offentligt. För att individen skulle överleva i den hårda offentligheten krävdes enligt detta tänkande en trygg hamn, dvs. den privata sfären representerad av kärnfamiljen. Här framträder Parsons välkända och mycket kritiserade funktionalistiska könsmodell då det antogs vara mannen, i sin roll som familjeförsörjare, som skulle inta en *instrumentell* roll och befinna sig i den offentliga sfären medan kvinnan skulle vara *expressiv* och sörja för familjemedlemmarnas känslomässiga välbefinnande samt ha huvudansvar för hem, hushåll och barnuppfostran (Parsons 1965/1971, s. 398; Parsons och Bales 1955).

> For the normal adult, then, his marriage and his role as parent constitute the primary going reinforcement of his psychological security. The family can thus be seen to have two primary functions… On the one hand it is the primary agent of socialization of the child, while on the other it is the primary basis of security for the normal adult. (Parsons 1965/1971, s. 402)

Den feminina rollen som hustru och mor, en roll vars plats var i den privata sfären, antogs ge en stabiliserande effekt i den offentliga sfären genom att forma stabila och trygga barn och män. Funktionsuppdelningen mellan könen i kärnfamiljen innebar därmed en tydligare uppdelning mellan ekonomi och emotioner i jämförelse med storfamiljen. I den ”normala” familjen förväntades männen befinna sig i den offentliga sfären, där också de ekonomiska relationerna förlades, medan kvinnorna skulle befinna sig i den privata sfären och ansvara för det emotionella.

I Parsons teori finns ingen förväntan att kvinnor så småningom ska följa männen i denna individualiseringsprocess och också de röra sig utanför den privata sfären. Tvärtom framställs isärhållandet av den privata och den offentliga sfären, med kvinnans expressiva roll som följd, som nödvändig för den samhälleliga stabiliteten (Parsons 1965/1971, s. 402). Enligt Beck (2000; se också Knoll 2006) är denna typ av konstruktion av kvinnans roll i familjen exempel på det moderna samhällets inbyggda motmodernitet, dvs. en ordning som egentligen motsäger det moderna samhällets fundament, nämligen alla människors lika värde. Ordningar som denna har därför krävt ytterligare förklaringar för att kunna vidmakthållas. I Parsons fall blev det nödvändigt att, för att förklara det faktum att det var just kvinnor som skulle inneha den expressiva rollen, gå utanför den sociologiska konstruktivistiska synen på individen som annars karaktäriserade hans tänkande och hänvisa till idéer om kvinnors och mäns särart och naturliga olikhet (Roman 2004, s. 35).

Parsons var varken den första eller den sista som formulerade teorier om familjens och äktenskapets förändringar i övergången från ett traditionellt till ett modernt sam-

hälle.[3] Men hans tecknande av det ”normala” familjeidealet har haft stort genomslag, något som exempelvis avspeglar sig i antaganden och reproduktion av kärnfamiljsideal i sociologiska studier än idag (se till exempel Van Every 1999). Under 1960- och 70-talen skedde, som Neil Gross (2005) påpekar, ett omfattande utmanande av teorier om rörelsen från traditionellt till modernt samhälle. Modernitetsteorierna kritiserades från många håll, exempelvis för sin etnocentrism och sitt okritiska förhållningssätt till det kapitalistiska systemet. Modernitetsteoriernas tecknande av den moderna familjen kritiserades inte minst utifrån framväxande feministisk forskning, något som jag återkommer till längre fram. Denna nedgång i popularitet för modernitetsteorier var dock kortlivad menar Gross. Redan på 1980-talet återvände tanken om en samhällelig rörelse från tradition till modernitet, denna gång som en bakgrund till tecknandet av det som teoretikerna menade var ett senmodernt nu.[4] I dessa teorier har intimitet och familjepraktiker fått en central plats som indikatorer på det senmoderna tillståndet (Gross 2005, s. 289).[5]

Senmodern individualiseringsteori

I teorier om senmodernitet antas det att kvinnor faktiskt så småningom *har* följt männen i individualiseringsprocessens bana. Beck och Beck-Gernsheim (1995, 2002) och Giddens (1991, 1995), som är de mest kända teoretikerna i fältet och som därför står i fokus i denna framställning, tecknar liksom Parsons en bild av rörelsen från traditionell storfamilj till modern kärnfamilj, men sedan också vidare till det senmoderna samhällets familjerelationer. I det senmoderna antas också modernitetens ”motmoderna fickor”, som kvinnornas eftersläpning i individualiseringsprocessen, ha utmanats (jfr Beck-Gernsheim 2002, s. 39; Giddens 1995, s. 9-10).

Individualiseringsprocessen sker enligt senmodernitetsteorien på två (sammanlänkade) nivåer, dels en institutionell och dels en individuell nivå (Beck-Gernsheim 2002). Den institutionella individualiseringen innebär att människor idag på en samhällelig nivå tilltalas och regleras som individer snarare än som exempelvis en familjeenhet, något som också påvisats i annan forskning.[6] Individualiseringsprocessens verkningar på den individuella nivån är dock det som framförallt intresserar senmodernitetsteoretikerna och beskrivs på följande sätt.

> [T]he traditional social relationships, bonds and belief systems that used to determine people's lives in the narrowest detail have been losing more and more of their meaning … New space and new options have thereby opened up for individuals. Now men and women can and should, may and must, decide for themselves how to shape their lives – within certain limits, at least. (Beck-Gernsheim 2002, s. ix)

De kollektiva identiteter som karaktäriserade det moderna samhället, så som klasser, familjer och etniciteter spelar idag inte samma avgörande roll menar man. För första gången i historien är individen den sociala reproduktionens grundenhet (Beck och Beck-Gernsheim 2002, s. xxii och s. 206). Detta innebär att individens individuella livshistoria har blivit mer central, och den normala biografin är en reflexiv, ”gör-

det-själv" biografi (Beck och Beck-Gernsheim 1995, s. 5; 2002, s. 3). Istället för att identifiera en kollektiv orsak till de ojämlikheter individen upplever söker han/hon biografiska förklaringar. Skapandet av den egna biografin sker dock inte enkelt eftersom moderniteten inneburit en avtraditionalisering som suddat ut de färdiga manus som tidigare fanns att tillgå, inte minst manuset för hur man lever i ett äktenskap (Beck och Beck-Gernsheim 2002, s. 203). Därmed blir individen i betydligt högre grad också själv ansvarig för skapandet av sin livssituation menar de (Beck och Beck-Gernsheim 2002, s. 24).

Den faktiska förändring som individualiseringsprocessen inneburit, framförallt i övergången från det moderna till det senmoderna samhället märks inte minst i de omfattande förändringar som ägt rum i kvinnors självbiografier menar Beck och Beck-Gernsheim (2002, kap. 5). Kvinnor antas ha frigjort sig från det tidigare obligatoriska hemarbetet och idag vara ekonomiskt oberoende av män. Kvinnornas individualisering följer i Beck och Beck-Gernsheims resonemang den mer generella individualiseringsprocessen, men antar, på grund av kvinnors och mäns olika utgångspunkter i industrisamhället (roller som hemmafru respektive familjeförsörjare), olika utseende. Medan männens roll som försörjare och karriärist relativt enkelt passade in i en individualiserad arbetsmarknad och ett individualiserat samhälle, har kvinnornas liv förändrats mer radikalt, från "att leva för andra" till ett sökande efter "ett eget liv" (Beck och Beck-Gernsheim 2002, s. 57). Kvinnors ökade utbildningsgrad (som också fört med sig en ökad politisk medvetenhet), deras inträde på arbetsmarknaden (och det ekonomiska oberoende som följt därav), samt utvecklandet av och tillgången till preventivmedel har varit, vad Beck och Beck-Gernsheim kallar, objektiva förändringar som fått subjektiva, biografiska konsekvenser för kvinnor.[7]

Individernas, och då framförallt kvinnornas, förändrade självbiografier har också oundvikligen inneburit omfattande förändringar i synen på, och praktikerna inom, familjen och äktenskapet (Beck och Beck-Gernsheim 2002, s. 70ff). Äktenskapet har, menar Beck och Beck-Gernsheim, gått från att i det förindustriella traditionella samhället vara en materiell och ekonomisk bas till att i det moderna industrisamhället – i den borgerliga kärnfamiljen – vara både en materiell enhet (i form av mannens försörjarroll) och en emotionell enhet (i form av kvinnans hemarbete och känslomässiga roll att hålla samman familjen), en bild som jag visat tecknas redan av Parsons. Idag, i det senmoderna, har dock äktenskapets materiella motivering mer eller mindre försvunnit helt och den emotionella dimensionen kopplad till individen dominerar.

> This shift in what counts as a 'good' marriage means that its central focus is now the *individual person* with her own desires, needs, ideas and plans, in short, *personal happiness*. Or to put it in another way, the newly emerging form of the couple always has behind it a *claim of one's own on life.* (Beck och Beck-Gernsheim 2002, s. 72)

Sammantaget med avsaknaden av manus – av traditioner och seder att falla tillbaka på – får individualiseringen stora konsekvenser för familjelivet och äktenskapet menar Beck och Beck-Gernsheim. Familjen blir ett subjektivt valprojekt, ett av alla livsval individen ställs inför.

> Families can be constellations of very different relationships…[Through divorce and remarriage, individuals] must choose who is my main father, my main mother and who is my grandpa and grandma. We are getting into optional relationships inside families which are very difficult to identify in an objective, empirical way because they are a matter of subjective perspectives and decisions. (Beck och Beck-Gernsheim 2002, s. 204)

Det finns en ambivalens i det senmoderna teoretiska ramverk som Beck och Beck-Gernsheim tecknar. Å ena sidan framträder individualiseringen som ett slags bländverk, som en berättelse individer själva reproducerar om sina möjlighet att göra fria val, och som hindrar dem från att se sociala orättvisor utifrån klass, kön och etnicitet – stratifieringar som fortfarande enligt teoretikerna finns och påverkar livet. Beck och Beck-Gernsheim säger sig ta avstånd från en neoliberal föreställning om ”the free-market-individual” och betonar att det faktum att människor *måste* göra val inte är detsamma som att alla människor *kan* göra samma val (Beck och Beck-Gernsheim 2002, s. 11). Å andra sidan talar de om en faktisk ökad möjlighet att göra val (som exempelvis talet om val av familjemedlemmar i citatet ovan vittnar om) och om individualiseringen som en objektiv frigörelseprocess, inte minst för kvinnor. Senmodernitetsteorien i Beck och Beck-Gernsheims tappning har ofta kommit att tolkas utifrån denna sistnämnda karaktärisering (se exempelvis Jamieson 1998, 1999; Brannen och Nilsen 2005; Sandell och Mulinari 2006; Smart 2007). Den förstnämnda mer kritiska synen på individualisering i Beck och Beck-Gernsheims version av teorin återkommer i feministiskt teoretiserande om ”moderna” parrelationer som jag snart ska titta närmare på.

Den problematiska romantiska kärleken

Antagandet att äktenskapet i rörelsen från traditionellt till modernt och sedan senmodernt samhälle gått från att vara ekonomiskt motiverat, till att vara mer och mer emotionellt motiverat, får senmodernitetsteoretikerna att i sin argumentation sätta fokus på just emotioner, närmare bestämt på kärlek. Beck och Beck-Gernsheim talar om kärleken som en ny religion i samhället (1995, kap 6). Samtidigt som individualiseringsprocessen öppnat för frigörelse från traditionella normer och inte minst möjligheten för kvinnor att skaka av sig rigida könsroller och skapa ”ett eget liv” så har de lösare sociala banden gjort människor mer benägna att söka lycka i nära relationer (Beck och Beck-Gernsheim 1995, s. 24). Parrelationen blir i och med detta en arena präglad både av mer konflikt och av fler och mer romantiska förhoppningar.

Individualiseringsprocessen har fört med sig möjligheten och tvånget att välja och skapa sin egen livsbiografi vilket inneburit att konflikterna inom äktenskapet har ökat menar Beck och Beck-Gernsheim. Familjens grund blir allt mer skakig ju mer jämlika män och kvinnor blir (1995, s. 24). Intressekonflikterna mellan män och kvinnor i paret orsakas enligt Beck och Beck-Gernsheim inte av parrelationen i sig utan uppstår genom den mängd valmöjligheter individen ställs inför. Här spelar skillnaden mellan könen stor roll då denna synliggörs i valen.

> Quarrels start between married (and unmarried) couples when they realize there are options – taking a job elsewhere, dividing up the chores differently, revising one's family planning, making love to someone else. Deciding on these matters forces us to realize how different the consequences are for men and women and that the two sexes are in *different camps*. Deciding on who looks after the children, for instance, determines whose career has priority and therefore lays down who in future will be economically dependent on whom, with all the consequences involved. (Beck och Beck-Gernsheim 1995, s. 25)

Konflikter mellan män och kvinnor i paret centreras oftast kring frågan om hemarbetets fördelning konstaterar Beck och Beck-Gernsheim. Men den konkreta dimensionen i detta – hushållsarbetet – är endast ett ytligt uttryck för den djupare konflikten mellan könen som handlar om mäns och kvinnors självbild och livsprojekt. Med hänvisning till Giddens (1991) resonemang om hur alla val och alla frågor blir identitetsfrågor i det senmoderna samhället menar Beck och Beck-Gernsheim att konflikter om hushållsarbetet är uttryck för grundläggande idéer om hur ett äktenskap och hur förhållandet mellan könen bör vara. Förhandlingarna om vem som stannar hemma med barnen, vem som tar hand om disken och vem som sköter inköpen är del av våra identitetsval och del i en pågående identitetskamp (Beck och Beck-Gernsheim 2002, s. 114 f).[8]

Den romantiska kärleksideologins fortsatta och till och med ökade popularitet ska enligt Beck och Beck-Gernsheims resonemang förstås utifrån den konfliktfylldhet, osäkerhet och förvirring som en tillvaro utan färdiga äktenskapliga manus ger. I praktiken kan dock den romantiska kärleksideologin inte utgöra en sammanhållande kraft eller ett nytt manus för parrelationen (jfr Gross 2005, s. 301). I sökandet efter nya manus för äktenskapet tittar Beck och Beck-Gernsheim bland annat på populärterapeutiska kulturella uttryck som utger sig för att hjälpa par att hålla ihop (Beck och Beck-Gernsheim 1995, s. 97 och s. 175). Men också här hittar de framförallt bevis för sin individualiseringstes: självhjälpsböcker för par är enligt dem inriktade på att skydda individen snarare än att ge råd för ett liv tillsammans (en argumentation som jag återkommer till i nästföljande kapitel). Kärleken som religion verkar därmed i deras ögon inte kunna utgöra en räddning för parförhållandet och Beck och Beck-Gernsheims slutsats blir i det närmaste en varning för framtiden. Jämställdhet mellan könen är visserligen självklart och viktigt – alla kvinnor har rätt att förvänta sig de möjligheter som tidigare bara erbjudits män menar de – men, ”[t]hey should however realize that this road does not lead to a happy world of co-operative equals but to separateness and diverging interests” (Beck och Beck-Gernsheim 1995, s. 145).[9]

Också Giddens (1991, 1995, 1999) tillskriver kärleken en viktig roll i den senmoderna individualiseringsprocessens effekter på äktenskap och parrelationer. Det romantiska kärleksidealet utgjorde nämligen enligt honom startpunkten i de intima relationernas fält, för den för senmoderniteten så centrala *reflexiviteten*.[10] I det romantiska kärleksidealet formulerades för första gången idén om en personlig individuell berättelse i individens liv, en berättelse där ’jag’ och ’den andra’ kunde existera utan referens till vidare sociala processer. Här kopplades också kärlek och frihet samman och båda sågs som normativt åtråvärda ideal (Giddens 1995, s. 43). I likhet med Beck och Beck-Gernsheims tal om ”gör-det-själv”-biografier talar alltså Giddens om hur jaget i det senmoderna blivit ”ett reflexivt projekt för alla” och hur skapandet

av en jag-berättelse lett till ett uppluckrande av banden mellan individen och förutbestämda traditioner och mönster, inte minst vad gäller normer för äktenskap och kärlek (1995, s. 34 och s. 52-54).

Samtidigt innebär den romantiska kärleken oundvikligen också könsojämlikhet. Giddens problematiserar, till skillnad från Beck och Beck-Gernsheim, själva kärleksidealet i sig och pekar på den roll den romantiska kärleken spelat i skapandet av den moderna separationen mellan hem och arbete (Giddens 1995, s. 42-48). I detta blev den romantiska kärleken en allierad i underordnandet av kvinnan i hemmet. Fusionen mellan den romantiska kärleken, en kärlek som garanterade kvinnans trånande och behov av en man, och ideologin om moderskapet, som i sin tur garanterade hennes inriktning på barn och omsorg, förstärkte tillsammans föreställningen om kvinnors och mäns olikhet och skapade samtidigt en ny intim sfär för kvinnor (Giddens 1995, s. 48). Giddens menar till och med att det romantiska kärlekskomplexet gav kvinnor en identitet som förenade över klassgränser, då kvinnor som ”hjärtats specialister” träffades ”på basis av personlig och social jämlikhet inom klassindelningens vida spektrum” (1995, s. 46).

I Giddens analys får därmed den romantiska kärleken en central roll som ideologisk överbyggnad i den motmoderna motiveringen av könens olikhet och särart i den moderna kärnfamiljen. Men den kritiska analysen av det romantiska kärleksidealet till trots så är det ändå i kärleken Giddens finner hopp för framtidens intima relationer. Framtidens kärleksideal är dock långt från så ojämlika och destruktiva som var fallet med den romantiska kärleken.

Individualiserade jämlika relationer

Tecknandet av rörelsen från ekonomiskt till emotionellt sammanhållen familj och parrelation har i den familjesociologiska debatten gått hand i hand med ett annat centralt tema, nämligen tecknandet av den nya familjens framtida karaktäristika vad gäller förhållandet mellan könen. Parsons ideal om den ”normala” kärnfamiljen med dess strikta och könade rollfördelning fick visserligen stort genomslag. Men både innan och samtida med Parsons fanns det forskare som lyfte fram den individualiserade familjen och det moderna äktenskapet som en radikal och demokratisk enhet, i teorier om *kamratäktenskap*. Dessa teorier har tydliga kopplingar till dagens diskussion om intima relationer, framförallt i Giddens begrepp *rena relationer* (jfr Smart 2007, s. 11-12).

Kamratkärlek och kamratäktenskap

I en marxistisk kontext formulerade Alexandra Kollontaj redan på 1920-talet ett alternativt kärleksideal som hon kallade *kamratkärlek*. Kamratkärleken skulle vara den proletära ideologins ideal och i kontrast till den borgerliga kulturens ”luggslitna äktenskapliga ideal om en ’allt uppslukande’ och ’exklusiv’ kärlek” framhävda ”ömsesidiga rättigheter också inom kärleken, förmågan att uppskatta den andres per-

sonlighet, ett fast inbördes stöd, en vaken uppmärksamhet och ett varmt intresse för de av den andres behov som låter sig göras av de gemensamma intressena och målen" (Kollontaj 1929/1996, s. 105). För Kollontaj var kärleken en kraft att räkna med i skapandet av proletariatets kollektiva solidaritet på tvärs emot den borgerliga kärlekens roll som befästare av familjen och äktenskapet. Revolutionära idéer som Kollontajs plockas visserligen upp av 1970-talets marxister och feminister (se till exempel Skolnick och Skolnick 1971, 1974; Zaretsky 1976). Men den teori om demokratiska relationer som under seklets första hälft framförallt kom att influera den sociologiska familjeforskningen var Ernest Burgess och Harvey Lockes teori om *kamratäktenskapet* (jfr Lundqvist 2007, s. 43). Begreppet introducerades i boken *The Family: From Institution to Companionship* (1945) och innebar ett framlyftande av de positiva effekterna av den ökade individualiseringen, i övergivandet av den förmoderna, auktoritära och patriarkala familjetypen till förmån för en institution karaktäriserad av "ömsesidig kärlek, gemensamma intressen och solidaritet" (Roman 2004, s. 24). Kamratfamiljen hade som vägledande princip att uppnå personlig lycka för sina medlemmar och på så sätt vara en motvikt till den alltmer alienerade värld industrialiseringen ansågs ha fört med sig.[11]

Tron på familjens framtida potential som en trygg och samtidigt jämlik plats i en otrygg värld utvecklades också i svensk kontext av Gunnar och Alva Myrdal. I *Kris i befolkningsfrågan* (1935; se också Alva Myrdal 1944) utpekades familjens otidsenliga organisation som främsta orsak till den sjunkande nativiteten. Makarna Myrdal föreslog därför en radikal omstrukturering av familjen. Situationen i hemmet var skadlig menade de – i det närmaste "patologisk" – både för kvinnor och för barn och innebar en risk för både "överuppfostran" och nervproblem:

> Att en vuxen människa, oftast modern, skall ägna sin dag åt hemmet för att där valla ett eller två barn, det är dock ganska orimligt. Och än orimligare blir det i takt med att det övriga hemarbetet rationaliseras och minskar. I samma mån riskerar de förefintliga barnen att bli överuppfostrade och i varje fall blir situationen olidlig: några få individer ständigt slitande på varandra i en allt trängre och innehållstommare miljö. Det måste ta på nerverna och livslyckan. (Alva och Gunnar Myrdal 1935, s. 360)

Myrdals framtidsvision och analys av kvinnors plats i hemmet var därmed direkt motsatt Parsons. Samtidigt övergav inte heller de familjeinstitutionen som sådan utan betonade liksom Parsons dess viktiga roll som trygg hamn i en tuff värld. Den rationaliserade och jämlika familjen var deras ideal. Till skillnad från många andra familjesociologiska visioner om kamratäktenskap satte Myrdals fingret på just kvinnors begränsande tillvaro i familjen (se också Myrdal och Klein 1957).[12] Lösningen på detta var dock snarare en rationalisering av hemarbetet och en professionalisering av omhändertagandet av barnen än en mer jämlik arbetsdelning mellan makarna.[13] Genom att också gifta kvinnor skulle följa männen i individualiseringsprocessen och ge sig ut på arbetsmarknaden skulle dessutom äktenskapet som institution kunna räddas menade de. Som Alva Myrdal och Viola Klein uttrycker det, "mången anledning till motsättningar och tristess i äktenskapet skulle försvinna om inte kontakterna utåt och den andliga stimulansen – liksom alla inkomstmöjligheter – vore praktiskt taget ena makens monopol" (Myrdal och Klein 1957, s. 221). Det sanna

kamratäktenskapliga idealet skulle på så sätt innebära en förstärkning av familjen genom båda parters stimulans utanför densamma.

Teorierna om kamratäktenskap och demokratiska familjer som formulerades under 1900-talets första hälft andades stor framtidstro och såg förverkligandet av de nya idealen som nära förestående. Myrdal och Klein satte exempelvis stor tilltro till ”yngre makar” hos vilka de psykologiska förutsättningarna håller på att växa fram” (1957, s. 188; se också Roman 2004). På ett liknande sätt – men ett halvt sekel senare – talade Giddens (1995) i lika förhoppningsfulla termer (jfr Smart 2007, s. 12).

Senmoderna visioner och rena relationer

Där Beck och Beck-Gernsheim stannar vid att konstatera att den romantiska kärleken, sin position som ”religion” till trots, omöjligt kan vara utgångspunkt för den senmoderna parrelationens manus, går Giddens ett steg längre. Vi står inför ett nytt kärleksideal menar han, ett ideal han kallar *sammanflödande kärlek*. I detta får den potential till reflexivitet omkring den egna identiteten och tanken om framtidens formbarhet och öppenhet, som den romantiska kärleken var startpunkt för, fritt utlopp (1995, s. 47 och s. 58). Giddens definierar den sammanflödande kärleken som aktiv och kontingent, utan de ”du och jag för evigt” eller ”den enda rätta” dimensioner som karaktäriserade den romantiska kärleken (1995, s. 60f). Den romantiska kärlekens konstituerande av manligt och kvinnligt, liksom dess könsobalans, ersätts i den sammanflödande kärleken dels av ett oberoende av den heterosexuella diskursen – den sammanflödande kärleken har inget bestämt könat mål – och dels av jämlikhet då båda inblandade parter förväntas ge och ta lika mycket när det handlar om känslor.[14] Den sammanflödande kärlekens institutionaliserade form återfinns i den *rena relationen*. Denna innebär enligt Giddens att individerna går in i en relation för sin egen skull, dvs. på grundval av vad varje enskild individ ”får ut” av den. Relationen vidmakthålls också bara så länge båda parter anser att den ger tillräckligt med tillfredsställelse (1995, s. 58).

Infriandet av detta nya ideal är dock inte oproblematiskt menar Giddens, och han ser männen som mer motsträviga än kvinnorna.[15] För att hitta svaret på varför män är långsammare än kvinnor vad gäller de nya samlevnads- och kärleksidealen vänder sig Giddens till psykoanalysen, närmare bestämt till den feministiska tolkningen av psykoanalysen, i objektsrelationsteorin (Giddens 1995, s. 106ff). I korthet hävdar han, utifrån Nancy Chodorows (1978) teori, att män på grund av upplevelsen av separationen från modern i barndomen drivs att söka hos kvinnor det som saknas hos dem själva. Ju mer kvinnor anammar den sammanflödande kärleken, som i sig bygger på känslomässig autonomi och jämlikhet, desto svårare blir det för männen att få den emotionella bekräftelse de söker hos kvinnor. Män är inte oförmögna att uttrycka eller komma i kontakt med sina egna känslor, som det brukar heta med terapeutisk vokabulär, men de har svårare att konstruera en jag-berättelse som gör det möjligt för dem att förhålla sig till den ökade demokratiseringen i privatlivet, menar Giddens (1995, s. 107).

Den rena relationens inre dynamik går idag framförallt att identifiera i lesbiska relationer menar han; ”kvinnligt enkönade sexuella relationer” kan ”erbjuda en modell för etiskt försvarbart heterosexuellt handlande” (Giddens 1995, s. 128). Det lesbiska förhållandet kan på ett annat sätt än det heterosexuella (så som det ser ut idag) förhålla sig till den rena relationens strukturella motsägelse som är centrerat kring förtroende. För att skapa förtroende och en gemensam historia måste individen ”ge av sig själv” åt den andre (1995, s. 137). Samtidigt innebär detta ett risktagande. Den som ger av sig själv oförbehållsamt riskerar att bli sårad i framtiden om relationen bryts upp. Den rena relationen är därmed mer fragil än det moderna samhällets äktenskap eftersom den saknar externt stöd i form av traditioner och normer. Istället för externa strukturer – avsaknaden av färdiga manus, för att använda Beck och Beck-Gernsheims terminologi – är intimiteten *i sig* grunden på vilken den rena relationen skapas (Giddens 1995, s. 124). Där denna jämlika intimitet finns, och där en balans mellan autonomi och beroende skapas (som i den lesbiska relationen) kan också parrelationen skapa en gynnsamt situation för det reflexiva jag-projektet (1995, s. 125). Dess grund i den jämställda intimiteten, oberoende av externt definierade strukturer, gör därmed enligt Giddens den lesbiska relationen – och den rena relationen över huvudtaget – till en plats bortom makt och dominansrelationer (1995, s. 128).

Vari ligger då möjligheten till förändring från traditionella intimitetsformer med dess obalanserade maktrelationer, till den rena relationen med dess demokratiska grund? Både Beck och Beck-Gernsheim och Giddens tecknar utvecklingen mot ökad individualisering, med dess konsekvenser för de intima relationerna, som i full gång och utan återvändo. Förändringarna sker dock framförallt i det lilla formatet, i det personliga livet. Vi behöver inte vänta på ”en socialpolitisk revolution för att främja emancipatoriska program”, skriver Giddens, eftersom ”[r]evolutionära processer” redan har ”hunnit en bra bit in i det personliga livets infrastruktur” (1995, s. 157).[16] Till skillnad från Beck och Beck-Gernsheim och deras varningar om äktenskapets konfliktfyllda framtid är dock Giddens optimist. I polemik mot Michel Foucaults (1976/2002, se också kapitel 2 i denna avhandling) tal om disciplinerande biomakt, där expansionen av expertsystem kring sexualitet och relationer ses som uttryck för kontroll och reglering, ser Giddens en mer dialektisk process.

> Ett samhälle med utvecklad institutionell reflexivitet är också ett mycket laddat samhälle, som möjliggör olika former av enskilda och kollektiva insatser, vilka genomgripande förändrar den sexuella sfären. (Giddens 1995, s. 151)

I moderniteten finns enligt Giddens en genomgående rörelse inåt, det vill säga ”verksamhetsordningar som bestäms utifrån i dessa ordningar inneboende principer” (1995, s. 151). Medan flertalet sociala arenor i förmodern tid sågs som styrda av externa faktorer (som tradition, men också exempelvis biologi) innebär moderniteten att dessa ses som socialt uppfunna. Giddens kallar detta radikala brott, orsakat av de moderna institutionernas uppbrott från traditionen, för ”särskiljandet av erfarenheten” (1995, s. 155).[17] Detta för också med sig ett upplösande av de moraliska och etiska antaganden som kopplade den sociala aktiviteten till, vad gäller till

exempel sexualiteten, det trancendentala, till naturen och reproduktionen. Liksom Beck och Beck-Gernsheim menar Giddens därmed att i och med individens frikopplande från traditionen framkommer sexualiteten, och därmed också den heterosexuella relationen, som en konstruktion och alltså också som ett livsstilsval bland andra (1995, s. 155). Häri ligger också potentialen för emancipation och förändring, menar Giddens. Och sexuell emancipation är, enligt hans mening, det samma som sexuell demokratisering.[18]

Medan demokratiseringen av den offentliga sfären framförallt var ett manligt projekt så är den nu pågående demokratiseringen av den privata, personliga sfären en process i vilken kvinnor spelar huvudrollen. I slutändan kommer den dock vara till nytta för alla parter (Giddens 1995, s. 159). Demokrati handlar enligt Giddens om att skapa fria och jämlika relationer mellan individer på ett sådant sätt att människor har möjlighet att utvecklas och uttrycka sina olika kvaliteter och respektera varandras olikheter, samtidigt som de är skyddade mot godtyckligt användande av politisk auktoritet och makt och är involverade i beslut som fattas om dem (1995, s. 159-160).[19] Dessa allmänna karaktäristika rörande demokrati utvecklades i den offentliga sfären men har nu i större och större utsträckning fått legitimitet i den privata sfären. Intimitetens möjliga framtid och hopp finns i demokratin, och den strukturella källan för detta hopp är framväxten av rena relationer. Enligt Giddens kan alla demokratins aspirationer kopplas till principen om *autonomi*, dvs. individens förmåga till självreflektion och självbestämmande.

> På privatlivets område innebär autonomi det framgångsrika förverkligandet av det reflexiva jag-projektet – förutsättningen för att kunna relatera till andra på ett jämlikt sätt. (Giddens 1995, s. 163)

Av det reflexiva jag-projektet, av skapandet av autonomi, följer förmågan att respektera andra. För att förverkliga denna autonomi, liksom också idealen om medbestämmande och skydd från maktutövning, krävs dock hjälp på traven för individer och par i dagens samhälle enligt Giddens. Den institutionaliserade formen för detta ideal är som framgått den rena relationen. Den rena relationen bygger på en kontinuerlig reflexivitet – från båda parter – och på en total öppenhet gentemot varandra, liksom på det Giddens kallar ett implicit ”rullande kontrakt” (1995, s. 165) – ett kontrakt som både utgör förhållandets konstitutiva grund, och samtidigt ständigt är öppet för diskussion och utvärdering. Som en hjälp i skapandet av dessa regler finns därför i det senmoderna samhället olika populariserade former av expertsystem för reflexivitet menar Giddens, inte minst populärterapi, eller *reflexiva resurser* med hans vokabulär. Till skillnad från Beck och Beck-Gernsheim som ser populärterapeutiska fenomen som ytterligare bevis för individualiseringens upplösande krafter så ser Giddens i dessa potential till något nytt. Hur banala självhjälpsböckernas råd än kan framstå har de onekligen redskap för skapandet av autonomi, och därmed för kommunikativt öppna, reflexiva och jämlika relationer menar han (1995, s. 166-167).

Senmodernitetsteoretikernas användning av och syn på populärterapeutisk kultur blir ett centralt tema i nästföljande kapitel. Giddens, Beck och Beck-Gernsheims beskrivning av individualiseringsprocessen och dess konsekvenser för familje- och

parrelationer kan sammanfattningsvis karaktäriseras som i stort sätt samstämmig, bortsett från deras framtidsvisioner. Beskrivningen av rörelsen från en ekonomisk sammanhållen till en mer och mer emotionellt sammanhållen familje- och parrelation, med större fokus på individen, delar de inte bara med varandra utan också med merparten av den familjesociologiska forskningstraditionen. Den senmoderna parrelationens möjligheter ser de dock helt olika på: där Beck och Beck-Gernsheim ser könade konflikter och sönderfall ser Giddens potential till jämlikhet och demokrati bortom könsnormer och tillskriver – liksom Parsons, om än på andra grunder – parrelationen en viktig roll för skapandet av för samhället välfungerande individer (autonoma och ”jag-berättelse”-konstruerande män och kvinnor).

Feministiska utmaningar

Den dominerande familjesociologiska beskrivningen av familje- och parrelationer – från ekonomiskt till emotionellt sammanhållna, från patriarkala till antingen könsuppdelade eller demokratiska och jämlika – har inte fått stå oemotsagd. Problematiseringar, nyanseringar och ifrågasättanden av de stora teoretiska formuleringarna i strukturfunktionalismen och senmodernitetsteorin har kommit från många håll, inte minst från forskning med en mer tydlig empirisk förankring (jfr Smart 2007, s 8-9).[20] Ett teoretiskt fält som utmanat är den feministiska forskningen om familj, par, heterosexualitet och kön. Under hela 1900-talet har sociologisk forskning om familjen diskuterats och kritiserats av feminister, och den feministiska forskningen har också kommit att påverka olika sociologiska fält.[21] Genom att fokusera kvinnors roll och plats i familj och parrelationer och kontrastera deras faktiskt upplevda erfarenheter med den bild sociologiska teorier tecknat har feministiska forskare möjliggjort ett ifrågasättande och en problematisering av individualiseringsberättelsen.

Den problematiska kärnfamiljen

En viktig del i det feministiska teoretiserandet under 1900-talet har varit att peka på det problematiska med att framställa kärnfamiljsinstitutionen som självklar, ”naturlig” och funktionell (Thorne 1992, s. 4). Parsons strukturfunktionalistiska familjemodell var ett viktigt mål för kritiken. Att hävda könsrollernas funktionalitet var ett uttryck för androcentrism menade man eftersom den könsuppdelade familjen knappast var funktionell utan snarare begränsande ur kvinnornas synvinkel (Roman 2004, s. 52).

Samtidigt, som Esseveld (1988) påpekar, användes också Parsons teorier som inspiration för feminister i det som i en nordisk kontext kom att kallas könsrollsforskning. Utgångspunkten var den av Parsons etablerade tanken att kvinnor och

män har olika roller i den moderna familjen, men i kontrast till Parsons, och i linje med exempelvis Myrdal och Klein (1957), hävdade könsrollsteoretikerna att denna uppdelning var problematisk (Baude och Thorsell 1968; Roman 2004, s. 37-38). Harriet Holter (1968), Edmund Dahlström (1968, 1992) och Rita Liljeström (1973) brukar framhållas som centrala gestalter i den nordiska könsrollsforskningen. Holter (1973) pekade exempelvis på hur rörelsen från familjen som produktions- till konsumtionsenhet inneburit en förändring av könsuppdelningen i familjen, men däremot inte en upplösning av densamma. Däremot har könsuppdelningen, och inte minst kvinnans roll i familjen, blivit mer och mer osynliggjord och individualiserad i det moderna samhället (se Esseveld 1988, s. 262). För Holter, liksom för Liljeström och Dahlström, innebar könsrollsteorin en möjlighet att synliggöra olikheter och därmed ojämlikheter mellan könen för att på så sätt identifiera hinder i strävan efter ett upplösande av dessa ojämlikheter (Esseveld 1988, s. 262f; Dahlström 1992). I deras teorier framträdde också en mer kritisk förståelse av individualiseringsprocessen som en del i osynliggörandet av kvinnors situation i äktenskapet, en dimension som senare plockats upp av andra forskare.

Könsrollsforskningen blev dock även utsatt för kritik. Teorierna hade en alltför statisk syn på samhället hävdades det, och problematiserade inte heller i tillräckligt hög grad makt och konflikt i parförhållanden, samt hade en alltför deterministisk syn på individen som bestämd av de roller hon spelar (Roman 2004, s. 41; Dahlström 1992).[22] I samklang med den framväxande kvinnorörelsen formulerades under 1960-talet en allt skarpare kritik mot kärnfamiljsinstitutionen, exempelvis i teorier om moderskap (Chodorow 1978; Firestone 1988) och sexualitet och våld inom familjen (Millet 1970; MacKinnon 1989; jfr också Thorne 1992 och Roman 2004). Genom att frångå synen på familjen som en enhet och sätta kön i fokus kunde den feministiska teorin också problematisera den romantiska kärleksideologin (Smart 2007, s. 60f). Adrienne Rich (1980) visade exempelvis hur konstruktionen av heterosexualiteten som ”naturlig”, en konstruktion som inte bara präglat mainstreamvetenskapen utan också mycket feministiskt teoretiserande, var en del i reproduktionen av kvinnoförtryck. Genom den obligatoriska heterosexualiteten, som enligt Rich garanteras av den romantiska kärleksideologin, konstrueras kvinnliga identiteter som naturligt sökandes manliga partners. Därmed blir kvinnorna lojala mot, och identifierar sig i första hand med, män, något som försvårar kvinnors identifikation med andra kvinnor (Rich 1980; jfr också Radicallesbians 1970).

Den könade arbetsdelningen

En viktig del i det feministiska problematiserandet av familj har fokuserat mainstreamsociologins historieskrivning om den moderna familjens historia, funktion och karaktär. Karaktäriseringen av det moderna industrialiserade samhällets uppdelning i offentligt och privat, och den skarpa skiljelinje som drogs mellan den ekonomiska sfären och familjesfären, har ifrågasatts. Den strukturfunktionalistiska – och till viss del även den marxistiska[23] – karaktäriseringen av familjen som en privat ”oas” och

en plats för rekreation bortom den hårda kapitalismens offentlighet ifrågasattes genom en dekonstruktion av kärnfamiljens underliggande könsstruktur (se till exempel Bernard 1972). Genom att fokusera kvinnors situation i familjen, och inte minst det arbete som kvinnor utförde här, ifrågasattes också den sociologiska karaktäriseringen av att familjen mist sin ekonomiska funktion (Roman 2004, s. 47). En central punkt i denna forskning har varit att lyfta fram arbetet i hemmet som just ett *arbete* – ett arbete som oftast utförs av kvinnor och som dessutom är oavlönat (Roman 2004, s. 65). Genom att studera hemarbetet utifrån samma analytiska kategorier som sociologin vanligen studerade industriarbete – kategorier som arbetsförhållanden, grad av autonomi eller arbetstillfredsställelse – visade Ann Oakley (1974) i sin banbrytande studie av brittiska hemmafruar att de ”sysslor” kvinnorna utförde i hemmet faktiskt var ett arbete (Roman 2004, s. 65).

Kvinnors oavlönade arbete hade också enligt den feministiska argumentationen en avgörande betydelse för samhällsekonomin i stort, en betydelse som osynliggjordes i konstruktionen av den ”normala” familjens emotionella karaktär. Marxistiska feminister utvecklade under 70-talet frågan om relationen mellan den kapitalistiska ekonomin och hemarbetet, en diskussion som enligt Christine Roman var avgörande för det faktum att hemarbetet sedan början av 90-talet är en självklar del av västerländska länders statistik i så kallade tidsstudier (Roman 2004, s. 70). Marxistiska teorier om familjens funktion i kapitalismen kritiserades dock för att endast fokusera externa förhållanden, dvs. relationen mellan familjen och marknaden, och därmed lämna den interna arbetsdelningen inom familjen outforskad. Teoretiker som Heidi Hartmann (1981) och Christine Delphy (1984) ville därför införa patriarkatsbegreppet i analysen av familjen. Där radikalfeministiska definitioner av begreppet talade om mäns kontroll över kvinnors sexualitet definierade Hartmann patriarkat som mäns kontroll över kvinnors arbetskraft och Delphy talade om äktenskapet som ett arbetskontrakt (Carlsson Wetterberg 1983; Roman 2004, s. 72-73).

En mängd studier har sökt visa på och förklara den specifika karaktär hemarbetet fått i västerländska samhällen. I polemik med den sociologiska teorin om familjens minskade ekonomiska funktion och familjen som plats för rekreation myntade exempelvis Arlie Russell Hochschild (1989/1997) uttrycket *det andra skiftet*. Det andra skiftet fångar den arbetssituation moderna medelklasskvinnor i västvärlden befinner sig i, där lönearbetet oftast avlöses av ett andra skift av hemarbete. I svensk sociologisk forskning har studier av familjens arbetsdelning intagit en central plats och framförallt fokuserat glappet mellan jämställda ideal och ojämställd praktik, ett fokus som kan sägas ha sitt ursprung redan i könsrollsforskningen (se Baude och Thorsell (red.) 1968; Björnberg och Bäck-Wiklund 1987; Acker (red.) 1992). Kvantitativa studier har effektivt kunnat visa på glapp mellan ideal och praktik genom att mäta och kontrastera människors attityder mot vad de faktiskt gör i form av hushållsarbete (Ahrne och Roman 1997; Nordenmark 2004; Grönlund och Halleröd 2008).

Individualiserade parberättelser och moderna par

I påtalandet av glappet mellan ideal och praktik görs i de kvantitativa studierna ofta påpekanden om att föreställningar om par, kärlek och familj kan spela in och förklara förändringströgheten (se till exempel Grönlund och Halleröd 2008, s. 24; Nilsson 2008, s. 107; Nordenmark 2008, s. 127ff). Dessa föreställningars innehåll eller funktion kan dock sällan närmare studeras i det kvantitativa materialet. Feministisk forskning med en mer kvalitativ ingång i studiet av arbetsdelning har däremot kunnat belysa dessa föreställningar. Här framträder också individualiseringen som en i allra högsta grad problematisk process.

Hochschild visade (1989/1997) i sina omfattande etnografiska studier hur utförandet av hemarbete inte kan frikopplas från kulturella föreställningar om familjen och paret som finns i samhället. Kvinnors arbete i hemmet utgörs inte bara av det rent praktiska hushållsarbetet utan också av det Hochschild kallar *känsloarbete*, ett arbete som går ut på att upprätthålla känslomässiga band, ge omsorg och stöd och skapa en känsla av tillhörighet. I det känslomässiga arbetet ingår också för kvinnorna att ”känna på rätt sätt”, det vill säga att undertrycka känslor av besvikelse och missnöje över det faktum att deras män inte lever upp till idealet om jämställdhet, och därmed upprätthålla bilden av att ”allt är bara bra” (Hochschild 1989/1997, s. 45-46). I en nordisk kontext pekar Hanne Haavinds (1982) analys av parrelationens socialpsykologi på liknande dimensioner. Haavind vidareutvecklar Harriet Holters (1973) identifikation av könsrollernas och könsojämlikhetens ökade osynliggörande och individualiserande i det moderna samhället. Mannen och kvinnan i dagens västerländska *moderna par*, dvs. par som säger sig vilja förverkliga ett jämställt parideal, har ett gemensamt projekt menar Haavind:

> Å få forskjellene i måten de innretter seg på ovenfor hverandre og utad ovenfor omverdenen, til å fremstå ikke bare som rimelige og likeverdige, men som en følge av den kjærlighet de har for hverandre. (Haavind 1982, s. 147-148)

Ojämlikheten i parrelationen är enligt Haavind kopplad till den centrala plats den individuella kärleksupplevelsen fått i dagens parrelation. Kärlekskänslan må vara den samma för både män och kvinnor menar hon, men det sätt man skapar den på hos varandra skiljer sig åt. Könskärleken, som hon kallar den, är ett ”følelsesmessig tilstand (eller forhåpningen om en slik tilstand) som får den mannlige dominans og den kvinnelige underordning til å fremstå som positivt og etterteaktelsesverdig for begge parter” (Haavind 1982, s. 148). Genom att förstå maskulinitet och femininitet som relationellt konstruerade visar Haavind hur positiv kvinnlighet och manlighet skapas genom hur vi förhåller oss till varandra. Det som har störst chans att bli värderat som positivt kvinnligt idag är en underordning som framstår som något annat än en underordning, nämligen som något självvalt och eftersträvansvärt. Parrelationen är därmed en central arena för konstruktion av kön menar Haavind. I empiriska studier av par framkommer hur kvinnor på olika sätt anpassar sig till mannen mer än det omvända, och att kärlekskänslan spelar en avgörande roll för hur båda två legitimerar och ser på detta anpassande: hon anpassar sig efter honom av kärlek, för att hon vär-

desätter honom som person, han uppfattar att hon gör saker för honom av kärlek, för att hon värdesätter honom som person (Haavind 1982, s. 154ff; jfr också Holmberg 1995). Konsekvensen av detta blir exempelvis att kvinnor tar huvudansvar för barn och hem, något som framställs som ett *individuellt val*, en specifik omständighet som passade deras respektive ”personligheter” och situation bäst (Haavind 1982, s. 158-159). Dessutom, eftersom kvinnor idag har rätt att fritt välja partner (en ordning som västvärlden gärna lyfter fram som markör för ett civiliserat samhälle), får kvinnorna också ett större ansvar för det val de gör. Detta ansvar innebär ett större krav på kvinnorna att bevisa att de gjort rätt val – en misslyckad relation faller tillbaka på dig själv och ditt eget dåliga omdöme (ett antagande som vi ska se i allra högsta grad finns närvarande i den populärterapeutiska berättelsen) – vilket hindrar kvinnor från att ”klaga”, både för sig själva och för andra (Haavind 1982, s. 165).

Den problematiska senmoderna teorin

Feministisk forskning om familj- och parrelationer har som framställningen ovan visar synliggjort problematiska antaganden i sociologisk familjesociologi både före och efter senmodernitetsteoriernas tid. Kritik mot den enkla beskrivningen av rörelsen från ekonomiskt sammanhållen till emotionellt sammanhållen parrelation riktades mot familjesociologin vid 1900-talets mitt och riktas också idag mot senmodernitetsteorin (Roman 2004, s. 47-51; Jamieson 1999). Enligt Beck och Beck-Gernsheims historieskrivning har kvinnor – om inte nu så i alla fall i en mycket snar framtid – befriats från det tidigare obligatoriska hemarbetet och konflikter om hemarbetet ses som en ytlig markör för en djupare ”identitetskamp” snarare än ett arbete som måste utföras av någon (Beck och Beck-Gernsheim 2002, s. 114). Mot detta hävdas att kvinnor också idag faktiskt utför merparten av omsorgs- och hushållsarbetet (Ahrne och Roman 1997; Holmberg 1995; Björnberg och Kollind 2003; Grönlund och Halleröd 2008). Kritiker har inte minst visat hur Giddens teori är motsägelsefull vad gäller omsorgsarbete (se till exempel Jamison 1998). Å ena sidan antar Giddens att rena relationer präglas av fragilitet och kontingens och endast vidmakthålls så länge båda parter ”får något ut av det” (Giddens 1995, s. 58). Å andra sidan betonar han också betydelsen av att barnet får ontologisk trygghet under uppväxten för att kunna klara den ökade osäkerhet det senmoderna samhället innebär (Giddens 1991, s. 36ff).[24] Frågan blir då hur ontologisk trygghet för ett barn ska kunna utvecklas i de rena relationer föräldrarna ingår i. Som Mulinari och Sandell (2006) konstaterar finns överhuvudtaget ingen diskussion om eller plats för barn i den rena relation Giddens tecknar.[25] Det omsorgsarbete som kvinnor i det moderna samhället antogs utföra utförs därmed inte av någon i det senmoderna samhället – samtidigt som det paradoxalt nog måste utföras av någon eftersom det är förutsättningen för att det senmoderna jaget ska kunna skapas.

Den postkoloniala feminismen har tillfört ytterligare viktiga poänger i kritiken av senmoderna teoriers syn på familj och par. Mulinari och Sandell (2006) menar att frånvaro av en diskussion om hushålls- och omsorgsarbetet i senmodernitetsteorin

dels kan ses som ett (fortsatt) osynliggörande av det arbete kvinnor i heterosexuella parrelationer utför i hemmet, men det kan också tolkas i ljuset av den globaliserade arbetsmarknaden. Det reproduktiva arbetet rasifieras genom att fler och fler kvinnor migrerar för att ta hand om den vita medelklassens barn (jfr också Anderson 2000). Därmed sker en förändring av arbetsdelning inte bara (eller framförallt) mellan män och kvinnor utan mellan olika grupper av kvinnor. Denna globaliserade arbetsordning skulle kunna ses som en underliggande förutsättning för Giddens rena relation, menar de. Därmed reproduceras i senmodernitetsteorin den vita västerländska heterosexuella medelklasskvinnan som subjekt utifrån vilken utvecklingen drivs framåt och de underordnade kvinnligheter, som i själva verket är förutsättningen för hennes rörelse, osynliggörs (jfr Barkley Brown 1997; Alarcón 1991).

Att den senmoderna teorins subjekt är den vita medelklassen framgår redan i historieskrivningen om familjen. Parsons var, som jag visat, öppen med att den ”normala” familjen var en amerikansk medelklassfamilj som han utan pardon ansåg utgöra drivkraften i samhället. Hos senmodernitetsteoretikerna saknas denna explicita definition av historiens subjekt, men likväl framträder den i själva historieskrivningen. Idealet om ”hemmet” och familjen som kvinnans plats är, som senmodernitetsteoretikerna påpekar, en konstruktion sprungen ur industrialiseringen och ur den uppdelning i offentligt/privat som arbetets lokalisering utanför hemmet medförde. Men detta var ett ideal som *i sig* bar klass- och rasmässiga konnotationer och som inte heller kunde förverkligas av alla.[26] Som Skeggs (1997) visar konstrueras det västerländska idealet om familjen som en del i försöken att dominera och kontrollera olika grupper av ”andra” som antogs utgöra ett hot mot nationen och samhällsordningen. I legitimeringen av det brittiska imperialistiska projektet utgjorde exempelvis familj och kön viktiga symboliska fält där den egna moraliska överlägsenheten definierades mot det koloniserade samhällets underlägsenhet och barbari (se till exempel Narayan 1997). I slutet av 1800-talet då det brittiska imperiet skakade i sina grundvalar inleddes ett ökat skärskådande av det moraliska tillståndet i den egna befolkningen menar Skeggs (1997). För nationens bästa – för att upprätthålla moralen, hygienen och lugnet – skedde en mobilisering av krafter för hävdandet av medelklassfamiljens ideal. I blickfånget för dessa insatser stod arbetarklasskvinnan, vars förmåga att hålla samman och rätt fostra sin familj sågs som avgörande. En mängd insatser sattes in från samhällets sida för att fostra arbetarklasskvinnor till att bli omvårdande ”på rätt sätt”. Skeggs identifierar exempelvis barna- och mödravården som viktiga instanser i detta, liksom den flora av omvårdnadskurser som växer fram runt sekelskiftet och som till viss del finns kvar än idag. Skeggs refererar exempelvis en utredning från det brittiska utbildningsdepartementet från 1907 där hushållsskolor föreslogs utplacera unga arbetarklassflickor i medelklasshem i skolans närhet för att under en tid anförtros obligatoriskt obetalt hushållsarbete ”som ett lärlingsskap i att vara hemmafru” (Skeggs 1997, s. 75). På dessa och liknande sätt etablerades medelklassnormerna som ett ideal för arbetarklassflickorna att sträva mot.[27]

Individualiseringsteoriernas tecknande av familjens förändring genom historien blir därmed en berättelse som döljer de ojämlika relationer i vilka detta familjeideal uppkommit. Kärnfamiljsidealet är inte bara en historiskt ny konstruktion (se till

exempel Nicholsson 1997), utan dessutom ett ideal som konstruerats för att utesluta, kontrollera och legitimera övergrepp mot olika grupper av ”andra” (se också Jamieson 2002, s. 21). I senmodernitetsteorins evolutionistiska underton finns, som Smart och Shipman (2004) påpekar, tendenser till att konstruera en bild av västerländska kulturer som den plats där man kommit längst i individualiseringens bana och längst i förverkligandet av jämställdheten. Denna konstruktion av verkligheten reproducerar inte bara en välkänd imperialistisk syn på väst och öst, nord och syd, utan den osynliggör också hushålls- och omsorgsarbetet i sig: både vita medel- och arbetarklasskvinnors fortsatta utförande av detta arbete, och också den globaliserade ekonomins konsekvenser i svarta och migrerade kvinnors ökade utförande av detsamma i den vita medelklassens hem.

Individualisering, jämställdhet, kön: Om stabilitet i förändringen

Den teoretiska karta som jag tecknat ovan visar hur teorier om individualisering går som en röd tråd genom den sociologiska forskningen om familje- och parrelationer. Individualisering blir samlingsnamnet på de stora förändringar som samhället i allmänhet, och familje- och parrelationer i synnerhet, genomgått de senaste hundrafemtio åren. Att förändring ägt rum och att denna många gånger radikalt omkullkastat våra sätt att leva råder ingen tvekan om. En familj i centrala Malmö vid 1900-talets början levde ett helt annat liv än min familj gör idag på samma fysiska plats.

Samtidigt är det uppenbart att den utgångspunkt man väljer för att beskriva och förstå förändring påverkar den bild som tecknas. Vem blir historiens aktör? Vilken kvinna är det exempelvis som antas röra sig i individualiseringens bana, från hemmet och ut i arbetslivet? Varför ska hennes rörelse ses som mer sociologiskt intressant än den kvinna som aldrig befann sig utanför arbetslivet, eller som idag befinner sig i den förstnämnda kvinnans hem? Och vad innebär individualiseringen för de båda? Innebär det verkligen att deras parrelationer blir mer och mer rena och demokratiska, och att det hushålls- och omsorgsarbete de tidigare utfört ersätts av ett reflekterande pararbete a la populärterapi?

Feministisk forskning om familje- och parrelationer pekar på vikten av att kritiskt dekonstruera sociologiska berättelser om individualisering. Samtidigt visar också feminister hur individualiseringen verkar vara en realitet i människors liv. Här framträder den spänning som tidigare identifierats i Beck och Beck-Gernsheims (2002) teori, mellan individualisering som en sorts bländverk å ena sidan, där människors benägenhet att förstå sociala orättvisor i individualiserade termer framhålls, och å andra sidan individualisering som en faktisk ökad möjlighet att göra val och konstruera en egen biografi. I Hochschilds (1989/1997) och Haavinds (1982) analyser blir samhällets ökade individualisering centralt för förståelsen av varför ojämställdhe-

ten i paret kvarstår, jämställdhetsidealens utbreddhet till trots. Det är benägenheten – framförallt kvinnors – att se och förstå sin relation och sina erfarenheter i individualiserade och isolerade termer som möjliggör reproduktionen av ojämställdhet menar de. På tvärs mot Beck och Beck-Gernsheims framtidsvision, där parrelationen antas upplösas som en konsekvens av oförmågan att leva upp till jämställdhetsidealet, och också på tvärs mot Giddens utopiska tro på detta nya jämställdhetsideals framtida triumfer, visar den feministiska forskningen hur individualiseringen inte alls bara är en bakomliggande orsak till idealets framväxt utan också *i sig* sätter käppar i hjulet för dess förverkligande. Moderniserings- och individualiseringsprocessen verkar inte bara ha fört med sig ”motmoderna fickor” av ojämställda ideologier utan dessa verkar tvärtom mycket väl kunna samexistera med jämställdhetsidealet. Eriksson och Nyman (2008) visar exempelvis hur kulturella konstruktioner av ”manlighet” och ”kvinnlighet” och ”paret” i hög grad samexisterar med jämställdhetsideologi i paraktörers berättelser och hur dessa effektivt motverkar både en upplösning av parrelationen och utvecklandet av jämställdhet (se också Holmberg 1995; Jamieson 1998, 1999; Evertsson och Nyman 2008).[28]

Individualiseringen verkar med andra ord vara en komplex och paradoxal process, en process som samtidigt som den är metafor för förändring också rymmer stabilitet. Könsrelationer och könskonstruktioner utmanas och förändras, men bevaras samtidigt i individualiseringens tidevarv. Denna spänning mellan förändring och stabilitet kan, som den feministiska forskningen indikerar, endast belysas genom en dekonstruktion av föreställningar om familje- och parrelationer, dels gentemot hur människor faktiskt lever, men också gentemot berättelser om familjen och paret. En sådan kulturell berättelse om parrelationer konstrueras idag i det empiriska fält som analyseras i denna avhandling, i det populärterapeutiska fältet av självhjälpsböcker, terapeutisk relations-tv, relationsspalter i tidningar och på Internet. Den psykologiserande synen på människan och samhället, en syn som har klara kopplingar till både individualiseringsteorier och feministiskt teoretiserande, blir fokus i nästföljande kapitel.

Noter

1 Carol Smart (2007) identifierar individualiseringsteorier och feministiska teorier som två av fyra teoretiska fält som haft stort inflytande på den sociologiska forskningen om familj och intimitet sedan disciplinens början, där de andra två utgörs av funktionalistisk teori (se till exempel Parsons och Bales 1955) och marxistisk teori (Engels 1884/1972; Zaretsky 1976). Utifrån det faktum att individualiseringsteori och feministiska perspektiv är de fält som idag är de mest framträdande i den sociologiska forskningen om familj- och parrelationer, och som dessutom är fält som använt och diskuterat populärterapeutiska fenomen (se kapitel 2), koncentreras framställningen till dessa. ”Stora” teorier som senmodernitetsteori och feministisk teori har också, till skillnad från den mer lokalt empiriskt förankrade – och många gånger ifrågasättande – forskningen en tendens att få gehör och anammas även utanför akademin. Som Smart formulerar det, ”the wider political and policy processes […] take such depictions and explanations as truths around which policy decisions should be framed” (2007, s. 9). Detta är av särskild vikt vad gäller senmodernitetsteorin som genom

Anthony Giddens fått ett stort genomslag i framförallt Storbritannien (jfr Wilkinson 2000). Dessa teorier har också en tendens att få ett bredare genomslag i hur människor förstår och tänker kring sina egna och andras familjer och intima relationer menar Smart (se också Brannen och Nilsen 2005, s. 426).

2 Jag använder genomgående begreppet senmodernitet i framställningen då detta är den beteckning som oftast används som samlingsnamn för teorier av Beck, Beck-Gernsheim och Giddens. Andra begrepp som används om (och av) teoretikerna är exempelvis högmodernitet och den andra moderniteten. För en diskussion om begreppen modernitet, senmodernitet, högmodernitet, postmodernitet etc., se till exempel Kumar 1995, s.140ff.

3 Se Roman (2004) som gör en grundläggande genomgång av olika sociologiska teorier och debatter om familj under 1900-talet och fram till idag. Smart (2007) för en diskussion om olika centrala teman i den familjesociologiska sfären fram till idag, där rörelsen från traditionellt till modernt samhälle utgör ett tema.

4 Gross (2005) påpekar också att återuppväckandet av modernitetsteorierna sker i försök att förhålla sig till de framväxande teorierna om postmodernitet, en diskussion som föranledde teoretiker att precisera på vilket sätt samhället var *sen*modernt och inte postmodernt.

5 Förutom Beck och Beck-Gernsheim (1995, 2002; Beck-Gernsheim 2002) och Giddens (1995) har Bauman (2003) och Castells (2000) – som också de brukar räknas till (sen)modernitetsteoretikerna – skrivit om familj och/eller kärlek. Utanför det senmoderna fältet har exempelvis Pierre Bourdieu (1999) och Niklas Luhmann (2003) skrivit i ämnet.

6 Se exempelvis Åsa Lundqvists (2007) studie av familjebegreppets rörelse i svensk politisk diskurs under modernitetens högvarv.

7 Jämför Manuel Castells (2000) som ger en i princip identisk bild av de viktigaste objektiva förändringar som påverkat kvinnors plats i samhället. Också han tecknar en bild där framför allt kvinnors inträde i den offentliga produktionen antas leda till ”patriarkatets slut”. Castells tilldelar dock de sociala rörelserna, i detta fall kvinnorörelsen, en viktig roll som underminerare av föreställningar om kvinnors och mäns särart, föreställningar som tillsammans med de ”objektiva” förändringarna antas leda till kvinnofrigörelse.

8 Beck och Beck-Gernsheim konstaterar men diskuterar inte närmare betydelsen och konsekvensen av att det framförallt är kvinnor som tar upp dessa identitetsfrågor i familjen. Likaså är det kvinnorna som är mesta aktiva i de strategier för konfliktlösning som författarna identifierar (2002, s. 110). I denna avhandlings empiriska analys framträder kvinnornas ansvarstagande för relationens välmående som centralt för reproduktionen av könsojämlikhet i relationen, se kapitel 5 och 6.

9 Bauman (2003) för en argumentation med liknande dystopiska förtecken utifrån antagandet om en rörelse från givna stabila till valbara fragila släktband som förutspås leda till ökade konflikter och känslor av osäkerhet. I en svensk kontext har Nordenmark (2008) argumenterat i liknande termer utifrån enkätstudier med heterosexuella par som pekar mot ett samband mellan högt värderande av jämställdhet å ena sidan och hög förekomst av konflikter i parrelationen å den andra.

10 Övergången från modernitet till senmodernitet har inneburit en expansion av det Giddens kallar *institutionell reflexivitet*. Den institutionella reflexiviteten är institutionell i den bemärkelsen att den är ett grundläggande strukturerande element i all social aktivitet i det moderna. Den är därutöver reflexiv i och med att de begrepp som introduceras för att beskriva den sociala verkligheten också ständigt tränger in i den samma och förändrar den. Detta sker inte i någon form av mekanisk process, utan för att begreppen blir del av de handlingsformer individer och grupper anammar, menar Giddens (1995, s. 33). Här tydliggörs Giddens antaganden om relationen mellan aktör och struktur som en dialektisk sådan. Han kontrasterar exempelvis sitt förhållningssätt mot Foucault vars enkelrikade ”power-knowledge”-modell om sexualitetens diskurs endast beskriver diskursers konstituerande av verkligheten och missar hur individer och gruppers praktiker – genom reflexivitet – svarar tillbaka och omformulerar diskursen (för mer om Giddens aktör-struktur-tänkande, se Giddens 1984).

11 Michael Young och Peter Willmott förde fram en liknande argumentation i *Family and Kinship in East London* (1957), där familjen framställdes som den plats där lönearbetare kunde vara ”en person” istället för en funktion.

12 Se till exempel Finch och Summerfield (1999) för en kritik av kamratäktenskaps-teorins antaganden om ”naturliga” könsroller.

13 Mödrar ansågs inte per automatik kvalificerade att ta hand om barn utan kvinnor med ”verklig håg och fallenhet för barnuppfostran skulle syssla med detta” (Alva och Gunnar Myrdal 1935, s.

361). Samtidigt finns en tendens i den tidiga praktiskt inriktade diskursen kring familjen att ta familjens arbete och organisation på allvar. Lundqvist (2007) visar att den Sexualutredning (SOU 1936:59) som Gunnar Myrdal ledde pekade på vikten av att åter inkludera männen i familjearbetet, ”i familjens dagliga hushållning”, en funktion som försvunnit i och med ”det individualistiska 1800-talet” och som man befarade kunde leda till ett ”förakt för hemmets sysslor” från männens sida (i Lundqvist 2007, s. 50).

14 En annan förändring i de intima relationernas utveckling är enligt Giddens frikopplandet av sexualiteten från reproduktionen – det han kallar skapandet av en *plastisk sexualitet*. Denna förändringen har framförallt påverkat kvinnor. I och med preventivmedlens uppkomst blev det, som också Beck och Beck-Gernsheim påpekar, möjligt att påverka familjens storlek och därmed också möjligt för kvinnor att ha sex utan rädsla för att bli med barn. Den plastiska sexualiteten förstärkte också föreställningen om sexualiteten som formbar och ”öppen”, som en potentiell ”egendom” för individen (Giddens 1995, s. 21).

15 Manlig sexualitet föreföll exempelvis oproblematisk i den förut rådande ordningen, karaktäriserad av bland annat mäns dominans i den offentliga sfären, uppdelningen av kvinnor i ”rena” och ”orena”, tron på att könsolikheten var given av Gud, naturen eller biologi, samt den könade arbetsdelningen. Ju mer dessa antaganden, och de sociala former som uppstått som en följd av dem (till exempel den traditionella familjen), upplöses, desto mer kommer manlig sexualitet att problematiseras enligt Giddens.

16 Jämför Beck och Beck-Gernsheims tal om att ”new normal biographies react back upon the structures of society as a whole” (2002, s. 76 samt s. 55). Giddens användning av begreppet emancipation i samband med intima relationer skiljer sig från hans användning av begreppet i diskussionen om den traditionella politiska sfären där han talar om en övergång från emancipatorisk politik till ”livspolitik”. Den förstnämnda antas ha sin grund i kollektiva identiteter (som klasser och kön) och antas vara en försvinnande form av politiskt organiserande. Den sistnämnda utgör den nya form för politiskt engagemang som växer fram i det senmoderna samhället och har sin grund i identiteter. För en diskussion av detta, se exempelvis Gustavsson 2004, kap. 4.

17 På ett annat ställe i den svenska utgåvan översätts det engelska uttrycket ”the sequestration of experience” (1992, s. 175) med ”upplevelsens isolering” (1995, s. 152). Särskiljandet av erfarenheten är i min mening ett mer rättvisande uttryck då erfarenhetsbegreppet pekar mot mer djupgående processer än begreppet ”upplevelse”. ”Särskiljande” signalerar i högre grad än ”isolering” en process och en rörelse från ett tillstånd till ett annat, i detta fall från en förståelse av erfarenheter som del av en större transcendental helhet, till ett löskopplande av erfarenheter från denna helhet.

18 Demokratiseringen begränsar sig inte heller bara till relationer med sexuell grund, dvs. parrelationer, menar Giddens, utan gäller alla relationer – mellan könen, mellan barn och föräldrar, mellan vänner etc. (1995, s. 157).

19 Giddens menar också att den offentliga demokratin präglas av principen om ekonomisk expansion och utvecklande av resurser vilket befriar människor från den dagliga kampen att skapa fysisk säkerhet (1995, s. 160).

20 Spänningen mellan stora teoriers generaliseringar och småskaliga empiriska studiers nyanseringar och problematiseringar har i hög grad präglat familjesociologin menar Smart (2007). I svensk sociologisk forskning generellt finns liknande spänningar mellan stora teorier och empiriskt förankrade studier (Wisselgren 1997). Den svenska könsrollsforskningen relaterade framförallt till amerikansk strukturfunktionalistisk teori, medan ”mainstream” familjesociologi (se exempelvis Karlsson och Trost 1965) var mer empiriskt inriktad.

21 I de teorier om kamratäktenskap som diskuterades ovan, framförallt i Kollontajs och Myrdals teorier, syns exempelvis tydliga spår av en problematisering av kön. På 60- och 70-talet blev den feministiska utmaningen så omfattande att den enligt vissa helt kom att ta över den sociologiska forskningen om familj- och parrelationer (Morgan 1996; Allan 1999). I början av 1990-talet återvände intresset för familj- och parrelationer till den sociologiska huvudfåran, inte minst i och med senmodernitetsteorierna (Smart 2004, s. 1043; Gross 2005).

22 Roman påpekar att denna kritik många gånger är överdriven då det gäller den nordiska könsrollsforskningen som de facto var betydligt mer radikal än exempelvis sin amerikanska motsvarighet (2004, s. 37). Också Esseveld framhåller den viktiga funktion dessa forskare hade för teoretiserandet av familj- och könsrelationer (Esseveld 1988, s. 263), något som inte minst avspeglas i den omfattande forskning om kön, arbete och jämställdhet som utförts i den svenska sociologin.

23 Se Zaretsky (1976) för kritik av den marxistiska teorins okritiska hållning och reproducerande av ett borgerligt familjeideal.
24 Senmodernitetsteoretikerna markerar denna ökade osäkerhet genom att beteckna det senmoderna samhället som ett risksamhälle (se Giddens 1991; Beck 2000).
25 Smart (1997) visar också på hur familjelagstiftningen i Storbritannien går i direkt motsatt riktning från rena relations-idealet genom att avsevärt försvåra upplösandet av familjer utifrån argument om barnens behov av båda föräldrar.
26 Åsa Lundqvists (2007) analys av det svenska utredningsväsendets hantering (och konstruktion) av familjen visar exempelvis att förvärvsarbetande kvinnors situation, exempelvis inom den tunga industrin, var en ständigt återkommande och viktig fråga, vilket indikerar den klassiska familjesociologins liksom senmodernitetsteoriens klassmässiga snävhet.
27 Som Skeggs (1997) visar lever arbetarklasskvinnor i Storbritannien än idag med en ständig känsla – och inte sällan faktiskt erfarenhet – av att vara kontrollerade i hur de efterlever medelklassfamiljens och medelklassfemininitetens ideal.
28 Påpekas kan också att även de nya, ”valbara” familjer som Beck och Beck-Gernsheim ser som uttryck för rörelsen från modernt till senmodernt – ombildade familjer och styvfamiljer – inte verkar befriade från föreställningar om kön och par (se till exempel Gutenfelt 2006).

KAPITEL 2

Relationernas psykologisering: Populärterapi i sociologisk belysning

> [T]erapi- och självhjälpshandböcker … ger uttryck för reflexivitetsprocesser, processer som dessa böcker stakar ut och hjälper till att forma. Åtskilliga är också emancipatoriska: De pekar hän mot förändringar som skulle kunna befria individerna från inflytanden som hindrar deras utveckling mot autonomi. De är texter om vår tid på samma sätt som de medeltida handböcker om gott uppförande som Norbert Elias analyserade, eller de böcker om etikett som Erving Goffman använde i sina studier om interaktionsordningen, var texter om sina respektive tidsåldrar.
> Anthony Giddens 1995, s. 62.

> [T]he most inevitable misalignment between expectation and realization, fantasy and actuality, fuels the search for help and guidance in the difficult task of producing normality, and powers the constant familial demand for the assistance of expertise.
> Nikolas Rose 1999, s. 132.

Det har skett en psykologisering av samhället. Ett påstående som de senaste decennierna seglat upp både i den allmänna samhällsdebatten och inom samhällsvetenskapen. I allt högre grad formuleras berättelser – till exempel i media, inom medicinen, i det sociala arbetet, men också av enskilda individer, i konstruktionen av livsberättelser – i terapeutiska termer, hävdas det. Många gånger framstår det terapeutiska tänkandet som så självklart att det inte ens uppfattas som terapeutiskt. Thomas Johansson (2006) pekar exempelvis på truismen att det ”alltid är bra att prata om saker” som ett exempel på det terapeutiska språkets inträngande i vardagen (2006, s. 193). Tron på

talets helande kraft, uppmaningen att ständigt verbalisera både kriser och ”vardagens gissel”, är i själva verket en kort historisk företeelse sprungen ur expansionen av den psykologiska vetenskapen – från vetenskaplig disciplin till media, populärkultur och vardagstänkande – som sker under 1900-talet (se också Furedi 2004, s. 12-19).

I föregående kapitel visade jag hur senmodernitetsteoretikerna argumenterar för att manus för parrelationen – de tydliga riktlinjer för äktenskap som tidigare fanns exempelvis i religiösa föreskrifter och tradition – upplösts i det senmoderna samhället. Samtidigt identifierar både Ulrich Beck, Elisabeth Beck-Gernsheim och Anthony Giddens offentliga diskurser om parrelationen, diskurser som de förlägger till populärterapeutiska uttryck som självhjälpsböcker och rådgivningsspalter. Texter om vår ”tidsålder” som Giddens kallar dem.[1] Senmodernitetsteoretikerna är inte ensamma om att tillskriva populärterapeutiska fenomen stor betydelse för förståelsen av dagens västerländska samhälle i allmänhet och av förändringar på det intima planet, i människors relationer till varandra, i synnerhet. Nikolas Rose (1998, 1999) talar exempelvis om den terapeutiska diskursens konstruktion av nya ideal och fantasier, och om det garanterade glappet mellan dessa och den upplevda komplexa verkligheten, som en genererande kraft för den psykologiska expertisen. Krasst uttryckt: vi kommer aldrig klara att fullständigt leva upp till idealen om ”det goda livet” eller, vilket är i fokus här, ”den goda parrelationen”, vilket garanterar det fortsatta sökande efter nya metoder och teorier för att förverkliga dem, och därmed vår efterfrågan på experternas hjälp.

I detta kapitel tittar jag närmare på försök att fånga det terapeutiska tänkandets innehåll, spridning och konsekvenser, i mainstream-sociologin, men också i feministiskt teoretiserande. Det sistnämnda perspektivet lyfter fram det faktum att populärterapeutisk kultur är könad, något som andra teoretiker ofta förbiser: den tänkta och den faktiska konsumenten av självhjälpsböcker, relationsspalter eller tv-program med relationstema är i de allra flesta fall en kvinna. Där utgångspunkten för mainstream-sociologer är frågan om de intima relationernas – mer precist familjens och parets – möjlighet att överleva i det individualiserade terapeutiska samhället, ställer feministiska forskare kritiska frågor utifrån en annan problematik: individualiseringen och psykologiseringen som ett hot, inte mot sammanhållningen i paret, utan snarare mot möjligheten att formulera frågor och kollektiva berättelser utifrån kvinnors erfarenheter.

Psykologisering och autonoma aktörer

Den psykologiska vetenskapen har utvecklats under framväxten av det moderna samhället. Enligt Nikolas Rose (1998, 1999) har den också kommit att spela en stor och avgörande roll för detta samhälles grundläggande karaktär. Den psykologiska vetenskapen och det terapeutiska tänkandet har inte bara resulterat i olika typer av

psykoterapeutiska skolor och praktiker, utan har påverkat hela samhället, så också familjen och parrelationerna.

Rose tar sin utgångspunkt i Michel Foucaults (1975/1995, 1976/2002, 2001) teori om relationen mellan makt och kunskap, och om subjektet. I det moderna samhället är relationen mellan makt och kunskap dubbel menar Foucault. Å ena sidan utvecklas maktens tekniker på grundval av kunskap som genereras inom vetenskapen. Å andra sidan utövar teknikerna också makt genom produktion av kunskap (Foucault 1976/2002, kap 3). *Bio-makten*, som enligt Foucault är den mest centrala maktformen i det moderna samhället, kommer till uttryck i ett antal olika tekniker, exempelvis i rådgivning och intervjuer, som alla är uttryck för bio-maktens disciplinering av det mänskliga livet. Disciplineringen sker dels genom det Foucault kallar *examination* och dels genom *bekännelse*. Examinationen syftar till att objektifiera människor genom att registrera individer, till exempel i insamlandet av information i vetenskapliga enkäter, vilket leder till en form av osynlig kontroll och maktutövning (Foucault 1975/1995). Bekännelsen, som har sitt ursprung i den kristna botgörings- och klostertraditionen och som sedan fått spridning genom psykologin, innebär i motsats till examinationen en subjektifiering av människor som till synes verkar frigörande och emancipatorisk, men som i själva verket inordnar individen i en dominerande och kontrollerande maktdiskurs (Foucault 2001, s. 74 och s. 86f).

> Människan i Västerlandet har blivit ett bekännelsedjur… Bekännelsekravet strömmar nu emot oss från så många olika håll, det är numera så djupt införlivat med oss att vi inte längre uppfattar det som verkan av en makt som tvingar oss; det förefaller tvärtom som om sanningen i vårt innersta gömsle ingenting hellre 'önskar' än att få komma i dagen. (Foucault 1976/2002, s. 77)

Den frigörelse som bekännelsen antas medföra är enligt Foucaults tänkande inget annat än en illusion som skyler bio-maktens verkningar i våra liv. För Foucault står sexualiteten i centrum för denna bekännelsediskurs. Med udden riktad mot det sexliberala argumentet att det en gång funnits en "ren", "icke-förvrängd" form av sexualitet som förvanskats av tradition och normer och som kan återupptäckas och frigöras i bekännelsen framhåller Foucaults sexualitetens – och subjektets – diskursiva karaktär. Diskurser om sexualiteten skapar ett visst subjekt, menar han, ett subjekt som då det till synes blir befriat från normer och individuella blockeringar (som i sexrådgivningen eller psykoterapin) i själva verket blir utsatt för och inordnat i en kontrollerande och reglerande maktdiskurs (Foucault 1976/2002, s. 39-40).

Nikolas Rose (1998, 1999) tar fasta på den roll den psykologiska vetenskapen haft i att konstruera dessa den moderna bio-maktens *governable subjects* (1999, s. vii).[2] Den syn på subjektet som växte fram i västvärlden i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet var – enkelt uttryckt – centrerad kring tanken om *det autonoma jagets* existens menar Rose. Vid denna tidpunkt skedde en övergång från att betrakta samhällsmedborgaren som ett subjekt med juridiska och konstitutionella rättigheter och skyldigheter, till ett subjekt vars makt och skyldighet artikuleras i termer av social och kollektiv solidaritet (Rose 1999, s. 228). Individen skulle integreras i samhället som en medborgare med sociala behov, där både individen och samhället antogs ha ömsesidiga krav och skyldigheter. Individen antogs därmed vara en aktiv autonom

aktör. Den psykologiska vetenskapen, dvs. konstruktionen av kunskap om denna autonoma aktör, blev på så sätt en oumbärlig del i det moderna samhällets politiska projekt menar Rose. I den neoliberala visionen återfinns det tydligaste exemplet på denna människosyn. Här antas individen kunna vara sin egen entreprenör och forma sitt liv genom egna val (Rose 1999, s. 230). Det moderna samhället innebär också att individen ställs inför ett ökat antal valmöjligheter, av livsstil och av en mångfald sociala normer. Hur bundna vi än är av externa eller interna faktorer tvingas individer i det moderna ändå konstruera sina liv genom val mellan olika alternativ, menar Rose. Och varje val är behäftat med mening.

> [E]very choice we make is an emblem of our identity, a mark of our individuality, each is a message to ourselves and others as to the sort of person we are, each casts a glow back, illuminating the self of he or she who consumes. (Rose 1999, s. 231)

Precis som senmodernitetsteoretikerna (kapitel 1) ser alltså Rose föreställningen om det individualiserade autonoma subjektet som centralt för det moderna (i Giddens, Beck och Beck-Gernsheims terminologi, senmoderna) samhället och sätter tvånget att välja i centrum. Genom den moderna synen på subjektet blir den psykologiska vetenskapens roll central menar Rose. I denna återfinns nämligen till synes lösningen på det ständiga misslyckandet att uppfylla rollen som autonom: ”Selves unable to operate the imperative of choice are to be restored through therapy to the status of a choosing individual” (1999, s. 231). Också här finns likheter med senmodernitetsteorins, och då framförallt Giddens (1995), syn på populärterapins funktion i skapandet av den autonoma människan. Till skillnad från Giddens förhåller sig Rose dock skeptisk till det psykologiska synsättets möjligheter att vara till hjälp i skapandet av ett autonomt subjekt och framhåller tvärtom dess kontrollerande och maktutövande funktion.

Rose använder termen *psy* för att beskriva den psykologiska vetenskapen och dess många avknoppningar då det psykologiska tänkandet enligt honom fått spridning långt utanför den vetenskapliga arenan.[3] Psy har genom sin konstruktion av det autonoma subjektet, möjliggjort ett utövande av makt, inte utifrån traditionellt hävdande av överordning utan utifrån det man menar är kunskap om ”den sanna människan”.

> [I]n producing positive knowledge, plausible truth claims, and apparently dispassionate expertise, psy makes it possible to govern subjects within these practices and apparatuses in ways that appear to be based, not upon arbitrary authority, but on the real nature of humans as psychological subjects. The human sciences have actually made it possible to exercise political, moral, organizational, even personal authority in ways compatible with liberal notions of freedom and autonomy of individuals and ideas about liberal limits on the scope of legitimate political intervention. (Rose 1999, s. viii)[4]

I linje med Foucaults tankar om biomakt hävdar Rose att psy samtidigt som det konstruerar illusionen av ett autonomt subjekt också utövar makt och kontroll: endast genom psy-expertisen antas vi kunna nå det ideala subjekt som det moderna samhället förutsätter.[5] Enligt Rose sammanfaller den psykoterapeutiska tekniken med den neoliberala valfrihetsideologin genom sitt mål att återupprätta individens kapacitet

att fungera som en autonom varelse (Rose 1998). Samtidigt blir valen ofrånkomligen begränsade av det som kan ses som psykoterapins paradox: löftet om att autonomi, förändring och lycka är möjligt, samtidigt med betonandet av nödvändigheten att ständigt värdera och ifrågasätta det egna handlandet (Rose 1999, s. 243). Vi måste ständigt *arbeta* för att nå målet, menar Rose, ständigt jämföra, väga och värdera vårt beteende mot de bilder som förmedlas, av psy-expertis i terapeutiska situationer, men också i allt högre grad genom det terapeutiska tänkande som genomsyrar dagens populärkultur (Rose 1999, s. 243 och s. 249-250).

Liknande spänningar i det psykologiska tänkandet fångas upp av Thomas Johansson (2006, 2007). I sin analys av populärterapeutiska kulturella yttringar pekar han på ett antal centrala punkter. Å ena sidan karaktäriseras terapeutisk kultur av *den terapeutiska blicken*, av psykologens eller terapeutens blick som ”diagnostiserar, överväger, värderar, granskar, systematiserar och behandlar”, en blick med tydliga kopplingar till psykologins vetenskapliga ursprung (2006, s. 193).[6] Samtidigt förläggs ansvaret för uppfyllandet av den terapeutiska kulturens ideal – skapandet av den för diskursen så centrala *förändringen* – på den enskilde individen (jfr också Goffman 1961). Det terapeutiska språkets spridning har lett till att det idag är den enskilda individen som ser sin omgivning med en terapeutisk blick. Det är i hög grad vi själva som utför det värderande, granskande och diagnostiserande arbetet, menar Johansson, en utveckling som han kallar för *psykologiseringen av vardagslivet*.

Det psykologiska tänkandets spridning i västvärlden har därmed enligt denna argumentation inneburit en rörelse från vetenskap och professioner till media, populärkultur och det allmänna språkbruket. Frank Furedi (2004) visar exempelvis hur det psykologiska språkbruket trängt in i offentliga medier det senaste decenniet. Brittisk dagspress har sedan mitten av 90-talet mångdubblat sin användning av termer som ”självförtroende”, ”trauma”, ”stress”, ”syndrom” och ”rådgivning/konsultation”. [7] Denna rörelse har också inneburit en utveckling från tydlig och direkt kontroll och auktoritet, förkroppsligat i psykologen, socialarbetaren eller rådgivaren, till en mer diffus och internaliserad kontroll som individen förväntas utöva, en självkontroll i relation till de bilder av ”det goda livet” som förmedlas i populärkulturen.

I en svensk kontext beskriver Johansson (2006) rörelsen från profession till populärkultur och vardagslivspsykologi som en rörelse med koppling till den ökade populariteten för kognitiv beteendeterapi (KBT). Ambitionen att sprida den psykologiska vetenskapens nya kunskap fanns visserligen tidigt, synligt i populariserade anspråk hos psykoanalytiker som Patricia Tudor-Sandahl, Clarence Crafoord och Johan Cullberg (Johansson 2006, s. 27). Med tiden har den psykoanalytiska teoribildningen kommit att spela en allt mindre roll i populärterapeutiska uttryck menar Johansson. Visserligen går det också idag att spåra influenser från psykoanalytisk teori, men diskursen präglas framförallt av en pragmatisk hållning där man lånar från den riktning eller tanketradition som passar bäst med det budskap man vill föra ut. KBT har visat sig väl lämpad för populärterapeutisk diskurs och har sedan 1980- och 90-talet fått en starkare ställning.[8] Till skillnad från psykoanalys som söker orsaker, ofta från långt tillbaka i barndomen, till människors psykiska störningar och ohälsa, fokuserar KBT hur människor genom sitt tänkande är medskapare till sin psykiska

ohälsa (Johansson 2006, s. 46). Terapin syftar enkelt uttryckt till att med terapeutens hjälp kartlägga och sedan åtgärda det ”dysfunktionella” tänkandet. Genom att ersätta skadliga och destruktiva tankebanor och börja tänka konstruktivt kan man enligt detta synsätt förbättra sitt liv och sitt välmående. Som Johansson påpekar finns en starkare betoning av människan som ett aktivt subjekt i den kognitiva beteendeterapin, i jämförelse med psykoanalysen. I stället för att vara styrd av opåverkbara händelser i barndomen – händelser som endast kan nås och läkas genom år av dyr och krävande terapi – antas människan själv, med enkel vägledning, ha förmåga att ”tänka om” och förändra sitt liv (Johansson 2006, s. 46). De enkla och rättframma råd och tips, ofta förmedlade i 5-punkts listor eller i kärnfulla visdomsord, som är vanligt förekommande i självhjälpsböcker, tidningar eller tv-program som *Oprah* och *Dr Phil,* är exempel på uttryck inspirerade av kognitiv beteendeterapi (Johansson 2006, s. 50).

Det aktiva subjektets framträdande roll i kognitivt inspirerad populärterapeutisk kultur förstärker därmed föreställningen om det autonoma jaget i det psykologiska tänkandets logik. Samtidigt, och paradoxalt nog som Rose och Johansson påpekar, konstrueras ett ökat beroende av ”psy-expertisen”, som artikulatörer av bilder, metoder och vägar för uppnåendet av den autonoma individen och det goda livet. Teoretiker som diskuterar de konsekvenser psykologiseringen av vardagslivet fått i samhället i allmänhet och för familje- och parrelationerna i synnerhet, har lyft fram det ökade expertberoende som en orsak till och del i upplösning av par- och familjerelationer. Men man har också sett potentialer för emancipation, demokrati och formerandet av nya relationsideal i det populärterapeutiska tänkandet.

Expertberoende eller autonomi: Terapeutiskt tänkande som hot eller möjlighet för parrelationen

Expertberoende och de privata relationernas sammanbrott

Bland de som lyfter fram det terapeutiska tänkandet som en rörelse mot ökat expertberoende återfinns exempelvis Christopher Lasch (1977) och Frank Furedi (2004). I tydlig polemik mot det foucaultianska perspektivets svaga aktörsbegrepp hävdar Furedi att människan i grunden faktiskt har en förmåga att agera självständigt, som ansvarstagande medborgare, och utan hjälp av expertis fatta beslut om sitt liv och leverne (Furedi 2004, s. 196). Lasch (1977) karaktäriserar den terapeutiska kulturen som ett instrument i en statlig intervention, en kontrollmekanism som förvränger och försvagar subjekten för att kunna utöva kontroll och generera maximal profit.[9] Lasch ger psykoanalysen och det terapeutiska tänkandets utbredning skulden för vad han menar är ett upplösande av den privata familjen i det moderna samhället. Furedi visar i samma anda hur det psykologiska tänkandet inneburit att det privata

intagits av en rationalitet och känslokyla, samtidigt som det offentliga i allt högre grad präglas av en skenande emotionalism. Därmed hotas gränsen mellan den enligt Furedi fundamentala och nödvändiga uppdelningen i privat och offentligt (Furedi 2004, s. 72).

Furedi identifierar 1960-talet som den period då den terapeutiska kulturen på allvar slog igenom i den bredare samhällsdiskursen (2004, s. 17). Det var också under denna period som distinktionen mellan privat och offentligt började upplösas menar han. Konsekvensen av detta har blivit att det offentliga idag präglas av ökad emotionalism, samtidigt som det privata konstrueras som en per definition farlig plats som måste interveneras (2004, s. 66).[10] Inte oväntat identifierar Furedi den feministiska rörelsen som en central kraft i upplösandet av dikotomin privat och offentligt (2004, s. 70). Effekten av, och syftet med, den terapeutiska kulturens aversion mot den privata sfären är kontroll av människors känslor menar han vidare och stämmer upp i ett försvar för bevarandet av den privata sfärens unika kvaliteter.

> The private sphere provides an important arena for feelings that most people find difficult, even impossible to display in public. What endows privacy with a unique quality is that it is the only site for the constitution of intimate relationships. Privacy is necessary for the formation of intimate relationships since it allows people to reveal themselves through emotions and feelings to friends, family members and lovers… the introduction of contractual norms into the realm of interpersonal relationships can only contribute to the disorganization of the private sphere. A contract which is based on the premise of a conflict of interest inevitably undermines people's capacity to honestly display their entire range of feelings. (Furedi 2004, s. 83)

I kontrast mot de feministiska familjeforskare som diskuterades i föregående kapitel ser alltså Furedi ett värde i bevarandet av det moderna samhällets uppdelning i en offentlig och en privat sfär.[11] I både Lasch (1977) och Furedis (2004) kritik av den terapeutiska kulturen finns en tydlig underton av att saker och ting var bättre förr, innan den terapeutiska kulturens utmaning mot det privata intervenerade familjens och äktenskapets ”trygga hamn”. Furedi går så långt som att hävda att en av den terapeutiska kulturens mest kännetecknande drag är ”a deep-seated aversion towards family and informal relations” (2004, s. 75). Grunden till detta antagande finner han i den terapeutiska kulturens nedvärdering av relationer som bygger på beroende. Varningarna för att hamna i en beroenderelation till en annan person är ett genomgående tema i dagens populärterapeutiska kultur menar han. Som exempel nämner han en undersökning av tidskriften *Woman*, där rådgivningsspalter från 1950-talet jämfördes med rådgivningsspalter från 1970-80-talet. I 50-talets tidning manades till emotionell återhållsamhet och kolumnisterna framhöll vikten av att ”putting other's before the self and pleasing other people” (Furedi 2004, s. 77). På 70- och 80-talet hade budskapet ändrats radikalt. Nu uppmuntrades läsarna att öppet visa sina känslor och att sätta sig själva i första rummet (”reclaim the self”, 2004, s. 77). Beroende sågs som något ont och farligt. Detta är också tydligt i de under samma tid framväxande ”medberoende”- och ”recovery”-rörelserna menar Furedi (se också Rapping 1997). Vad som hände i denna process var enligt Furedi att tidigare ”normala” tillstånd, så som förälskelse och kärlek, i det terapeutiska (och ibland medicinska) språkbruket och den terapeutiska synen på människan patologiserades

och gjordes till något onormalt. ”Throughout human history people have known that emotional involvement with another can be painful and cause distress”, skriver han, men det är först i våra dagar denna smärta blir ett egentligt problem (Furedi 2004, s. 79). Beroendet som sådant försvinner dock inte, menar han. Skillnaden är att istället för att vara beroende av våra närmaste blir vi idag beroende av den professionella terapeutiska expertisen. Han pekar också på rättssystemets förändring, med nya brottsrubriceringar som ”domestic violence, child abuse, rape, date rape”, som ett bevis på att samhället försöker ingjuta rädsla hos sina medborgare för intima relationer (Furedi 2004, s. 80).[12] Allt detta är enligt Furedi ett tecken på en, av den terapeutiska kulturen initierad och av samhället anammad, misstro mot privata intima relationer. Dess slutliga syfte är också att kontrollera människor, och framförallt deras känslor, skriver Furedi (2004, s. 82).

Frågan är dock i vilket subjekt denna typ av resonemang tar sin utgångspunkt. I diskussionen av den terapeutiska kulturens ”anti-beroende” hållning berör Furedi inte det faktum att olika grupper av människor – i fallet med kärleksrelationer, män respektive kvinnor – historiskt haft olika utgångspunkt vad gäller beroende. I den moderna familjen har kvinnor generellt sett varit mer beroende än män, ekonomiskt och emotionellt. Att leva självuppoffrande och sätta andras behov före sina egna har varit ett levnadsideal för kvinnor mer än för män. Den förändring Furedi identifierar kan därmed sägas handla mer om en kulturell omvärdering av kvinnors beroendeställning i samhället än om en generellt minskad värdering av beroende. Den studie han själv refererar analyserar råd till just kvinnor – tidskriften heter *Woman* – men Furedi avstår från att kommentera detta. Likaså är det uppenbart att de kriminaliseringar av nära relationer som han nämner handlar om en omvärdering av de ”normala smärtor” framförallt kvinnor och barn utsatts för i nära relationer.[13]

Konsekvenserna av den terapeutiska kulturens utbredning är alltså enligt det expert-kritiska synsättet en försvagning av subjektet och därmed också ett intrång av samhälleliga kontrollinstanser i den privata sfären, i de intima relationernas tidigare skyddade värld. När människor blir beroende av experter för att hantera alla de ”nya” problem som den terapeutiska kulturen konstruerat hotas individens förmåga att självständigt fatta beslut om sitt liv, och därmed hotas även tidigare privata institutioner som parrelationen och familjen.

”Skydda ’mig’ från ’oss’”: Terapeutisk kultur i individualiseringens tjänst

En mindre skarpt formulerad analys, men med samma underliggande förståelse av terapeutisk expertis och tänkande som en ”upplösande kraft” för parrelationen, återfinns hos Ulrich Beck och Elisabeth Beck-Gernsheim (1995, 2001). Till skillnad från Furedi och Lasch karaktäriserar de i sin analys inte den terapeutiska kulturen som en intentionell och kontrollerande utifrånkommande kraft. Självhjälpsböcker och andra terapeutiska uttryck ska istället förstås som underifrånkommande, från människors upplevda behov i det senmoderna samhället (Beck och Beck-Gernsheim 2002, s. 76). Med utgångspunkt i individualiseringstesen hävdar Beck och Beck-

Gernsheim att den terapeutiska expertkultur som de senaste decennierna växt fram kring intima relationer är ett symptom på de problem människor möter i försöken att hantera individualiseringens konsekvenser. I Beck och Beck-Gernsheims analys ses populärterapeutisk kultur både som ett fenomen som vittnar om individualiseringsprocessen och avsaknaden av traditionella auktoriteter, och samtidigt också som en rik källa för analys av hur denna process tar sig uttryck (1995, s. 175).[14]

I och med att det idag saknas tydliga manus för äktenskapet – ingen kan längre säga vad som ryms bakom beteckningen, vad som är möjligt, tillåtet, nödvändigt, tabu eller oumbärligt – blir parförhållandet ett risktagande; en uppgift för individen att själv utföra och ta ansvar för menar Beck och Beck-Gernsheim (2002, s. 11). De till synes oändliga möjligheter individer ställs inför – alla de val man förväntas ta ställning till och ansvar för – gör att sökandet efter auktoriteter som kan befria oss från frågan ”vem är jag och vad vill jag?”, och på så sätt reducera rädslan för friheten, intensifierats. Då mer kollektiva förordningar för, och auktoriteter som formulerar hur, en familj ska se ut och ett äktenskap ska levas försvunnit, har framför allt sedan 1960-talet en ny marknad vuxit fram, ”a market for the answer factories” (Beck och Beck-Gernsheim 2002, s. 7).

> Feeling increasingly helpless and concerned, people look for advice, and the market responds with a boom in patent recipes on how to run one's life. The flood of books is almost impossible to keep track of, as broad in range as it is diverse, offering a kind of supermarket philosophy for living and loving. (Beck och Beck-Gernsheim 1995, s. 97)

Par måste idag engagera sig i en kontinuerlig dialog genom vilken de skapar och upprätthåller sitt gemensamma parprojekt. Detta, menar Beck och Beck-Gernsheim, kräver mycket tid, kraft och tålamod – ”relationship work”, i terapeutiska termer.

> Couples have to get involved in a continuing dialogue so that they can invent and pursue their common cause, that is to say, they have to fill up their free private space with compatible definitions of love and marriage. This requires enormous effort, time and patience, exactly the qualities identified with 'relationship work'. (Beck och Beck-Gernsheim 1995, s. 91)

Behovet av hjälp i detta relationsarbete synliggörs i den ökning av populärterapeutiska resurser för par som går att identifiera de senaste decennierna. Samtidigt menar Beck och Beck-Gernsheim att dessa resurser egentligen inte är fokuserade på att underlätta pars sammanhållning. I sin analys av självhjälpsböcker för par kommer de till slutsatsen att den dominanta trenden i dessa inte är att ge råd och regler för ett liv tillsammans. Tvärtom skjuts frågan om samlevnad åt sidan, om den överhuvudtaget berörs. Istället vittnar böckerna om att individualiseringsprocessen nått ända in i parrelationen, då det grundläggandet temat handlar om att skydda ”mig” från ”oss”.

> From our viewpoint it is interesting to ask: what rules do they [the self-help books] suggest for making our shared life easier? One soon realizes that the question is wrongly put…Certainly there are plenty of books on offer which purports to tear down the barriers of disappointment, silence and resignation, but there are just as many self-help books which push the topic of companionship – getting on together – right to the margin… The main subject is quite different and found in all kinds of variations, sometimes formulated gently and sometimes very crassly: it is protecting 'me' against 'us'. (Beck och Beck-Gernsheim 1995, s. 97)

Slutsatsen för Beck och Beck-Gernsheim blir därmed, liksom i Furedis och Laschs analys, att den terapeutiska kulturen är ett symptom på, och resulterar i, en upplösning av familjen och parrelationen. Trots självhjälpsböckernas löfte om hjälp i ”pararbetet” erbjuds i praktiken en filosofi som verkar för upplösning – där ”jaget” är viktigare än ”viet” – snarare än nya manus för en sammanhållen parrelation menar Beck och Beck-Gernsheim (jfr också Cheal 1999, s. 75).

Det emanciperade paret

En mer optimistisk bild av framtidens parrelationer än den Furedi, Lasch, Beck och Beck-Gernsheim ger framträder, som jag visade i kapitel 1, i Anthony Giddens (1995) teori. Giddens är också betydligt mer positiv till den terapeutiska populärkulturens potential att faktiskt vara en hjälp för en ny, bättre parrelation.

Synen på den psykologiska vetenskapens och praktikens potentiellt positiva effekter på familjen och parrelationen återfinns redan i den tidiga familjesociologin. Burgess och Locke (1945) tillskriver exempelvis den psykologiska vetenskapen en viktig roll i övergången från den traditionella äktenskapsinstitutionen till kamratäktenskapet. Då det externa stödet för äktenskapet förutsågs minska menade Burgess (1973) att individens egen vilja att skapa ett meningsfullt liv skulle vara grunden för relationens reorganisation. Individen var dock inte kapabel att rekonstituera kamratäktenskapet på egen hand utan olika familjeexperter – familje- och äktenskapsrådgivningsinstanser och olika former av psykologer – antogs spela en central roll (se också Cheal 1999, s. 74). I en svensk kontext argumenterade Alva Myrdal i liknande termer och var en drivande kraft i skapandet av Sveriges första familjerådgivningsbyrå i Stockholm på 1920-talet (Nilsson 1994, s. 215).[15]

På ett liknande sätt tillskriver Giddens (1995) den terapeutiska kulturen – och den idag utbredda populärterapeutiska kulturen – en central roll i skapandet av det av honom identifinierade nya relationsidealet, den *rena relationen*. Populärterapeutisk kultur – det han kallar *reflexiva resurser*, det vill säga ”terapier, alla möjliga typer av handböcker för självhjälp, tv-program och tidskriftsartiklar” (1995, s. 34) – är texter om vår ”tidsålder” som enligt Giddens och Beck och Beck-Gernsheim både är uttryck för och symptom på samhällets rörelse mot individualisering och institutionell reflexivitet (Giddens 1995, s. 33). I polemik mot den foucaultianska synen på expertkulturer som endast en form av kontroll vill Giddens lyfta fram ett dialogiskt perspektiv. Diskurser som den terapeutiska är aldrig så totalt konstituerande som de framstår i Foucaults tänkande menar Giddens, utan det finns en dialogisk relation mellan texter och de praktiker och institutioner i vilka de används. Därmed finns en möjlighet till omformulerande och, vad gäller reflexiva resurser för parrelationer, en möjlighet till realisering av det rena relationsidealet via de texter som populärterapin utgör (Giddens 1995, s. 33 och s. 62).

Liksom Furedi (2004) pekar Giddens på diskurser kring beroende och medberoende som centrala för förståelsen av synen på relationer i det terapeutiska tänkandet. Men till skillnad från Furedi som endast ser negativa effekter för parrelationen ser

Giddens här potentialer till skapandet av en ny, mer demokratisk och jämlik, relation.

Enligt Giddens är grundtanken i den populärterapeutiska diskursen att alla olika former av beroenden – droger, mat, jobb, sex – är en försvarsreaktion och en flykt. En identifikation av ett beroende innebär därmed ett erkännande av en brist på autonomi, en brist som sätter käppar i hjulet för det reflexiva jag-projektet (Giddens 1995, s. 73). Att vi talar så mycket om beroende idag är ett bevis på det pågående reflexiva jag-projektet menar han. Med andra ord, ju mer reflexiviteten genomsyrar det sociala livet, desto fler spärrar och hinder för dess fulla utvecklande blir synliga, något som kommer till uttryck i diskurser om beroenden (1995, s. 72f). Beroenden är därmed inte bara ett ytligt terapeutisk påhitt, utan ett verkligt fenomen som relaterar till de övergripande reflexivitetsprocesserna i samhället.

I de populärterapeutiska lösningarna som erbjuds för att komma ur beroenderelationer ser vi enligt Giddens alla den rena relationens karaktäristika.

> Här stöter vi åter på den rena relationens alltmer centrala betydelse, liksom dess nära förbindelser med det reflexiva jag-projektet och en modell för sammanflödande kärlek. Beroendebindningar 1) ger inte utrymme för den lyhördhet inför jaget och den andra som är av så vital betydelse för den rena relationen; 2) dränker självidentiteten antingen i den andra parten eller i fixerade rutiner; 3) förhindrar det där öppnandet av sig själv gentemot den andra som är en förutsättning för intimitet; 4) har en tendens att konservera ojämlikhet mellan könen och sexuella praktiker. (Giddens 1995, s. 85)

Utifrån en självhjälpsbok om relationer illustrerar Giddens hur den populärterapeutiska diskursen speglar intimitetens omvandling från den heterosexuella romantiska, könsojämlika kärleken i det traditionella patriarkala äktenskapet, till den sammanflödande kärlekens rena, jämlika och demokratiska relation. Självhjälpsbokens författaren gör en schematisk uppställning där hon jämför karaktärsdragen i det hon kallar den beroende relationen med den intima relationen. Där den beroende relationen exempelvis präglas av ”[t]vångsmässigt sökande efter ’någon att älska’” och att man ”ger sig själv eller partnern skulden för problem” sätter den intima relationen ”[j]agutveckling som första prioritet” och betonar ”[p]roblemlösning tillsammans” (Giddens 1995, s. 88). Där den beroende relationen präglas av maktobalans, tigande, manipulation och oföränderlighet präglas den intima av balans och ömsesidighet, öppenhet, direkthet och ständig förändring. [16]

Hur ska populärterapeutiska karaktäriseringar som denna tolkas? Enligt Giddens handlar det om mer än ”fromt psyksnack” eller önsketänkande (1995, s. 89). Den relation som här betecknas intim speglar de facto de karaktäristiska tendenser i intimitetens omvandling som han själv söker teckna. Och dessa pekar mot just demokratisering och emancipation, menar han.

> Vem undgår att se dem som ett tecken på, och ett program för, en demokratisering av vardagslivet? [Här] framträder en bild av emancipation, och denna handlar inte bara om en ’befrielse från’. Som den tecknas här har intimiteten ett substantiellt innehåll. Vi börjar se hur ett befriat personligt område skulle kunna te sig. (Giddens 1995, s. 90)

Substansen i den demokratiska relationen är – som redan diskuterats – idealen om den sammanflödande kärleken och den rena relationen. Vägen dit går inte alltid genom en terapeutisk självhjälpsbok, kurs eller ett tv-program menar Giddens, men dessa bör förstås som symptom på – och underlättare i – intimitetens och parrelationens omvandling. Därmed kan man se att den totala avsaknad av manus för parrelationen som Beck och Beck-Gernsheim (1995) menar sig identifiera i den populärterapeutiska diskursen emotsägs av Giddens. Han ser tvärtom i populärterapin potential till manus för en ny relation med ett nytt, som han kallar det, substantiellt innehåll: den rena, demokratiska och könsjämlika relationen, bortom den heterosexuella matrisen, baserad på två autonoma individers ständiga reflekterande, ett reflekterande som både uttrycks och underlättas i populärterapin.

Den autonoma ansvarstagande familjen

Det grundläggande gemensamma draget i den tolkning av populärterapeutisk diskurs som Furedi, Lasch, Beck och Beck-Gernsheim och Giddens gör är att terapeutiskt tänkande handlar om och verkar för ett upplösande av traditionella band och beroenden. Diskursens individcentrerade utgångspunkt utgör grunden för denna slutsats. Parrelationer så som vi traditionellt föreställt oss – och kanske också levt – dem är på god väg att försvinna. Beroendet av den terapeutiska expertisen – som ett uttryck för kontroll och invasion i det privata som hos Furedi och Lasch, eller som ett uttryck för och symptom på ett faktiskt upplevt behov hos människor som hos Beck och Beck-Gernsheim – ses som en väg bort från par- och familjerelationer. Till skillnad från de övriga ser Giddens – liksom Burgess och Locke på sin tid – ett fortsatt parkonstituerande, men på andra, individualiserade grunder. För Giddens finns i populärterapin en potential till verklig autonomi och skapandet av den för senmoderniteten så centrala jag-berättelsen, men en autonomi som inte nödvändigtvis leder till upplösande av relationer utan tvärtom leder till skapandet av bättre, mer jämlika och demokratiska parrelationer.

I Roses (1999) tecknande av den populärterapeutiska kulturens utbredning, logik och konsekvenser möjliggörs en förståelse av fenomenet som ett uttryck både för ökat expertberoende och samtidigt för ökad individualisering och autonomi. Enligt denna logik innebär inte den terapeutiska kulturens utbredning, dess individualiserande antaganden till trots, med nödvändighet ett upplösande av familjer och parrelationer som vi traditionellt föreställt oss dem. Den populärterapeutiska kulturens inbyggda paradox, där konstruktionen av det autonoma subjektet samexisterar med beroendet av den psykologiska expertisens tecknande av bilder och ideal, liksom av metoder för att uppnå dessa, tydliggörs i Rose beskrivning av relationen mellan psy och den moderna familjen som en barnuppfostrande institution.

Från 1800-talets slut och fram till mitten av seklet var familjen och barndomen i fokus för den typ av kontrollerande instanser som Rose benämner ”subjektivitetens expertis”, dvs. socialarbetare, personalvetare, rådgivare och terapeuter (Rose 1999, s.

2-3). Som ett led i försöken att kontrollera ”massorna” sjösattes en rad ”förbättringsprojekt” för skapandet av en respektabel familj (jfr Skeggs 1997).[17]

Den sociala kontrollen tog sig till en början uttryck i direkta insatser, framförallt för ”patologiska” barn, men också allmänna regelbundna medicinska och psykologiska kontroller över barnets ”normala” utveckling (Rose 1999, s. 153). Tanken att individer – i detta fall barn – följer en normal utveckling var ytterst central för det psykologiska tänkandet menar Rose och resulterade inte bara i den vetenskapliga disciplinen utvecklingspsykologi, utan också i en helt ny syn på barndomen som något som kunde kontrolleras, värderas och formas in i en normal mall (1999, s. 153).

Under 1960-70-talet skedde dock en förändring i synen på familjen och föräldraskapet menar Rose. Från att ha varit en plats för ständigt ökat intresse och kontroll – från samhällsinsatser mot minskade födelsetal (som var makarna Myrdals bekymmer i *Kris i Befolkningsfrågan* (1935)) till filantropiska insatser i ”problemfamiljer” (se till exempel Skeggs 1997) – så höjdes i mitten av seklet allt fler röster *mot* statlig intervention i familjen (Rose 1999, s. 155 och s. 213).[18] Psykologer som Anna Freud argumenterade exempelvis för vikten att värna familjens integritet. Föräldrarnas egen förmåga att fostra sina barn måste respekteras menade hon. Tanken var dock inte att familjen skulle lämnas i fred från den psykologiska kunskapen och expertisen, utan att denna skulle väljas av föräldrarna av egen fri vilja, i månande om sitt eget och barnens bästa (Rose 1999, s. 211f).[19] Denna typ av argumentation skulle vid ett första påseende kunna tolkas som en uppluckring av kontroll och maktutövning kring familjen. I själva verket är det en i det psykologiska tänkandet inneboende logik som enligt Rose får sitt fulla utlopp: skapandet av *det autonoma ansvarstagande subjektet*. Expertisens förmedlande av normerande bilder av familjen och föräldraskapet antas forma den personliga investering individer gör i dessa och därmed det sätt på vilket individer formar, reglerar och värderar sina liv, sitt agerande och sina mål (jfr Donzelot 1979/1997).

> [I]mages of normality generated by expertise could come to serve as a means by which individuals could themselves normalize and evaluate their lives, their conduct, and those of their children … Parental conduct, motherhood and child rearing can thus be regulated through family autonomy, through wishes and aspirations, and through the activation of personal guilt, personal anxiety, and private disappointment. (Rose 1999, s. 132)

Det autonoma ansvarstagande subjektet – i Roses exempel familjen – behöver inte kontrolleras av en explicit och tydlig auktoritet utan är självkontrollerande tack vare önskan att leva upp till det ideal om ”den goda familjen” som psy-expertisen formulerar. I fallet med barndomen behövs inte längre filantropin eller socialarbetarens intervention menar Rose. Idealet om den goda familjen finns istället ständigt närvarande, inom oss själva och underbyggt av de bilder som förmedlas i populärkulturen.

> At least in its ideal form, it inheres in each of us, maintained and reactivated constantly by the images that surround us – in advertising, on television, in newspapers and magazines, in the baby books. No longer do experts have to reach the family by way of the law or the coercive intrusion of social work. They interpellate us through radio call-in, through the weekly magazine column, through the gentle advice of the health visitor, teacher, or neighbour, and through the unceasing reflexive gaze of our own psychologically educated self-scrutiny. (Rose 1999, s. 213)

Familjen förblir därmed reglerad, men inte framförallt genom direkta interventioner från sociala myndigheter utan genom de subjektiviteter som förmedlas oss i talet om familjen, ideal som i allt högre grad förmedlas genom populärkulturens bilder.[20]

Ur Roses analys av föräldraskap i det moderna samhället och den moderna familjen framträder därmed den till synes paradoxala logik som karaktäriserar psy-tänkandets syn på individen. Å ena sidan anses människan vara i behov av stöd och hjälp. Å andra sidan har hon ett totalt eget ansvar för sin situation.

> The family is simultaneously allotted its responsibilities, assured of its natural capacities, and educated in the fact that it needs to be educated by experts in order to have confidence in its own capacities. Parents are bound into language of evaluations of expertise at the very moment they are assured of their freedom and autonomy. (Rose 1999, s. 208)

Familjen idag konstrueras alltså samtidigt som autonom och som beroende, det Rose kallar för den *autonoma ansvarstagande familjen*. Den normala familjen uppfyller sin samhälleliga plikt som bäst varje gång den strävar efter att förverkliga sina mest privata drömmar, drömmar som garanteras följa ett liknande mönster tack vare de ideal om ”det goda familjelivet” som ständigt produceras och reproduceras av den – numera allt oftare populärkulturella – psykologiska expertisen. Därmed blir individen heller aldrig någon ”fri autonom individ” eftersom det ständiga misslyckandet med att leva upp till bilderna av ”det goda livet” gör oss beroende av dem som både formulerar bilderna och anser sig ha svaren på hur vi når dithän, nämligen den psykologiska expertisen (Rose 1999, s. 132). Men, hjälpen till trots, det är fortfarande individen själv som har ansvar för och ska utföra ”jobbet”.

Genom att lyfta fram det psykologiska tänkandets inbyggda paradox – en paradox som jag kommer visa finns tydligt närvarande i det populärterapeutiska empiriska material som analyseras i denna avhandling – kan Rose (1999) erbjuda ett sätt att förstå den samtida närvaron av autonomi och expertberoende i diskursen. Antagandet om autonomi genererar ett egenansvar och en självkontroll som kräver bilder och berättelser som referenspunkt. Här återfinns den populärterapeutiska diskursens konstruktion av vad som är ett gott liv. Populärterapin om och för paret är, kommer jag visa, ett exempel på konstruktionen av *det autonoma ansvarstagande paret*: paret som ”vill göra sina förändringar” för att citera en av experterna i tv-programmen, något som de uttrycker genom att noggrant lyssna till och följa de råd och ”verktyg” som experten erbjuder. Som den kommande analysen visar innehåller eller resulterar den populärterapeutiska berättelsen om paret inte bara i en skenande individualism eller i ett förakt för alla former av beroenden, som är Furedis, Lasch och Beck och Beck-Gernsheims argument. Tvärtom visar det sig att ”den goda parrelationen” ofta framställs som en nödvändighet för ett lyckligt liv. Inte heller, som i Giddens utopiska analys, är berättelsen befriad från – explicita eller implicita – antaganden om och konstruktioner av mäns och kvinnors olika (och ojämlika) roller i denna parrelation (jfr också Berlant 2000, s. 5f). Feministiskt inspirerade forskare som analyserat populärterapeutiska fenomen har tecknat en mer komplex bild, där inte minst individualiseringen i det psykologiserande synsättet *i sig* visar sig bli en reproduktör av könsojämlikhet.

Populärterapi och feminism

Flera av de sociologer som studerar det terapeutiska tänkandets spridning och konsekvenser pekar ut 60- och 70-talet som en central period. Det var vid denna tid som det terapeutiska tänkandet på allvar började nå utanför den psykologiska vetenskapen och professionen och blev en del av bredare gruppers vardag, i populärkultur och i människors medvetanden. Detta var också som bekant en historiskt omvälvande tid för västvärlden då alternativa ideologier och levnadsformer växte fram i motkulturer och sociala rörelser, inte minst kvinnorörelsen. Utmaningen av 50-talets ideal om medelklassens kärnfamilj som vägen till lycka blev en central del i den feministiska rörelsens andra våg (se till exempel Friedan 1963; Brøgger 1978; se också Schmitz 2007, s. 98-100).

Att den feministiska rörelsens utmaning av familjeinstitutionen (en utmaning vars teoretiska uttryck diskuterats i kapitel 1) tidsmässigt sammanfaller med det terapeutiska tänkandets ökade utbredning konstateras som jag visat ovan av Furedi (2004). Samtidigt saknar Furedi – liksom de andra sociologer som hittills diskuterats – en analys av det faktum att populärterapeutisk kultur också i hög grad är en könad kultur. Självhjälpsböcker, tv-program med relationstema, rådgivningsspalter och, som jag kommer visa i denna avhandlings empiriska material, webbforumdiskussioner om relationer, är kulturella produkter och fora som i hög grad konsumeras av, och i många fall domineras av, kvinnor, som experter, programledare, skribenter eller deltagare.[21] Forskare som identifierat detta, framförallt genom empiriska studier av fenomen som *Oprah Winfrey Show* eller självhjälpsbokläsande, ger en delvis annan bild, inte minst av den terapeutiska kulturens individualiserande karaktär. Där fokus för de ovanstående diskuterade teoretikerna framförallt varit det terapeutiska tänkandets individualiserande utgångspunkter som en upplösande, eller återuppbyggande, kraft för par- och familjerelationer, är fokus för de feministiska forskarna den terapeutiska kulturens eventuella potential att formulera kvinnors privata och personliga erfarenheter i offentliga fora och i politiska termer. Kopplingar, likheter och skillnader mellan populärterapeutisk kultur och feministisk teori, politik och metod blir därmed ett centralt tema, något som också öppnar för en diskussion om populärterapeutiska fora som potentiellt subversiva platser, som nya offentliga sfärer med emancipatoriska effekter, eller tvärtom som reproducenter av traditionellt könstänkande och heterosexism.

Det personliga är politiskt: Kvinnorörelsen och populärterapin

I mötet med populärterapeutisk kultur i olika empiriska studier konstaterar flera av de feministiska forskare som själva deltog i 60- och 70-talets kvinnorörelse att de många gånger känner igen sig. Bland de som studerar dagens självhjälpsgrupper dras ofta paralleller med 60-talets feministiska självhjälp, det som brukar kallas medvetandehöjning (Schmitz 2007, s. 172ff). Kommunikationsforskaren Elayne Rapping,

som bland annat gjort deltagande observationer på självhjälpsmöten för *Overeaters Anonymous,* beskriver känslan av ekon från en svunnen tid.

> [W]hat was most intriguing to me… were the strange echoes I heard of an earlier time in my life. As I watched and listened to these hurting women – sitting fearfully but hopefully in circles, sharing stories of self-hatred at less-than-perfect faces and bodies, of shame and humiliation at the hands of fathers, husbands, boyfriends, bosses, teachers – I was eerily reminded of my days of feminist consciousness-raising, in the 1960s, at the height of what's called the "second wave" of American feminism. (Rapping 1996, s. 2)

Enligt Rapping och andra feministiska forskare förklaras denna känsla av déjà vu av det faktum att populärterapeutisk kultur de facto har vissa feministiska rötter (se till exempel Taylor 1996; Shattuc 1997). 60- och 70-talets kvinnorörelse utgick från tanken att politiken skulle utvidgas till att även innefatta privatsfären. "Det personliga är politiskt", som Kate Millet (1970) uttryckte det, och denna slogan tog sin konkreta form i medvetandehöjningen. Här skulle tidigare "irrelevanta" områden, som kvinnors personliga och emotionella erfarenheter, i det gemensamma samtalet kvinnor emellan bli politik (Rapping 1996, s. 50). Grundtanken bakom medvetandehöjning, som först utvecklades i radikalfeministiska kretsar, var att kvinnor tillsammans skulle dela med sig av sina erfarenheter, föra upp dessa till en generell nivå, och därmed se likheter och mönster i det som till synes var individuellt och privat (Hartsock 1983). Dessa insikter skulle sedan leda vidare till handling och till förändring, på både det personliga och det kollektiva politiska planet, eftersom man ansåg att de individuella, privata relationerna och dynamikerna hade direkta paralleller till de kollektiva och offentliga strukturerna. Varje steg en enskild kvinna tog mot frigörelse från de psykologiska och materiella band som förtryckte henne i de personliga relationerna, ansågs göra henne rustad att bli del av den större, kollektiva och organiserade, kampen för att förändra de patriarkala maktstrukturerna på alla plan i samhället (Rapping 1996, s. 55). [22]

Den feministiska medvetandehöjnings-gruppen var en konkret effekt av det tänkande som i vidare mening kom att bidra till ett öppnande av det som tidigare ansetts vara privata problem och angelägenheter. Därmed kan man också se hur den psykologiska vetenskapens intresse för den privata sfären får vind i seglen av det feministiska tänkandet vid den här tiden. Som Verta Taylor (1996) påpekar möjliggjorde och rättfärdigade 60- och 70-talets kvinnorörelse att man riktade uppmärksamhet mot en mängd problem som kvinnor upplevde, problem som tidigare ansetts vara personliga och privata, och kopplade dessa problem till kvinnors låga sociala status (Rapping 1996, s. 6f). Framlyftandet av privata problem i den feministiska rörelsen skedde därmed parallellt med, och relaterat till, spridningen och populariteten hos populärterapeutiska synsätt.

Samtidigt som likheter och kopplingar mellan den populärterapeutiska kulturens framväxt och spridandet av feminismens idéer och metoder kan identifieras finns också viktiga skillnader.[23] Här knyter feministiska forskare an till den berättelse om individualisering som tecknats av senmodernitetsteoretikerna. Liksom Giddens (1995) och Beck och Beck-Gernsheim (1995) ser exempelvis Taylor (1996, s. 88 och s.135) och Rapping (1997) populärterapi som ett tidstypiskt fenomen, där problem

inte längre definieras i kollektiva termer (klassfrågor, kvinnofrågor etc.) utan som effekter av individens val.[24] Men där senmodernitetsteoretikerna framförallt fokuserar individualiseringens utmaning mot par- och familjeinstitutionen fokuserar feministteoretiker utmaningen mot möjligheten för kvinnor att se sig just som *kvinnor*, som en grupp med gemensamma intressen som kan utmana samhällets organisering, och då inte minst familjen och parrelationen.

Rapping (1997) kopplar samman det terapeutiska tänkandets utbredning med den post-feministiska rörelse som tar sin början under 1980-talet. Liksom Susan Faludi (1991) ser hon en backlash där feminismens budskap förvrängdes, uttunnades och avpolitiserades. Kvar fanns det hon kallar för mediafeminism, där ”den nya kvinnan” antogs ha allt – karriär, skönhet, familj och ett spännande sexliv. Det är i ljuset av detta som framväxten av populärterapeutisk kultur ska förstås, menar hon, som ett svar på kvinnors ångest och tvivel på sin egen förmåga att leva upp till de krav som den post-feministiska eran ställt dem inför. Den terapeutiska kulturen erbjöd kvinnor en förklaringsgrund och en lösning i terapeutiska, individualiserande termer som, intressant nog, framstod som mer frigörande än feminismens och medvetandehöjningens sociala förklaringsgrunder.

> [The recovery movement] suggested that the many problems and pains of female existence, of sexual and family relationships, were, after all, within our individual control. Such problems were not – as feminists had believed – socially determined after all; rather, they were the result of personal, internal flaws of character, of a disease called ‘addiction’ which could be treated (although never cured) by programs and methods. (Rapping 1996, s. 61)

Också Wendy Simonds (1992) konstaterar att den terapeutiska populärkulturen erbjuder individualiserande förklaringar. I sin analys av kvinnors läsande av självhjälpsböcker konstaterar hon visserligen att det finns ett feministiskt budskap, men att det framförallt handlar om liberalfeministiskt tal om jämlikhet inom det nuvarande systemet.

> Women and men should be ‘equal’ in a way that would not entail rebuilding institutions and revolutionizing the current constraints that structure intimate relationships … the genre fails [women] in that it encourages individually oriented and adaptive endeavors to achieve personal change … [S]elf-help reading can be said to enable women to express dissatisfaction with gendered interactions, while it also represses a definite challenge to the ways in which the social construction of gender works against women. (Simonds 1992, s. 48)

Individualiseringens effekter tolkas av feministiska forskare därmed inte bara eller främst utifrån parrelationens eller familjens enhet, utan snarare utifrån möjligheten till kollektiv identifikation kvinnor emellan och hur denna identifikation kan utmana föreställningar om, och förhållanden i, intima relationer. Den feministiska rörelsen och teorin har kopplingar till det populärterapeutiska tänkandet, inte minst i synliggörandet av ”det privata” som ett problematiskt fält, och därmed i förlängningen dikotomin privat/offentlig som en problematisk konstruktion i sig. Samtidigt innebär det terapeutiska tänkandets utbredning, med dess fokus på individen, att det blir svårare att formulera frågor, erfarenheter och problem i kollektiva och politiska termer, det vill säga det som var medvetandehöjningens slutmål.

Gemenskap med förhinder: Igenkänning och skamlig konsumtion

I sin analys av självhjälpsböcker och självhjälpsboksläsande konstaterar Simonds (1992) att trots det individualiserade tilltalet så verkar ändå självhjälpsböcker ha en viss potential att föra med sig positiv förändring för kvinnor. Självhjälpsböckerna synliggör frågor och problem som kvinnor upplever, och därmed inbjuder de både till tillfälle för självreflektion och till en känsla av gemenskap med andra kvinnor. Dimensionen av *igenkännande,* känslan av *att inte vara ensam,* är viktig för de kvinnliga läsare av självhjälpsböcker som Simonds intervjuat, uttryckt i upplevelsen av att vara med i en större, osynlig gemenskap av andra läsare. Denna gemenskap kan i vissa fall vara illusorisk, menar hon, eftersom den ofta endast grundar sig på en individuell övertygelse om att andra också läser och känner samma sak. Dock visade det sig i Simonds intervjuer att flera kvinnor faktiskt samtalar med andra om de böcker de läser och till exempel rekommenderar böcker till sina vänner. Därmed kan böckerna i viss utsträckning hjälpa kvinnorna att göra den illusoriska gemenskapen verklig menar Simonds (1992, s. 43).

Samtidigt innebär den stämpel av ”dålig kultur” som populärterapeutisk kultur generellt sett har i samhället att konsumtion av populärterapi sällan erkänns människor emellan, något som kan antas förminska dess potential att vara utgångspunkt för gemenskap. Simonds (1992) informanter kan visserligen i vissa fall uppleva gemenskap genom sitt läsande, men samtidigt uttalar de ett förakt mot självhjälpsboksläsandet, grundat i att det är ”kvinnligt”. Att läsa självhjälpsböcker är passivt, säger exempelvis en informant, och därför något som män aldrig skulle kunna ägna sig åt då män är aktiva och ”[do] not tend to just sit and be passive and have somebody feeding them stuff” (Simonds 1992, s. 42). I Jane Shattucs (1997) studie av pratshow-publiken[25] visade sig stämpeln av ”dålig, kvinnlig kultur” försvåra själva forskningsprocessen då ytterst få av de tänkta intervjupersonerna ens ville erkänna att de tittade på program i genren, och då de gjorde det samtidigt bedyrade sin medvetenhet om hur dåliga dessa program ”egentligen” var.[26] Lågstatusstämpeln kan även kopplas till klass, något som framträder i Skeggs, Thumim och Woods (2008; se också Wood Skeggs och Thumim 2009) studier av reality-tv[27] publiken. Den reflexivitet som deras fokusgrupp med medelklasskvinnor ger uttryck för – i fördömandet eller rationaliserandet av sitt tittande (av typen ”jag tittar för jag är trött efter en hård dags arbete” eller ”jag vill ha koll på vad som händer i populärkulturen”) – blir i sig till ett kulturellt kapital som konstruerar klass. Endast studiens medelklasskvinnor ägnade sig åt denna typ av distansskapande reflexivitet.

> Just as our working class participants did not want to be attached to the category of class, our middle class respondents did not want to be attached to that which is a cultural display of working-class (low) taste. They needed to show not only cultural detachment, but also cultural superiority to the bad object. (Skeggs, Thumim och Woods 2008, s. 11)

Skeggs et al. visar också att konstruktionen av klass kommer till uttryck genom en konstruktion av kön. Medelklasskvinnorna konstruerar sin distans och överordning genom att tycka ”synd om” de som deltar i programmen. De intervjuade kvinnorna

glider mellan två betydelser av uttrycket ”tragiskt” (”sad” på engelska) menar Skeggs et al. Dels blir ”tragiskt” ett uttryck för det – med Arlie Hochschilds (1997) terminologi – emotionella arbete kvinnor traditionellt tillskrivits som omsorgsgivande genom att kvinnorna känner empati för och tycker synd om programmens deltagare. Samtidigt blir det också ett uttryck för en medvetenhet om klassificeringen av reality-tv som dålig kultur: ”det är tragiskt att människor deltar i detta” samt ”det är tragiskt att jag tittar” (Wood, Skeggs och Thumim 2009). Det emotionella arbete kvinnor ger sig in i då de tittar på reality-tv innebär därmed också att de ser sig själva som ”fel”:

> [W]hen women are called to the emotional labour involved in the pleasures of watching ‘reality’ television, they are also positioned as flawed. “’Putting the ’me’ into seeing ’you’”, as Hochschild describes emotional labour, is therefore an uncomfortable process: In watching reality television and empathising with those on television, the women also recognize themselves as ’sad’. (Wood, Skeggs och Thumim 2009, s. 146)[28]

Den populärterapeutiska kulturens stämpel som ”dålig” kultur – via markörer som kvinnlig och arbetarklass – för med sig disidentifikation och distansskapande, också från de som faktiskt konsumerar kulturen. Sammantaget med det terapeutiska tänkandets individualiserande utgångspunkter finns det därmed anledning att ställa sig frågande till möjligheten för kvinnor (och andra marginaliserade grupper) att uppleva och skapa en gemenskap genom populärterapeutiska uttryck och fora. Utvecklandet av nya former av medier, framförallt genom Internet, har dock visat sig medföra nya möjligheter. Som analysen i kapitel 6 visar öppnar Internets lättillgänglighet och anonymitet nya vägar för skapande av gemenskap, om än i begränsad form (se även Lövheim 2002). Konsumenter av populärterapeutisk kultur – i denna avhandling relations-tv-tittare – kan här hitta varandra och dela med sig av åsikter och erfarenheter och inte minst kritiskt diskutera de teman som tas upp i programmen. Den populärterapeutiska kulturprodukten visar sig här bli en öppnare eller en *katalysator* som legitimerar diskussioner om teman och ämnen som tidigare inte ansetts lämpade för det offentliga, diskussioner som i hög grad bärs upp av igenkänning och känslan av att inte vara ensam.

Nya röster, nya frågor – en ny offentlig sfär?

Den populärterapeutiska kulturens stämpel som ”dålig” kultur till trots så innebär dess utbredning och ökade popularitet en utmaning av vad som anses möjligt att diskutera, visa och analysera i offentliga medier. Hotet mot det ”privata” som uttrycks exempelvis i Furedis (2004) och Lasch (1977) resonemang, innebär, som jag påpekade ovan, ett legitimerande och problematiserande av kvinnors erfarenheter och problem, något som också kan förstås i relation till den feministiska rörelsens och teorins kritik av familjen och den heterosexuella parrelationen. Självhjälpsböckernas popularitet bland kvinnor kommer av det faktum att de blir tilltalade som just kvinnor, med de specifika frågor kvinnor i dagens samhälle upplever som problematiska

påpekar Simonds (1992, s. 48). Genom att i det offentliga – i böcker, tidningar och tv-program – ge utrymme åt frågor som traditionellt sätt ansetts triviala, ointressanta eller olämpliga att diskutera öppet, som exempelvis problem i parrelationer, kan föreställningar om privat och offentligt utmanas.

Frågan om privat och offentligt blir särskilt aktuell i relation till tv-mediet. Det ökade intresset för relationsskildringar i olika former, och framförallt de senaste decenniernas intresse av att skildra vardagsdramatik i ”vanliga människors” liv (jfr Dahlgren 1995, s. 46ff; Furhammar 2006) har lett till en ökad närvaro av terapeutiskt tänkande i tv (White 1992). Framförallt har pratshow-formatet, ett format som är starkt influerat av ett terapeutiskt tänkande, tilldragit sig intresse från forskare som diskuterat denna genres potential att vara ett nytt offentligt rum där, i ett första steg, kvinnor, och senare andra marginaliserade grupper i samhället, får en ny arena (Livingstone och Lunt 1994; Shattuc 1997, kap 6; Gamson 1998). Diskussionerna rör framförallt frågan om huruvida pratshower ska tolkas som sensationssökande kommersialism eller som en ny form av politisk debatt (Shattuc 1997, s. 85). Den pratshow som framförallt intresserat feministiska forskare är *The Oprah Winfrey Show*. I produktion sedan 1984 och med över 48 miljoner tittare varje vecka bara i USA och med plats på tablån i över 130 länder är *Oprah* helt klart ett enastående fenomen i tv-historien.[29] Enligt vissa kan *Oprahs* framgång förstås och förklaras av det faktum att showen (och Oprah Winfrey som person) skapar rum för berättelser som annars inte får plats i tv-mediet. Corinne Squire (1997) lyfter fram Oprah som en central gestalt i den svarta feministiska rörelsen, och hävdar att showen är ett forum för ”empowerment” av kvinnor och andra marginaliserade grupper. Visserligen reproduceras en traditionell femininitet i programmet, men samtidigt är Oprahs vilja att tala om tabun – som exempelvis sexuellt utnyttjande av barn – ett nutida exempel på hur det personliga blir politiskt menar Squire (1997). Sherryl Wilson (2003) och Eva Illouz (2003) pekar också de på den potential till politisk diskussion som finns i *Oprah* genom det faktum att hon ger utrymme åt annars i det offentliga ohörda röster, liksom genom hennes förmåga att ge personliga berättelser offentlig och generell legitimitet (jfr Bird 2003, s. 23).[30]

Också Shattuc (1997) talar om pratshow-fenomenet som en utmaning av etablissemanget. Uppdelningen av media i seriöst och trivialt följer enligt Shattuc ofta uppdelningen i skildringar av en offentlig manlig sfär och i en privat kvinnlig sfär. I en jämförelse mellan nyhetsprogram och pratshower konstaterar hon att de sistnämnda har en betydligt mindre auktoritär ton där konversation och dialog står i centrum, något som dessutom minskar avståndet mellan publik, tittare och scen (jfr också Dahlgren 1995, s. 64). Pratshower tar vardagens erfarenhet, inte minst kvinnors erfarenhet, som utgångspunkt och lyfter dessa till en ny, offentligt legitimerad nivå (Shattuc 1997, s. 93). På så sätt blir pratshower en ”obekväm offentlig arena”, menar Shattuc, där nya frågor och nya människor får utrymme.

> Because they [talk shows] are based on commercialism, popular culture, and the identity politics of the 1970s, they stage a contradictory set of tensions where groups that normally do not have a voice are allowed a powerful platform. The genre challenges accepted notions of political discus-

> sion. Not only do the shows question what constitutes politics, they challenge who is allowed to speak… they represent an uncomfortable public sphere. (Shattuc 1997, s. 109)

Samtidigt konstaterar Shattuc att pratshowgenren ofta undviker uttalad kritik mot sociala ojämlikheter. Feministiska argument uttrycks exempelvis aldrig explicit, utan är endast underförstådda och synliga i programmens format, genom att det är kvinnor som tilltalas som kvinnor, genom att levd erfarenhet värderas högt och genom den icke-hierarkiska struktur som karaktäriserar programmen (Shattuc 1997, s. 129-130).

Andra intar en mer skeptisk hållning. Den feministiska potentialen kan visserligen sägas finnas i *Oprah* och andra populärterapeutiska fenomen i och med synliggörandet av nya frågor och problem, men det är ytterst sällan denna potential realiseras menar exempelvis Debbie Epstein och Deborah Lynn Steinberg (1995). Orsaken till detta är de gränser som sätts genom programmens hemvist i den terapeutiska diskursen. Som var fallet med Rappings (1997) och Simonds (1992) analyser av självhjälpsgrupper och självhjälpsböcker ser Epstein och Steinberg (1995) det terapeutiska talet i *Oprah* som begränsande i förmågan att lyfta de marginaliserade gruppernas röster längre än till en individuell förklaringsnivå. Genom användandet av terapeutiska standardfraser som ”dysfunctional family”, ”patterns we repeat” eller ”cycle of abuse” reproducerar programmet en individcentrerad förståelse av problem, som blir resultatet av individuell patologi snarare än sociala processer. Detta får den intressanta effekten att kön osynliggörs samtidigt som könade ojämlikheter bekräftas, menar Epstein och Steinberg (1995, s. 101). Det terapeutiska språket tar, genom sin könsneutralitet, bort kön från agendan. Därmed döljs de könade ojämlikheterna som fortfarande återfinns i den normativa heterosexualiteten. Samtidigt reproducerar talet om dysfunktionella familjer och parrelationer idén om att en funktionell parrelation ändå kan förverkligas och att olyckliga förhållanden är något onormalt. Paret måste för att uppnå denna lyckade parrelation ”jobba med relationen”, ett arbete som enligt Epstein och Steinberg blir ett enskilt projekt för paret, i dialog med expertisen. I praktiken är det dock ett individuellt projekt för kvinnan.

> Exhortations to 'work on ourselves' or to 'break our negative patterns' displace both social critique and possibilities for collective social action and effectively marginalize organized feminist critique and action … these notions of healing erase the gender politics of the patterns that need to be broken; they assume that the work of the healing needs to be done by people who are wounded … and, as a result, they assume an unequal burden of work for women. It is women who are expected to undertake the labour of making heterosexuality work, a conventional gender role if ever there was one. (Epstein och Steinberg 1995, s. 102)

Naturliggörandet av den heterosexuella parrelationen – som Epstein och Steinberg (1995) benämner heterosexism – sätter därmed, sammantaget med den terapeutiska grundsynen, käppar i hjulet för ett förverkligande av en feministisk politik. *Oprah* och andra pratshower – liksom även de populärterapeutiska uttryck som analyseras i denna avhandling – konstruerar en paradoxal hållning till den heterosexuella parrelationen. Trots den ständigt påvisade svårigheten – och ibland till och med faran – med att leva i heterosexuella parrelationer så ifrågasätts aldrig det faktum att dessa relationer är önskvärda och i sig själva värdefulla. I *Oprah*, exempelvis, påvisas stän-

digt den heterosexuella relationens problem och faror, speciellt för kvinnor och barn. Samtidigt idealiseras dess institutioner, så som dating och äktenskap, liksom även kärnfamiljsvärderingar.

> Notwithstanding the evidence shown on the show that normative heterosexuality is frequently injurious (particularly to women and children), there is never any questioning of the presumptions, either that everyone is heterosexual or that heterosexuality is 'normal', 'benign' and 'desirable'. (Epstein och Steinberg 1995, s. 98)

En liknande iakttagelse görs av Lauren Berlant och Michael Warner (2000) som karaktäriserar populärterapeutisk kultur som en offentlig miljö för blottläggande av heterosexualitetens ständiga misslyckanden. Detta verkar dock inte medföra ett mer grundläggande ifrågasättande av dess ideologier och institutioner, konstaterar de, och väcker frågan om blottläggandet kanske i själva verket stärker den heterosexuella hegemonin.

> [D]oes heterosexual culture actually secure itself through banalizing intimacy? … On these shows no one ever blames the ideology and institutions of heterosexuality. Every day, even the talk show hosts are newly astonished to find that people who are committed to hetero intimacy are nevertheless unhappy. After all is said and done, the prospects and promises of heterosexual culture still represents the optimism for optimism, a hope to which people apparently have already pledged themselves – at least in public. (Berlant och Warner 2000, s. 320)

Analyser av det populärterapeutiska tv-mediets budskap pekar alltså både på möjligheter och på begränsningar. Pratshower och andra populärterapeutiska fora öppnar genom sin karaktär av ”kvinnlig kultur” å ena sidan för en expansion av vad som kan ses som viktiga frågor och problem i den offentliga sfären, men å andra sidan begränsas detta öppnande av den terapeutiska blickens dominans och svårighet att formulera problem i sociala termer. Likaså verkar den heterosexuella parrelationens status som ”normal” och önskvärd kunna samexistera och till och med förstärkas av den terapeutiska populärkulturens ständiga framhållande av dess problem (jfr också Evans 2003, s. 116).

Individuella problem och offentliga utmaningar

Frågan om relationen mellan individuella privata problem och kollektiva, politiska och sociala problem är dock komplex. När övergår en skildring av ett individuellt problem till att vara en skildring av ett kollektivt, socialt eller politiskt problem? Som Taylor (1996) påpekar är gränsen däremellan svår att dra. De terapeutiska och individualiserade snarare än strukturella svar som idag ges på kvinnors upplevda problem skiljer sig visserligen markant från 60- och 70-talets feministiska förklaringsmodeller, men samtidigt kan dessa terapeutiska praktiker ha effekter som når utanför individuella förändringar och förklaringsmodeller. Den populärterapeutiska kulturens ”övertagande” av feministiska frågor kan, hävdar Taylor (1996), visserligen ses som en förändring i budskapet mot ett mer individcentrerat tilltal, men dess faktiska effekter följer fortfarande i mångt och mycket en feministisk agenda. Dessutom,

påpekar hon, innebär detta skift att fler kvinnor tilltalas av och får tillgång till feministiska förklaringsmodeller, än vad som var fallet i exempelvis medvetandehöjning (Taylor 1996, s. 135).

Internetmediets utmaning av den offentliga sfären innebär också att gränsen mellan privat/offentligt och personligt/politiskt utmanas. Idag finns fler möjligheter att uttrycka sin tolkning och sin reaktion på ett tv-program (eller en bok eller tidningsartikel för den delen) för en större – om än mer anonym – publik än tidigare. Webbforum och bloggar har revolutionerat möjligheten till dialog och reaktion och också, i än högre grad än pratshowgenren, möjliggjort för röster som annars sällan gör sig hörda i mediabruset att komma till tals (jfr Dahlgren 2002).[31] Här finns också potential att på ett direkt sätt utmana den populärterapeutiska analysen och förståelsen av olika fenomen. I en analys av diskussioner på webbforum kopplade till pratshower visar Shattuc (1997) hur ett tv-programs individualiserade terapeutiska förståelse av ett problem – i detta fall tonårsföräldrar – får en tydlig politisk mening på webbforumet, i en diskussion om mödrars rätt till hjälp från samhället. Explicit och implicit framgår det att flera av deltagarna själva har erfarenhet av att vara tonårsföräldrar. Vad som skapas här är enligt Shattuc en offentlig debatt, om än inte i de rationella och distanserade termer som vi är vana vid och inte med de deltagare som traditionellt får utrymme i det offentliga.

> [T]he language is personal and imperfect, but the debate is inherently political. It is about the personal daily experiences of teenage mothers and also about the role of the state and teenagers' responsibilities as citizens and mothers. Here, the debate is being carried on by those who experience or 'are' the problem. They mix life stories, emotions, and social values and reject the symbolic knowingness of middle-class authority … The community of viewers is founded on the shared sense of injustice and projection of personal responsibility onto society. (Shattuc 1997, s. 194-195)

Genom att vidga definitionen av var, hur och under vilka former en offentlig debatt äger rum blir det därmed enligt Shattuc möjligt att belysa politiska, kollektiva och potentiellt subversiva samtal i det som annars – som i diskussionen om och kring tv-program – ter sig trivialt, privat och individuellt. I det sista av denna avhandlings tre analyskapitel, där webbforumdiskussioner kopplade till terapeutisk relations-tv analyseras, blir denna fråga central.

Det autonoma ansvarstagande – och könade – paret

I diskussionen om det terapeutiska tänkandets spridning och konsekvenser – för samhället i stort och för familje- och parrelationer – framträder olika ståndpunkter. Samstämmigheten i beskrivningen av rörelsen från psykologisk vetenskap och profession till populärkultur och vardagsspråk förenar forskarna, men analysen av denna rörelses konsekvenser skiljer åt. Den expert-kritiska ståndpunkten fokuserar det ökade beroendet av psykologisk expertis som en kontrollerande och för intima

relationer upplösande kraft. Populärterapin som ett uttryck för individualisering får i senmodernitetsteorierna två olika tolkningar. Där Beck och Beck-Gernsheim (1995, 2002) tolkar självhjälpsböcker för paret som ytterligare en spik i kistan för parrelationen – böckerna handlar om att skydda ”mig” från ”oss” – ser Giddens (1995) i samma populärkulturella uttryck manus för en ny parrelation, för den rena relationen. I populärterapin finns enligt Giddens verktygen för skapandet av den autonoma individen, den individ som är förutsättningen för det senmoderna samhället och inte minst för den rena relationen. Genom Roses (1999) teori möjliggörs en hållning där populärterapin kan tolkas som ett uttryck både för ökat expertberoende och för konstruktionen av autonomi. Det autonoma ansvarstagande paret har internaliserat de bilder, ideal och fantasier om den goda parrelationen som psy-expertisen – i högre och högre grad genom populärterapeutiska media – konstruerat och utövar självkontroll genom att söka förverkliga dessa i sitt liv.

Teorin om autonoma ansvarstagande subjekt möjliggör därmed en förståelse av det populärterapeutiska idealet om autonomi som varken med nödvändighet ledande till upplösning av intima relationer, eller till ett entydigt skapande av en jämlik och demokratisk, ren relation. Den samtida konstruktionen av autonomi och av ideal och fantasier om ”goda parrelationer” kan istället tolkas som ett individualiserande av ansvaret att leva upp till och förverkliga detta ideal, ett ”arbete” som i hög grad blir den enskilde individens, eller i detta fall parets, ansvar (Epstein och Steinberg 1995).[32] Därmed möjliggörs en reproduktion av kulturella ideal om parrelationer som framstår som självvalda och som individens eget ansvar, men som i praktiken kan reproducera traditionella föreställningar om exempelvis kön. Individualiseringens effekter kan därmed resultera i ett osynliggörande av sociala strukturer, som könsstrukturer, snarare än ett upplösande av desamma. Här finns en parallell till den i kapitel 1 diskuterade teorin av Hanne Haavind (1982), om det moderna parets gemensamma projekt: då könsojämlikhet i parrelationen inte längre är kulturellt legitim i samhället förklaras ojämlikheten av paret i individualiserande termer (”det passade inte honom att ta ut föräldraledighet”, ”hon är bättre på att laga mat” etc.; jfr också Holmberg 1995; Eriksson och Nyman 2008). Utifrån Epstein och Steinbergs (1995) liksom utifrån Berlant och Warners (2000) kritiska analyser framträder populärterapeutisk kultur som *kulturella berättelser* som förstärker och legitimerar detta det moderna parets projekt, genom sitt könsneutrala språk och sitt oproblematiska fasthållande vid den heterosexuella parrelationen.

När analysens fokus skiftar från de effekter populärterapeutiska individualiserande antaganden har på sammanhållningen i par- och familjerelationen, till effekter på möjligheten att formulera individuella och privata erfarenheter i kollektiva och politiska termer, framträder en mer komplex bild av populärterapin än vad som var fallet hos senmodernitetsteoretikerna. I de feministiska tolkningarna, som oundvikligen är relaterade till det feministiska politiska projektet att synliggöra och verka för en bättre tillvaro för kvinnor, framträder en inbyggd spänning. Å ena sidan, det offentliga synliggörandet av kvinnor, kvinnors problem och – inte minst – parrelationens problem som populärterapi innebär. Å andra sidan, de hinder det populärterapeutiska individualiserande synsättet och språket sätter för kvinnors gemenskap och möjlig-

heten att formulera en social och strukturell förklaring till kvinnors erfarenheter och problem i parrelationer.

Senmodernitetsteoretikerna har med rätta kritiserats för att bygga sin argumentation mer på analys av ideal i självhjälpsböcker än på studier av hur människor faktiskt lever (se till exempel Smart och Shipman 2004; Chambers 2001; Jamieson 1998, 1999). Särskilt den optimism som karaktäriserar Giddens (1995) teori framstår som problematisk i ljuset av det stora antal empiriska studier som pekar på den fortsatta reproduktionen av ojämlikhet i parrelationen, jämställdhetsidealet till trots. Lynn Jamieson (1999) pekar också på hur Giddens genom sin okritiska läsning av populärterapetisk kultur tenderar att reproducera det icke-sociologiska synsätt som karaktäriserar dessa. Samhällelig förändring verkar hos Giddens liksom i populärterapin komma ur isolerade privata konstruktioner av jag-berättelser.

> Giddens refers to the diffusion of change from the personal to other arenas without offering a developed sociological explanation of the intervening mechanisms. Ironically, this gives credence to the popular psychology of changing the world by transforming your inner self at the expense of more sociological accounts of social change. (Jamieson 1999, s. 490)

I Giddens sociologi försvinner alltså det sociologiska enligt Jamieson, till förmån för en populärterapeutisk psykologiserande bild på människan: bara du förändrar ditt inre så förändras världen. Därmed försvinner betydelsen av materiella, ekonomiska och sociala omständigheter, som exempelvis den könade fördelningen av omsorgs- och hushållsarbete, från agendan, både – som jag redan visat i kapitel 1 – i senmodernitetsteorin, och också i den populärterapeutiska berättelsen om paret, något som den empiriska analysen kommer att visa.

Kritiken mot senmodernitetsberättelsens bristfälliga empiriska grunder är relevant och viktig. Samtidigt är det problematiskt att anta att berättelser om relationer och intimitet, som den populärterapeutiska, är mindre intressanta som forskningsfält, till skillnad från empiriska fakta från fältet, såsom enkätundersökningar och kvalitativa intervjuer. Den identifierade kopplingen mellan den senmoderna och den populärterapeutiska berättelsen gör det inte minst viktigt att kritiskt analysera den läsning och användning av berättelsen som teorierna gör. Praktiker, individuella berättelser och offentliga/kulturella berättelser är oundvikligen sammankopplade (jfr Smart 2007). Idealet om ”det goda paret” som framträder i de populärterapeutiska kulturella yttringar som analyseras i det följande har slående likhet med det ideal om den rena relationen som Giddens tecknar. Men det innehåller också en rad problematiska antaganden, inte minst om kön, ibland explicita, ibland synliga i de konsekvenser de för med sig för vad som kan sägas, göras och ”förändras” i parrelationen.

Noter

1 Det engelska uttrycket han använder är ”texts of our time” (Giddens 1992, s. 64).

2 Där Foucault framförallt intresserar sig för betydelsen av rörelsen från religion till psykoanalys i tecknandet av det moderna självets genealogi kan man se Rose projekt som en fortsättning, där det psykologiska tänkandets spridning, inflytande och effekter på det västerländska samhället sedan 1900-talets början står i fokus (jfr också Axelsson 2001).

3 Rose menar inte att alla former av psyko-vetenskap och –praktik (”psychology, psychiatry and their cognates”) är enhetliga, tvärtom är han i allra högsta grad medveten om de olikheter (och den framväxande självkritik) som finns inom disciplinerna (1998, s. 2 och s. 8f). Att det ändå är möjligt och relevant att samla dem under beteckningen ”psy” motiverar han med att de har fört med sig ett nytt sätt på vilket människor ser på sig själva och andra, det Rose kallar ”a regime of the self”: ”a common normality – a kind of family resemblance in the regulative ideals concerning persons that are at work in all these diverse practices… ideals concerning our existence as individuals inhabited by inner psychology that animates and explains our conduct and strives for self-realization, self-esteem, and self-fulfillment in everyday life.” (Rose 1998, s. 3)

4 Jämför Foucault 2001, s. 99-101.

5 Begreppet autonomi kan som Ringström (kommande) visar tolkas på två olika sätt, dels som uttryck för ”självbestämmande”, dels som ”fri från påverkan utifrån”. Det förstnämnda, som ger subjektet möjlighet att påverka sin situation utan att för den skull hävda att det är frikopplat från omgivande strukturer, är enligt Ringström en mer vanlig förståelse av det engelska uttrycket ”autonomy” och förmodligen också det Foucault avser.

6 Johansson visar också på en ny tendens i sin analys av populärterapeutisk föräldradiskurs, nämligen att auktoritet och legitimitet idag inte nödvändigtvis måste vara direkt kopplad till vetenskaplig kunskap eller profession. ”Vanliga människor” skriver idag självhjälpsböcker om relationer, där navet utgörs av den egna erfarenheten (och ofta ett visst kändisskap) av en viss livsproblematik (Johansson 2007, s. 121).

7 Det engelska begreppen han sökt efter är ”self-esteem”, ”trauma”, ”stress”, ”syndrome” och ”counselling” (Furedi 2004, s. 3-7).

8 Tilläggas kan att KBT fått en starkare och mer framträdande ställning också i den psykologiska vetenskapen och i professionerna (se till exempel Giles 1991).

9 Också Rose kopplar samman psy med statlig intervention, framförallt med liberala ideologier och samhällen (1998, s. 11f). Genom att använda sig av begreppet ”government” i en foucaultiansk bemärkelse har han dock en bredare förståelse där politik inte begränsas till politiska strategier och direkta implementeringar utan också innefattar ”a way of conceptualizing all those more or less rationalized programs, strategies and tactics for ’the conduct of conduct’ for acting upon the actions of others to achieve certain ends” (Rose 1998, s. 12). Därmed blir alla former av försök att forma individers liv – inte bara de som uttalat handlar om kontroll eller disciplinering utan också de som syftat till att göra människor lyckliga, produktiva, friska etc. – av intresse. Denna förståelse av government är, som jag kommer visa längre fram, av betydelse för Rose argumentation om rörelsen från direkt statlig kontroll av familj- och föräldrarelationer, till internaliserad självkontroll i det han kallar autonoma ansvarstagande familjer.

10 Effekten av detta är att det offentliga ”avpolitiserats”, menar Furedi. Den emotionella förståelsen av subjekt och deras handlingar resulterar nämligen i att moraliskt ansvar försvinner eller försvagas. Dina handlingar och din person måste ständigt förstås utifrån de omständigheter där du formats (2004, s. 33ff).

11 Visserligen förnekar han inte att den privata sfären innehållit problematiska element som våld mot kvinnor och barn, men detta är inte argument nog att helt ifrågasätta eller avskaffa det privata menar han (Furedi 2004, s. 72).

12 Där misstro och rädsla förr riktades mot grupper av människor som definierades som olika oss själva – Furedi nämner utlänningar, kriminella, politiska motståndare som exempel – så riktas idag misstänksamheten emot individer i vår närhet, mot de vi träffar i vårt dagliga liv, menar han (Furedi 2004, s. 82).

13 Till skillnad från Rose (1999) antar Lasch och Furedi att det finns subjekt utanför den diskursiva konstruktionen. Där Rose ser ”den autonoma individen” som en konstruktion av psy-diskursen, ser Lasch och Furedi denna individ som en förvrängning av ett ursprungligt ”rent” subjekt. I Furedis analys av terapeutiska råd om barnuppfostran är exempelvis andemeningen att all form av rådgivning är ett ingrepp i privatlivet som stör människors ”naturliga” vetande (Furedi 2002; jfr också Johansson 2007, s. 141). Också i kritiken av ”anti-beroende”-ideologi finns antaganden om att den tidigare ordningen där människor (läs kvinnor) inte var rädda för att vara beroende av andra

(läs män) var mer ”naturlig” än dagens relationer. Furedis identifikation av det ökade beroendet av experter, på bekostnad av beroendet av informella relationer till människor i vår närhet, andas även det känslan av det förstnämnda som onaturligt och det sistnämnda som mer i linje med önskvärda och naturliga relationer (2004, s. 80).

14 I *The Normal Chaos of Love* (1995) används exempel från själv-hjälpsböcker frekvent, och författarna jämför analysen av dessa med Max Webers analys av kalvinistiska texter (Weber 1934/1978).

15 Se också Kollind (1991, 1992, 1994, 2002) för en beskrivning av svensk äktenskapsrådgivningshistoria, och speciellt rörelserna från kyrklig angelägenhet till terapeutisk och sekulär angelägenhet, liksom relationen mellan medicinsk och psykologisk expertis.

16 Detta är ett urval av de karaktärsdrag Giddens tar upp från boken *Smart Love* av Jody Hayes (1989), i Giddens (1995, s. 88-89).

17 I fokus stod, som jag visade i kapitel 1, i en europeisk kontext framförallt arbetarklassfamiljen och arbetarklasskvinnan som med olika medel skulle stöpas in i medelklassens familjenorm och på så vis fostra lydiga undersåtar (se Skeggs 1997). I en amerikansk kontext utgjorde ras en viktig grund för interventioner i familjen (se till exempel Hill Collins 1998).

18 Här ser vi en parallell till Foucaults karaktärisering av bio-makten (se resonemanget ovan) som byggandes på *examination* – explicit kontroll och mätning – och *bekännels*e, den dimension som dominerar den självkontrollerande ”mjukare” formen av intervention.

19 En liknande rörelse från välfärdsstatliga förbättringsprojekt till psykologiserande självkontroll identifierar Sofia Seifarth (2007) i sin analys av radiorådgivning i Sveriges Radio 1939-1968.

20 Denna rörelse från direktkontroll till självkontroll torde variera mellan olika samhällsgrupper. Som Skeggs (1997) visar lever exempelvis arbetarklasskvinnor i Storbritannien också idag med medvetenheten om att intervention från sociala myndigheter är en realitet.

21 Ett undantag här är självklart Alcoholics Anonymous-rörelsen (AA) i sin ursprungliga form. Dess avknoppningar, som Codependent Anonymous, Adult Children of Alcoholics eller Overeaters Anonymous domineras dock av kvinnor (Rapping 1996; Rice 1996, 2002).

22 Medvetandehöjningen som metod, och inte minst som utgångspunkt för teoretiserande, har kritiserats för att konstruera en alltför enkel och monolitisk bild av män och kvinnor (se till exempel Scott 1992; Rapping 1996, s. 56).

23 Det bör noteras att inte bara teoretiker ser denna koppling. Kvinnorna själva, också de som ”bara” är engagerade i en så oorganiserad aktivitet som läsning av självhjälpsböcker, ser likheter mellan sitt läsande och diskuterande av böckerna med sina väninnor och med medvetandehöjningen som de deltog i under 60-talets kvinnorörelse (Simonds 1992, s. 43).

24 Också Nikolas Rose gör en liknande analys då han jämför 60-talets befrielseideologi med dagens terapeutiska: där den förstnämnda betonade befrielse från sociala restriktioner, handlar den sistnämnda om ett medvetandegörande av psykologiska hinder (Rose 1999, s. 257, s. 269).

25 Pratshow är en term som används på olika programformat, från studioprogram för politiska samtal som *Larry King*, till spektakulära relationsprogram som Ricky Lake. När jag talar om pratshow i denna avhandling syftar jag på det som i en amerikansk kontext brukar kallas ”issue oriented daytime show” (för en vidare diskussion av genren, se kapitel 5, se också Shattuc 1997, s. 3-8).

26 Den ständigt närvarande medvetenheten om konsumtion av denna typ av kultur som ”dålig” kan också anas i en svensk undersökning av tittarattityder och tittarvanor. Enkätstudien av Nilsson et al. (2005) visar att den kategori program som *Tillsammans* och *Mellan dig och mig* tillhör (”livsstilsprogram”) av tittarna klassificeras som ”inte viktiga”. Endast 6 procent av tittarna anser att programinnehållet i livsstilsprogram är viktigt, vilket är en mycket låg siffra i jämförelse med exempelvis program i genren samhällsprogram och dokumentärer (57 procent) och undersökande journalistik (50 procent). Graden av ansedd relevans speglas dock inte i tittarvanor. Här ligger livsstilsprogram strax under samhällsprogram och dokumentärer och till och med över program i undersökande journalistik. Andelen som ser livsstilsprogram flera gånger i veckan är 17 procent, mot 21 procent för samhällsprogram och dokumentärer och 16 procent för undersökande journalistik. Även dokusåpor visar liknande siffror, där endast 3 procent ser innehållet som viktigt men 14 procent tittar på programmen (Nilsson et al. 2005). Nilsson et al. (2005, s. 9) pekar på den kulturella konstruktionen av samhällsprogram och undersökande journalistik som prestigeprogram i kontrast till livsstilsprogrammens lägre status som en möjlig förklaring till detta glapp, vilket är i linje med Shattucs (1997) argumentation.

27 För en diskussion om begreppet reality-tv och genre-beteckningar, se kapitel 5.

28 Också Johansson (2007) påpekar att konsumtion av populärterapeutisk kultur är relaterad till klass. Utifrån Helen Brembecks (1992) avhandling om uppfostringsideal menar han att det framförallt är den lägre medelklassen som konsumerar rådgivningslitteratur om barnuppfostran (Johansson 2007, s. 156).

29 Uppgifterna är hämtade från *Oprah*-industrins hemsida, http://www2.oprah.com/about/press/about_press_bio.jhtml

30 Liknande resonemang förs om pratshower som ett forum för sexuella minoriteter av queer-forskaren Joshua Gamson (1998; se också Livingstone och Lunt 1994). Också i Sverige har tv-mediets ökade fokus på ”vanliga människor” väckt debatt. Röster om ”förytligande”, stereotypifiering och kollaps mellan privat och offentligt har höjts, särskilt med anledning av explosionen av program i dokusåpaformat. ”Personer som helt saknar skäl för att vara offentliga blir det i alla fall, som en följd av genomförandet av en privat praxis”, skriver Tian Sørhaug i en artikel i *Axess* (2005). Kritiken bemöts med argumentet att tv-mediets utveckling inneburit ett bortmotande av medelklassen från offentligheten, något som upplevs skrämmande av etablissemanget (Aagård 2006).

31 Detta har också öppnat nya möjligheter för forskaren att studera hur ett tv-programs budskap tolkas och används av dess tittare (något som diskuteras i kapitel 3 och 6).

32 Relationen mellan individ och par framträder som komplex i den populärterapeutiska berättelsen, något som framträder tydligt i den kommande analysen. Paret blir både ett subjekt i sig genom populärterapins uttalade syfte att hjälpa paret som en *enhet*, samtidigt som vägen till den ”goda parrelationen” definieras som beroende av att den enskilde individen tar ansvar för sin egen situation. Både paret och individen konstrueras därmed samtidigt som autonoma ansvarstagande subjekt.

KAPITEL 3

Metod

Att befinna sig mitt i en forskningsprocess är ofta förvirrande. Inledande övertygelser om vad som är forskningsfrågan, vilka teorier som bäst kan belysa denna och vilka metoder som är lämpliga, kan plötsligt ställas på ända och ifrågasättas. I metodböckerna och metodkapitlens beskrivningar korrigerar forskaren och lägger till rätta det som i praktiken ofta upplevts motsägelsefullt och rörigt. Detta tillrättaläggande handlar inte om att förvanska verkligheten, utan snarare om att för sig själv och andra bena ut vad det är som hänt under alla de år som forskningen pågått. Allt hör inte hemma i ett metodkapitel, allt är inte intressant för en läsare. Ibland blir dock det paradoxala och motsägelsefulla ett fokus i sig. Istället för att rensas bort kan det hjälpa till och belysa överväganden och komplexiteter, i det empiriska materialet och i forskningspraktiken.

Skrivandet av denna avhandling har inneburit en metodologisk (och teoretisk) rörelse där en problematik framstått som mer central än andra. I det följande sätter jag fokus på den spänning som uppstått i mitt projekt, mellan å ena sidan en poststrukturalistisk diskursanalytisk och å andra sidan en feministisk emancipatorisk metodologi och forskningspraktik. Jag började mitt forskningsprojekt med en övertygelse om att ett diskursanalytiskt perspektiv bäst skulle fånga mitt forskningsintresse. På vägen stötte jag på hinder: i det praktiska insamlandet av material, i materialet i sig, och inte minst i mina diskussioner om forskningens etiska och politiska konsekvenser. Till en början upplevde jag detta som just hinder, som störande och irriterande moment i den ”rena” forskningsprocess jag sett framför mig. Så småningom började jag förlika mig med, och till och med intressera mig för, dessa hinder. I det motsägelsefulla och komplicerade såg jag istället möjligheten att låta olika teoretiska perspektiv utmana varandra, liksom att låta mitt bångstyriga material utmana teorierna. Den ”rena” diskursanalysen blev visserligen oren, men inte omöjlig som verktyg för att – tillsammans med den emancipatoriska feministiska metodologin som jag såg möjlig att kombinera med den narrativa analysens utgångspunkter – belysa och förstå de fenomen jag intresserat mig för.

I detta kapitel delar jag inledningsvis med mig av de metodologiska frågor jag tampats med under forskningsprocessen. Efter detta diskuterar jag de mer praktiska aspekterna av arbetet, i identifiering av fält och delstudier, insamlande av material, urval och analysprocess som ger läsaren en inblick i den snåriga process som arbetet

med ett empiriskt material utgör. Här diskuterar jag också frågor om etik och vad vi som forskare gör med dem vi forskar om och för, frågor som också är nära relaterade till den metodologiska diskussionen.

Textanalyser och feministiska projekt

En kulturell vändning i forskningen om familj och par

Studier av familj-, par- och intima relationer är, som jag visat i kapitel 1, ett stort forskningsfält, både internationellt och nationellt. Sociologiska studier av paret och familjen i en svensk kontext har gjorts från olika metodologiska utgångspunkter och med olika metodverktyg, alltifrån traditionella enkätundersökningar (till exempel Trost och Levin 2000; Nordenmark 2004), en kombination av enkäter och kvalitativa intervjuer (till exempel Grönlund och Halleröd (red.) 2008; Ahrne och Roman 1997; Björnberg och Kollind 2003) eller enbart kvalitativa djupintervjuer och ibland även deltagande observationer (till exempel Holmberg 1995; Martinsson 1997; Eriksson och Nyman 2008; Evertsson och Nyman 2008). Ett viktigt tema har varit jämställdhet i parrelationen, ett tema som sannolikt kommer sig av den centrala roll jämställdhetstänkandet har i det svenska samhället (Eduards 2002; Eriksson och Nyman 2008; Grönlund och Halleröd 2008). Utgångspunkten i flera av dessa studier har varit att kontrastera en av forskaren uppställd definition av vad ett jämställt par är mot hur människor i praktiken organiserar sin vardag. Göran Ahrne och Christine Romans (1997) omfattande studie är ett exempel på detta. Definitionen av jämställdhet handlar här om fördelning av hushållsarbete och ansvar i hemmet, ett antagande som man sedan gått ut och testat mot hur det ser ut i praktiken. Paren har därefter kategoriserats och placerats in i olika fack beroende på hur hög grad av jämställdhet de uppnår (se också Nordenmark 2008). Studier av detta slag är viktiga och slagkraftiga. Här kan man exempelvis påvisa glappet mellan jämställdhet i princip och jämställdhet i praktik: det jämställdhetsideal som i attitydundersökningar omfattas av de flesta är i praktiken långt ifrån förverkligat.

Informanternas egna definitioner och tankar om parförhållande och jämställdhet, liksom innehållet i själva jämställdhetsidealet, belyses dock bättre i den typ av forskning som exempelvis Carin Holmberg (1995), Kristina Eriksson och Charlott Nyman (2008) utför. I sin studie om maktrelationer i heterosexuella ”jämställda par” antar Holmberg (1995), i ett första steg, en informantstyrd definition av jämställdhet då hon i sökandet efter intervjupersoner frågar efter par som själva definierar sig, och av sin omgivning definieras, som jämställda. I nästa steg kontrasterar hon ideologin om det jämställda paret med den faktiska praktiken, i linje med studier som Ahrne och Romans (1997), men belyser också de processer mannen och kvinnan i parrelationen är involverade i för att legitimera och osynliggöra det faktum att jämställdhetsidealet sällan efterlevs. Ett liknande metodologiskt grepp tar Eriksson

och Nyman (2008) i sin studie av interaktionen mellan mannen och kvinnan i heterosexuella par. Genom att dessutom intervjua paren just i par kan Eriksson och Nyman visa hur paret är inbegripet i ett gemensamt interaktionistiskt konstruerande av manlighet och kvinnlighet och inte minst av att ”göra par”, en process som innebär ett skapande av legitimerande berättelser där oviljan och/eller oförmågan att leva upp till ett jämställt ideal framträder (se också Evertsson och Nyman 2008).

Forskning som på detta sätt söker synliggöra *föreställningar* om parrelationer kan menar jag ses som del i en *kulturell vändning* inom familjesociologifältet. Den kulturella, eller språkliga, vändningen[1] som ägt rum inom samhällsvetenskapen de senaste decennierna har inneburit en, som Börjesson och Palmblad (2007) påpekar, omvälvande utmaning av vetenskapens sanningsanspråk. Språkets konstruerande karaktär har satts i centrum, vilket nödvändiggjort nya metoder och nya sätt att se på och värdera forskningspraktiker och forskningsprodukter. För forskning inom det som traditionellt kallas familjesociologi innebär denna utmaning nya frågor och fokus menar Carol Smart (2007, s. 32ff). Stora delar av det familjesociologiska forskningsfältet tog för ett par decennier sedan ett viktigt steg bort från förenklade antaganden om, och reproduktioner av föreställningar om, ”familjen” genom David Morgans (1996) begrepp *familjepraktiker*. Familjer är vad familjer gör blev här en ny viktig utgångspunkt. Det är nu dags att ta steget vidare och fokusera *föreställningar* om familj och intimitet menar Smart (2007). Dessa reproduceras på olika nivåer i samhället, från individuella minnen och drömmar till kollektiva och kulturella fantasier. I likhet med Rose (1999, se kapitel 2) pekar Smart på viktiga kopplingar mellan de kulturella föreställningarna, exempelvis synliga i populärkulturen, och de vardagliga individuella konstruktionerna av berättelser om familj och intimitet (Smart 2007, s. 49-52; se också Gillis 1996).

I Holmbergs (1995) och Eriksson och Nymans (2008) studier ligger fokus framförallt på konstruktioner av berättelser om parrelationen som äger rum *i* parförhållanden. I mitt fall tar jag utgångspunkt i berättelser om paret som konstrueras *utanför* den direkta parinteraktionen. I vardagspraktiken sammanblandas dessa två former av berättelser, något som inte minst blir tydligt i de likheter som framkommer mellan de olika nivåernas berättelser och som också framkommer i den del av min studie som fokuserar läsning av populärterapeutisk kultur (analysen av webbforum). I forskningspraktiken ger de dock olika ingångar samt olika former av empiriskt material: intervjuer med par i Holmbergs, Erikssons och Nymans fall, och media-texter i mitt.[2] I linje med Smart (2007) vill jag hävda att studier av kulturella berättelser, i detta fall populärterapeutiska texter om och för paret, tillför viktiga dimensioner till diskussionen om parrelationer och intimitet i sociologin i allmänhet och till den feministteoretiska diskussionen om jämställdhetsideal och praktiker i synnerhet.

Ett underliggande antagande i studier som sätter kulturella föreställningar i centrum – i denna studie självhjälpsböcker, terapeutiska tv-program och webbforum om parrelationer – är textens och språkets avgörande roll för hur människor ser på och skapar mening i sina liv, liksom också hur de handlar och agerar (jfr Smart 2007, s. 4). Ett fokus på text innebär dock oundvikligen en utmaning av flera av de utgångspunkter som varit vägledande i feministiska metodologiska diskussioner.

Feministiska och poststrukturalistiska utmaningar[3]

Den kulturella vändningen har inneburit en utmaning, ett ifrågasättande och, vill jag hävda, en nödvändig utveckling av all samhällsvetenskaplig verksamhet. För feministiska forskare har denna utmaning varit motsägelsefull.

Å ena sidan framställs feministiska teorier och perspektiv som en del i den utmaning av det vetenskapliga projektet som möjliggjort den kulturella vändningen, eller med en annan terminologi, socialkonstruktivismens, postmodernismens och poststrukturalismens utbredning, inom samhällsvetenskapen. Genom att i ett tidigt stadium framföra kritik mot det positivistiska vetenskapliga projektet – karaktäriserat av den distanserade, ”objektiva” forskaren – och betona kunskapens kontextbundenhet och politiska implikationer, har feminismen varit en av de tankeströmningar som banat vägen för det upplysningskritiska tänkandet (se till exempel Haraway 1988; Fraser och Nicholson 1990, s. 26; Flax 1992).

Å andra sidan finns hos många feministiska teoretiker en tveksamhet gentemot postmoderna och poststrukturalistiska synsätt. Dessa antas ge långtgående och förlamande effekter för feminismens politiska projekt och drömmen om att en bättre, mer rättvis värld är möjlig (se till exempel Hartsock 1990, s. 163f).[4] För att tydliggöra denna ambivalens och visa hur den specifikt kopplas till frågor om metodologi och forskningspraktik, vill jag lyfta fram två teoretiska och metodologiska positioner: ett feministiskt emancipatoriskt perspektiv och ett feministiskt poststrukturalistiskt perspektiv.[5]

Erfarenheten, forskaren och ”forskningsobjektet”: Feministisk emancipatorisk teori och metod

I sin klassiska text *Objectivity and Truth. Problems in Doing Feminist Research* diskuterar Joan Acker, Kate Barry och Johanna Esseveld (1991) vad som karaktäriserar feministisk metodologi. Traditionell samhällsvetenskap har, liksom den övriga sociala och politiska världen, definierats utifrån ett manligt perspektiv menar de. Därmed har kvinnor och kvinnors liv inte ansetts vara intressanta forskningsområden. Detta förhållande har – tack vare feministisk forskning – utmanats och ifrågasatts sedan 60-talet. Den feministiska forskningen har, i sociologin ofta med referens till Dorothy Smiths (1987) tankegångar, gjort kvinnors vardagsvärld till sin utgångspunkt, en vardag som fångats genom att man satt kvinnornas erfarenheter i centrum. Den individuella erfarenheten har sedan satts in i ett socialt och historiskt sammanhang, för att på så sätt tydliggöra de sociala relationer som både möjliggör och begränsar den.

Den feministiska forskningen har dock enligt Acker et al. (1991) inte stannat vid att beskriva denna verklighet utan, liksom annan kritisk samhällsvetenskaplig forskning, aktivt sökt förändra och förbättra världen för grupper som tidigare utdefinierats. En feministisk forskningsansats inom det sociologiska fältet skall således vara en ”sociologi för kvinnor” (jfr Smith 1987). Därmed är det en ansats som inte bara handlar om kvinnor i en deskriptiv eller analytiskt tolkande bemärkelse, utan en ansats som skall vara kvinnor och kvinnors emancipation till gagn:

> Emancipation, as we use the term, means the eventual end of social and economic conditions that oppress women and the achievement of a free society. The ideal is that women should be self-emancipating and our conviction is that social scientists can contribute to this process…by analyzing how the personal is political and by pushing that analysis beyond individual experience to comprehension of 'its determination in the larger socioeconomic structure'. (Acker, Barry och Esseveld 1991, s. 134-135)

Antagandet om emancipation som en central del av forskningsprocessen innebär enligt Acker et als (1991) dels att forskningens slutprodukt – den publicerade texten – ska påverka och förändra kvinnors förhållanden i samhället, och dels att själva forskningsprocessen som sådan ska vara emancipatorisk. Detta sistnämnda får till följd att vissa specifika frågor kring metod med nödvändighet måste ställas. Framförallt handlar det om relationen mellan forskare och "forskningsobjekt". Enligt Acker et al. är det nödvändigt att forskaren frångår det traditionella synsättet på forskningsobjekten som just objekt, och istället ser dem som aktivt tänkande subjekt. Detta kräver reflektion och ett aktivt agerande från forskarens sida, för att förhindra att forskningssituationen blir ett utnyttjande där forskaren kommer in och tar vad han/hon vill ha för att sedan lämna "objektet" vind för våg. Klyftan mellan forskare och informant måste – i motsats till vad som är fallet i en traditionell positivistisk vetenskapssyn – minimeras. Genom att i detalj redogöra för ett eget forskningsprojekt om medelålders kvinnor och medvetandeförändring, och de frågor och problem de ställdes inför i detta, visar Acker et al. hur detta kan gå till i praktiken. En strategi för att komma åt kvinnornas egna erfarenheter var exempelvis att låta de intervjuer man gjorde vara ostrukturerade till sin karaktär. På så sätt gavs intervjupersonerna möjlighet att själva definiera vad som var viktigt att prata om. Intervjuerna följdes också nästan alltid upp med fler intervjuer och träffar med de deltagande kvinnorna, och dessa fick också möjlighet att ta del av och bidra till analysen av sina egna berättelser. Därmed minskade klyftan mellan forskare och informant, något som utjämnades ytterligare genom att forskaren själv också var öppen och berättade om sina erfarenheter och sin livssituation. Samtidigt som Acker et al. (1991) förespråkar den metodologiska modell de skissar så ser de också problem med den. I artikeln diskuterar de öppet och självkritiskt dessa problem, och erkänner att även med de godaste intentioner att göra forskningsprocessen mer jämlik så är detta många gånger svårt.[6]

Framgångsrik feministisk forskning, hävdar Acker et al. sammanfattningsvis, kan värderas dels utifrån huruvida den leder till kvinnors emancipation (något som forskaren aldrig på förhand kan veta), och dels huruvida den är sanningsenlig. "Sanning", det vill säga korrekt rekonstruktion av informantens vardag och erfarenheter, nås enligt Acker et al. just genom att dessa får vara aktiva subjekt i forskningsprocessen, vilket också ska framgå i slutprodukten. Likaså ska forskaren själv, samt relationen mellan forskaren och informanten vara synlig i slutresultatet. Slutligen menar de att forskningens sanningsenlighet bör mätas i huruvida rekonstruktionen av kvinnornas erfarenhet kan belysa bakomliggande sociala relationer och samband i kvinnornas erfarenheter av det dagliga livet (se också Esseveld 1988; Esseveld och Davies 1989).

De utgångspunkter för feministisk forskning som betonas i texter som Ackers, Barrys och Essevelds (1991) problematiseras på en rad punkter utifrån de insikter som den kulturella vändningen medfört, framförallt genom det poststrukturalistiska perspektivet.

Det grundläggande antagandet i poststrukturalistiska teorier utgörs av den strukturalistiska insikten om att språket sätter ramar för det tänkbara (Saussure 1970). Vi kan omöjligt förstå något utan förmedling via språket, varför antaganden om eller sökande efter något ”verkligt” bortom det språkliga, eller i poststrukturalistiska termer, det *diskursiva*, inte är möjligt (se till exempel Foucault 1972; Fairclough 1992; Laclau och Mouffe 1985/2001).[7] Enligt poststrukturalistiska feminister blir redan detta grundläggande antagande problematiskt för den feministiska emancipatoriska metodologin. Feminismens nära koppling till marxistiska och liberala tanketraditioner har gjort det svårt att se bortom det upplysningsstyrda tänkandet i termer av *framgång*, *sanning* och *enhet* hävdar Jane Flax (1992). Det poststrukturalistiska antagandet om diskursens konstituerande karaktär – det finns inget ”verkligt” före eller bakom diskursen – blir därför problematisk eftersom det innebär ett destabiliserande av det feministiska projektets grundantaganden menar hon.

Tanken att det inte skulle vara möjligt att nå en mer objektiv sanning – något bakom det diskursivt förvrängda – är enligt Flax skrämmande på grund av feminismens nära koppling till politik. Grundantagandet har varit att en feministisk politik måste grundas på sanning och att feminismen som teori och metod kan nå kunskap om denna sanning bättre än andra perspektiv (den så kallade standpoint-teorin, jfr Hartsock 1983; Harding 1991; Hill Collins 2001). Men politik behöver inte grundas på sanning menar Flax, utan andra begrepp, såsom empati och ilska, kan visa sig vara mer relevanta och verkningsfulla som politisk utgångspunkt: ”what we really want is power in the world, not an innocent truth” (Flax 1992, s. 458).

Den sanning Flax talar om är enligt Joan W. Scott (1992) tydligast i feminismens syn på, och förhållande till, *erfarenheten*. Emancipatoriska teorier inom vetenskapen har å ena sidan kritiserat vetenskapen för att den under förespeglingen att tala om människan i själva verket tagit sin utgångspunkt i en typ av erfarenhet (den manliga, vita, västerländska etc.). Å andra sidan har de emancipatoriska perspektiven gett sig in i samma narrativ, menar Scott, genom att man också hävdat den ”autentiska erfarenheten” som sin utgångspunkt, men nu den marginaliserade gruppens (kvinnans, den färgades, den homosexuelles etc.) erfarenhet. Sökandet efter den ”verkliga” personen/identiteten/historien bortom de diskursiva förvrängda konstruktionerna kan ses som närvarande både i den feministiska gräsrotspraktiken, genom metoder som medvetandehöjning (se kapitel 2 i denna avhandling, samt Schmitz 2007), men också i den feministiska forskningspraktiken genom sökandet efter sanna erfarenheter.

Om man istället utgår från ett poststrukturalistiskt diskursanalytiskt perspektiv blir identiteten och erfarenheten mer instabila och föränderliga till sin karaktär. Det poststrukturalistiska antagandet om diskursens konstituerande karaktär leder också till insikten om begreppens kontingens. Genom att sätta fokus på diskurser-

nas kontingens (till skillnad från antaganden om fasta strukturer) visade Michel Foucault (1972) hur tecken i en diskurs, och därmed diskurser i sig, är föränderliga, en insikt som är central i den postmarxistiska diskursanalysen (Laclau och Mouffe 1985/2001). Eftersom det inte finns någon verklighet som begreppen representerar kan dessa inte heller antas ha en för evigt eller i alla sammanhang bestämd betydelse. Laclau och Mouffe (1985/2001) talar om *diskursiva kamper*, det vill säga de kamper om definitionsföreträde och om gränsdragningar som ständigt pågår mellan diskurser. En diskurs kan tillfälligt bli *hegemonisk* i ett visst sammanhang menar Lacalu och Mouffe (med hänvisning till Gramsci 1947/2007) men dess kontingenta karaktär gör att den alltid kan undergrävas och ifrågasättas av andra, antagonistiska diskurser (Laclau och Mouffe 1985/2001, s. 111-114). Enligt diskursanalysen finns därmed ingen möjlighet att hitta den sanna definitionen av ett visst begrepp, utan det viktiga blir att identifiera och dekonstruera de diskurser och begrepp som antagit en hegemonisk karaktär i ett visst sammanhang. Därmed blir det också nödvändigt att se identitet och erfarenhet som historiska händelser i behov av förklaring och analys. Att som en del feminister söka och hävda en viss erfarenhet som utgångspunkt för forskning och politik är inte bara fel, utan också i förlängningen förtryckande, menar Scott (1992). I sökandet efter ”erfarenheten” essentialiserar man de begrepp man utgår från och framställer de grupper man studerar eller representerar som universella kategorier. Genom att söka efter det som enar kvinnor, klasser, etniska grupper etc., har man skapat kategorier som innesluter och utesluter olika typer av erfarenheter och legitimerat en viss typ av erfarenhet som Erfarenheten med stort E hävdar hon (jfr Flax 1992, s. 454).

Men om det inte finns någon ursprunglig eller sann erfarenhet och identitet, hur ska då förändring kunna äga rum? Om vi inte kan tala om en ”kvinna” utanför det diskursiva, vem ska då förändras i den feministiska politiken, och från vad till vad? Enligt diskursanalytiskt inspirerade feminister finns ändå möjlighet till förändring tack vare existensen av diskursiva kamper: ”Subjects are constituted discursively, but there are conflicts among discursive systems, contradictions within anyone of them, multiple meanings possible for the concepts to deploy” (Scott 1992, s. 34). Aktörskap blir ett resultat av de olika valmöjligheter som de diskursiva kamperna öppnar för: ”kvinnan” definieras olika i olika diskurser och därmed öppnas möjligheten för oändliga, och politiskt radikala, definitioner av ”kvinnan”. Då är även en feministisk politik möjlig, menar Scott, men (liksom i Flax tänkande) en politik utan grund i en icke-medierad verklig erfarenhet, utan en politik som tar hänsyn till representationens temporära och föränderliga karaktär (se också Butler 1990, s. 142-145).

Diskursanalytisk eller feministisk emancipatorisk forskningspraktik

Den poststrukturalistiska kritiken av traditionella feministiska grundantaganden leder också till en förändrad forskningspraktik. I mitt forskningsprojekt ger det två olika ingångar, dels i vad jag väljer för empiriskt material och hur jag ser på detta

material, och dels i hur jag ser på min egen relation som forskare i förhållande till det jag forskar om.

Med en diskursanalysisk utgångspunkt sätts språket och texten i centrum, i mitt fall självhjälpsböcker, transkriberade tv-program och utskrivna webbforumdiskussioner. Dessa texter ses som uttryck för en diskurs, den populärterapeutiska diskursen, i vilken det går att identifiera gränser och möjligheter – vad som kan sägas och inte sägas, vilka identiteter som är begripliga, vad som kopplas samman med vad etc. Som den förestående analysen kommer visa spelar exempelvis konstruktioner av ”det goda paret” och till detta kopplade antaganden om ”pararbete” och ”jämlikhet” en viktig roll i att konstruera den populärterapeutiska diskursens verklighetsuppfattning. Jag kan också i min analys, i enlighet med Laclau och Mouffes (1985) antagande om kamper, söka efter motsägelser och luckor i diskursen, liksom efter närvaron av andra diskurser som gör anspråk på att ge diskursens centrala begrepp en annan innebörd. Webbforummaterialet kan tänkas bli extra intressant här, då detta till sin karaktär är mindre styrt och bundet till en etablerad kulturform än självhjälpsböckerna och tv-programmen. Samtidigt stannar diskursanalysen vid att konstatera närvaron av olika antagonistiska diskurser i webbforumet. Avskaffandet av subjektet och aktören i perspektivet omöjliggör ett antagande om att webbforumskribenterna är något *mer* än endast passiva reproduktörer av olika diskurser.

Om jag istället utgår från ett feministiskt emancipatoriskt perspektiv står de populärterapeutiska kulturprodukternas betydelse för individer – och då speciellt för kvinnor – i centrum. Den centrala frågan blir huruvida dessa verkar emanciperande för kvinnor, eller om de tvärtom konserverar traditionella könsroller? Därmed sätts mäns och kvinnors erfarenheter och läsning av dessa texter i centrum, det vill säga hur de reflekterar kring dem och vilken betydelse de har i deras vardagsliv. En traditionell feministisk emancipatorisk metod att använda sig av skulle vara den typ av djupintervjuer som Acker el al (1991) skriver om, men även andra metoder skulle kunna komma på tal. En analys av webbforumet skulle kunna belysa detta, men i jämförelse med en diskursanalytisk ansats så förändras synen på materialet, från att ge en bild av passiv reproduktion av olika diskurser till en analys av aktörers aktiva, kritiska och reflexiva berättande av erfarenheter.

De för den emancipatoriska feministiska metodologin så centrala frågorna om förhållandet mellan forskare och ”forskningsobjekt”, verkar inte få sin motsvarighet i den diskursanalytiska forskningspraktiken. Här blir förhållandet mellan forskaren och det man forskar om framförallt en fråga om vilka texter jag väljer för min analys (Fairclough 1992; Sahlin 1999; Winther Jørgensen och Phillips 2000). Som en konsekvens av den singulära fokuseringen på text och avskaffande av det aktiva subjektet blir den enskilda aktörens bakomliggande intention inte lika relevant som själva uttalandet i sig (Sahlin 1999). Därmed kan även forskarens intention och relation till forskningsfältet framstå som mindre relevant, i kontrast till de feministiska emacipatoriska försöken att både minska klyftan mellan forskare och informant liksom att kritiskt granska den egna rollen som forskare och själva forskningssituationen. Detta gör i min mening att diskursanalysen i praktiken hamnar nära ett positivistiskt tänkande, en tradition som ofta framhålls som dess absoluta motpart. Om forska-

rens osynlighet, objektivitet och distans till informanten sågs som nödvändig för att uppnå sann kunskap i den positivistiska skolan, så verkar forskarens osynlighet i den poststrukturalistiska paradoxalt nog bli en konsekvens av avskaffandet av samma sanning.

Dessutom, trots att den i teorin avskaffat subjektet, erkänner diskursanalysen i praktiken ändå ett subjekt, nämligen forskaren. Genom att omöjliggöra ett antagande om informanter som aktivt reflekterande subjekt men sedan ändå i praktiken skapa en arena för forskarens reflekterande – för forskarens identifikation av diskurser och antagonistiska diskurser – så reproduceras ett traditionellt ojämlikt förhållande mellan forskare och ”forskningsobjekt”. Att också den emancipatoriska feminismen brottades med detta problem är tydligt i Acker et als (1991) generösa delande av erfarenheter av problem i forskningsprocessen. Det faktum att de lyfter fram och problematiserar detta och att de fortfarande i sin forskning söker efter och vill låta sig utmanas av andra röster – röster som de på ett etiskt politiskt plan tillmäter betydelse – gör att deras röster inte är de enda som får vara närvarande i slutprodukten.

Diana Mulinari (2005) talar om vikten av att se informanter som kunskapsbärande subjekt genom att i sin forskning ge möjlighet för underordnade grupper att bidra till att skapa vad hon kallar ”en mothegemonisk berättelse” (2005, s. 133). Att lyssna till dessa röster behöver dock inte vara det samma som att – som den poststrukturalistiska kritiken av den emancipatoriska feminismen vill göra gällande – blottlägga en universell ”sanning” eller en ”autentisk erfarenhet”. Den emancipatoriska feministiska forskningspraktiken, åtminstone i Acker et als (1991) tappning, byggde aldrig på sådana naiva antaganden om ”sanning”. Sökandet efter kvinnors erfarenheter skedde i syfte att utmana en förgivettagen (manlig) bild av samhället utan att för den skull hävda den kvinnliga erfarenhetens ”autentiskhet” eller oberoende av historiska och sociala processer. Att i sin forskning lyssna på andra röster handlar, med Mulinaris ord, om att ”utmana den sociologiska fantasin” och att ”identifiera andra former för att förstå samhället” (2005, s. 133). Denna utmaning kräver att forskaren tar med andra berättelser om, och andra tolkningar än sina egna av, ett visst fenomen. Inte bara som aktörslösa ”reproduktioner av diskurser” utan som berättelser skapade av kreativa, reflekterande aktörer. Gör vi inte det riskerar vi att få en endimensionell forskning där den enda, dessutom oproblematiserade, rösten är vår egen.[8]

En metodologisk hållning som sökt kombinera fokus på språk och text med ett antagande om aktörskap, är den narrativa analysen. Denna metod har också vuxit fram i nära anslutning till det feministiska forskningsfältet (Riessman 1993, s. vi). Där diskursanalysen ger oss en övergripande förståelse för språkets betydelse för hur världen konstrueras, men endast en begränsad förståelse för hur människor kan utmana denna konstruktion, ger den narrativa analysen verktyg för att se och lyfta fram både språkets och texternas begränsande men också aktivt förändrande karaktär.[9]

Narrativ analys: Det aktiva subjektets berättelse

Relationen mellan narrativ teori och metod – det som med ett samlingsnamn brukar kallas narrativ analys – och diskursanalys kan många gånger framstå som oklar.[10] Det

finns onekligen grundläggande likheter mellan de två perspektiven, inte minst i den betydelse man tillmäter texter och berättelser.[11] Som Catharine Riessman uttrycker det, ”[n]arrative analysis takes as its object of investigation the story itself” (Riessman 1993, s. 1). Hon kontrasterar detta mot traditionell etnografisk metodologi, där det informanterna berättar *om* – en händelse, en erfarenhet etc. – är det centrala. Av detta följer även en radikalt annorlunda syn på språket. Där traditionell etnografisk metod ser språket som ett medium som återspeglar otvetydig och stabil mening, ser den narrativa analysen – liksom diskursanalysen – språket som konstituerande av verkligheten:

> Skeptical about a correspondence theory of truth, language is understood as deeply constitutive of reality, not simply a technical device for establishing meaning. Informants' stories do not mirror a world 'out there.' They are constructed, creatively authored, rhetorical, replete with assumptions, and interpretive. (Riessman 1993, s. 5)

Intresset för texten och berättelsen som sådan, liksom skepticismen mot språket som en förmedlare av ”objektiv sanning” förenar alltså den narrativa analysen och diskursanalysen. Det finns dock en avgörande skillnad mellan de två metodologiska perspektiven. Där diskursanalysen avskaffat tanken om en aktivt skapande aktör, sätter den narrativa analysen denna aktör i centrum.[12] Berättelser skapas kreativt, och denna kreativitet finns just hos aktören. Denna skillnad kommer till uttryck i de olika utgångspunkter som perspektiven tar. Medan diskursanalysen oftast fokuserar texter av olika slag, där författarens syften och intentioner är av underordnad betydelse (se Sahlin 1999), tar den narrativa analysen oftast sin utgångspunkt i individuella berättelser – gärna från långa, ostrukturerade intervjuer – där informantens kreativa konstruktion av berättelsen är det centrala (Riessman 1993). I den narrativa analysen antas subjektet vara en aktör, samtidigt som dess berättelser inte ges status som speglingar av en ”sann verklighet” utan som just konstruktioner skapade av aktören i den kontext han/hon befinner sig i (Riessman 1993, s. 22). Därmed kan aktörens berättelser också ge forskaren en bild av den omgivande kontexten: ”culture 'speaks itself' through an individual story” (Riessman 1992, s. 5).

Synen på subjektet, ”sanning”, och på den individuella berättelsens möjligheter som utgångspunkt för forskning, förenar den narrativa analysen i Riessmans tappning med den emancipatoriska feminismen hos Acker et al. (1991).[13] Riessman ser också en direkt koppling mellan narrativ analys och emancipatoriska teorier, som exempelvis feminism, där syftet historiskt har varit att lyfta fram marginaliserade gruppers berättelser (Riessman 1993, s. 5). Det som ändå skiljer dem åt är den explicita betydelse man i det narrativa perspektivet tillmäter *språket* i själva analysprocessen.

Merparten av den forskning som gjorts under beteckningen narrativ analys har fokuserat individers livsberättelser (se till exempel Riesmann 1993; Johansson 2005). Laurel Richardson (1990) har dock sökt bredda den narrativa analysen genom att tala om olika nivåer på vilka berättelser formuleras. På de lägsta nivåerna, det Richardson kallar vardagslivet, autobiografin och biografin, återfinns de individuella berättelser som förmedlas i en intervjusituation. I vardagslivet använder vi oss av berättelser för att förstå den pågående aktivitet vi är inblandade i, berättelser som sedan, i vår

autobiografi, länkas till och ges mening genom en mer övergripande berättelse om vårt förflutna och vår framtid. Eftersom vi kan ”berätta våra liv” för oss själva uppstår även möjligheten att berätta och förstå andras liv, det som Richardson identifierar som den biografiska nivån. På den högsta nivån återfinns enligt Richardson (1990) två typer av berättelser, dels de kulturella berättelserna, och dels det hon kallar kollektiva berättelser. Kulturella berättelser är maktens berättelser, menar hon, det vill säga de berättelser som dominerar och tjänar samhälles privilegierade grupper. De kollektiva berättelserna, däremot, är berättelser som går mot dessa, exempelvis formulerade av sociala rörelser, men också mindre organiserade kollektiva berättelser som bryter igenom och utmanar de kulturella berättelserna. Richardson exemplifierar detta med hennes egna studier av berättelsen om ”den nya singelkvinnan” som utmanar den kulturella patriarkala berättelsen om singelkvinnan som ett hot mot det heterosexuella monogama äktenskapet och istället formulerar en positiv identitet karaktäriserad av ekonomiskt och emotionellt oberoende.[14]

Kulturella och kollektiva berättelser kan, menar jag, ses som motsvarigheten till hegemoniska diskurser och antagonistiska diskurser i ett diskursanalytiskt tänkande (Laclau och Mouffe 1985/2001). Men där diskursanalysen antar att alla diskurser befinner sig på samma nivå – dvs. formuleras och omformuleras endast i relation till varandra, oberoende av aktörer och institutioners intentioner – så kan den narrativa analysen identifiera hur olika berättelser skapas av olika aktörer. Antagandet att det finns ett aktivt skapande subjekt ger därmed den narrativa analysen ett djup – en vertikal rörelse i analysen – som diskursanalysen saknar. Berättelser är inte heller i den narrativa analysen frikopplade från varandra – en individuell berättelse skapas utifrån det sammanhang aktören befinner sig i – men berättelsen reduceras inte till en representation av diskursen. Aktören må reproducera de diskursiva artikuleringar som finns tillgängliga, men han/hon gör det aktivt och kreativt, och ges därmed möjligheten att också omformulera diskursen/berättelsen. Liksom diskursanalysens diskurser är den narrativa analysens berättelser inte fristående individuella skapelser oberoende av sociala relationer och strukturer, utan tvärtom skapade utifrån den repertoar av kulturella och kollektiva berättelser som finns. Detta möjliggör just det som är intressant för den sociologiska analysen, nämligen identifikationen av de diskursiva möjligheter och begränsningar som finns i hur vi kan tala om ett visst socialt fenomen, i detta fall ”paret”.

Genom att kombinera en diskursanalytisk metodologi med narrativ analys ges verktyg för att analysera diskurser/berättelser på ett mer komplext och dynamiskt sätt än i en analys där endast den ena är närvarande. I mitt projekt har diskursanalysens utgångsfråga om vad som kan sägas och inte sägas och vilka effekter detta får, liksom de begreppsmässiga verktyg som diskursanalysen gett mig, varit behjälpliga framförallt i analysen av självhjälpsböcker och tv-program. Talet om hegemoniska diskurser har jag sett som korresponderande med den narrativa analysens kulturella berättelser (så som de karaktäriseras av Richardson 1990). Men där de hegemoniska diskursernas utmaning i diskursanalysen motsvaras av aktörslösa antagonistiska diskurser, ger den narrativa analysens kollektiva berättelse möjligheten att se kreativt skapande och reflekterande aktörer.

Visserligen löser inte denna metodologiska hållning alla problem och paradoxer. Tvärtom kan säkerligen den pragmatiska hållning till metod och metodologi som jag kommit att inta ses som inkonsekvent och motsägelsefull.[15] Frågan är dock om en faktisk forskningspraktik kan (och ska) vara fri från paradoxer. Som jag visat i diskussionen ovan är inte minst den poststrukturalistiska hållningen motsägelsefull då den å ena sidan avskaffar subjektet för att å den andra i praktiken göra det kreativa och reflexiva identifierandet och tolkandet av diskurser till en aktivitet förbehållen den oproblematiserade forskarrösten.[16]

Den metodologiska rörelse som präglat min forskningsprocess har fått praktiska konsekvenser. En är inkluderandet av en delstudie som från början inte var tänkt att finnas med, den av webbforumen. Här hittade jag en möjlighet att fördjupa analysen genom att föra in fler läsningar och röster om och kring den populärterapeutiska diskursen. En annan är nödvändigheten av att kritiskt reflektera kring mig själv som forskare i relation till det jag studerar.

Metoder i praktiken

I analysen av populärterapeutisk kultur om och för heterosexuella par har jag, med utgångspunkt i en feministisk emancipatorisk metodologi, använt mig av två metodologiska förhållningssätt: diskursanalys och narrativa analys. I vissa fall, framförallt då jag analyserat transkriberade tv-program eller självhjälpsböcker, har den diskursanalytiska metodologin varit mest framträdande, medan det narrativa förhållningssättet spelat en större roll i analysen av webbforum. Men även då det diskursanalytiska perspektivet dominerat mitt tänkande – i hur jag ställer frågor till materialet, hur jag tolkar materialet etc. – så har det aktörscentrerade perspektivet funnits med i bakgrunden. De metodologiska bakgrundsbildernas motsägelser har alltså inte upplösts i forskningspraktiken, utan snarare fördjupat och problematiserat analysen av det fenomen jag studerar.

Diskursanalys och narrativ analys som metodologiska verktyg

Användare av det diskursanalytiska perspektivet anklagas ofta för att i alltför liten grad presentera och diskutera det faktiska tillvägagångssättet i insamlandet och i analysen av det empiriska materialet. Under senare år, i takt med det ökande intresset för diskursanalys bland forskare, har dock mer praktiskt orienterade diskursanalytiska metodböcker getts ut riktade mot samhällsvetenskapen (se exempelvis Winther Jørgensen och Phillips 2000; Bergström och Boréus 2000; Börjesson och Palmblad 2007).[17]

Att ringa in en diskurs

En viktig inledande fråga i en diskursanalytisk forskningsprocess är hur man ringar in den diskurs som ska studeras. Som Ingrid Sahlin (1999) påpekar är frågan om vad som utgör en diskurs aldrig på förhand given utan själva identifieringen av diskursen blir en del av diskursanalysen. I utgångsskedet har forskaren ofta en relativt diffust formulerad känsla om sökandet efter ”talet om…”, eller ”sätt att tänka kring…”, centrerad kring ett visst ämne eller en viss kontext (jfr Börjesson och Palmblad 2007). Identifikationen av den diskurs som analyseras i denna avhandling, det som jag kallat den populärterapeutiska diskursen om heterosexuella parrelationer (eller den populärterapeutiska berättelsen om paret), är på så sätt en analytisk konstruktion. I själva forskningsprocessen har begreppet vuxit fram genom att jag identifierat och studerat olika empiriska material inom, och också olika teorier om och studier av, det jag kallar populärterapi.

Norman Fairclough (1992) beskriver denna rörelse med hjälp av begreppen *arkiv* och *korpus*. I en diskursanalytisk forskningsprocess är det viktigt att skapa sig en övergripande bild av vilka texter och praktiker som finns i diskursen, det han kallar *arkiv*, för att på så sätt kunna avgöra mer precist vilka texter som är relevanta att analysera. Det material som sedan kommer att utgöra själva kärnan i analysen kallar han för *korpus*. Den mentala modell och de begrepp som forskaren konstruerat och formulerar utifrån sin första bekantskap med arkivet kommer med största sannolikhet att förändras under arbetet med de texter som utgör korpus menar han. Likaså kommer nya texter att inkluderas i korpus under analysens gång (Fairclough 1992, s. 227-228).

Arkivet skulle i mitt fall kunna sägas utgöras av den enorma mängd texter och praktiker – populära och vetenskapliga – som diskuterar den heterosexuella parrelationen i dagens västerländska samhälle. En tidig, och teoretiskt färgad, avgränsning blev därför att i den empiriska analysen titta på texter och praktiker som på något sätt diskuterar *problem* – och lösningar på problem – i parrelationen. På så sätt ville jag komma åt både vad som ses som problematiskt med parrelationer i dagens samhälle, liksom också de visioner om ”det goda paret” som därmed formuleras.

Min empiriska början var i kurser för par som intresserade mig som ett nytt fenomen med senmoderna konnotationer i en traditionell kontext, nämligen kyrkan.[18] Detta empiriska intresse gav i sin tur ett antal centrala begrepp, såsom ”par” och ”pararbete”. Med en postmarxistisk diskursanalytisk terminologi kan dessa kallas *nodalpunkter,* dvs. analytiskt behjälpliga begrepp kring vilka andra begrepp är centrerade (Winther Jørgensen och Phillips 2000, s. 33). Ganska snart upptäckte jag att dessa begrepp också var centrala i andra sammanhang, liksom att de meningssystem som konstruerades i parkurserna stod att finna i ytterligare andra sammanhang uttryckta med andra ord (jfr Sahlin 1999).[19]

Anthony Giddens (1995) begrepp *reflexiva resurser* kom i ett tidigt stadium att utgöra inte bara en teoretisk diskussionspunkt i mitt arbete, utan också en möjlig utgångspunkt för hur jag skulle kunna avgränsa mitt material. Giddens exemplifierar, som jag visade i kapitel 2, reflexiva resurser med ”terapier, alla möjliga typer av handböcker för självhjälp, tv-program och tidskriftsartiklar” (Giddens 1995, s. 34).

Eftersom mitt intresse framförallt rör det heterosexuella paret kom jag att avgränsa mitt material – och därmed bygga ut det teoretiska begreppet – till att handla om reflexiva resurser för och om det heterosexuella paret.[20]

Diskussionen om det psykologiska tänkandets rörelse från institutionella instanser till populärkultur (se kapitel 2) motiverade avhandlingens fokus på den form av reflexiva resurser som uttrycks just i populärkulturen. Här avgränsade jag mig till att inte titta på praktiker inom mer institutionaliserade former, så som familjerådgivning och parterapi. Dessa praktiker är till skillnad från de jag studerat framförallt inriktade på rådgivning och hjälp för individuella par i en krissituation, även om ”förebyggande arbete”, så som att sprida information om självhjälpsböcker och hålla föredrag om parrelationsarbete, också är del i en familjerådgivares arbetsuppgifter (KFR 2000; Kollind 2002). I efterhand, i ljuset av den metodologiska rörelse som avhandlingsskrivandet inneburit, framstår det som i allra högsta grad intressant att titta på hur familjerådgivningspraktiker är utformade och fungerar. Sannolikt framkommer här olika nivåer av berättelser än tydligare, i mötet mellan expert och par/individer. [21] Samtidigt, som Pia Laskar (2005) påpekar, är populariserad kultur mycket lämpliga för studier, och dekonstruktion, av ”det normala” och det förgivettagna eftersom de oftast skildrar just allmänt spridda idéer.

Fokuseringen på populärkultur gjorde att jag valde att ersätta det bredare begreppet reflexiva resurser för paret med begreppet *populärterapeutisk kultur för paret*. På så sätt ville jag tydliggöra den centrala roll den terapeutiska/psykologiska synen på paret i just populärkultur har i avhandlingen.[22] Begreppet *kultur* används därmed på två olika sätt i avhandlingen. Genom det begrepp den narrativa metodologin gett, *kulturella berättelser*, blir kultur dels de meningsskapande praktiker som förekommer i ett samhälle; de övergripande förståelseramar utifrån vilka människor förstår sig själva och sitt sammanhang (jfr Hall 1997). I mitt fall handlar det om de förståelseramar som skapas om parrelationer, familj och intimitet. I den distinktion som Richardsson (1990) gör mellan kulturella och kollektiva berättelser får det kulturella en koppling till de grupper i samhället som har makten att påtvinga sin definition av verkligheten på andra, i kontrast till grupper som utmanar förgivettagna föreställningar i kollektiva berättelser. På ett liknande sätt talar man exempelvis ofta inom feministiskt teoretiserande om kulturella normer och föreställningar kön (så också jag i denna avhandling). Samtidigt är det viktigt att ha i åtanke den inneboende kontingens som diskursanalysen lyfter fram, där övergripande förståelseramar och föreställningar kan utmanas på komplexa sätt, genom att olika centrala begrepp undergrävs och får ny mening (något som också framkommer i den empiriska analysen). Begreppet kultur används också i en snävare bemärkelse i avhandlingen, genom det empiriska fokus jag har på just det *populärkulturella* fältet.[23] Samtidigt finns det oundvikligen kopplingar mellan dessa olika användningar av kulturbegreppet. Den terapeutiskt influerade populärkulturen utgör en viktig, och ofta förgivettagen, del i konstruktionen av bredare kulturella berättelser om par, familj och kön i samhället.[24]

För att återvända till Faircloughs begrepp arkiv kan man alltså sammanfatta ovanstående med att jag, utifrån en bred definition av diskursen, inte uppfyller kravet på att skapa mig en övergripande bild av allt det material som finns att tillgå, helt

enkelt därför att detta inte är praktiskt möjligt. Däremot har jag försök skapa mig en övergripande bild av den populärterapeutiska diskursen om paret, genom att under flera års tid samla allt material jag kunnat komma över – från det amerikanska äktenskapsforumet ”Smartmarriages” (vars information fyller inboxen med flera brev om dagen) till svenska tidningars bokrecensioner av självhjälpsböcker, information om, och samtal med deltagare i, parkurser, deltagande observationer på familjefestivaler, läsande av självhjälpsböcker, tidningar och magasin med fokus på par- och familjerelationer och inte minst tittande på alla tv-program om relationer som dyker upp i rutan. Det är utifrån denna övergripande bild som jag sedan valt att fokusera just tre empiriska fallstudier – självhjälpsböcker för par, tv-program och webbforum med relationsfokus – som sinsemellan representerar tre olika populärkulturella medier och former för att reflektera kring parrelationen.

Frågan är då hur – och faktiskt om – dessa olika praktiker hänger ihop? Det finns helt klart kopplingar mellan dem på en praktisk nivå – självhjälpsboksförfattare refererar varandra och figurerar inte sällan i tv och tidningar, och tv-program kan resultera i författandet av en bok eller deltagande i en tidnings relationsspalt. Men att – på det empiriska planet – se dem som en samlad kontext vore felaktigt. Att jag fastnat för just dessa fenomen i mitt sökande efter en populärterapeutisk diskurs om paret kan därmed ifrågasättas. Möjligheten finns att jag missat viktiga aspekter och fenomen som kunnat tydliggöra min forskningsfråga bättre, och möjligheten finns också att jag gett vissa typer av fenomen för stor betydelse i min analys. För att hålla dörren öppen för att så kan vara fallet, och för att tydliggöra för läsaren att jag ser viktiga skillnader mellan de populärterapeutiska kulturprodukter jag analyserar har jag valt att se på mitt empiriska material som tre olika fallstudier. På så sätt blir det uppenbart att självhjälpsböckerna, tv-programmen och webbforumen uppkommer, presenteras och konsumeras i olika sammanhang och därmed innehåller olika dimensioner och betydelser som i sig är intressanta att analysera. Samtidigt blir det också uppenbart i min analys – som alltså ofrånkomligen också är kopplad till det ovan beskrivna arbetet med att identifiera och definiera diskursen – att det finns tydliga kopplingar mellan dessa tre fallstudier, inte bara i den praktiska empiriska ”verkligheten”, utan framförallt i dessas innehållsliga grundantaganden.

På en nivå kan man kalla mina fallstudier för korpus i förhållandet till ett större arkiv för att anknyta till Faircloughs terminologi (1992). Samtidigt utgör även varje individuell fallstudie ett eget arkiv, och de texter jag valt att närmare studera blir ett ytterligare avgränsat korpus.

Fallstudie 1: Självhjälpsböcker

Sedan avhandlingsprojektets början har jag intresserat mig för självhjälpsböcker, ett fenomen som jag tyckte mig springa på överallt (inte minst i den kristna kontext jag initialt intresserade mig för). Beslutet att systematiskt använda analys av böcker tog jag dock i ett senare skede, under 2004, då jag genomförde en omfattande databassökning efter självhjälpsböcker för par. Denna kompletterade jag sedan med ytterligare sökningar under hösten 2007. I delstudien om självhjälpsböcker har jag haft en

ambition att teckna en övergripande bild av hur utgivningen sett ut under 1900-talet (framförallt med fokus på de senaste decennierna). På så sätt har en förändringsdimension funnits närvarande i analysen av böckerna, om än i förhållandevis rudimentära former, och som redovisas i första delen av kapitel 4.[25] Totalt identifierade jag 129 böcker utgivna från 1900 till idag och av dessa rekvirerade jag 68 titlar för översiktlig genomläsning och analys.[26]

Tyngdpunkten i analysen av självhjälpsböcker ligger dock på den närläsning av tre aktuella självhjälpsböcker som jag genomfört. Dessa tre har valts utifrån kriterierna aktualitet, målgrupp och författarens position. Alla tre är aktuella, utgivna eller nyutgivna 2006 eller senare. Samtliga är också utgivna på stora förlag med bred allmän publik. Böckerna är ursprungligen skrivna på svenska av författare boende och verksamma i Sverige. Därmed kan de antas tala om parrelationer utifrån en svensk kontext, till skillnad från översatta böcker. Försäljningssiffrorna för böckerna kan i jämförelse med exempelvis bästsäljande deckare tyckas blygsamma, runt 75 000 exemplar av samtliga tre titlar har sålts.[27] Därför har ett viktigt kriterium för urvalet av böcker varit att författaren har möjlighet att förmedla sitt budskap i andra medier än enbart i bokform, i detta fall i tv-program, kvällstidningar, liksom i annan psykologisk eller populärpsykologisk verksamhet. Böckerna utgör därmed ett forum där författaren har möjlighet att lägga fram och tydliggöra tankar och idéer som kan antas ligga till grund för författarens verksamhet i andra fora.

Närläsningen av böckerna har skett med en explorativ ansats där böckerna lästs och lästs om med syfte att fånga deras inneboende logik och argumentation. På så sätt har jag kunnat identifiera vissa skillnader i fokus, form och betoning. Samtidigt har jag också se betydande likheter genom att identifiera och analysera centrala begrepp (nodalpunkter). Jag har också, med den postmarxistiska diskursanalysen som metodologisk ram, sökt efter *ekvivalenskedjor* och konstruktioner av subjektspositioner. Att söka efter ekvivalenskedjor innebär att identifiera hur nodalpunkter kopplas samman med andra begrepp och därmed får mening (Winther Jørgensen och Phillips 2000, s. 48). I kapitel 4 presenterar jag dessa under teman som ”det goda paret”, som hänger samman med begreppen ”parets faser” och ”pararbetet”, liksom även med den komplexa konstruktionen av subjektspositionerna ”individen”, ”experten” och ”paret” (jfr Winther Jørgensen och Phillips 2000, s. 58). Jag har även identifierar motsägelser och tystnader, framförallt i relation till hur kön är närvarande och frånvarande i böckerna, liksom i diskussionen om vad som blir ett ”problem” i diskursen.[28]

Fallstudie 2: Relations-tv

Beslutet att utföra en studie av tv-program som uttryck för den populärterapeutiska diskursen om paret tog jag av den enkla anledningen att ett tv-program av denna typ lägligt dök upp i tv-rutan under avhandlingsarbetets gång, våren 2004. Programmet *Tillsammans*, liksom *Mellan dig och mig* som visades en tid senare, utgjorde på flera sätt en visuell iscensättning av den syn på och hantering av parrelationer som jag redan identifierat i den då just påbörjade analysen av självhjälpsböcker, i sitt fokus på

paret, på att via experter förmedla hjälp, och på att få tillstånd förändring i parrelationer. I tv-programmen stod visserligen ett specifikt deltagande par i centrum, men ambitionen var – som presentationen av programmen i kapitel 5 visar – att förmedla hjälp och råd som också tittaren kunde ha användning för i sin egen relation. Både *Tillsammans* och *Mellan dig och mig* var dessutom producerade av svenska tv-kanaler och kan därför – liksom självhjälpsböckerna – antas spegla konstruktioner av par i en svensk kontext (till skillnad från exempelvis program som *Dr Phil*, jfr Johansson 2006).

I analysen av tv-programmen har jag inte samma inledande anspråk på kartläggning som i analysen av självhjälpsböcker, eftersom detta material är svårare att få en samlad bild av.[29] Valet att utgå från *Tillsammans* och *Mellan dig och mig* motiveras på rent strategiska grunder då de båda programmen speglar just de dimensioner jag intresserat mig för i avhandlingen: konstruktioner av ”paret” i populärterapeutisk, svensk diskurs. Liksom är fallet med självhjälpsböckerna kan man dock anta att denna diskurs både är relaterad till icke-svensk diskurs (exempelvis i utländskt producerade program) liksom finns närvarande i tv-program som inte explicit fokuserar paret (exempelvis barnuppfostringsprogram, sex-program, program om mat och hälsa, liksom program med mer allmänt fokus på personlig utveckling, jfr Johansson 2007; Skeggs 2006). Genom den centrala roll parrelationen spelar i de analyserade programmen blir det dock möjligt att på ett tydligare sätt utkristallisera konstruktioner av paret än om hänsyn ska tas till konstruktioner av exempelvis föräldraskap, sexualitet och hälsa.

Programmen har – sitt ”enkla” fokus på paret till trots – utgjort ett komplext material att analysera. Samtliga program, tolv *Tillsammans*-avsnitt på en timma vardera, respektive tio *Mellan dig och mig* på en halvtimma vardera, har spelats in på video och transkriberats med avseende på vad som sägs och vad som händer i programmen.[30]

Jag har sedan använt olika tillvägagångssätt och analysverktyg för att identifiera konstruktioner av ”paret” i programmen. Den metodologiska utgångspunkten har framförallt varit diskursanalytisk så till vida att jag studerat materialet som det presenteras för mig som tittare, det vill säga utan hänsyn till de olika ”berättare” som är involverade i konstruktionen av den övergripande berättelse som konstrueras. Jag diskuterar således inte den roll exempelvis programproducenten spelar som berättelsekonstruktör eller den roll produktionsförhållanden i allmänhet spelar. Inte heller tar jag ställning till huruvida den berättelse som konstrueras i programmen överensstämmer med de individuella berättelser som experten eller individerna i paret har om ”problemet” (utöver det som kommer fram i programmet), något som skulle förutsätta intervjuer med de inblandande parterna.[31] I efterhand, återigen i ljuset av den metodologiska rörelse som präglat forskningsprocessen, är det uppenbart att intervjuer med exempelvis programproducenterna – något som faktiskt i ett fall genomfördes i projektets inledning (men tyvärr i alltför rudimentära former)[32] – liksom även med programmens deltagare hade gett ett djup till analysen och möjliggjort en analys av rörelser mellan kulturella, kollektiva och individuella berättelser.

Liksom var fallet med böckerna har analysen av tv-programmen varit explorativ och öppen, och jag har identifierat både likheter och skillnader mellan programmens

inbördes logik, argumentation, teman och metoder. Tv-programmen är också mer komplexa, eftersom de till skillnad från självhjälpsböckerna involverar fler röster och karaktärer än enbart expertens. En grundläggande skillnad framträdde tidigt: programmens olika sätt att förhålla sig till, skildra och lyfta fram konflikt. Men här fanns också likheter i dramaturgisk uppbyggnad och konstruktioner av subjektspositioner som ”expert”, ”individ” och ”par” (liksom i självhjälpsböckerna). Genom att konstruera olika analytiska scheman utifrån programtranskriptionerna kunde jag identifiera både centrala begrepp (nodalpunkter) och tystnader. Ett sådant schema följde ”problemets gång” genom varje program, dvs. hur parets problem – vilket är det nav kring vilket hela programmet är uppbyggt – definierades av olika aktörer under programmets gång (framförallt experten, mannen och kvinnan) hur det ”komplicerades” och vem som gavs ansvar för problemets uppkomst och lösning. På så sätt framträdde konstruktionen av ”det jämlika problemet” som en viktig punkt i diskursen, liksom även den komplexa konstruktionen av ansvar för problemets uppkomst och för förändring. Ett annat schema fokuserade kön och expertens definition av kvinnans respektive mannens del i problemet, liksom de lösningar och verktyg som gavs. På så sätt visade sig den explicita könsneutraliteten i programmen ofta i själva verket innebära en reproduktion av traditionella könade antagande (se avsnittet *Vägar till förändring: Kön i miljö, språk och ”verktyg”,* kapitel 5). Jag gjorde även andra analysscheman, som uppställningar över varje programavsnitts dramaturgi, användning av miljö och noteringar av språk, liksom en kontrastering av vad som visades i bild med vad som sades av programdeltagare och experter. Denna sistnämnda kontrastering visade sig vara en möjlig väg för att åskådliggöra gränser för vad som kan vara ett problem i diskursen, dvs. hur ett specifikt tema som visualiseras i tv-rutan beskrivs med olika ordval vilket i sin tur får olika konsekvenser (något som diskuteras i avsnittet *Det jämlika problemet* och i *Kvinnor som städar för mycket*, kapitel 5).

Fallstudie 3: Webbforum

Den metodologiska rörelse som präglat forskningsprocessen resulterade, som diskussionen ovan visat, i ett konkret behov av att utvidga både metodverktyg och empiriskt material. Metodverktyget narrativ analys erbjöd ett annat sätt att se på och förhålla sig till det empiriska materialet. Självhjälpsböckerna, tv-programmen och – framförallt – webbforumen kunde antas både rymma och konstruera olika berättelser om parrelationer, berättelser som samtidigt som de utgjorde reproduktioner av diskurser inte enbart kunde reduceras till detta utan också var kreativa och innovativa konstruktioner av olika aktörer. Webbforumen blev den plats där jag kunde identifiera både reproduktion av den kulturella berättelsen (hegemoniska diskursen) om paret så som den framträdde i självhjälpsböckerna och tv-programmen, men också en offentlig arena där denna berättelse kunde ifrågasätts. Detta ifrågasättande skedde explicit i kritik av programmen, men också implicit i delandet av erfarenheter och konstruktionen av individuella och kollektiva berättelser på forumet. Den narrativa analysen blev därmed en utgångspunkt för att åskådliggöra den populärterapeutiska

diskursens kontingens och den utmaning ett offentligt forum för delande av individuella berättelser utgör.

Narrativa analysverktyg har, som redan påpekats, framförallt utformats för analys av berättelser på autobiografisk och biografisk nivå (se till exempel Riessman 1993; Richardson 1990; Johansson 2005).[33] I min analys har jag framförallt använt mig av den nivådiskussion som Richardsson (1990) presenterar, om kulturella, kollektiva och individuella berättelser. Dessa utgör en förståelseram för de rörelser som sker, dels mellan tv-programmens berättelser och webbforumberättelserna, och dels i webbforumets dialoger mellan skribenterna.

Valet att inkludera en analys av de webbforum som är kopplade till *Tillsammans* och *Mellan dig och mig* föll sig självklart då dessa erbjöd en unik möjlighet att få tillgång till andra läsningar av programmen än mina egna. Ytterligare fördelar med att analysera webbforum är tillgängligheten då vem som helst när som helst under den tid webbforumet finns på nätet har tillgång till materialet (jfr Bird 2003).[34] Dessutom, vilket Jane Shattuc (1997) påpekar, är det ett material som kan insamlas utan forskarens direkta närvaro och därmed (kan man anta) påverkan, något som hon visar spelar en viktigt roll inte minst i analys av tittarreaktioner på program med ”lågkulturell” stämpel. Samtidigt har webbforumanalysen också nackdelar exempelvis genom att traditionella sociologiska kategoriseringar som klass, kön och ras/etnicitet försvåras. Här föreligger också en tydlig etisk problematik i och med att skribenterna på webbforumet inte är medvetna om att deras inlägg används som underlag för analys i forskning, något som jag återkommer till nedan.

Liksom i analysen av tv-programmen använde jag mig av olika ingångar för att fånga centrala begrepp, teman och argumentationer på webbforumet. Ett sådant var att kvantitativt söka kartlägga forumens trådar och inlägg.[35] Jag tittade inledningsvis på antal inlägg i varje tråd, huruvida inläggen diskuterade programmen, om de var positiva eller negativa till programmens format, om de uttryckte igenkänning eller tog avstånd ifrån programmen, eller om de i huvudsak behandlade skribenternas egna erfarenheter och berättelser och om råd och hjälp efterfrågades. På så sätt kunde jag skapa mig en övergripande bild av de båda forumen, något som bland annat resulterade i att den mer kritiska diskussionen om tv-programmet *Tillsammans* framträdde i kontrast till *Mellan dig och mig*-forumets fokus på skribenternas egna berättelser.[36] Analys av varje tråd för sig utfördes också, där diskussionerna följdes och tematiserades efter vad de innehållsmässigt fokuserade och efter hur skribenterna förhöll sig till programmet och/eller till andra skribenters berättelser. Delandet av erfarenheter visade sig resultera i en bild där den kulturella berättelsen om paret så som den förmedlats i de populärterapeutiska tv-programmen både fanns närvarande och ifrågasattes. Det i den kulturella berättelsen centrala begreppet ”pararbete” visade sig exempelvis få en delvis annan innebörd på webbforumet.[37] De individuella berättelser som delades visade sig också i vissa fall ha potential till att bli kollektiva berättelser, dvs. berättelser som både ifrågasatte och konstruerade en annan bild av parrelationer, familj och kön.

Forska om, forska med

Den modell för forskning som framträder i feministiskt emancipatoriska metodologiska diskussioner som den ovan presenterade ställer delvis andra – och högre – krav på forskaren än de generella krav som ställs av vetenskapssamhället. Tekniskt formulerade principer om informerat samtycke och konfidentialitet utvidgas här till ett etiskt-politiskt ansvarstagande från forskarens sida att inte bara forska *om* utan också forska *med* informanterna, liksom att kritiskt reflektera kring den egna rollen som forskare i förhållande till både de man forskar om/med, till de kontexter man befinner sig i, och till den slutprodukt man producerar.

Feministisk forskning har traditionellt haft en stark anknytning till kvalitativa metoder (jfr Esseveld 1988). Diskussioner om etik, politik och förhållandet mellan forskare och informant har många gånger centrerats kring hur man lägger upp en intervjusituation (exempelvis hur man minskar på förhand givna hierarkier), hur man kan låta intervjupersonerna delta i analysarbetet, liksom huruvida man som forskare är öppen med och delar med sig av sina egna erfarenheter (Acker et al. 1991; Skeggs 1997, s. 30ff). När ”forskningsobjektet” utgörs av kulturprodukter som böcker och tv-program, eller av en blandning av kulturprodukter och en anonym offentlig arena för åsiktsuttryck, som webbforumdiskussioner, blir den etiska diskussionen delvis en annan.

”Forskningsobjektet” som kulturprodukt och anonymt forum: Etiska frågor

Vetenskapsrådets forskningsetiska principer för humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning sammanfattas i fyra allmänna huvudkrav: informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjande kravet. [38] I korthet går dessa ut på att en deltagare i ett forskningsprojekt har rätt att bli utförligt informerad om och samtycka till studiens syfte och hur materialet ska användas. Deltagare har också rätt att vara anonyma och stora krav ställs på forskaren vad gäller hantering av personliga och konfidentiella uppgifter. En läsning av preciseringarna i rådets rekommendationer visar dock att dessa utgår från högst traditionella former av empiriskt material. Angående ”informationskravet” skriver man om tre typer av undersökningar som utförs inom humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning: dels intervjuer, enkäter och experiment, dels material hämtade från ”redan existerande myndighetsregister”, och dels en kombination av de två första. Frågan om hur man hanterar den typ av material som jag använder mig av i denna studie – material som visserligen kan ses som kulturprodukter, men som samtidigt innehåller personliga berättelser av ibland mycket känslig karaktär – berörs inte. Varken de deltagande paren i tv-programmen eller skribenterna på webbforumen är medvetna om att de är del i ett forskningsprojekt.[39] De har varken blivit informerade om studien eller gett sitt godkännande till att delta. I ljuset av den emancipatoriska feminismens krav på forskningsprocessen så

som det tecknats ovan, och som alltså går utöver Vetenskapsrådets rekommendationer, ter sig detta som i allra högsta grad problematiskt.

Vad gäller tv-programmen ligger givetvis en del av det etiska ansvaret på programproducenten och tv-kanalen. Som forskare kan man hoppas att de deltagande paren blivit informerade om och samtyckt till att medverka i programmet och därmed till att bli en del av ett offentligt kulturellt material. Som tittare får man dock en känsla av att deltagarna inte är helt och fullt på det klara med den grad av offentlighet program som detta innebär. Denna känsla bekräftas också i webbforumdiskussionen, där ett av de deltagande paren uttrycker stor besvikelse över hur de framställts i tv-rutan (se kapitel 6). När jag sedan som forskare använder den representation av deras livsberättelser som programmen utgör kan man på sätt och vis säga att jag fortsätter en form av exploatering som tv-producenten startat. Samtidigt är min analys – till skillnad från den analys de utsätts för i tv-soffan – inte inriktad på att exponera (och kanske exploatera) de individuella paren och deras livsberättelser, utan syftar till att kritiskt granska den berättelse om paret som den populärterapeutiska praktiken konstruerar. Likväl har jag valt att anonymisera de deltagande paren i min presentation av materialet, för att på så sätt försvåra en direkt identifikation.

Vad gäller webbforumen blir diskussionen än mer komplex. Här har jag att göra med ett material som varken är en ren kulturprodukt eller ett intervjumaterial, men som likväl innehåller en mängd personlig information. Michele White (2002) konstaterar att generella etiska råd till samhällsvetare och humanister inte adresserar de specifika frågor som Internet-studier ställs inför. Eftersom traditionella forskningsetiska riktlinjer utgår från informanter som individer behandlas också ofta internetanvändare som ”human subjects” utan hänsyn till de konstruerade aspekterna i användarnas antagna självrepresentation menar hon. Därmed hamnar man också oundvikligen i den problematiska autenticitets-diskussionen: om användarna verkligen ”är” de som de utger sig för att vara. Utgångspunkten för analysen i denna avhandling är synen på webbforumen som arenor för delande av erfarenheter och berättelser. Som vi ska se uttrycks en medvetenhet om både tv-programmens och webbdiskussionernas många gånger konstruerade karaktär också av användarna själva. Det faktum att något kan upplevas som ”icke-autentiskt” stoppar dock inte användarna från att uttrycka åsikter och dela erfarenheter med varandra på ett – som det uttrycks på forumet – seriöst sätt. Att som forskare se inläggen som ”autentiska representationer” av ”verkliga människor” vore dock naivt. Liksom i fallet med intervjuer (eller för den del i det ständiga vardagliga berättandet av oss själva) konstruerar deltagarna berättelser utifrån sina erfarenheter, berättelser vars struktur och innehåll i allra högsta grad blir beroende av den kontext (de reaktioner och svar) de får. Det intressanta för mig har varit att se hur dessa berättelser förhåller sig till den kulturella berättelsen så som den presenterats i tv-programmen, huruvida denna reproduceras eller utmanas i webbforumet. Deltagarna på forumet antas alltså varken vara rena kulturprodukter, eller rena ”human subjects” utan aktörer och producenter av (själv)berättelser på en offentlig arena.

Dock kvarstår den av Internetforskare omtvistade frågan om nödvändigheten av informerat samtycke (Berg 2008). Som ”tyst betraktare” av en pågående eller avslu-

tad webbdiskussion intar du en bekväm roll av iakttagare som, vilket Shattuc (1997) påpekar, ger klara fördelar i jämförelse med intervenerande metoder. Samtidigt är det ibland svårt att komma från den obehagliga känslan av att du kan utnyttja de som skriver då du utan deras vetskap, läser, skriver ut, ordnar och analyserar deras livsberättelser (jfr också Daneback och Månsson 2008).

Enligt de etiska riktlinjer som ställts upp av Association of Internet Researchers (AoIR) är frågan om informerat samtycke i fallet med webb-material relaterat till materialets karaktär och form. Speciellt frågan om forumens öppenhet är central i bedömningen menar man: ”*the greater the acknowledged publicity of the venue, the less obligation there may be to protect individual privacy, confidentiality, right to informed consent, etc.*”[40] I maillistor, forum och nätgemenskaper som kräver medlemskap för deltagande och läsande av inlägg kan man anta att det finns en större förväntan hos skribenterna att deras inlägg behandlas med konfidentialitet. Här kan man också många gånger enkelt deklarera sin närvaro som forskare på ett sådant sätt att samtliga deltagare kan antas vara informerade om forskningsprojektet (jfr Bird 2003). I forum och gemenskaper utan krav på medlemskap, där vem som helst kan gå in och läsa och göra inlägg, kan man anta att skribenterna är mer medvetna om att deras inlägg kan läsas av vem som helst. De forum som analyseras här är båda mycket öppna till sin karaktär då de publicerats på hemsidorna för tv-bolagen SVT respektive TV3. Inget medlemskap har krävts, varken för att delta eller läsa diskussionerna, och medvetenheten om denna öppenhet kan man anta har funnits hos de som gjort inlägg och deltagit i diskussionerna. Öppna forum där det är möjligt att endast läsa och/eller delta i en eller ett par trådar gör det också svårt för forskaren att informera samtliga deltagare om sin närvaro. I mitt fall hade det inneburit ett krav på att posta ett inlägg om min forskning i varje tråd, något som ter sig absurt när vissa trådar bara består av ett eller två inlägg.

På båda de forum som analyseras i denna avhandling postas inläggen vanligen under pseudonym, eller ibland med ett förnamn. Skribenten delar visserligen med sig av personliga berättelser, men det är omöjligt för någon som inte känner personerna mycket nära att ens utifrån det samlade materialet identifiera ”verkliga” personer bakom pseudonymerna, än mindre så utifrån de brottsstycken av inlägg och dialoger som publiceras i denna avhandling. Jag har därför valt att inte anonymisera webbskribenternas pseudonymer då detta inte äventyrar deras redan eget valda anonymitet och delvis skulle ta bort karaktären i inläggen.[41]

En reflexiv forskningsprocess

> We know the problems we can create for those we talk about in our texts. We know the problems we can create for ourselves – by talking, by not talking. (Richardson 1998, s. 467)

Reflexivitet, konstaterar Johanna Esseveld (2008), har idag i det närmaste blivit en del av forskarens habitus. Samtidigt finns det skillnader i hur reflexiviteten används i forskningen. Forskare som eftersträvar objektivitet använder reflekterandet som ett sätt att eliminera forskareffekten, medan andra som hävdar betydelsen av forskarens

subjektivitet använder reflexivitet för att ”uppmärksamma att kunskap är konstruerad och grundad i sociala och kulturella kontexter” (Esseveld 2008, s. 188). I det första fallet blir reflexiviteten i värsta fall en rad ursäkter i forskningsproduktens inledning (”jag är kvinna, vit, heterosexuell”) som sedan lämnas därhän och tillåter forskaren att genomföra en analys bekvämt tillbakalutad i sin egen osynlighet. Det senare fallet kräver mer genomgående eftertanke, ständigt omprövande och inte minst att den kritiska blicken – gång på gång – riktas mot en själv. Det är denna sistnämnda process, det Esseveld (2008) benämner radikal reflexiv analys, som har potential att utmana etablerad kunskap och vetenskap.

Reflexivitet i denna sistnämnda bemärkelse handlar om det jag diskuterat ovan i relation till feministisk emancipatorisk metodologi, nämligen att kritiskt analysera förhållandet mellan forskare och informant. Men det handlar också, som Esseveld (2008) påpekar, om en kritisk reflektion kring det forskningsfält man ingår i: institutionella miljöer, dominanta teorier, ekonomiska ramar etc. En reflektion av detta slag förespråkas av Laurel Richardson (2001) genom begreppet ”writing-stories”. En ”writing-story” är en kontextualisering av det forskningsarbete du gör, en reflektion som synliggör – för dig själv lika mycket som för andra – ditt arbete i ett sociopolitiskt, personligt och akademiskt fält. Skrivandet – vad vi skriver om och hur – formar våra liv. Inte bara genom det faktum att forskaren ofta väljer ett ämne eller en vinklig som ligger nära en personlig erfarenhet (något som påpekats av många), utan själva skrivandet formar oss, förändrar oss och påverkar vårt sätt att se på och uppleva världen. Ett nytt begrepp, en ny teori, en ny infallsvinkel, en ny informantröst kan kasta omkull, utmana, eller i (alltför sällsynta) härliga stunder få allt att falla på plats. Och i detta går det aldrig att särskilja den ”privata” från den professionella praktiken.

Feministisk och annan kritisk forskning – som ras/etnicitet, queer och marxistisk forskning – har intagit en speciell roll i denna dynamik. Genom sitt utmanande av många av mainstream-vetenskapens grundantaganden om världens och samhällets beskaffenhet – som den om ”naturliga” kön eller om uppdelningen i privat och offentligt – har feministiskt skrivande lett till både plågsamma och njutningsfulla omvärderingar av världen, för skribenten så väl som för läsaren. Den feministiska forskaren – som idag fortfarande oftast är en kvinna – skriver både utifrån en position som kvinna i ett mansdominerat akademiskt fält och i ett ämne som många gånger ligger nära den förgivettagna vardagen (Smith 1987; Esseveld 2008). Därmed upplevs hon, och upplever sig själv, många gånger som dubbelt problematisk och obekväm.

Att forska feministiskt om parrelationer och kärlek har för mig inneburit att kritiskt vända och vrida på något som i vårt samhälle – och av mig själv och mina vänner – är förgivettaget och vardagsnära, och inte minst starkt sammankopplat med lycka och glädje (jfr Haavind 1982, s. 139). Som Mary Evans skriver;

> Being against love could put a person in a highly undesirable and unattractive community and is tantamount to a rejection of much of great Western art, literature and music. But risking the condemnation that is an inevitable part of that ‘anti-love’ position might allow us to look at love through less than rose-coloured glasses. (Evans 2004, s. 259)

Drömmen om den goda parrelationen så som den framträder i min analys är i allra högra grad tilltalande och – vill jag påstå – omöjlig att *inte* förhålla sig till eller påverkas av i det samhälle vi lever i idag. Att skriva om detta utan de ”rosafärgade glasögonen” innebär att sätta sig i en position som upplevs närgången och provocerande av många. Men att våga ta risken att anklagas för att vara ”against love” är inte det samma som att anta en kritiskt distansierad eller ”objektiv” hållning gentemot kärlek, parrelationer och intimitet (jfr Smart 2007). Snarare innebär det i min mening att ta parrelationens och kärlekens centrala ställning och betydelse i människors liv på allra största allvar.

Också denna hållning har tillkommit i den forskningsresa jag genomgått, snarare än att ha varit en färdig ram. Jag började mitt avhandlingsarbete med en stark övertygelse om nödvändigheten i att dekonstruera de som jag tyckte idealiserade bilderna av parrelationen i det svenska samhället idag, bilder som i min mening skilde sig avsevärt från den faktiska praktik människor levde i. Min uppgift var att avslöja, att öppna ögonen på, att ”hjälpa” människor att se hur det ”verkligen” förhöll sig. Jag fann mitt metodologiska och teoretiska hemvist framförallt i foucauldianskt inspirerad forskning. Här kunde jag – och kan jag än idag – hitta teorier och verktyg för en dekonstruktion utan att behöva befatta mig med verkliga människor.

En rad kriser, i privatlivet, på jobbet, bland vänner, fick mig så plötsligt att tappa balansen, och med den en del av min övertygelse. Att människor söker efter och försöker förverkliga ett idealet om ”det goda paret” tedde sig visserligen fortfarande som problematiskt på många sätt, men också som i allra högsta grad förståerligt. Jag insåg till min förfäran att jag haft en nedlåtande syn på de människor som figurerade i mitt material, både de som deltog i tv-programmen och de som konsumerade den typ av populärkulturprodukter jag intresserat mig för. Jag hade sett mig själv som bättre.[42] Istället för att se den par-idealimpregnerade vardagsvärlden som monolitisk och totalt hegemonisk började jag se nyanserna. Jag började så smått, som jag beskriver i inledningen till kapitel 6, våga prata med människor om mitt avhandlingsämne och upptäckte den kreativitet som fanns, både i hur parrelationsenheten (och inte minst ojämlikheten) legitimerades, men också i hur den utmanades.

De professionella och de personliga kriserna ledde också in mig i nya metodologiska, och därmed också teoretiska, banor. Genom att söka efter nyanser och komplexitet, framförallt förmedlade genom andras läsning av de kulturprodukter jag tittade på (i webbforumen), sökte jag utmana inte bara min egen tolkning utan också de teoretiska ramar som det sociologiska fältet gav, i teorier om det senmoderna paret, men också i feministiska och foucaultianskt inspirerade teorier. Esseveld (2008) lyfter fram denna dynamik genom att peka på hur reflexion kring förhållandet forskare–forskningssubjekt, respektive forskare–forskningsfält i ett forskningsprojekt de facto hänger samman. I en retrospektiv analys av ett tidigare genomfört forskningsprojekt visar hon hur de metodologiska antagandena – antaganden som i hög grad grundande sig på den emancipatoriska feminismens betoning av öppenhet gentemot fältet och informanterna som kunskapsbärande subjekt – möjliggjorde en utmaning av på den tiden vedertagna teorier och institutionella ramar och skapade det hon kallar ”oväntad kunskap”. Att forska om parrelationer har för mig många gånger

inneburit obehag genom att jag tvingats titta på mitt eget liv och på andras genom allt annat än rosafärgade glasögon. Men att inte göra det har likafullt aldrig varit ett alternativ. Att ta kärlek och parrelationer på allvar har inneburit att både förhålla sig kritiskt till något i samhället mycket förgivettaget, men också att vägra ordna in sig i en på förhand given teoretisk eller metodologisk mall för hur detta sociologiskt ska studeras. Kanske kan också denna studie på så sätt generera oväntad kunskap.

Noter

1 Uttrycket språklig vändning förknippas framförallt med den filosofiska disciplinen, genom Richard Rortys *The Linguistic Turn* (1967), medan kulturell vändning används för att beteckna sociologers försök att lägga vikt vid kulturella förklaringar. Här ingår det som brukar kallas cultural studies (se till exempel Hall 1997) men också kultursociologiska ansatser förankrade i tidigare sociologiska traditioner, som exempelvis Durkheim (se till exempel Alexander och Smith 2003).

2 Forskning som fokuserar ideal och ideologier om par och familj har i en svensk kontext exempelvis utförts av Åsa Lundqvist (2007). I sin studie av artikulationer kring familjeideal i den svenska välfärdsstaten under 1900-talet visar hon hur olika aktörer på olika arenor, framförallt inom utredningsväsendet, har fört en diskursiv kamp om familjen och familjens plats och roll i det svenska samhället. Liksom Lundqvist har jag intresserat mig för ideal och berättelser som skapas om familje- och parrelationer i texter, men där Lundqvist fokuserat texter som sällan kommer till allmänhetens kännedom (men som däremot indirekt har stor påverkan i den faktiska implementeringen i lagar och förordningar) har jag intresserat mig för texter inom det breda, populärkulturella fältet som på ett direkt sätt når allmänheten.

3 Delar av detta avsnitt har tidigare publicerats, i artikeln *Att fånga eller bli fångad i diskursen? Om diskursanalys och emancipatorisk feministisk metodologi*, i Lundqvist, Davies och Mulinari (red.) (2005).

4 Den omfattande diskussionen bland feministiska forskare om det kulturella vändningens konsekvenser för forskning och politik kommer ofta i skymundan i den förenklade, och ofta nedsättande, sammankopplingen av feminism och postmodernism, se Aagård (2006) för en diskussion kring detta.

5 Syftet med denna framställning är att tydliggöra spänningar. Som alltid riskerar en konstruktion av två varandra åtskilda perspektiv att överdriva skillnader och motsättningar. Om så är fallet här motiverar jag detta med en vilja till analytisk tydlighet.

6 Exempelvis upplevde de flesta kvinnor det obehagligt att placeras i rollen att tolka och analysera sina egna berättelser och förväntade sig istället en mer traditionell rollfördelning mellan forskaren och dem själva som intervjupersoner. Acker et al. konstaterar att idealet om att involvera informanterna i analysprocessen, och därmed på ett direkt sätt verka emanciperande, var svårare ju mer olik dessa var forskaren i social ställning, familjesituation, åsikter och synsätt (Acker et al. 1991, s. 142).

7 Syftet med denna framställning är inte att ge en heltäckande bild av postmodernism, poststrukturalism, postmarxism och diskursanalys. Som framgår utgår jag framförallt från Michel Foucault, Ernesto Laclau och Chantal Mouffe i min karaktärisering av poststrukturalistiska och diskursanalytiska perspektiv, men syftet med diskussionen är att visa på användningar och konsekvenser av ett poststrukturalistiskt tänkande i den feministiska forskningen. I kapitlets andra del där forskningsprojektets utförande diskuteras återvänder jag till och vidareutvecklar några av postmarxismens centrala begrepp och poänger.

8 Börjesson och Palmblad (2007) lyfter fram diskursanalysens relativistiska drag som de menar underminerar vetenskapens sanningsanspråk och gör forskarens presentation av verkligheten till en i mängden av möjliga beskrivningar. För dem innebär detta en ökad medvetenhet om och behov av reflektion kring det faktum att också forskningen sker i en viss kontext (se också Johansson 2005). Här framträder en syn på diskursanalys som ligger nära den jag själv anammar, en syn som inte

minst verkar nödvändiggöras av den faktiska samhällsvetenskapliga forskningspraktiken också i Börjesson och Palmblads fall.

9 Jag har valt att kontrastera med och använda mig av narrativ analys istället för – som man också skulle kunna tänka sig – Critical Discourse Analysis (CDA) enligt den modell Fairclough (1992) utformar. Det finns, som exempelvis Johansson (2005, s. 33) noterar, en viss överrensstämmelse mellan den narrativa analysens antaganden och CDA, inte minst i antagandet om aktörskap. Fairclough erbjuder visserligen en epistemologisk ram för aktörskap – i talet om diskursiva och icke-diskursiva (sociala) praktiker – en ram som det narrativa perspektivet endast ytligt diskuterar. Samtidigt ger CDA få verktyg för att analysera aktörer som kreativa konstruktörer av diskurser/berättelser (Winther Jørgensen och Phillips 1999, s. 94). Likaså är de lingvistiska verktyg för analys av diskurser som perspektivet erbjuder i alltför hög grad beroende av ett litet material och därför i min mening, i jämförelse med exempelvis postmarxismens mer övergripande begrepp, svåra att tillämpa på den typ av omfattande material som föreligger i denna avhandling.

10 I Anna Johanssons (2005) översikt över det narrativa fältet ges exempelvis begreppet diskurs en central betydelse och diskursanalysen (framförallt utifrån Foucault) ses som en del av den narrativa analysen (Johansson 2005, s. 20, s. 32-34, s. 37, samt s. 57). Diskursanalys blir i Johanssons framställning framförallt ett begrepp som används för att karaktärisera studier av berättelser på ”hög” nivå, så kallade *metanarrativ*, i kontrast till exempelvis personliga livsberättelser (2005, s. 96-97).

11 Jag använder i min egen analys begreppet berättelser. Då jag tala om forskningstraditionen använder jag begreppen narrativ teori, metod och analys.

12 Detta är en underliggande – och ibland explicit – tanke i Johanssons framställning av narrativ analys, men hon lyfter tyvärr inte upp den som en problematisk punkt då hon inordnar diskursanalysen i det narrativa fältet (se till exempel Johansson 2005, s 27).

13 Ett liknande förhållningssätt till intervjuers möjlighet att ge en bild av sociala strukturer och relationer finns också i Dorothy Smiths (2005) metodologiska hållning, institutionell etnografi. Liksom i det narrativa perspektivet betonar Smith hur intervjuer med enskilda individer inte i första hand ska ses som förmedlingar av informanternas ”inre erfarenheter”. Istället blir intervjuer ett medel för att avslöja de ”relations of ruling” som formar individuella erfarenheter. Också i Smiths modell antas forskaren kunna identifiera en bakomliggande struktur som inte alltid är uppenbar för individen. I Smiths tänkande ges dock intervjuns form och karaktär, själva berättelsen *i sig*, mindre uppmärksamhet jämfört med det narrativa perspektivet, till förmån för sökandet av de bakomliggande maktrelationerna.

14 Johansson presenterar en liknande modell i uppdelningen i ontologiska/personliga berättelser, offentliga berättelser (till exempel organisationers berättelser eller mediaberättelser), metanarativ (vetenskapen, politiska och religiösa berättelser etc.) samt begreppsliga berättelser (exempelvis sociologins begrepp och teorier) (Johansson 2005, s. 96-98). Liksom i Richardsons modell är dessa sinsemellan kopplade till varandra. Johanssons tecknande av orientalism-berättelsen å ena sidan och ”alternativa berättelser” å den andra kan sägas vara en motsvarighet till Richardsons tal om kulturella och kollektiva berättelser (Johansson 2005, s. 70-73).

15 När Judith Butler (1990) diskuterar möjligheten till politisk och social förändring, något som oundvikligen också blir högst relevant för henne som feminist, talar hon om att subversiva identiteter skapas utifrån den faktiska förekomsten av olika, motsägelsefulla diskurser. Detta är dock i hennes mening möjligt utan ett aktivt subjekt. ”There is no doer behind the deed”, menar hon, ”There is only a taking up of the tools where they lie, where the very 'taking up' is enabled by the tools lying there” (1990, s. 142, och s. 145). Verktygen, det vill säga diskurserna, och deras existens i sig möjliggör att vi härmar fel, skapar subversiva identiteter genom nya diskursiva konstellationer. Butler sätter ”taking up” inom citationstecken, men hon kan inte bortse från det. Frågan kvarstår därför: Vem är det som plockar upp verktygen, och är inte ”upplockandet” i sig, även om det i hennes mening bara möjliggörs av närvaron av olika diskurser, en aktivitet som kräver en medvetenhet, en aktivt skapande aktör?

16 Noteras kan att praktiskt inriktade diskursanalytiska diskussioner på senare tid faktiskt betonat vikten av att problematisera forskaren och inte minst kritiskt reflektera kring den kontext i vilken man skapar sin bild av en diskurs (se exempelvis Johansson (2005) och Börjesson och Palmblad 2007).

17 Winther Jørgensen och Phillips (2000) diskuterar tre diskursanalytiska perspektiv – diskursteori, kritisk diskursanalys och diskurspsykologi – som alla används inom samhällsvetenskapen,

och tar även upp praktiska metodologiska verktyg, liksom exempel, i anslutning till respektive perspektiv. Bergström och Boréus (2000) har ett bredare syfte och begränsar sig inte bara till diskursanalytiska perspektiv utan avhandlar en mängd olika metodologiska verktyg som forskare inom samhällsvetenskap använder för att analysera texter. De olika verktygen är innehållsanalys, argumentationsanalys, idé- och ideologianalys, lingvistisk textanalys och diskursanalys. Även här ges exempel på hur metoderna används i faktiska forskningsprojekt, och Bergström och Boréus för även en ingående kritisk diskussion kring metodernas för- och nackdelar. Börjesson och Palmblad (2007) har samlat forskare med olika erfarenheter av diskursanalytisk metod, både i analys av det de kallar små diskurser (konversationsanalys, etnometodologi etc.) och stora diskurser (analyser utifrån Foucault och postmarxism). Se Gustavsson (2008) för en diskussion om den postmarxistiska teorins koppling till diskursanalytisk metod, en koppling som Gustavsson menar varit typisk för den svenska kontexten.

18 Svenska kyrkan erbjuder en rad olika metoder och kurser för äktenskap och samlevnad (se till exempel Rönnblom och Murray 2000, liksom PREP-metoden som lanseras av studieförbundet Sensus, http://www.prep.se/). I frikyrkliga sammanhang finns ett flertal kurser, både för par som står i begrepp att gifta sig och för par som ingått äktenskap (se till exempel Eldén 1999; Alpha-kursen *Äktenskapskursen*, http://www.aktenskapskursen.org/). Parkurser enligt PREP-modellen förordas numera också av Folkhälsoinstitutet, i ett försök att minska skilsmässor bland barnfamiljer, se http://www.fhi.se/templates/Page____3998.aspx.

19 I avhandlingsprocessens början utförde jag också ett antal intervjuer med deltagare och kursledare för dessa kurser. Detta material var mycket spännande, men har på grund av det ändrade fokus som avhandlingen så småningom fick, inte kunnat inkluderas i analysen.

20 Vidare bestämde jag efter en tid att avgränsa mitt material till fenomen i Sverige, så till vida att allt material jag studerar antingen har skrivits eller översatts till svenska eller producerats för svenska tv-kanaler. Därmed inte sagt att jag inte intresserat mig för texternas ursprung, utan tvärtom har det varit intressant i sig att se den influens av framförallt amerikansk kultur som förekommit. Avgränsningen har dock varit relevant, dels av praktiska orsaker relaterade till materialstorlek, men framförallt av det faktum att jag redan i ett inledningsskede önskade bidra till forskningen om par och jämställdhet i svensk sociologi (se kapitel 1).

21 Att kulturella berättelser om paret, inte minst om ”manligt” och ”kvinnligt” finns närvarande i familjerådgivningspraktiker visar exempelvis Duarte (2003). Säkerligen skulle också fler kollektiva berättelser kunna identifieras i studiet av familjerådgivningspraktiken, både från experterna och de hjälpsökande (som till skillnad från i exempelvis tv-programmen inte blir regisserade och redigerade av producenter och mediets formmässiga begränsningar). Genom att flera av författarna till självhjälpsböckerna, liksom en del av aktörerna i tv-programmen, är familjerådgivare eller familjeterapeuter, och genom att Föreningen Sveriges Kommunala Familjerådgivare (KRF) även identifierar ”information om samlevnadslitteratur” som en av familjerådgivningens uppgifter, kan det ändå sägas finnas en koppling mellan de kulturprodukter jag valt att studera och familjerådgivningens praktiker (KFR 2000).

22 Johansson (2006, 2007) använder omväxlande begreppen populärpsykologi, psykologisk rådgivning och självhjälpskultur för att beskriva fenomen i samma kontext som denna avhandling (självhjälpsböcker, tv-program, föräldratidningar etc.).

23 Se Hall (1997) samt Lindgren (2005) för en diskussion om populärkulturbegreppet.

24 Denna syn på kultur korresponderar också väl med både den narrativa analysens tal om olika nivåer, liksom med Roses (1998, 1999) och Smarts (2007) diskussioner om psy-diskursens funktioner (kapitel 2) respektive vikten av att fokusera föreställningar om familj och intimitet.

25 Sahlin (1999) lyfter fram vikten av att ha en förändringsdimension i diskursanalytisk forskning, något som mitt projekt i mycket liten grad lever upp till. Jag har exempelvis inte genomfört en analys av frekvens av ordförekomst över tid (jfr Furedi 2004), analys av förändringar av begreppsförekomst i böckerna utifrån ett tidsperspektiv eller intervjuer med centrala aktörer i diskursen (man skulle kunna tänka sig intervjuer med författare och förläggare, jfr Simonds 1992). Vad gäller förläggare gjordes under hösten 2007 försök att per mail och telefon få svar på frågor om självhjälpsböcker i allmänhet, av ansvariga förläggare på de förlag som gav ut de böcker som analyseras i den kvalitativa närläsningen. Efter upprepade försök kunde jag endast sluta mig till att förläggarna var eniga om att utgivningen av självhjälpsböcker generellt (om par, relationer, individuell utveckling, hälsa etc.) är ett ständigt växande fenomen.

26 En mer ingående redogörelse för hur jag gått tillväga med sökningar och urval finns i appendix 1.

Valet att avgränsa utgivningarna till 1900-talet verkade rimligt då tyngdpunkten i analysen ligger på att skildra böcker utgivna från 1980 till nu. Det ligger utanför avhandlingens syfte att göra en mer omfattande historisk analys.

27 Enligt uppgifter från förlagen. För försäljningssiffror för varje titel, se presentationerna i kapitel 4.

28 Här var jag behjälpt av att i samband med omläsningen av en av böckerna (von Sivers och Lindgren), som erbjöd ett stort antal ”verkliga berättelser” om par, ställa upp ett schema för hur mannen respektive kvinnan konstruerades i exemplen, en uppställning som sedan kunde kontrasteras mot den könsneutrala hållning som karaktäriserade den löpande texten i boken. Liknande scheman var också behjälpliga i analysen av tv-programmen.

29 Ett möjligt tillvägagångssätt här hade varit att samla tv-tablåer från de största tv-kanalerna, genrebestämma programmen och identifiera program av den typ jag är intresserad av. Omfattningen av och svårigheten förknippad med ett sådant arbete – ett arbete som dessutom endast skulle belysa en mycket liten del av avhandlingens syfte – har gjort att jag avstått från detta. Däremot kan jag med hjälp av annan forskning och litteratur peka på att tv-program som dessa är ett relativt nytt fenomen.

30 Två program från *Mellan dig och mig* har inte transkriberats i sin helhet eftersom de inte handlar om parrelationer utan vänskapsrelationer mellan två kvinnor respektive två unga killar. Även dessa program har dock studerats och anteckningar har först. Vad gäller *Tillsammans* har ett program ej transkriberats i sin helhet (det som handlade om en mor-dotter relation). I vissa fall har även den avslutande paneldiskussionen i *Tillsammans* endast delvis transkriberats.

31 Undantaget här är de fall där deltagarna i programmen går in och diskuterar sin medverkan på webbforumet, se kapitel 6.

32 En intervju med en av programproducenterna för *Tillsammans* genomfördes. Vid denna tidpunkt var jag dock mest intresserad av en diskursanalytisk metodologisk ingång varför intervjun framförallt kom att fokusera faktamässiga frågor om programmen. Intervjun blev också, pga. tekniska problem, aldrig inspelad.

33 Flera av de verktyg för analys av livshistorier som Johansson presenterar hade dock kunnat användas mer utförligt på det material jag har, inte minst analys av ”vändpunkter” och ”intriger” som kunde fördjupat tv-programanalysen ytterligare (Johansson 2005, kap 14 och 15). Att så inte skett beror på att dessa metodologiska verktyg tillkom för sent i analysprocessen.

34 *Tillsammans* hemsida återfanns i maj 2004 på adressen http://www.tillsammans.tv3.se, men finns inte längre på nätet. *Mellan dig och mig* fanns fortfarande under våren 2008 på SVT:s hemsida (http://svt.se/svt/jsp/Crosslink.jsp?d=40242&lid=Mellan_dig_och_mig) men är nu bortplockad. Allt webbmaterial, med undantag av innehållet i 10 trådar på *Tillsammans* forum, finns utskrivet hos författaren. De saknade trådarna innehöll dels korta utrop av typen ”Bra program”, dels kommentarer om den manliga panelmedlemmens utseende. Anledningen till att de saknas är att jag då webbforumet låg ute på Internet ännu inte visste att jag skulle komma att använda forumet i analysen. Denna miss är självfallet beklaglig, men torde inte påverka den innehållsliga analysen nämnvärt.

35 *Tråd* är den samlade beteckning som används för ett diskussionstema medan *inlägg* är de enskilda texter skribenterna bidrar med. Vem som helst kan starta en tråd genom att ange ett nytt tema och göra ett inlägg (till exempel ”Jag vill ha barn men inte min partner”) som andra sedan kan gå in och kommentera i nya inlägg.

36 En mer utförlig beskrivning av webbforumens utseende presenteras i kapitel 6.

37 Begreppet ”pararbete” skulle därmed, med en diskursanalytisk terminologi, kunna sägas vara en *flytande signifikant* i den populärterapeutiska diskursen om paret (Winther Jørgensen och Phillips 1999, s. 34ff). Detta begrepp, som är centralt i Laclau och Mouffes (1985/2001) tänkande just pga. den vikt de lägger vid kamp och förändring, används om tecken som i hög grad är öppna för tillskrivning av olika betydelser just på grund av sin centrala karaktär i en diskurs. Samtidigt, och i linje med den metodologiska diskussion jag för ovan, blir detta begrepp problematiskt då teorin utesluter aktivt konstruerande aktörer. Webbforumskribenterna skulle med detta synsätt reduceras till aktörslösa reproduktörer av en antagonistisk diskurs. Med den narrativa analysens synsätt blir de istället kreativa konstruktörer och omformulerare av den centrala begreppet ”pararbete”.

38 Vetenskapsrådet: http://www.vr.se/huvudmeny/forskningsetik/reglerochriktlinjer.4.2d2dde24108bef1d4a8800063.html

39 Vad gäller självhjälpsboksförfattarna ser jag inte samma etiska problematik då dessa är offentligt publicerade texter som är skrivna av individer som medvetet gått ut med och förmedlat en

kulturprodukt. Liksom programledarna och experterna i programmen kan författarna ses som aktörer med stor makt att styra sitt deltagande och slutprodukten, något som inte gäller tv-programmens par och som endast i viss grad kan antas gälla skribenterna på webbforumen, se den fortsatta diskussionen.

40 AoIR: www.aoir.org/reports/ethics.pdf, sid. 5, kursivering i original (17/3-08).

41 Inget av forumen finns numera tillgängligt på Internet, vilket ytterligare försvårar en identifikation av skribenterna.

42 Detta blir också, i linje med Skeggs, Wood och Thumims (2008) resonemang (se också kapitel 2), ett sätt för mig att bibehålla en klassrelation.

KAPILTEL 4

Fallstudie 1 – Självhjälpsböcker för par

”Konsten att hålla ihop”. ”Vi två hela livet. Den varaktiga relationen – dröm och verklighet”. ”Om kärlek är ett spel – här är reglerna”. ”Den kloka kärleken”. Titlarna på några av de böcker som vänder sig till par, och som analyserats i denna avhandling, ger en indikation på vilka ideal om parrelationen som omger oss och hur vi ska göra för att förverkliga dem. Att få en varaktig relation är en ”dröm” som kan bli ”verklighet”, du kan nå ”den kloka kärleken”, men den kommer varken utan ansträngning eller utan hjälp – den är en ”konst” och du måste lära dig ”reglerna”, vilket du gör genom att ta till dig böckernas budskap. Populärkulturens roll som producent och reproducent av bilder och ideal som ett slags jämförelsematerial i vår egen självkontroll blir enligt Nikolas Rose (1999), och som jag diskuterade i kapitel 2, allt viktigare. I detta kapitel står ett expanderande populärkulturellt fenomen, självhjälpsböcker för par, i fokus. Vilken bild av den heterosexuella parrelationen framträder i dessa, frågar jag mig? Efter en inledande presentation av självhjälpsboken som genre och fenomen övergår jag till att titta på de böcker som legat till grund för analysen i denna avhandling, nämligen självhjälpsböcker för par utgivna på svenska. Efter en översiktlig analys av utgivningen av böcker under 1900-talet fokuseras tre aktuella böcker av svenska författare.

Självhjälpsböcker: Definitioner och historia

Definitionsförsök

I mina försök att identifiera självhjälpsböcker för par utgivna på svenska fick jag använda mig av olika sökvägar; databassökningar på olika nyckelord, sökningar på förlagshemsidor och webb-bokhandlar. Anledningen till detta är att begreppet ”självhjälp”, eller för den delen det engelska ”self-help”, inte har någon etablerad definition,

varken i bokbranschen (där böckerna ofta återfinns under rubriker som ”psykologi” eller ”hälsa”) eller inom akademin. De förhållandevis få akademiker som forskat om självhjälpsböcker erbjuder sinsemellan olika, men samtidigt överlappande, definitioner av begreppet. Wendy Simonds (1992) som i sitt arbete gör en omfattande analys av kvinnors läsning av självhjälpsböcker väljer exempelvis att hålla definitionen bred. Självhjälpsböcker är enligt henne ”books that present the claim – inside or on the covers – that they can offer instructions or assist readers in remedying personal problems” (Simonds 1992, s. 135).

En mer preciserad definition erbjuds av Steven Starker (2002) i hans historiska översikt över amerikanska självhjälpsböcker. Starker menar till att börja med att självhjälpsböcker tillhör genren *icke-fiktion*. Vidare är de på olika sätt hälsorelaterade, dvs. be berör *fysiska*, *psykologiska* och *spirituella* frågor. Starker definierar psykologiska frågor brett då han i sin analys inkluderar exempelvis böcker om framgång i arbetslivet men också böcker om föräldraskap.[1] Det som framförallt utmärker självhjälpsböcker i relation till andra böcker i icke-fiktionsgenren är det faktum att självhjälpsboken alltid riktar sig till en *allmän publik*, till skillnad från den vetenskapliga eller professionella fackbocken, och kräver lite eller ingen förkunskap. Likaså utmärker den sig genom den *praktiska användning* läsaren förväntas ha av boken, då den enligt Starker och i linje med Simonds definition ovan, ”purports to be of immediate and practical use to the reader, offering instructions in some aspects of living” (Starker 2002, s. 9).

Ett annat sätt att definiera självhjälpsböcker är att utgå från deras form och uppbyggnad. Arlie Russell Hochschild (1994) menar att en självhjälpsbok har ett antal olika beståndsdelar. En självhjälpsboksförfattare söker dels bygga en specifik och nära relation till läsaren. Man anslår ofta en förtrolig ton samtidigt som man också hävdar auktoritet, exempelvis genom referenser till religiösa skrifter eller vetenskaplig kunskap, erfarenhet och praktik. Samtidigt har författaren också en undervisande ton och beskriver den moraliska eller sociala verkligheten (”så här är män”, ”så här är kvinnor”, ”familjen är i kris” etc.). Författaren föreskriver också ett antal praktiker och metoder för hur det önskvärda målet (som hälsa, lycka, eller en bra parrelation) ska uppnås. Dessutom, och inte minst viktigt, berättar författaren ”verkliga berättelser”, ibland baserade på författarens egna erfarenheter, men vanligen på de berättelser han eller hon mött hos de patienter eller hjälpsökande som sökt sig till författaren (Hochschild 1994, s. 4).[2]

Simonds, Starkers och Hochschilds definitioner är i min mening användbara på olika sätt. Simonds och Starkers definitioner ger bra verktyg för att snabbt identifiera om man har att göra med en självhjälpsbok, då huruvida boken är icke-fiktion, behandlar ”hälso”-teman (i vid mening), är riktade till allmänheten och utger sig för att vara till praktisk hjälp ofta går att avgöra med hjälp av titel, keywords eller korta förlagsbeskrivningar, samt eventuellt en läsning av baksidesinformationen och inledningen. Denna definition har varit användbar i mitt letande bland förlagslistor och databaser. Hochschilds definition är mer innehållsfokuserad och behjälplig i den kvalitativa analysen för att fånga det sätt på vilket böckernas argumentation förs fram, förstärks och legitimeras.

Historik

Vid läsningen av nutida sociologiska analyser som senmodernitetsteorierna (se kapitel 2) får man lätt intryck av att självhjälpsböcker är ett nytt fenomen. Emedan populärpsykologi, det vill säga det som Rose (1999) ser som framväxande ur den psykologiska vetenskapens etablering och utbredning, är ett fenomen som får fäste framförallt under den andra hälften av 1900-talet, så är själva självhjälpsboksgenren i sig inte ny. I Starkers (2002) genomgång av den amerikanska självhjälpsbokens historia pekas 1600-talets puritanska rörelse ut som grogrunden för självhjälpstänkandet.[3] Det är här som synen på universum som rationellt och människans möjlighet att påverka sitt öde genom sitt handlande för första gången får fäste. Liksom Max Weber (1934/1978) lyfter Starker fram Benjamin Franklins roll i att sekularisera detta tänkande. Franklins *The Way to Wealth* (1757) utgör den första av många självhjälpsböcker inriktade på att ge läsaren råd och vägledning för att uppnå framgång och rikedom, ett tema som visade sig mycket populärt i industrialiseringens USA. Sekulariseringen till trots noterar Starker också en fortsatt koppling mellan religiös diskurs och självhjälpsböcker, inte minst i den under slutet av 1800-talet framväxande *New Thought*-rörelsen som betonade människans oändliga inneboende krafter och möjligheter att uppnå hälsa och rikedom (Starker 2002, s. 20-21). Också senare under 1900-talet finns kopplingar mellan religiös diskurs och självhjälpsböcker, dels i den på 1980-talet framväxande New Age-rörelsen, men också i evangelikala (det som på svenska kallas frikyrkliga) kontexter, inte minst vad gäller självhjälpslitteratur för familj- och parrelationer (se till exempel Bloch 2000; Eldén 1999).

Det psykologiska tänkandets genombrott på 1920-talets är startpunkten för den typ av självhjälpsböcker vi ser idag (Starker 2002, s. 42ff). Tidigare omhuldade protestantiska ideal som självkontroll, återhållsamhet och uppoffring började nu ge vika för mer individcentrerade ideal som rätten till personlig tillfredställelse, vilket exempelvis är tydligt i den ökade utgivningen av sexhandböcker. Individens sexuella tillfredsställelse fick nu ett ökat egenvärde. Samtidigt syftade denna, vilken kunde åstadkommas med hjälp av sexhandboken, fortfarande framförallt till att stärka äktenskapet och familjeinstitutionen, institutioner som ansågs hotad bland annat av krav om politisk och social jämlikhet från kvinnorörelsen. Tilltron sattes till psykologin i allmänhet och populärspsykologin i synnerhet som det verktyg som skulle hjälpa människor till mer tillfredsställande äktenskap och därmed rädda familjen och i förlängningen skydda samhället från vad man trodde skulle bli ett moraliskt och socialt sammanbrott (Starker 2002, s. 46).

En liknande ”familje-bevarande” funktion tillskriver Starker de under samma tid populära barnuppfostringsböckerna. Efterkrigstidens USA präglades å ena sidan av ett starkt betonande av den ”amerikanska drömmen” om det perfekta äktenskapet och den perfekta familjen, och den baby boom som denna förde med sig. Samtidigt, och å andra sidan, ifrågasattes föräldrarnas lämplighet som barnuppfostrare i allt högre grad av den framväxande psykologiska vetenskapen (jfr Rose 1999). Här fanns enligt Starker grogrunden för den framväxande populärkulturindustrin för barnuppfostran. Mest framträdande och känd var *Dr Spock* och hans *The Common Sense*

Book of Baby and Child Care, en bok som kom ut första gången 1946 och i mitten av 1980-talet hade sålt i över 33 miljoner exemplar och översats till 26 språk (Starker 2002, s. 68; Johansson 2007, s. 106).

Amerikanska forskare tenderar att se självhjälpsboken som ett specifikt amerikanskt fenomen[4], något som i alla fall delvis kan ifrågasättas utifrån idéhistorikern Pia Laskars (2005) analys av handböcker om sexualitet utgivna på svenska mellan 1800 och1920. Laskar konstaterar att sexhandböcker på svenska ofta var översättningar från tyskan, vilket pekar mot att genren hade tidiga förankringar i en bred europeisk kontext. Samtidigt blev den amerikanska influensen över den svenska självhjälpsboksgenren starkare under 1900-talet. Den psykologiska vetenskapens – framförallt psykoanalysens – genombrott i amerikansk kontext under 1920-talet influerade också svensk samhällsdiskussion och kulturkritik. Anna-Karin Kollind pekar på hur aktörer inspirerade av psykoanalysen – som exempelvis Emilia Fogelklou – tidigt betonade vikten av att omsätta de nya idéerna i praktiken; i skolan, vården, arbetslivet och även i de rådgivningsbyråer för familjen och äktenskapet som växte fram i det Myrdalska folkhemmet (Kollind 2002, s. 65-66). Också självhjälpsbokspubliceringen tog fart under samma period, och självhjälpsböcker utifrån psykoanalytisk grund både översattes och nyskrevs av svenska författare.[5] Också i Sverige blev barndom och barnuppfostran ett populärt tema från 1950-talet och framåt. *Dr Spocks* klassiska bok kom ut för första gången på svenska 1950 och fick stort genomslag i svenska medier, exempelvis i den nystartade tidningen *Vi föräldrar* (Johansson 2007, s. 105). Böcker om föräldraskap blev en fortsatt stark trend på den svenska självhjälpsboksmarknaden under 80- och 90-talet, och även in på 2000-talet.[6]

Den individualiserande trend som hade sin början i 1920-talets sexhandböcker växte sig enligt den bild forskare tecknar starkare under 1900-talet, både i amerikansk och svensk kontext. Starker menar exempelvis att de sexhandböcker som publiceras idag har övergett tidigare incitamentet att bevara familjen och äktenskapet då sex numera endast har blivit ”one aspect of enhancing the 'self'” (Starker 2002, s. 91). Självhjälp för bevarande av familjen och parrelationen försvinner i princip från och med 60-talet hävdar han (se också Hochschild 1990).[7] Johansson (2006) lyfter fram 1980-talets gymkultur, som blev startpunkten för en explosion av självhjälpsböcker på teman som hälsa, kost och träning, som ett tecken på den ökade jag-centreringen. Därmed bekräftar de den bild som Beck och Beck-Gernsheim (1995, 2001) tecknar (och som jag diskuterade i kapitel 2) av självhjälpsböcker som bevis på individualiseringsprocessens utbredning. Denna utveckling är dock, vill jag hävda, mer komplex. Dels går det att identifiera en ökad utgivning av självhjälpsböcker som inte har ett entydigt individualiserande syfte eller tilltal, nämligen i utgivningen av självhjälpsböcker som fokuserar och syftar till att hålla samman parrelationen. Dels kan man också ställa sig frågande till om ett ökat individualiserat tilltal nödvändigtvis i praktiken har som effekt ett upplösande av relationer i allmänhet, och av traditionellt könade parrelationer i synnerhet.

Detta föranleder denna avhandlings, och mer precist detta kapitels, vilja att fokusera hur parrelationen konstrueras i självhjälpsböcker. Självhjälpsböcker för paret kan i ljuset av teorier som betonar genrens individualiserande utgångspunkter ses som en

arena för en spänning mellan å ena sidan individualism och å andra sidan den uttalade viljan i böckerna att bevara tvåsamhet och skapa ”goda parrelationer”. En analys som sätter konstruktionen av paret som fokus saknas i tidigare forskning om självhjälpsböcker. Samtidigt finns den heterosexuella parrelationen implicit närvarande i mycket av den forskning som gjorts, exempelvis om sexhandböcker (Laskar 2005)[8], föräldrahandböcker (Johansson 2007), självhjälpsböcker för kvinnor (Simonds 1992, kap. 5 och 6), liksom självhjälpsböcker i allmänhet (Johansson 2006, del 1; Rapping 1996; Starker 2002). När mediavetaren David Gauntlett kartlägger centrala teman i självhjälpsboksgenren visar sig exempelvis åtta av 17 teman handla om parrelationer vilket talar för vikten av att lyfta fram just denna dimension i ljuset (Gauntlett 2002, s. 3-5).

I det följande gör jag dels en kortfattad översiktlig analys av självhjälpsböcker för par utgivna på svenska, dels en mer ingående kvalitativ analys av tre aktuella böcker. De frågor som ställs till materialet utifrån studiens syfte och teoretiska frågeställningar kretsar kring hur ”paret” konstrueras i den populärterapeutiska berättelsen. Vilken bild framträder av parrelationen? Hur förhåller sig denna till kön? Hur framställs relationen mellan individ, par, expert och samhälle?

Självhjälpsböcker för par på svenska: En översiktlig bild

En genre på väg uppåt

Utifrån de definitioner av självhjälpsböcker som diskuterats ovan identifierade jag 129 böcker utgivna mellan 1900 och 2007, som alla var icke-fiktion, riktade sig mot en allmän publik, hade en självhjälpande ansats och, inte minst, fokuserade parrelationen.[9] Flera av titlarna har getts ut upprepade gånger under 1900-talet.[10]

Den omedelbara observationen vid sammanställningen av dessa böcker är att det på 80-, 90- och 2000-talet skett en markant ökning av antalet utgivna böcker, vilket bekräftar tesen att populärterapeutisk kultur i allmänhet, och då också populärterapi för par, är ett expanderande fenomen. Samtidigt är det uppenbart att fenomenet inte är nytt. Tvärtom kan det tyckas anmärkningsvärt att det under 1900-talets två första decennier – då bokutgivning var en betydligt mer komplicerad affär än idag – utgavs nära nog ett 20-tal böcker med råd för samlevnad och äktenskap. Titlar som *Bland rosor och törnen i äktenskapets förgårdar. Vägledande råd och vinkar för grundläggandet af ett lyckligt äktenskap* som gavs ut 1902 bekräftar den bild Starker (2002) och Laskar (2005) tecknar där självhjälpsboksfenomenet har en längre historia än vad vi idag ofta föreställer oss. Intressant nog verkar denna typ av utgivning minska markant under de kommande decennierna för att sedan på nytt skjuta fart, med början på 1980-talet. En mer grundläggande historisk analys ligger utanför denna avhandlings frågeställning, men en möjlig förklaring till det tidiga seklets utgivning ges i Laskars (2005) analys av sexhandböcker utgivna 1800-1920. Laskar konstaterar att

det sker en förändring i sexhandböckernas fokus i mitten av 1800-talet. Den heterosexuella sexualiteten motiverades och stabiliserades fram till dess av fortplantningen, menar hon, men den ökade kunskapen om och användningen av preventivmedel ledde till att denna koppling tonades ner. Under den senare delen av seklet legitimerades istället den heterosexuella sexualiteten dels av starka hotbilder mot samkönade handlingar och onani, men också av att ”heterosexuell inomäktenskaplig interaktion framställdes som hälsosam, normal, lyckohöjande och som individens mål och mening med livet” (Laskar 2005, s. 346). En stark ideologi för äktenskapet som ett självförverkligande projekt i sig växer med andra ord fram, en utveckling som kan antas avspeglas i utgivningen av äktenskaps- och samlevnadsböcker. Äktenskapet och äktenskaplig lycka framträdde därmed redan i början av seklet som ett ”problem” i bemärkelsen, något som inte var självklart utan måste införskaffas kunskap om för att lyckas med. Efter 1920-talet sker en viss nedgång i utgivningen, något som sannolikt kan förklaras med den ökade ekonomiska och politiska oro som präglar västvärlden. Till skillnad från föräldrahandboken som på allvar etableras och får ett stort genombrott under efterkrigstiden (se till exempel Starker 2002, s. 66-67) så dröjer det ända till 1980-talet innan utgivningen av handböcker för parrelationer återigen tar fart.[11] Sedan dess har ökningen varit stadig: under första halvan av 1980-talet ges ett drygt 10-tal böcker ut, att jämföra med drygt 60 mellan åren 2002 och 2007.

Starkers identifikation av den historiskt långtgående och kontinuerliga kopplingen mellan religiös diskurs och amerikanska självhjälpsböcker märks också i det svenska materialet. En översiktlig bild av materialet ger vid handen att av de titlar som identifierats har en dryg tredjedel någon anknytning till ett religiöst sammanhang eller tänkande. Framförallt handlar det om kristen litteratur med frikyrklig anknytning men också new age-inspirerad litteratur liksom katolska och högkyrkliga böcker finns att tillgå.[12] Hochschild har i analysen av amerikansk självhjälpskultur påpekat att 80- och 90-talets expanderande ”family values”-diskurs ger avtryck i självhjälpsbokspubliceringen (Hochschild 1994, s. 18). Också familjekonservativa argument verkar alltså kunna rymmas i självhjälpsboksgenren, något som sätter frågetecken kring karaktäriseringen av populärterapeutiska böcker som endast jag-centrerade och familje- och parupplösande.

Självhjälpsboksförfattarna

Könsfördelningen bland författarna till böcker utgivna på svenska visar på en viss övervikt av manliga författare, drygt hälften av författarna är män medan runt 40% är kvinnor (författarnamn saknas, eller är endast utskrivna med initialer på vissa böcker).[13] Förekomsten av kvinnliga författare verkar öka under 1900-talet. Den första kvinnliga författaren under 1900-talet, Maud Churchton Brady, med boken *Våra dagars äktenskap och sättet att finna sig i dem* ges ut på svenska 1911. Boken ges ut igen 1913, men efter det dröjer det mer än 50 år innan en självhjälpsbok av en kvinnlig författare publiceras (*Giftastankar: En bok om äktenskap och kärlek* av Birgitta Linnér 1959).

Ett 70-tal böcker, publicerade framförallt mellan 1980 och 2004 har rekvirerats och studerats mer ingående (genom översiktliga läsningar, se appendix 1 för en utförligare diskussion) och bland dessa går det även att identifiera andra tendenser. En sådan är den överväldigande majoritet av böcker som är skrivna av författare med bakgrund i de psykologiska professionerna. Av de 85 författare som finns angivna (flera böcker har mer än en författare) är nästan 60% psykologer, terapeuter, sexterapeuter, familjerådgivare eller liknande. En annan relativt stor grupp är präster eller pastorer eller representerar någon annan form av religiös auktoritet (”gurus”, andliga ledare). Titlar som blivit mer populära genom åren är ”coacher” och föredragshållare, något som speglar den framväxande coaching-kulturen i samhället (se till exempel Johansson 2007).[14]

Influensen från amerikansk kultur och kontext som diskuterats ovan syns också i materialet då knappt hälften av böckerna är skrivna av författare verksamma i USA. En lika stor andel är skrivna av nordiska författare (svenska, danska och norska), och av dem dominerar svenskarna, som står för en tredjedel av författarskapet.[15]

Synen på kön

Jag har även genomfört en översiktlig analys av de böcker som rekvirerats med avseende på hur de ser på och behandlar kön. Böckerna kan grovt indelas i fyra olika hållningar gentemot kön; huruvida de talade om kön och könsroller som 1) problematiska i relationen, 2) som ett konstaterat faktum utan värdering (beskrivande av könsolikhet), 3) som positivt för relationen (betonande av vikten att bejaka olikhet), eller 4) om böckerna är könsneutrala.[16]

Åsikten att kön och könsroller är problematiska för parrelationen finns i ett fåtal av böckerna.[17] Olle Waller (2002) betonar exempelvis de förödande effekter flickors fostran till en inkännande och emotionell roll får i kontrast till pojkars inlärda mer sexualiserade känsloliv vad gäller jämlikheten i relationen och sexuallivet (2002, s. 15). Ett annat tema i dessa böcker är de hinder som rigida könsroller sätter för närhet i relationer (se till exempel Kirshenbaum 1999).

En betydligt mer förekommande hållning är ett icke-värderande konstaterande av könsskillnad. Drygt en tredjedel av böckerna intar denna ståndpunkt, exempelvis genom att utan närmare kommentarer beskriva hur män respektive kvinnor ”är”. Ibland ges en förklaring till olikheten – den kan ses som biologiskt betingad eller mer socialt konstruerad – men ingen värdering görs av skillnaden i sig eller av dess konsekvenser. Marie Eenfeldt skriver exempelvis i *Leva ihop* att ”en ung och kroppsligt attraktiv kvinna brukar vara lockande för män och en man med god ekonomi eller bra framtid lockande för kvinnor” (1998, s. 96). Påståendet framställs som ett konstaterat faktum utan vidare reflektion. Ett annat exempel är de ibland förekommande skämtsamma illustrationerna i böckerna. I Marie Blomqvists *Relationer ombord* (2002) finns ett antal bilder av en man och en kvinna i olika situationer. En bild, där kvinnan till mannens skam och förskräckelse avslöjar att de åkt vilse, har den skämtsamma undertexten ”[f]lockledaren var inte man nog att veta var han befann sig

– drömmen om att kunna beskydda sin kvinna hade fått sig en rejäl törn" (Blomqvist 2002, s. 267). Dessa skämtsamma sätt att tala om olikhet kan – och ska – självfallet läsas ironiskt. Samtidigt reproducerar, legitimerar och banaliserar de onekligen en mängd förgivettagna antaganden om hur män och kvinnor är. I Alf B Svenssons bok *Håll kärleken levande* (2000) illustreras exempelvis kvinnors och mäns "olika sexualitet" med bilden av en man som står och diskar samtidigt som han säger, "[s]kall man få en mysig fredagskväll med frun, får man börja samla poäng på måndag morgon" (Svensson 2000, s. 45). Kvinnors lust framställs som beroende av relationens kvalitet i övrigt, framförallt av att mannen deltar i hushållsarbetet. Mannens lust framställs som oberoende av relationen i övrigt, men hans insikt om kvinnans sexualitet gör att han utför det han vet gör kvinnan glad – för att sedan få sin belöning: sex. Därmed reproduceras bilden av kvinnors och mäns olika sexualitet, en bild som dessutom legitimeras som en konstaterad sanning också i bokens löpande text. Sexuell olikhet mellan könen – antaganden om mäns större och kvinnors mindre behov av sexuell tillfredsställelse – är också det vanligast förekommande "konstaterande faktumet" i böckerna, också i böcker som annars inte talar explicit om könsskillnader. Bilden i Svenssons bok banaliserar denna "skillnad" genom att uppmuntra oss att skratta åt mannens agerande. Detta innebär också ett indirekt banaliserande av det faktum att hushållsarbete är ett ojämlikt fördelat ansvarsområde.

Den vanligaste hållningen gentemot kön visar sig dock vara ett positivt bejakande av könsolikhet.[18] Böckerna med religiös anknytning – både kristen och new age-inspirerad – intar oftare en sådan hållning, som exempelvis boken med den talande titeln *Han och Hon: Att se och bejaka (o)likheten* av Larry Crabb utgiven på Helgelseförbundets förlag 1992. Men här finns också sekulära böcker representerade, inte minst de välkända "Mars och Venus"-böckerna av den amerikanska terapeuten och äktenskapsrådgivaren John Gray.[19] Grays grundläggande tes är att de problem män och kvinnor upplever i relationer idag beror på en ovilja att inse könens fundamentala olikhet.

> Det finns kul sätt att se på våra förhållanden. I stunder då du vill slita håret av dig, då du undrar vad det är som håller på att gå på tok, varför detta inte fungerar, och du tänker: 'Kanske vi helt enkelt inte passar ihop', då är det dags att minnas att din partner kanske kommer från en annan planet. Män är från Mars och kvinnor är från Venus och på dessa planeter har vi skilda seder och bruk. Om ni lär er hålla de olika planeternas seder i helgd och respektera dem flyter allt smidigt, men om ni inte gör det trampar ni varandra på tårna. (Gray 2000, s. 15-16)[20]

Metaforen om Mars och Venus reproduceras i ett antal böcker av Gray[21] där beskrivningen av könsolikhet syftat till att lära mannen om "venusianen" och kvinnan om "marsianen" – också här i en "humoristisk" ton – för att få dem att acceptera de olikheter som grundlagts lång tillbaka i tiden.[22] Bara genom att få kunskap om hur olika män och kvinnor är går det att få varaktiga och bra kärleksrelationer enligt Gray. Med undantag av några av de religiösa böckerna finns det ingen svensk författare som så explicit och totalt omfamnar tanken om positiv olikhet mellan könen. Däremot förekommer ibland ett delvis affirmerande av könsolikhet, som exempelvis i familjerådgivarna Ann-Marie Furhoff och Lilly Olssons *Vi två hela livet* (1997).

> Uppdelningen av arbetet i familjen kan på ett djupare plan, delvis omedvetet, kopplas ihop med kvinnlig och manlig identitet. En arbetsdelning där kvinnan sköter hem och barn och mannen det övriga inklusive har huvudansvaret för försörjningen av familjen, kan hos unga par med småbarn kanske under en tid stärka en kvinnlig och manlig identitet. Man kan få en tydligare känsla av att tillhöra ett bestämt kön. I så fall har det ett värde. Vi menar dock att de unga bör vara uppmärksamma på att de inte blir kvar i den uppdelningen under alltför lång tid, i synnerhet i ett samhälle som vårt. (Furhoff och Olsson 1997, s. 68)

Likaså finns det i de svenska böckerna en genomgående tendens att betona vikten av att förstå, acceptera och bejaka att din partner är olik dig själv generellt, men då med hänvisning till könsneutrala termer som ”personligheter” eller ”karaktärsdrag”.

Slutligen finns också ett tiotal böcker där kön knappast finns närvarande överhuvudtaget. Här är fokus oftast individen och dennes roll i en relation, med inga eller få angivelser av individens kön, könade exempel eller könsolikhet. Stephen Coveys bok *Familj till 100%* (1999) är ett exempel. Visserligen kan ordet ”familj” i titeln ge associationer till kärnfamiljen och därmed indikera närvaron av en man-kvinna relation, men boken i sig talar genomgående i könsneutrala termer.

Vad gäller heteronormativiteten är den i det närmaste total i böckerna. Ett fåtal författare nämner visserligen att deras resonemang och metoder går utmärkt att applicera också på homosexuella relationer, men talar sedan ändå i princip genomgående om ”hon” och ”han” (jfr Gauntlett 2002, s. 7). En indikation på det oproblematiserade antagandet att parrelationer handlar om relationen mellan man och kvinna fås av en genomgång av de omslagsbilder som valts till böckerna där den absolut vanligaste bilden är den av en man och en kvinna. [23]

Det problematiska samhället

Med tanke på den psykologiska vetenskapens fokus på individen förekommer det ändå i påfallande många böcker att författaren uttalar sig normativt om det omgivande samhället. I två tredjedelar av de rekvirerade böckerna görs sådana uttalanden, oftast i inledningen. I ett fåtal böcker talas om samhället i positiva ordalag, exempelvis om att samhällets förändrade könsroller möjliggjort en mer jämlik relation (se till exempel Thunberg 1997). Oftast tecknas dock samhället och samhällsutvecklingen i negativa termer, exempelvis i alarmerande statistik om ökade antal skilsmässor, inte sällan kopplat till tal om barn som tvingas växa upp i ”splittrade hem”. Det omgivande samhället ses också som något som hotar relationen. Stress, arbetsmarknadens press, konsumtionshets, ”livsstilsförändringar” etc. ses som orsak till ökade skilsmässor och till att det blivit svårt att hålla ihop i parrelationen. I citatet från familjerådgivarna Furhoff och Olssons (1997) bok ovan fanns en antydan till en sådan negativ samhällsbeskrivning – könsrollsuppdelning blir problematiskt i ”ett samhälle som vårt” menade de – något som de utvecklar mer i en annan del av boken.

> Om man räknar samma äktenskap och samboförhållanden upplöstes enligt Statistiska Centralbyråns skilsmässostatistik 50 000 parförhållanden år 1991. Närmare 45 000 barn drabbades av denna förändring… Den ökade skilsmässofrekvensen pekar tydligt på svårigheten att leva i ett både bra och varaktigt parförhållande i vårt samhälle. Vilka är orsakerna bakom dessa

> familjeförändringar, som vi vet bär med sig mycket lidande för de inblandade? Frågan kan analyseras från olika perspektiv… Kvinnors inträde på arbetsmarknaden med ekonomisk frigörelse som följd, ändrad äktenskapslagstiftning – skilsmässor har juridiskt och praktiskt underlättats – samt jämställdhetssträvandena i samhället är faktorer som påverkar människors beteende. Vi vill uppmärksamma en annan aspekt, nämligen frågan om personliga värderingar och val som är relaterade till tidsströmningar. I tidigare generationer, på t ex 1930-talet och 1940-talet, gick de unga in i par- och familjebildning med klarare riktlinjer i fråga om vad som var bra, mindre bra eller dåligt för äktenskapet… Som i det mesta kan sådant som är tänkt att vara bra också användas fel. Regler kan bli rigida, trycka ner och användas för att fördöma. Så skedde också många gånger i det mer auktoritära samhälle som då rådde. Pendeln slog åt motsatt håll så småningom… Det nya som fram på 1960-talet och 1970-talet kom att gälla var att man skulle följa sin ingivelse, göra det man kände för. Om man t ex kände för att inleda en sexuell relation med en annan partner, skulle det vara tillåtet… Känslan av sammanhang och mening gick förlorad, och man kände sig vilsen… Många från denna generation har gjort erfarenheter som lett till ett nytt intresse för hur vi ska få stabilitet och varaktighet i våra parrelationer. (Furhoff och Olsson 1997, s. 13-14)

I konstaterande ordalag konstruerar författarna här en lägesbeskrivning, samt en historisk bakgrundsbild till denna, med syfte att förklara varför det är så svårt att ”leva i ett både bra och varaktigt parförhållande i vårt samhälle”. Samtidigt skapar de också ett motiv och en legitimering till sin egen verksamhet: eftersom samhällsförändringarna gjort det svårare att hålla ihop behövs hjälp på traven genom exempelvis en självhjälpsbok. Det intressanta i självhjälpsböckernas utmålande av samhället som en svår eller hotfull plats för parrelationen är det faktum att böckerna efter denna inledande beskrivning oftast lämnar den samhälleliga kontexten bakom sig och övergår till att i generaliserande termer beskriva och analysera parrelationen och dess problem helt frikopplat från social, historisk och samhällelig kontext. Därmed framträder en bild där man å ena sidan ser delar av orsaken till problemen inom, och hotet mot, parrelationen som kommandes från kontexten *utanför* parrelationen, men att man sedan, å andra sidan, övergår till att beskriva problemen – liksom deras lösningar – inom en isolerad parenhet. Glidningen från samhälleliga beskrivningar (ekonomi, juridik, arbetsmarknad etc.) till förändringar i ”personliga värderingar och val” i citatet från Furhoff och Olsson (1997) signalerar just detta då det förstnämnda endast får utgöra bakgrundsbild – en bild som blir statisk och opåverkbar – medan det sistnämnda konstrueras som påverkbart och relaterat till individuella val.

Den översiktliga analysen av böcker utgivna (framförallt) under de senaste tre decennierna visar hur självhjälpsböcker för paret är en uppåtgående trend. Den bild av könsrelationer i paret som framträder i böckerna är på många sätt komplex och motsägelsefull. Redan här kan vi se problem med den läsning senmodernitetsteoretikerna gör av självhjälpsboksgenren. Varken Beck och Beck-Gernsheims (1995) karaktärisering av böckerna som jag-centrerade eller Giddens (1995) bild av dem som emanciperande tar hänsyn till det faktum att genren rymmer böcker av ”familjebevarande” och könskonservativ karaktär, både religiöst inspirerad och sekulär. Den frekventa förekomsten av självhjälpsböcker med kristet konservativ utgångspunkt – böcker som till sin logik och i sina antaganden ofta är mycket lika de sekulära böckerna om än med hänvisningar till Bibeln – pekar på det tveksamma med att sätta likhetstecken mellan populärterapeutisk kultur och ”modernitet”, där modernitéten förstås som det som rört sig bortom ”traditionella” företeelser som religion.

Självhjälpsboksgenren i sig verkar kunna rymma både böcker av könskonservativ karaktär och böcker med mer feministisk kritisk karaktär, något som bekräftas av Zimmerman et als (2001) analys av bästsäljande självhjälpsböcker om relationer på den amerikanska marknaden. Här framkom att bland de tio mest populära böckerna fanns både böcker som uppmuntrade till icke-stereotypt kvinnligt och manligt beteende och böcker som argumenterade för mäns och kvinnors inneboende olikhet. De mest populära böckerna var enligt Zimmerman et al. de som reproducerade och förstärkte traditionella könsroller. Att böcker som talar för ett positivt bejakande, och accepterande, av könsolikhet är mest vanligt förekommande också i den svenska utgivningen kan tyda på en liknande tendens. Samtidigt reproduceras inte den ”positiva könsolikheten” på samma tydliga sätt i böcker som ges ut av svenska författare (med undantag av de religiösa böckerna). Här dominerar istället det icke-värderande konstaterandet av olikheter, ofta i kombination med en mer könsneutral hållning. Genom att frikoppla talet om olikhet från kön möjliggörs å ena sidan en icke-konserverande bild av individerna som ingår i parrelationen. Å andra sidan kan man hävda att kön och den betydelse sociala och kulturella normer för kön har i samhället och i parrelationen då också kan osynliggöras.

Vad gäller synen på relationen mellan samhället och paret framträder den från den sociologiska teorin välbekanta berättelsen om hur samhällsutvecklingen och individualiseringsprocessen gör det svårare för paret/familjen att ”hålla ihop” också här. Samhället blir till ett hot mot paret, ett hot vars effekter – med självhjälpbokens metoder till hjälp – kan hanteras och förhoppningsvis minimeras. Hotet mot parrelationen är ett tema som jag också identifierat i den fortsatta mer kvalitativa analysen av böcker, men här framträder också en annan form av hot, nämligen hotet inifrån, från individen.

Konsten att få till och hålla ihop en kärleksrelation: Närläsning av tre relationsböcker

Bland den flora böcker som identifierats och insamlats i den översiktliga analysen har jag valt ut tre för djupare analys. Alla tre är aktuella, riktade till en bred målgrupp och skrivna av författare med bred förankring inom populärterapeutisk diskurs i allmänhet.

Samtidigt som jag i läsningen sökt fånga böckernas egen logik och argumentation snarare än att tvinga in den i förutbestämda mallar kräver en presentation av ett komplext material som detta att ett visst våld görs på texterna. Vissa dimensioner lyfts i den kommande framställningen fram under teman skapade av mig, en del andra spännande trådar kommer lämnas därhän. För att ändå ge en övergripande känsla för materialet inleder jag med en kort presentation av de tre böckerna och

deras författare för att sedan diskutera konstruktionen av ”det goda paret”, liksom den samtidiga närvaron och frånvaron av kön i böckerna.

Varför väljer jag alltid fel partner? Om mäns och kvinnors relationer av Eva Rusz

> Alla människor, män som kvinnor, längtar efter en bra och varaktig kärleksrelation. Men för väldigt många är det svårt att få förhållandet att fungera. Vi dejtar, flyttar ihop, gifter oss och skiljer oss. Väljer en ny partner i hopp om att det ska fungera bättre. Men ingen egentlig förändring sker…Här får du nu en gång för alla veta vad vi kan göra för att få den kärleksrelation vi längtar efter. (Rusz 2007, baksidestext)

Boken av Aftonbladets relationsexpert Eva Rusz utkom i en första upplaga 2006 och fick sedan omedelbart en ny utgivning i form av en pocketutgåva.[24] Eva Rusz presenteras i boken som legitimerad psykolog och legitimerad kognitiv psykoterapeut, med ”många års erfarenhet av att arbeta med relationer”, bland annat genom sin frågespalt i Aftonbladet (2007, baksidestext). Hon är också känd för allmänheten genom sin medverkan i tv-programmen *Toppform* och *Bröllopsform*.[25]

Boken är skriven med ett enkelt och rättfram språk. Visserligen använder Rusz ibland vetenskapliga begrepp men dessa förklaras och exemplifieras då alltid utförligt. Boken är till sin form uppbyggd kring åtta ”huvudpersoner” som introduceras genom att deras problem presenteras och sedan förklaras via ett tecknande av deras bakgrund – framförallt deras relationer till föräldrarna – och slutligen löses genom Ruszs föreskrivningar av hur och med hjälp av vilka metoder individerna ska förändras. Rusz presenterar gärna sina resonemang, analyser och övningar i punktform och i listor vilket gör framställningen enkel och kortfattad.

Syftet med Rusz bok är att förmedla kunskap om ”vilka problem vi har i våra relationer, hur de har uppstått i barndomen och hur vi kan gå vidare och lära oss nya relationsmönster. Det är nämligen aldrig för sent!” (2007, s. 12). Barndomens relationer – det vill säga barnets relation till föräldrarna – är enligt Rusz avgörande för hur vi klarar av att formera och vidmakthålla vuxna kärleksrelationer.[26] I Rusz argumentation blir insikten om att förändring är möjlig central; att det trots bristfälliga barndomsrelationer går att nå bra vuxenrelationer med hjälp av de metoder hon presenterar.

Individen står i centrum i Rusz bok, inte minst genom att de ”verkliga berättelser” som hon utgår från handlar om individer snarare än om par (som vi ska se är fallet i de andra två böckerna). Talet om parrelationer utgår hos henne från individen och dennes problem och det är också denne som själv (med expertens hjälp) förväntas lösa problemen. Samtidigt råder det inget tvivel om att parrelationen är målet för individen. I beskrivningarna av bokens huvudpersoner upprepas det ständigt hur de mest av allt önskar en långvarig relation, ”långsiktig trygghet, stabilitet och familjeliv” (2007, s. 62). Rusz gör också klart i inledningen till boken att fungerande parrelationer är synnerligen viktiga för vårt personliga välmående, ett påstående hon finner stöd för i forskning.

> Relationer är ju en så stor och viktig del av livet! Om våra relationer inte fungerar går det ut över mycket annat. Vi kan bli nedstämda, till och med deprimerade. Vi kan bli osäkra och oroa oss för att vi aldrig kommer att finna en partner att leva tillsammans med… Kärlek och fungerande relationer är det mest centrala i vår existens. Att finna någon att älska och känna sig älskad och respekterad är en livsviktig funktion. (Rusz 2007, s. 10)

> Förhoppningen att kunna möta en annan person att dela livet med är dessutom central i människans evolutionshistoria. Forskning världen över visar entydigt hur viktigt det är för människor att ha andra att relatera till och att leva med. Bra relationer har god effekt på vår hälsa. (Rusz 2007, s. 14)

Rusz fokus på individen är alltså ofrånkomligen kopplat till parrelationen som ses som en ”livsviktig funktion” som kan ge välmående och befria människan från ångest. Den glidning mellan att tala om ”relationer” i allmänna ordalag för att sedan emellanåt hänvisa till parrelationer (vi oroar oss för att aldrig ”finna en partner” och vi hoppas möta ”en annan person att dela livet med”) möjliggör för Rusz att hänvisa – ospecificerat – till ”forskning”: det vedertagna socialpsykologiska argumentet att människan för att vara just människa måste befinna sig i relation till andra människor formuleras i Rusz argumentation om till ett fundamentalt, ”evolutionshistoriskt” behov av att leva i *par*relationer (en företeelse med betydligt kortare datum, se till exempel Jansson 1999).

Konsten att hålla ihop. En handbok i kärlek av Malou von Sivers och Lennart Lindgren

> Läs den här boken så ni inte skiljer er i onödan! Vart fjärde äktenskap slutar i skilsmässa. Men det behöver inte bli så! Genom att förstå hur en relation utvecklas kan man ta sig igenom vardagskonflikter innan de blir för stora. (von Sivers och Lindgren 2006, baksidestext)

Det var erfarenheten från ett gemensamt tv-projekt som fick den ”välkända tv-journalisten” Malou von Sivers och den legitimerad psykologen Lennart Lindgren, ”som arbetat med parrelationer i över tjugofem år” att skriva boken *Konsten att hålla ihop* (2006, baksidestext).[27] Tv-serien hade temat skilsmässor och gensvaret från tittarna blev enormt, men ”det människor frågade mest om var hur man håller ihop en relation”, menar författarna (2006, baksidestext). Liksom Rusz använder von Sivers och Lindgren ett enkelt och rättframt språk med få fackuttryck. Samtidigt är språket mer reserverat och distanserat än hos Rusz (som har en förkärlek för utropstecken).

Syftet med von Sivers och Lindgrens bok är, som framgår av citatet ovan, att erbjuda ett alternativ till skilsmässa genom att få människor i kris att inse vilka resurser de bär på. Kärleksrelationen glöms ofta bort i allt fokus på barn, familj och jobb, menar de, och de vill därför förmedla insikten om vikten att ”låta parrelationen ta plats” (2006, s. 9).

Författarna lägger stor vikt vid att förmedla kunskap om parrelationens olika faser – från förälskelse till det mogna förhållandet – och de problem som karaktäriserar dessa.

> Poängen är att visa att vi alla har samma problem och bekymmer. Alla par går igenom samma faser i kärleken, även om de kan ta sig olika uttryck. (von Sivers och Lindgren 2006, s. 10)

Genom kunskap om vad just den aktuella fasen för med sig för problem, liksom insikt om att du inte är ensam om att uppleva det du gör, menar författarna att risken att man ”ger upp för tidigt” minskar (2006, s. 9). Förutom att förmedla kunskapen om normala ”faser” erbjuder von Sivers och Lindgren också mer handfast hjälp i de ”Samtalsredskap och lösningsmodeller” de presenterar i det avslutande kapitlet. Boken innehåller även test som paret ska utföra tillsammans för att identifiera ”var förhållandet har sina starka sidor och vad ni behöver utveckla” (2006, s. 195).

Under rubriker som ”förälskelsen”, ”relationen fördjupas”, ”det mogna förhållandet” och ”våra vanligaste problem” varvas experternas beskrivningar av vad som karaktäriserar det specifika tillståndet med övningar för läsaren att utföra (framförallt i par), och också med ”verkliga berättelser”. Till skillnad från vad som var fallet i Ruszs bok handlar berättelserna, liksom de generella resonemangen, nästan uteslutande om par. Vi får här inte heller följa samma par genom boken utan varje exempel utgår från ett nytt par. Berättelserna används också oftare som en illustration av de allmänna resonemang som förs i den löpande texten snarare än att de analyseras av författarna.

Kärleksrelationen av Tomas Böhm

> I mitt arbete som psykoanalytiker och psykoterapeut finns kärleksrelationen som ett ständigt närvarande tema i dialogen… när man fokuserar kärleksrelationen som huvudtema framträder dels en personlig aspekt, som är unik för var och en, dels också en universell aspekt, som tycks igenkännbar för de flesta i vår kulturkrets. (Böhm 2006, baksidestext)

Boken *Kärleksrelationen* (2006) är en sammansättning av tre tidigare böcker av Tomas Böhm som alla getts ut i flera upplagor: *Efter förälskelsen – om kärleksrelationen* (första upplagan 1984), *Om otrohet* (första upplagan 1987) och *Ska du säga! Om gräl och försoning i parförhållanden* (första upplagan 1990).[28] Till skillnad från Rusz och även von Sivers och Lindgren saknar Böhm en bakgrund inom massmedia. Istället är han väl förankrad i vetenskaplig och litterär kontext – han presenteras som psykoanalytiker och som författare till facklitteratur och romaner – något som också avspeglas i bokens form och innehåll.[29] Liksom de andra böckerna innehåller *Kärleksrelationen* praktiska tips och metoder för hur man identifierar och löser problem, men dessa vävs oftare in i den löpande texten och presenteras inte i punktform eller under tydliga rubriker. Boken har en mer filosofisk och litterär ton jämfört med de andra två som exempelvis avspeglas i citatet ovan. Istället för utfästelser om enkla lösningar skriver Böhm om hur han inbjuder läsaren att ta del av författarens ”dialog”. Samtidigt markerar Böhm distans genom hänvisning till sin akademiska expertis och sin användning av psykoanalytiska termer och resonemang. Detta trots att Böhm beskriver sin egen intention att vända sig till en bred icke-akademisk publik, och ”föra ut kunskaperna ur laboratoriet” som han uttrycker det (2006, s. 12).[30]

Boken är också mer deskriptiv än de övriga, då stort utrymme ges åt beskrivningar av vad som karaktäriserar olika tillstånd (till exempel ”förälskelsen”, ”kärleksrelationen” eller ”varianter av grälsjuka” etc.). Liksom i de andra böckerna spelar de ”verkliga berättelserna” en viktig roll som illustration och fält där författaren konkretiserar resonemangen och erbjuder analyser och lösningar. Som var fallet med von Sivers och Lindgren utgår Böhm från par i de ”verkliga berättelserna” och ibland låter han samma par återkomma. Till skillnad från von Sivers och Lindgren erbjuder han ofta analyser av det par som presenteras i den ”verkliga berättelsen”.[31]

Böhms ambition och syfte är att beskriva ”universella” drag och aspekter hos parrelationen, som vi såg i det inledande citatet. Kärleksrelationen generellt innehåller sådana generella drag menar Böhm, liksom otrohetsproblematiken och även vissa mönster för hur vi grälar. Han uttrycker inget uttalat syfte av den typen Rusz, von Sivers och Lindgren gör om att hjälpa läsaren ”få den kärleksrelation vi längtat efter”, eller minska antalet skilsmässor. Böhm talar mer i termer om ”den långvariga kärleksrelationens” ”särskilda värde” och ”attraktionskraft”, och om att ”visa på öppningar i låsta lägen” i avsnittet om gräl och konflikter, liksom att visa på det komplexa och på de bakomliggande krafterna i otrohetssituationen snarare än att moralisera (2006, s. 234, s. 172 och s. 90). Intentionen att hjälpa människor till bättre och långvariga parrelationer blir därmed mer underförstådd i Böhms bok i jämförelse med i de andra böckerna.

Goda relationer, faser och pararbete

Sina olikheter till trots så framträder i analysen av de tre böckerna ett antal centrala antaganden och begrepp, liksom även frånvaro och tystnader. I det följande diskuterar jag först den övergripande bild av parrelationen som en *god parrelation* som framträder. Till denna knyts antaganden om *parets faser*, liksom även tanken om det centrala *pararbetet*. Efter detta lyfter jag fram den komplexa relationen mellan *individen, experten och paret* som konstrueras i böckerna.

En sund/mogen/god parrelation

Liksom Giddens (1995) ideal om den rena relationen är bilden av den goda parrelationen så som den tecknas i böckerna i allra högsta grad tilltalande. Dessutom är likheterna mellan den senmoderna visionen och böckernas ideal många gånger slående (vilket knappast är förvånande med tanke på att Giddens refererar just denna typ av empiriskt material).

För Rusz i *Varför väljer jag alltid fel partner?* utgör tecknandet av det hon kallar en ”sund” kärleksrelation en viktig del av boken. Den sunda relationen byggs enligt Rusz på *balans* mellan parterna.

> Båda ska kunna ge trygghet, båda ska få uttrycka sina tankar och känslor. Naturligtvis kan vi alla bete oss dumt emellanåt, men man får inte kränka varandra. Man måste vara lyhörd för varandras behov och önskningar och vårda och utveckla relationen tillsammans. Parterna i ett förhållande

> ska kunna 'ta in' varandra, se varandra. I en sund relation håller man inte på och försöker förändra den andra parten, utan accepterar varandra som man är i stora drag … Kommunikation, omtanke och engagemang är honnörsord i en sund relation… Att kunna reflektera, fundera över sig själv och sitt inre, leder till utveckling i en relation… (Rusz 2007, s. 131-132)

Rusz konkretiserar sin bild av den sunda relationen ytterligare genom att lista dess nio ”grundstenar”; säkerhet och en stabil bas, förutsägbarhet och gemensamma värderingar, öppen och rak kommunikation, ömsesidigt ansvar för relationen, ”bådas behov respekteras”, sex ska vara ömsesidig njutning, acceptans och uppskattning, frihet och egen utveckling, samt ”riktig vänskap” (Rusz 2007, s. 132-136). Den sunda relationen präglas också av balans mellan bundenhet och frihet – den är förutsägbar och trygg men inte instängd då man förväntas ha ”förståelse för varandras respektive världar” (Rusz 2007, s. 136).

Beskrivningen av den sunda kärleksrelationen görs enligt Rusz i syfte att ge läsaren en ”referensram” för hur en bra parrelation ska se ut (2007, s. 131). Hennes mer utförliga utläggningar sammanfattar hon i en punktad ”checklista” för en bra relationen, där läsaren ser ”vilka krav du har rätt att ställa”, en lista som hon uppmanar läsaren att ”memorera” och alltid ha med sig om ”du blir osäker”: ”När du inleder en ny relation kan du använda den här listan för att se om ditt förhållande kan ge dig detta” (Rusz 2007, s. 137).

Rusz är i detta avseende klar och tydlig med att individen har rätt att ställa krav på en relation och inte finna sig i vad som helst. En av punkterna att memorera är exempelvis att ”[j]ag har rätt att avsluta min relation om den inte motsvarar mina behov” (Rusz 2007, s. 137). Individen konstrueras samtidigt som ensamt ansvarig för hur relationen blir, uttryckt exempelvis i punkten ”[j]ag tar eget ansvar för hur min relation kan bli” (Rusz 2007, s. 137). Detta sammantaget med det faktum att Rusz i boken tecknar parrelationen som det stora målet, det som alla antas vilja ha och sträva efter och också det som – då det fungerar – ger oss den absoluta lyckan, gör att Rusz ”nöj dig inte med mindre”-argumentation blir mer komplex än vad den kan verka vid första påseendet. Individen blir i slutändan ansvarig både för att skapa, upprätthålla och kontrollera den sunda parrelationen.

I Sivers och Lindgrens *Konsten att hålla ihop* motsvaras Rusz tal om den ”sunda kärleksrelationen” av talet om det ”mogna förhållandet”. Som termen antyder är uppnåendet av denna kopplad till utveckling och process. Till skillnad från vad som var fallet i Rusz argumentation är den mogna relationen ingenting man kan kontrollera mot en ”checklista” vid inträdet i en ny relation utan istället resultatet av ett *gemensamt arbete* som paret utför i relationens olika faser. Det är den ”vinst” paret kan kvittera ut efter ett ”grundligt” genomfört arbete, menar de (von Sivers och Lindgren 2006, s. 43). Bilden av den mogna relationen är dock mycket lik den sunda relation som Rusz talar om.

> Det mogna förhållandet kännetecknas av att det finns tillgänglighet, uppskattning, tillhörighet, självständighet, ansvarstagande, jämlikhet och tydlighet. Det är två personer som lever tillsammans och känner att de hör ihop. Det finns en stark känsla av att man kan vara sig själv med sin partner, en känsla av att min livskamrat vet vem jag är i grunden. (von Sivers och Lindgren 2006, s. 117)

Liksom Rusz betonar von Sivers och Lindgren vikten av balans i relationen, dels mellan parterna men också mellan det de kallar ”jag-bygget” och ”vi-bygget”. Balansen mellan parterna yttrar sig i att relationen är flexibel, att ”en av er tar makten över situationen vid ett tillfälle, men det är lika viktigt att den andra parten gör det vid nästa tillfälle” (von Sivers och Lindgren 2006, s. 121). Denna flexibilitet är en förutsättning för ”framgångsrika parrelationer” (von Sivers och Lindgren 2006, s. 127) och förutsätter därmed också i sig en jämlikhet mellan parterna, ett förutsättande som jag återkommer till senare i analysen. ”Jag”- och ”vi”-bygget handlar i sin tur om en balans mellan den egna identiteten och friheten å ena sidan, och det gemensamma parprojektet å den andra, och måste enligt författarna båda finnas för att relationen ska bli ett moget förhållande.

> I det mogna förhållandet är relationen viktigare än det egna jaget. Det betyder att jag inte har några problem att låta våra gemensamma behov bli viktigare än mina egna. Jag kan uppoffra mig för vår relation om det är nödvändigt. Men det är samtidigt viktigt att understryka att jag trots detta inte tappar bort min egen person. Jag har lärt mig att kompromissa utan att känna mig som en förlorare och hitta balansen mellan oss två och mig själv. Jag behöver inte längre kämpa om min självständighet och utkämpa en maktkamp. Pusselbitarna har lagt sig på plats. (von Sivers och Lindgren 2006, s. 117-118)

I det mogna förhållandet har de stora konflikter som präglat den tidigare fasen – den efter förälskelsen, då ”relationen fördjupas” – lagt sig tack vare det arbete parterna lagt ner på relationen. Samtidigt kan paret aldrig helt slappna av, ”[e]n relation blir aldrig färdig, det kommer alltid finnas sakfrågor man måste lösa” betonar författarna, dvs. man ägnar sig åt det ständigt pågående *pararbetet* (von Sivers och Lindgren 2006, s. 120). I den mogna relationen är man dock inte längre lika ”kritisk till varandras olikheter, utan kan tvärtom se värdet i den andres sätt att fungera” (von Sivers och Lindgren 2006, s. 125). En viktig del av pararbetet är därmed att lära sig acceptera partnerns olikhet, en olikhet som – som jag strax ska visa – formuleras i termer av personlighet och karaktär.

Böhm talar i *Kärleksrelationen* i samma anda om ”den goda kärleksrelationen” som något som mognar fram, som en belöning på ålderns höst. Han tecknar en bild av två gamlingar ”tandlösa och tunnhåriga i varsin gungstol” på en sommarveranda, som båda lagt ner ”nästan ett helt livs arbete på att njuta och berikas av varandra” (Böhm 2006, s. 77). Böhm erbjuder ingen punktlista över den goda relationens karakteristika utan denna finns invävd i de resonemang han för. Liksom von Sivers och Lindgrens betonar han vikten av att både utvecklas som individ och som par. Kärleken kan bli negativ, skriver han, om den suddar ut individernas egna individuella identitet, gör paret till ”en gemensam klump i stället för två individer som också är ett ’vi’” (Böhm 2006, s. 238). Också Böhm betonar flexibilitet som en central dimension i den goda kärleksrelationen och talar framförallt om vikten av att individen kan ha en ”rollflexibilitet, till exempel när det gäller dominans–underkastelse, lyssna–bli lyssnad till, svaghet–styrka, vuxenhet–litenhet, visa känslor–kontrollera känslor” (2006, s. 31). Öppenhet är också centralt i en god kärleksrelation och inte minst nödvändig för att individen och relationen ska utvecklas.

> Båda parter har ett outtalat krav på den andre i kärleksrelationen; nämligen att känna sig själv och relationen stadd i *utvecklande rörelse*. ”Det händer något bra med mig och med oss, vi rör oss framåt, lär oss saker, jag, du och vi blir berikade av att vara tillsammans.” För att skydda och gynna denna utveckling måste parterna regelbundet rensa ut slaggen i förhållandet, *klara ut de oplockade gässen*. Det är inte konstigare än att man borstar tänderna minst varje kväll … Varje kväll som parterna uppbådar viljestyrka, tar risken att visa sig sårbara genom att reda ut misshälligheter *och ta den andres otillfredsställelse på allvar* bidrar till att fördjupa och öka förmågan till närhet. (Böhm 2006, s. 42-43)[32]

Sammanfattningsvis framträder bilden av den sunda, mogna och goda parrelationen i böckerna, en relation som karaktäriseras av jämlikhet i bemärkelsen ömsesidighet, öppenhet, trygghet, respekt (för olikhet) och även balans och flexibilitet mellan parterna. Tanken att parrelationen är ett pågående arbete betonas av von Sivers och Lindgren som också betonar detta arbete som en gemensam uppgift, liksom också Böhm. I Rusz bok finns också antaganden om att utveckling och förändring kräver arbete, men här är fokus mer på individens ansvar att arbeta med sina i barndomen uppkomna problem än på parets gemensamma arbete.

Parets faser: Konstruktion av en ”normal” livsbana

Ett sätt på vilket man kan bedöma om man är på rätt väg in i ”den goda kärleksrelationen” är att ställa tre frågor om ”var man befinner sig” i relationen menar Tomas Böhm (2006, s. 45). Den första frågan berör det von Sivers och Lindgren kallar ”jag”- och ”vi”- bygget.

> Hur känns det att vara ’”vi” i stället för enbart ”jag” och ’”du”? Att tala om, räkna med, planera för ”oss” – ett projekt av oss två – kan upplevas på olika sätt… Att lägga linnet, böckerna och skivorna i samma skåp – att det blir vårt linne, våra böcker och våra skivor istället för mina – kan kännas skrämmande och hotfullt. (Böhm 2006, s. 45)

Obehag inför vi-känslan bör tas på allvar menar Böhm eftersom ”upplevelsen av den nya gemensamma identiteten ’vi’ är en väsentlig indikator på projektets livskraft”. Andra frågor att ställa sig och som indikerar den goda kärleksrelationens möjligheter att lyckas är huruvida man vill skaffa barn ihop och om man kan tänka sig att åldras tillsammans (Böhm 2006, s. 46-47).

Tanken att en parrelation genomgår vissa generella eller universella faser återfinns i alla de tre analyserade böckerna.[33] Det underliggande antagandet i Böhms tecknande av förutsättningarna för den goda kärleksrelationen ovan är just föreställningen att ett par följer en snitslad livsbana: man träffas, flyttar ihop (lägger linnet i samma skåp), skaffar barn och lever in i ålderdomen tillsammans. Olika yttre faser – som förälskelsen eller sammanflyttningen – för med sig olika inre tillstånd, menar man, exempelvis ”sammanfogandeprocessens” rädsla att förlora sig själv som Böhm uttrycker ovan (2006, s. 45).

I Ruszs resonemang finns fas-tänkandet framförallt i de ”verkliga livsberättelserna”, i presentationen av ”huvudpersonernas” drömmar och mål i livet. Eftersom hennes fokus är individer som ”misslyckats” i sina relationer finns parrelationens faser närvarande i form av det man förväntar sig uppnå då man ”lyckas”. Det huvudperso-

nerna drömmer om enligt Rusz är ”fru, och barn, en stor våning och ett tryggt hem” liksom om ”långsiktig trygghet, stabilitet och familjeliv” (2007, s. 47 och s. 62). Hon identifierar också de ”olika steg som brukar ingå i en relation” som en förhoppning som finns närvarande i inledningen till alla relationer.

> Man träffas regelbundet, man bjuder hem varandra, presenterar varandra för vänner och släktingar. När tiden är mogen börjar man se sig om efter en gemensam bostad, en ring på fingret och så vidare. (Rusz 2007, s. 20)

Att dessa ”steg” är åtråvärda och önskade av alla framstår som självklart i Ruszs resonemang. I von Sivers och Lindgren förstärks det självklara i denna fasindelning ytterligare i och med att den inte bara behandlas som en önskan människor har utan också som en realitet: det alla de facto går igenom. Som framkom i den inledande presentationen av boken ser von Sivers och Lindgren det som ett av sina huvudsyften att förmedla kunskapen om att ”[a]lla par går igenom samma faser i kärleken” och att insikten om det generella i ens tillvaro ska hjälpa par att gå vidare tillsammans, ”så ni inte skiljer er i onödan” (2006, s. 10; samt baksidestext). I *Konsten att hålla ihop* dristar man sig till och med att tidsbestämma parrelationens olika faser. Den första fasen, ”förälskelsefasen,” varar exempelvis i 2-3 år hävdar de och kan i sin tur delas upp i fyra faser: ”partnervalet, passionen, osäkerheten och vi-tiden” (2006, s. 19). Det viktiga för att övergången till nästa stora fas efter förälskelsen – ”relationen fördjupas” – ska äga rum är att man klarar av övergången från ”osäkerhetsfasen” och går in i ”vi-tiden”. De illustrerar vikten av detta med en ”verklig berättelse”.

> Hon kände direkt att hon hade hittat mannen i sitt liv – hon ville gifta sig, skaffa barn och gå vidare … Han känner sig mer tveksam, vill vänta och kan inte bestämma sig för om de ska satsa tillsammans eller inte …
>
> Det här paret är alltså helt i otakt med vi-bildningen. För henne har situationen blivit ohållbar. Hur ska de komma vidare? När mannen till slut förstår att han måste gå in i vi-bygget och möta henne och satsa på relationen så ställs han inför valet att säga ja till förhållandet eller nej … Men grundproblemet är egentligen att kvinnan borde ha begärt ett svar från mannen tidigare – paret har stannat för länge i osäkerhetsfasen innan de gått vidare i sin relation. Det vanliga är att man kommer igång med sin gemensamma satsning inom något år. (von Sivers och Lindgren 2006, s. 32)

Den ”gemensamma satsningen” innebär just en sådan yttre förändring som Böhm och Rusz talar om; ett gemensamt boende, gemensamt vardagsliv och kanske även barn, en satsning som alltså – för att undvika problem – bör inledas inom något år enligt författarna (von Sivers och Lindgren 2006, s. 32-33). Övergången mellan faserna innebär ofta att problem dyker upp menar von Sivers och Lindgren, något som också betonas av Böhm. Problem är dock inte heller något att vara rädd för, utan tvärtom också det helt normalt. Varje fas har sina speciella problem så den kunskap om ”faserna” som förmedlas handlar i hög utsträckning om att peka på ”vanliga problem”.

> [V]i hoppas att kunskapen om att vi alla går igenom kärlekens olika faser ska kännas som ett stöd när man ska ta sig igenom de svåra passagerna. Risken är annars att man ger upp alldeles för tidigt … Poängen är att visa att vi alla har samma problem och bekymmer. Alla par går igenom

> samma faser i kärleken, även om de kan ta sig olika uttryck. (von Sivers och Lindgren 2006, s. 9-10)

Samtidigt som böckerna genomsyras av tanken att alla människor går igenom samma faser och följer samma snitslade bana finns också indirekt en insikt om att alla människor inte lever enligt dessa generella faser. Denna kommer framförallt till uttryck i exempel och tal om ombildade familjer. Von Sivers och Lindgren påpekar exempelvis att ett hinder för ett par ska komma igång med ”vi-bildningen” kan vara att ”någon av parterna ännu inte är klar med sitt gamla förhållande” (2006, s. 32). I andra delen i Böhms bok, med tema otrohet, finns också en tydlig medvetenhet om att relationer kan – och ibland bör – upplösas. Insikten om att livet i realiteten inte följer den snitslade bana som tecknas finns alltså i böckerna, men detta leder inte till att banan som sådan – eller det faktum att den är eftersträvansvärd och bra – ifrågasätts.

Pararbetet

För att klara av att ta sig igenom alla faser utan att ”ge upp för tidigt” krävs alltså att man lägger ner arbete på parrelationen, ett antagande som genomsyrar hela den populärterapeutiska berättelsen liksom även den senmoderna teorin (jfr Beck och Beck-Gernsheim 1995, s. 91). Tomas Böhm talar exempelvis om parrelationen som en ”arbetsallians” som ska präglas av ”arbetsgruppsatmosfär” och betonar vikten av att relationen präglas av ett ständigt pågående ”utvecklingsarbete” (2006, s. 225 och s. 37). Den ”normala utvecklande vardagen” präglas av ständig bearbetning som möjliggör att man ”kommer tillbaka till känslan av gemenskap, personlig bekräftelse, sexuell njutning och fortsatt utveckling” (2006, s. 113). Konflikter, obehagskänslor och tabun måste upp till ytan och hanteras, annars är relationen i fara menar Böhm.

> Om [man] inte städar undan regelbundet genom ’arbete’ kan konflikterna bli övermäktiga; besvikelsen, ensamheten, sårbarheten kan bli så stark att förhållandet seglar vidare mot sin upplösning. (Böhm 2006, s. 39)

Genom arbete skapas kontinuerligt en ”gemensam berättelse”, en plattform att hämta näring och kraft från i perioder då förhållandet inte fungerar (von Sivers och Lindgren 2006, s. 19). Att ”arbeta” med relationen är – uttalat men också underförstått i böckerna – att ”ge tid” åt förhållandet, att prata och reflektera både individuellt och i paret kring vad man vill med relationen, var man är på väg, vad som känns bra och inte bra (se till exempel Böhm 2006, s. 39). Böckernas förslag på lösningar, metoder och ”verktyg” för att jobba med sin relation, uttryckta i diskussionsfrågor, konfliktlösningsmodeller och ”tester” för paret att utföra, kan förstås som en del i detta arbete. I von Sivers och Lindgren avslutas boken med två test, dels ett med ”samspelstema” där paret kan kartlägga hur deras ”känslomässiga band” ser ut och dels ett test av ”resurserna” i relationen, dvs. hur relationens samtalsredskap fungerar (2006, s. 195-215).

Hela tiden betonas i böckerna vikten av att ta på allvar och utföra detta arbete, och inte minst, den belöning som hägrar om man är lyckosam med det.

> Detta är egentligen en utmanande och intressant resa där man som individ genomgår personlig utveckling och mognad. Gör man detta arbete grundligt ger det lika mycket tillbaka som en långvarig och djupgående psykoterapi kan göra. Här finns stora vinster att göra. (von Sivers och Lindgren 2006, s. 43)

Psykiskt välmående, allmänt bättre hälsa och inte minst en ”mogen” kärleksrelation är resultatet av ett ”grundligt arbete” (se till exempel Böhm 2006, s. 77 och s. 234; Rusz 2007, s.10, s. 14 och s. 36).

Begreppet ”arbete” används i böckerna i princip uteslutande för att beskriva detta för relationens vidmakthållande och välmående ständiga och nödvändiga kommunicerande och reflekterande. Pararbetet konstrueras som en aktivitet som äger rum mellan de båda parterna i relationen och deras förmåga till arbete är avgörande för huruvida relationen ska lyckas nå det eftertraktade målet, den goda/mogna relationen, eller ej. Idealet om det lyckade pararbetet förutsätter därmed att parrelationen består av två autonoma och jämlika individer som båda vill genomföra sitt pararbete (precis som i Giddens (1995) rena relation). Pararbetet blir också ett isolerat arbete utan koppling vare sig till relationer utanför parrelationen (som barn, vänner, släkt) eller till sociala omständigheter och kulturella normer, exempelvis vad gäller kön.

Individen, experten, paret

Böckernas konstruktion av paret som en isolerad enhet som – för sin egen överlevnad – utför pararbete innehåller komplexa antaganden om relationen mellan individ, expert och par.

Den bok som, som jag visat, tydligast sätter individen i centrum, både till form, uppbyggnad och i grundantagandena, är Rusz *Varför väljer jag alltid fel partner?* Rusz har en tydlig kognitiv utgångspunkt i sin ständiga betoning av vikten att ändra tankescheman för att uppnå förändring. Hon tillskriver därmed individen ett stort aktörskap och handlingsutrymme och betonar den möjlighet och det ansvar denne har för att förändring ska äga rum. Samtidigt är individens ansvar kopplat till expertisen, inte minst till den bok läsaren har i händerna.

> [T]ålamodskrävande, petigt och noggrant kommer ditt arbete med att förändra dina gamla scheman och vanor att bli. Du kommer att behöva vakta dina dagliga tankar under en längre period… Ditt eget ansvar för att påverka dina relationer i framtiden vill jag verkligen understryka. Att du inser att du själv kan förändra ditt liv och dina relationer är mycket viktigt. … Du ska bygga upp ett helt nytt tanke-, känslo- och beteendemönster inom dig… och så småningom kommer alla små förändringar tillsammans att medverka till att ditt schema förändras. Om schemat sitter väldigt djupt och du sitter riktigt fast i det görs detta arbete bäst tillsammans med en professionell terapeut. Det kan bli en lång process, men det går!... Men du kan också börja här och nu med de övningar som jag kommer ge dig. Och jag kan lova dig att du kommer att må så mycket bättre om du börjar se ditt framtida relationsliv som en utmaning. Någonting som du faktiskt kan skaffa dig kunskaper om och kontroll över. (Rusz 2007, s. 128)

I Rusz resonemang konstrueras individen å ena sidan som en ”fri” aktör med alla möjligheter att förändra sitt liv till det bättre (”du själv kan förändra ditt liv och dina relationer” du kan skaffa dig ”kunskaper om och kontroll över” ditt framtida relationsliv), men å andra sidan också som ensamt ansvarig för att denna förändring

verkligen äger rum, ansvarig för att göra jobbet. Den ”fria” individen konstrueras som samtidigt autonom och beroende, genom att de förändringar hon/han ska genomföra förväntas ske med de hjälpmedel en expert förmedlar (”en professionell terapeut” eller genom bokens övningar) och i linje med det ideal om den ”sunda kärleksrelationen” som boken förmedlar. Med Roses (1999) terminologi blir det tydligt hur en ”autonom ansvarstagande individ” konstrueras, som samtidigt som hon/han är bunden till att uppfylla idealet om den goda parrelationen genom att ständigt arbeta med sig själv efter de mallar som berättelsen ger, också är ensam med ansvaret för förverkligandet av dessa ideal.

Individen som aktör i skapandet av den goda parrelationen innebär å ena sidan ett iscensättande av det individualistiska ideal – skydda ”mig” från ”oss” – som Ulrich Beck och Elisabeth Beck-Gernsheim (1995) identifierar i den populärterapeutiska kulturen. Eva Rusz uppmaning till läsaren att aldrig nöja sig med en relation som inte lever upp till det ideal för en ”sund kärleksrelation” som hon artikulerar är exempel på detta (2007, s. 137; se också Böhm 2006, s. 136f). Individen har *rätt* till en bra relation enligt detta sätt att se det. Samtidigt, och å andra sidan, definieras syftet med individens aktörskap fortfarande som att ta ansvar för sin förändring genom att förverkliga paridealet. Att slutpunkten i det ideal som konstrueras är en parrelation råder ingen som helst tvivel om. Individen ska därmed vara ”sann mot sig själv” i bemärkelsen att hon/han antas vilja förverkliga och leva i en parrelation och inte ska nöja sig med mindre än det parideal experterna definierat.

Fokuseringen på individen innebär också ett ständigt upprepande av devisen att det är omöjligt att förändra den andre, dvs. den man eller kvinna du befinner sig i relationen tillsammans med. Att försöka ändra på den andra kan leda till att relationen blir ”osund”, menar Rusz (2007, s. 132 se också von Sivers och Lindgren 2006, s. 92). Det är i stället du själv som ska förändras och en överdriven fokus på den andres fel och brister vittnar om ovilja att se sina egna.

> Vi har en ständig benägenhet att se den andres fel för att slippa våra egna svårigheter. Min egen otillfredsställelse, osäkerhet, villrådighet i livet, tidiga depression, återhållna ilska kan projiceras och skyllas på den andre, så att det som egentligen är ett intrapsykiskt problem görs om till ett interpersonellt… för att leva ihop länge krävs det att man talar om sig själv i stället för att leta efter grandet i den andras öga… (Böhm 2006, s. 240-41)

Här framträder en paradox i böckernas logik. Samtidigt som individen aldrig ska nöja sig med en relation som inte lever upp till idealet om den goda parrelationen så ska hon/han alltid söka i sitt eget beteende och agerande för att hitta orsaken till att relationen inte når idealet. Att börja tala om den andres fel och brister är att projicera sina egna problem enligt det familjeterapeutiska tänkandet menar Böhm, och något som motverkar positiv utveckling (2006, s. 202). Individen har därmed å ena sidan rätt att kritiskt granska och också lämna en relation som inte uppfyller den ideala bilden av den goda parrelationen, men å andra sidan ska hon/han söka orsaken till fel och problem hos sig själv.

Och även om det ofta är individen som står i centrum och tilltalas i böckerna så är det arbete som ska utföras för en lyckad parrelation ett *par*arbete. I von Sivers och Lindgrens tal om ”jag-bygge” och ”vi-bygge” tecknas en bild av parrelationen som en

balansakt, där för lite utrymme för individen ses som problematiskt, men så även för lite utrymme för paret. ”Jag-bygget” och ”vi-bygget” antas alltid ske i relation till varandra och slutpunkten – det mogna förhållandet – karaktäriseras av ett tillstånd då ”relationen är viktigare än det egna jaget” (2006, s. 117). Individerna i paret blir med åren mer och mer lika, menar von Sivers och Lindgren vilket tolkas som ett tecken på att man arbetat sig igenom ”karaktärskonflikter” och lärt sig ”kompromissa utan att känna sig som en förlorare” (2006, s. 118 och s. 122f).

Talet om att individen ska ta eget ansvar för sin förändring samexisterar därmed med antagandet om att du faktiskt förändras i relation till den andre i en parrelation. Du ska inte försöka förändra den andre samtidigt som du också antas förändras av din relation och därmed av den andre. Hotet mot parrelationen, mot ”vi-bygget”, framställs som framförallt kommandes från individens oförmåga att hantera sina egna problem – sina scheman, anknytningsmönster, sin olikhet gentemot partnern etc. – och lösningen är att söka felet hos sig själv. Det verkar därmed finnas en tendens att så länge böckerna talar om den goda parrelationen och de goda frukterna av ett mångårigt pararbete – om ömsesidighet, balans och flexibilitet – så ses individen som ”förändringsbar” och påverkad av den individ man befinner sig i relation med. Likaså då relationen ses som extrem åt andra hållet, dvs. då den definieras som skadlig exempelvis i Rusz tal om psykopat-relationer, antas individerna i paret påverka och förändra varandra och här kan också en av parterna ges mer skuld åt den uppkomna situationen än den andra (Rusz 2006, s. 120f). Detta gäller dock inte relationer med ”normala problem” där istället devisen om individens ansvar att vända blicken inåt och inte skylla på den andra är rådande.

Konstruktionen av relationerna mellan individen, experten och paret i böckerna är som framgår komplex. Den främsta fokuseringen är på individen som förutsätts önska, ta ansvar för och förverkliga det par vars idealbild experten konstruerar, ett förverkligande som också ska äga rum på den av experten definierade rätta vägen. Detta par befinner sig å ena sidan i, och antas påverkas av, en omgivning som är parfientlig – präglad av skilsmässor och negligerande av kärleksrelationens betydelse – men å andra sidan är denna omgivning samtidigt frånvarande i den analys av och de lösningar på problem som individen eller paret upplever. Dessa förväntas istället ske inom individen, genom att denne tar ansvar för sin förändring, riktar blicken inåt och inser att hon/han själv kan förändra sitt liv och sina relationer. I detta ingår också att inte skylla på eller försöka förändra den andre individen i relationen, samtidigt som hon/han också – i vissa fall – antas ha en påverkan på det individuella ”jag-bygget”.

Antaganden om faser, pararbete och den samtidiga fokuseringen på individen och på paret i den goda parrelationens ideal så som det tecknas i böckerna resulterar i en konstruktion av vad jag vill kalla en *normal fantasi*. Tanken att det finns universella faser resulterar i ett naturliggörande och en reproduktion av en viss livsbana som universell, önskvärd och allmängiltig. Människor antas önska, drömma om och också leva efter denna snitslade bana, även om man bevisligen inte lever upp till den. Här framträder den enligt Rose (1999) grundläggande funktionen i populärterapeutisk kultur, att plantera ideal och fantasier hos människor som ett slags jämförelsematerial

för ”hur det borde vara” (se Rose 1999; samt White, 1992). Livsbanans naturlighet förstärks också av det faktum att upplevda problem inom parrelationen bagatelliseras till något som ”vi alla går igenom” som von Sivers och Lindgren uttrycker det, och därmed blir något ”normalt” som framförallt inte ska leda till ”att man ger upp för tidigt” (von Sivers och Lindgren 2006, s. 9). Det explicita talet om en belöning på andra sidan förstärker bilden av att problem är något du måste räkna med och stå ut med för att i slutändan kunna skörda frukterna av den långvariga relationens lycka. Dessutom konstrueras individen och paret som *autonomt ansvarstagande*, i linje med Roses (1999) resonemang. För att uppnå den normala fantasin, den goda parrelationen, krävs *arbete,* ett arbete som på ett komplext sätt konstrueras som både individens och som parets ansvar. Antagandet om individens/parets ensamma ansvar för sin situation (med undantag för ”extrema” relationer som jag diskuterar mer nedan) gör därmed att ett ”misslyckande” att leva upp till den normala fantasin i förlängningen förstås som ett inte tillräckligt väl utfört arbete av just individen (jfr Epstein och Steinberg 1995).

Dessa komplexa antaganden, och effekterna av dem, konkretiseras då blicken vänds mot hur kön konstrueras i böckerna. Det finns en samtidig närvaro och frånvaro av kön i materialet som är relaterad till den normala fantasin om den goda parrelationen och till den populärterapeutiska berättelsens antagande om individens ansvar.

Kön: Närvaro och frånvaro

I böckerna är den goda parrelationen utan tvekan en jämlik parrelation. Ett framgångsrikt pararbete kräver ett gemensamt engagemang och en gemensam vilja att kritiskt granska sin egen roll i de problem som relationen står inför. De båda parterna i en god parrelation antas kunna vara flexibla och därmed jämnstarka och kunna växla mellan olika positioner beroende på situation.

> Det är bra att en av er tar makten över situationen vid ett tillfälle, men det är lika viktigt att den andra parten gör det vid nästa tillfälle… Om…en av er känner sig underlägsen därför att den andre styr för mycket är detta negativt. Då gäller det att sätta ner foten och sätta en gräns. I ett moget förhållande backar den som varit styrande och ändrar sitt beteende. (von Sivers och Lindgren 2006, s. 121)[34]

Talet om jämlikhet och flexibilitet i böckerna handlar i princip aldrig explicit om kön. Den som ”tar makten” och den som känner sig ”underlägsen” är inte en man och en kvinna (eller tvärt om) utan två individer; individer som antas vara autonoma och jämnstarka – den ”underlägsna” kan och ska ”sätta ner foten” och den med makten kan och ska ”backa”. Utifrån de kategoriseringar som gjordes i den övergripande analysen kan vi konstatera att de tre aktuella böckerna framförallt karaktäriseras av könsneutralitet, men med en mer eller mindre tydlig närvaro av en konstaterande beskrivning av könsolikhet. Ruszs och von Sivers och Lindgrens bok präglas framförallt av det förstnämnda, medan Böhm till viss del lyfter fram kön som en aspekt i pararbetet. Både

könets närvaro och frånvaro visar sig intressant i en analys av böckerna, då de pekar mot den förståelsehorisont och de gränser den populärterapeutiska berättelsen sätter.

Det (explicit) närvarande könet: Extrema relationer, sexualitet och barndom

Också i de böcker som annars för resonemang om parrelationen i könsneutrala termer talas om kön som relevant i relation till tre teman: ”extrema” relationer, barndom och sexualitet.

Den jämlikhetstanke som genomsyrar det goda parrelationsidealet, där individer är jämnstarka och villiga att vända sig inåt och leta fel i sitt eget beteende istället för att skylla på den andre, sätts ur spel i de ”patologiska” relationer som – kort och i förbifarten – nämns i böckerna. Här framträder också en könsdimension genom konstaterandet att det i dessa relationer framförallt är män som utsätter kvinnor för olika typer av övergrepp. Rusz hänvisar till sin föregående bok *Är du gift med en psykopat?* (2005) som vände sig till kvinnor eftersom ”det tycks vara fler män som har psykopatiska drag och att det därför är kvinnor som drabbas” (2007, s. 10). Männen tecknas i detta sammanhang som extremfall, som ”män som går över alla tänkbara gränser i sitt uppträdande”, som ”cyniskt och kallt utnyttjar andra, lurar, bedrar och misshandlar sina kvinnor både psykiskt och/eller fysiskt”, eller i Böhm terminologi som ”tragiska” individer med ”omättligt, frenetiskt behov av att bevisa sin makt att erövra” (Rusz 2007, s. 120; Böhm 2006, s. 139). Att detta är extremfall som inte har med den ”normala” relationen att göra understryks av användningen av begrepp som just ”patologisk” eller till och med ”psykopat” (se också Böhm 2006, s. 231-232). Att en part i relationen har mer skuld i problemet än den andra råder heller ingen tvekan om i dessa fall. Kontrasten mellan böckernas tal om den normala relationens jämlikhet, karaktäriserad av betoningen av att söka sin egen del i problemet istället för att skylla på den andre liksom synen på paret som frikopplat från kön, blir därmed markant. I den extrema relationen är istället felet helt och hållet är den enes (mannens) och kvinnan bör göra allt för att inte skuldbelägga sig själv, och helst lämna relationen.

Också vad gäller talet om sexualitet framträder en bild där kön spelar roll. Liksom i exemplen från de tecknande illustrationerna i den översiktliga analysen reproduceras föreställningen att män har en stark fysisk sexualitet medan kvinnor är mer intresserade av själslig närhet än av sexuell tillfredsställelse, ”[k]vinnans attraktion ligger i att hon erövrar hans totala uppmärksamhet och får nyckel till hans själsliv”, skriver exempelvis von Sivers och Lindgren (2006, s. 21).

Ytterligare en dimension där kön antas spela roll är i beskrivningen av barndomen och dess påverkan på parrelationen. När Rusz ska konkretisera de anknytningsmönster som grundläggs i relationen till föräldrarna är det i själva verket relationen till mamman det handlar om (2007, s. 81-82). Böhm, med sin psykoanalytiska bakgrund, är tydligast i tecknandet av könsidentitetens betydelse. Med referens till objektrelationsteorin[35] förklarar han flickors och pojkars olika utveckling, en olikhet som också får konsekvenser i parrelationer då män (på grund av den komplexa relationen med mamman) får svårt att förena sexualitet med varma känslor av kontakt

och förståelse, medan kvinnor (på grund av den frånvarande pappan) tecknar idealiserande bilder av män som verklighetens män har svår att uppfylla (Böhm 2006, s. 29ff). Böhm öppnar dock också för att könsolikheten i paret kan ha med ”kultur” att göra (2006, s. 31).

> Vissa mönster tycks vara typiska i de konflikter som uppstår mellan män och kvinnor i par. Dessa kan ha att göra med mäns och kvinnors typiska tendenser, åtminstone i vår västerländska kultur. Hit hör männens mer ingengjörsaktiga, kategoriska, gränsinriktade tendens och kvinnors mer relationsinriktade, öppna och emotionella tendens. (Böhm 2006, s. 195)

Både skildrandet av den i barndomen uppkomna olikheten och de fortsatta ”typiska tendenserna” för könsuttryck i parrelationen är formulerade som konstaterande faktum, som en beskrivning av hur det ”är” utan vidare problematisering. Män är si, kvinnor så, och det blir därmed nödvändigt i ett framgångsrikt pararbete att lära sig att man är olika för att kunna ”gå från anklagelse till accepterande” (Böhm 2006, s. 193). Sammantaget med det ovan diskuterade antagandet om att du framförallt ska fokusera din egen del i ett eventuellt problem istället för att se fel hos din partner förstärks denna känsla av ”faktum”. Undertexten blir att din man eller kvinna beter sig på ett visst sätt för att han eller hon är just man eller kvinna och det finns inget du kan göra åt den saken. Samtidigt samexisterar antaganden om hur män och kvinnor ”är” med ett hävdande av positiv jämvikt i Böhms resonemang. Alltför ”stela” könsroller är negativt menar han varför individen – exempelvis vid ingångsfasen i ett förhållande – kritiskt bör ifrågasätta sina ”egna stela bilder” (2006, s. 31). I den svenska kontexten finns ett antal stela könsroller, det Böhm kallar ”karaktärspansar”: ”starka män”, ”praktiska män” och ”byråkratiska män” respektive ”svaga kvinnor”, ”martyriska kvinnor” och ”byråkratiska kvinnor” (2006, s. 58-60). Dessa hindrar paret från att se nödvändiga lösningar på problem i relationen. Återigen finns lösningen i att ”respektera det som *är* och *finns* inom en” (2006, s. 60).

I samtliga fall där kön är explicit närvarande i böckerna definieras det – vill jag hävda – som något *frikopplat* från den normala parrelationspraktiken i sig. Tydligast är detta i den extrema relationen, som exempelvis misshandelsrelationen, där den annars dominerande jämlikhetstanken och könsneutraliteten blir omöjlig att vidmakthålla då offer och förövare ses som tydligt könade kategorier. Genom att avgränsa den ”normala” parrelationen från den ”extrema” möjliggörs ett fortsatt antagande om jämlikhet och jämvikt och ett vidmakthållande av den könsneutrala analysen i talet om den förstnämnda. Men också i andra fall där kön blir explicit finns en dimension av frikopplande från parrelationen som sådan, framförallt genom att könsolikhetens ursprung definieras som något som uppkommer *utanför* och *före* parrelationen. Sexualiteten är den dimension i parrelationen som har den tydligaste kopplingen till biologiska föreställningar om könsolikhet. Den biologiska olikheten konstrueras som ett faktum som finns utanför och före parrelationen och därmed kan man anta att det blir relativt okontroversiellt att hävda olikhet (något som bekräftas av den frekventa förekomsten av hävdandet av denna typ av olikhet som framkom i den översiktliga analysen ovan). Likaså psykoanalytiska antaganden om könsidentitetsformering i barndomen förlägger könsolikhetens ursprung till tiden

innan parrelationen. Kön och könsolikhet blir ett faktum som – i Böhms tänkande – visserligen kan påverka och ha effekt på den vuxna parrelationen, men dess karaktär blir i det närmaste arketypisk. Det antas finnas djupt inprogrammerat i vår identitet och är i princip opåverkbart: vi kan lära oss om våra olikheter, liksom om våra egna ”karaktärspansar”, men syftet med kunskapen är framförallt att överbrygga missförstånd och acceptera sakernas tillstånd (jfr Haavind 1982, s. 146-147). I ljuset av den grundläggande förändringstanke som finns i diskursen blir resonemangen kring kön, i de fall de förekommer, paradoxala. Här stöter vi vad det verkar på en yttre gräns för förändringsmöjligheten. Tomas Johansson (2006) identifierar en liknande paradox i sin analys av tv-terapeuten *Dr Phils* förändringstänkande. Den explicita förändringstanke som präglar *Dr Phils* filosofi – du kan och ska förverkliga dina drömmar – visar sig vid en närmare analys inte särskilt radikal: förändringen handlar framförallt om att inse sina begränsningar och acceptera och anpassa sig till dem. På så sätt kan *Dr Phil* – liksom John Gray – trots talet om förändring reproducera en konservativ syn på kön och jämställdhet menar Johansson (2006, s. 86-89). Den yttre, könade, gränsen för förändring är visserligen mer försiktigt formulerad i den svenska diskursen än i den amerikanska, men logiken och dess effekter blir i min mening mycket lika.

Den explicita närvaron av kön i böckerna ser alltså kön som ett utifrånkommande arketypiskt eller biologiskt faktum som kan påverka relationen, men som varken är något som skapas, uppstår eller reproduceras i den normala relationen (i kontrast till den extrema relationen), eller något som har kopplingar till sociala omständigheter (sociala strukturer, normer för kön, makt etc.). Detta sistnämnda framträder tydligt då vi vänder blicken mot hur kön är *frånvarande* i böckerna.

Det frånvarande – men implicit närvarande – könet: Neutrala analyser och könade exempel

Det könsneutrala talet om parrelationen är ett genomgående drag i böckerna. Ett viktigt tema i von Sivers och Lindgrens framställning är – precis som var fallet i Böhms bok – vikten att ”dra nytta av att man är olika” (von Sivers och Lindgren 2006, s. 47). Där Böhm åtminstone ibland ger denna olikhet en viss könsdimension är olikheter i von Sivers och Lindgrens framställning helt könsneutrala. I resonemangen kring vardagskonflikter tydliggörs de effekter det könsneutrala talet får för vad som kan sägas och inte sägas om parrelationen. Olikheter är spännande, skriver författarna, men det krävs ”en hel del arbete” för att man ska lyckas, man måste lära sig att ”ta till vara på dem på bästa sätt”, och misslyckas man leder det till motsättningar och gräl (von Sivers och Lindgren 2006, s. 47). En fråga där olikheter kan dyka upp är den om fördelningen av hemarbete, menar von Sivers och Lindgren. Det viktiga är då att paret ställer sig frågan ”[v]ill vi ha det så här just nu?”, menar de.

> Det kan till exempel handla om att en av er jobbar mycket och den andra tar hand om arbetet i hemmet. Är båda överens om den här uppdelningen?... Om man inte kan komma överens om hur mycket tid man lägger ner på arbetet får man sätta sig ner och räkna timmarna. Undvik att göra detta i en konfliktsituation. Det är mycket bättre att göra det under en lugn och harmonisk period när ni båda kan resonera er fram till en lösning. (von Sivers och Lindgren 2006, s. 49)

Författarna ger sedan praktiska tips på hur man kan räkna ut hemarbete och hur man bäst löser eventuella motsättningar. De konstaterar också att ”[o]fta är det så att den ena lägger ner mer tid på hemarbetet än den andra” (von Sivers och Lindgren 2006, s. 50). Detta är viktigt att reda ut, menar de, samtidigt som det är viktigare att man är överens och att båda ”trivs” med fördelningen snarare än att det råder absolut rättvisa.

I kontrast mot den feministiska forskningen om könsarbetsdelningen i hemmet (se kapitel 1) där den som ”ofta” lägger ner mer tid på hemarbete, och som ofta är missnöjd med det, är (i den heterosexuella relationen) kvinnan, konstrueras här en berättelse om samma problematik utan att kön nämns eller antas spela någon roll. Den könsneutrala beskrivningen kan tolkas på olika sätt. Å ena sidan kan man, utifrån den feministiska forskningen, se det som positivt att von Sivers och Lindgren uppmärksammar vardagsarbetets delning som ett problem över huvudtaget eftersom de därmed ger frågan en viss legitimitet. I både Böhms och Rusz böcker definieras aldrig hushållsarbetsdelning som ett problem *i sig* i parrelationen.[36] Å andra sidan förhindrar det könsneutrala språket hos von Sivers och Lindgren en analys som går utanför den individuella parrelationen. Frågan om rättvis fördelning av hemarbetet blir en fråga som ska lösas inom parrelationen utan koppling vare sig till sociala relationer utanför parrelationen (exempelvis den könssegregerade arbetsmarknaden) eller till kulturella föreställningar och normer om könsolikhet (exempelvis normer för ”kvinnlighet”, moderskap etc.). Konflikter kring hemarbetet blir en aspekt som löses genom, men också underordnas, det som framförallt får epitetet ”arbete” i den populärterapeutiska berättelsen, dvs. det reflekterande *pararbetet*. Det får inte bli en konflikt, som de säger, utan ska lösas i ”lugn och ro” utifrån individernas preferenser. Genom en kombination av antagandet om könsneutralitet med antagandet om parrelationen som ett arbete – med dettas individualiserande undertoner som jag tidigare visat på – framstår det reproduktiva arbetet som ett problem utan koppling till kön, och ett problem vars lösning dessutom ligger helt på individnivå. Utför du pararbetet, dvs. lyckas du med att ”utnyttja era olikheter” och uppnå balans, kan du nå den mogna parrelationen – med dess antagna jämlikhet – vars ideal författarna förmedlar.

Man behöver dock inte gå så långt som till feministisk forskning eller sociologisk statistik över ojämlik hushålls- och omsorgsarbetsdelning för att ifrågasätta det könsneutrala talet i böckerna. Faktum är att frånvaron av könsanalys delvis kan ifrågasättas med hjälp av böckernas egen framställning. Genom självhjälpsbokens form där, som vi sett, generella utsagor och analyser varvas med ”verkliga berättelser”, framträder en kontrast där kön implicit blir närvarande: där de förstnämnda präglas av könsneutralitet är de sistnämnda ofrånkomligen könade eftersom de i de allra flesta fall handlar om en hon och en han. En genomgång av samtliga ”verkliga berättelser” i von Sivers och Lindgrens bok visar exempelvis att kvinnorna i exemplen betydligt oftare tar huvudansvaret för barn och hem och dessutom ofta uttrycker missnöje med det. Männen i sin tur beskrivs oftare som arbetande utanför hemmet och upplever sig ”kritiserade” av kvinnorna vad gäller hemarbetet.

> Jenny skriver ständigt listor och vill att hon och Johan ska sitta tillsammans och gå igenom vad de ska göra under veckan. Hennes fråga är: Hur ska vi dela upp uppgifterna? Johan känner att hon styr honom och tvingar in honom i sitt sätt att organisera vardagslivet. Han tycker att man kan lösa problem när de dyker upp. De är med andra ord olika… Olikheterna skapar ständiga konflikter. Men efter ett tag hittar paret själva en lösning genom att de bestämmer sig för att ta hänsyn till olikheterna och istället utnyttja fördelarna med detta. Anledningen till att Jenny alltid vill planera och skriva listor är att hon är rädd för att det annars är hon som måste göra vardagssysslorna. Jenny har därför utsett sig till arbetsledare genom sin planerande stil. Johan tyckte att uppdelningen de hade tidigare var jämlik…[Johan ”förlikar sig med situationen”] han har insett att någon måste ha den här funktionen i familjen… Men när hon kommer med sina listor vid fel tidpunkt då markerar han och då backar hon…[De] hittade en lösning där Jenny har det planerande huvudansvaret, men Johan har rätt att markera när hon går för långt och det blir för mycket för honom. (von Sivers och Lindgren 2006, s. 108-109)

Att Jenny vill skriva listor och är rädd för att bli ensam med alla ”vardagssysslorna”, och att Johan känner sig styrd och inte delar hennes uppfattning om arbetsdelningen som ojämlik handlar enligt von Sivers och Lindgrens analys om att de är ”olika”. Ingen av dem har mer rätt än den andra i sin definition av problemet och även lösningen och den förändring den medför konstrueras som en kompromiss och som bådas ansvar.

I kontrast till de beskrivningar av ”extrema relationer” som jag visat på tidigare verkar det i talet om den ”normala parrelationen” både svårt att tala om problem som könade, liksom att tala om dem som baserade på någon form av ojämlikhet eller orättvisa. I böckernas analys – vare sig de sker i de generella resonemangen, eller i relation till ett exempel – uppmärksammas aldrig könade dimensioner i berättelserna. Att en överväldigande majoritet av de som uttrycker missnöje med fördelningen av hushålls- och omsorgsarbete i exemplen är kvinnor kommenteras exempelvis inte av von Sivers och Lindgren utan framstår snarare som en tillfällighet och som en konsekvens av en individuell ”olikhet”. Än mindre kopplas problem till någon form av orättvisa eller ojämlikhet. Tvärtom beskrivs problemet oftast som ett *jämlikt problem*, med den underliggande tanken att ”det är aldrig den enes fel att två bråkar”. I exemplet ovan är det lika problematiskt att Jenny är rädd att hon ska få göra allt arbete som att Johan känner sig styrd. Lösningen presenteras som en kompromiss där båda parter får ge och ta – den ger Jenny rätt att fortsätta organisera hemarbetet och Johan rätt att markera när ”hon går för långt”. Samtidigt kan man fråga sig vilken förändring som i slutändan faktiskt ägt rum i exemplet. Jenny fortsätter ha det yttersta ansvaret för att arbetet blir gjort och Johan får rätt att bestämma när det är rätt tidpunkt för hennes ”listor”. Dristar man sig att tala om exemplet i könade termer innebär lösningen att kvinnan fortsätter ha ansvar för hushålls- och omsorgsarbetet, och att detta arbete visserligen ges viss legitimitet (termen ”arbetsledare” signalerar att det hon gör är viktigt) men samtidigt i slutändan är beroende av mannens bekräftelse för huruvida det ska genomföras eller ej.[37]

I analysen av böckerna framträder en dominant, kulturell, berättelse om ”det goda paret” i form av expertens könsneutrala, generella och ”jämlika” konstruktion av par och problem. Denna berättelse göder den normala fantasin, föreställningen om att den goda och jämlika parrelationen är möjlig att förverkliga och att den är ett individuellt projekt, där individen/paret är ensamt ansvariga, oberoende av sociala

relationer i allmänhet och könsrelationer i synnerhet. Samtidigt finns i exemplen en potentiell närvaro av en annan berättelse, en berättelse där ”olikheten” framträder som relaterad till kön exempelvis genom att det framförallt är individer av kvinnligt kön som uttrycker missnöje med ojämlik omsorgs- och hushållsarbetsdelning. Denna berättelse plockas aldrig upp av experterna utan osynliggörs och avkönas genom de generella beskrivningarna i tal om ”olikhet”.

Manus för paret

Fallstudien av självhjälpsböcker för par domineras i jämförelse med de två kommande i hög grad av experternas röster och blir därmed ett fält där den populärterapeutiska berättelsens grundantaganden och visioner får stort utrymme. Analysen visar att självhjälpsböcker för paret – en genre som verkar vara en uppåtgående trend på bokmarknaden – konstruerar berättelser om parrelationer som har likheter med de berättelser som konstrueras i sociologisk senmodernitetsteori. Det är svårt för paret att hålla ihop i dagens samhälle menar man samstämmigt. Parrelationen är hotad, av ”samhället” och av individen enligt självhjälpsböckernas terminologi; av individualiseringsprocessens effekter i form av avsaknaden av tydliga strukturer och manus i senmodernitetsteorins terminologi. För att ändå lyckas – för att om möjligt skapa den ”goda parrelationen” – krävs *pararbete*. Pararbetet har enligt självhjälpsböckernas framställning mycket lite med reproduktivt arbete som hushållsarbete eller omsorgsarbete att göra – en typ av arbete som försvann också i de senmoderna teorierna – utan handlar framförallt om kommunikation och reflektion inom paret.

I linje med Giddens (1995) – och i kontrast till Beck och Beck-Gernsheim (1995, 2002) – vill jag hävda att det också i dagens samhälle konstrueras manus för parrelationen. I närläsningen av de tre aktuella självhjälpsböckerna reproduceras ett starkt ideal om den ”goda”, ”sunda” eller ”mogna” parrelationen, karaktäriserad av jämlikhet, öppenhet, trygghet och respekt – karaktäristika som direkt överensstämmer med Giddens tal om den rena relationen. Den individualism Beck och Beck-Gernsheim ser som utmärkande för självhjälpsböcker för par kan också identifieras, men på tvärs mot deras slutsats verkar denna inte nödvändigtvis stå i kontrast mot en argumentation för bevarandet av parrelationen. Tvärtom visar analysen hur ett individualiserande grundantagande, sammantaget med antagandet om vikten av att ”jobba med” sin relation, är en viktig del i konstruktionen av den normala fantasin om den ”goda parrelationen” i böckerna. Pararbetet är nödvändigt för att förverkliga den så åtråvärda och av experterna definierade ”goda parrelationen”, men det är ett arbete som måste utföras av individen och/eller paret själv/t.

Analysen av självhjälpsböcker för par visar också att genren både kan härbärgera böcker av familje- och könskonservativ och av feministisk kritisk karaktär (om än i det sista fallet dock endast ett fåtal). Den reflexivitet genren uppmanar till innebär därmed inte *i sig* per automatik emancipation, något som ibland framstår som kon-

tentan av Giddens resonemang (jfr Nilsson 2000). Den kombination av icke-värderande konstaterande av (könade) olikheter och könsneutralitet som karaktäriserar de sekulära svenska böckerna resulterar i en samtidig närvaro och frånvaro av kön. Kön blir de gånger det överhuvudtaget tas upp i böckernas generella analyser något som ligger utanför parrelationen och därmed är opåverkbart (eller irrelevant för den ”normala” relationen i kontrast till den ”extrema”). Samtidigt osynliggörs den faktiska närvaron av kön i den ”normala” parrelationen genom det könsneutrala talet om ”individer” och ”olikheter”. Därmed förstärks antagandet om det individualiserade ansvaret för relationen: det är du som gör jobbet, det är du som har ansvar för att förverkliga den normala fantasin om den goda parrelationen, där ”du” är en individ utan vare sig kön, klass eller ras/etnicitet.

Kön som en social och kulturell kategori blir dock ändå indirekt synlig i de ”verkliga berättelser” som böckerna tillhandahåller. Här utför exempelvis ”hon” hushållsarbete mer sällan ”han”. De ”verkliga berättelserna” visar sig centrala för de ”läckage” som finns i böckerna, och ifrågasätter det könsneutrala talet om paret. I den kommande analysen av relationsprogram, ett populärterapetuiskt medium där expertens röster i högre grad blandas med andra aktörers röster, blir kontrasten mellan den explicita frånvaron och den implicita närvaron av kön än tydligare.

Noter

1 Däremot utesluts handböcker om inredning, kokböcker och trädgårdsskötsel från en sådan definition.

2 Se Bloch (2000) för en användning av Hochschilds karaktärisering.

3 Att populärterapeutisk kultur i allmänhet har en stark koppling till amerikansk kontext visar inte minst det faktum att den mesta forskning om populärterapi gjorts i USA (se till exempel Hochschild 1990, 1994; Simonds 1992; Taylor 1996; Rapping 1996; Starker 2002).

4 Se till exempel Simonds (1992, s. 4).

5 Psykoanalysen populariserades först i översatta amerikanska verk som Karen Horneys böcker om självanalys och sedan genom populärpublikationer från svenska psykoanalytiker som Patricia Tudor-Sandahl, Clarence Crafoord och Johan Cullberg. Det psykoanalytiska perspektivet har successivt förlorat mark till förmån för en kognitiv ansats (Johansson 2006, s. 27-30).

6 En tidig ikon var Anna Wahlgren, som också representerar tendensen till avprofessionalisering av genren. Wahlgren har ingen formell utbildning utan baserar sin auktoritet på sina erfarenheter som mor till många barn. ”Expertmamma”-trenden lever kvar också idag, dels genom Wahlgrens fortsatta verksamhet, men också genom författare som Katerina Janouch (se Johansson 2007, s. 110ff). Avprofessionaliseringen märks också i framväxandet av den självbiografiska trenden där mer eller mindre kända mediapersonligheter framträder och delar med sig av livsberättelser och (mer implicita) råd om föräldraskap, exempelvis i böckerna *Uppdrag: Mamma* (Salmson 2002), *Uppdrag: Pappa* (Dückler 2004), samt *Uppdrag: Familj* (Salmson 2005). Exempel på hur barnuppfostringsdiskursen sprids till andra medier är 2000-talets Nanny-program (se till exempel Johansson 2007) liksom det ökade utbudet av föräldratidningar som *Mama*. Ett annat exempel är den samlingsplats på nätet som Bonnier-företagen statade hösten 2007, med fokus på föräldraskap, www.alltombarn.se . Till denna sida finns varje dag länkar från *Dagens Nyheter, Expressen, Vi Föräldrar, Mama, Gravid* och *Family Living* till artiklar om föräldraskap och barn.

7 Starker placerar även in ”feministiska självhjälpsböcker” som ett exempel på den ”självistiska trenden” i självhjälpsbokens historia, med Betty Friedans *The Feminine Mystique* som exempel (Starker 2002,

s. 118). Kopplingen mellan den feministiska rörelsen och självhjälp har redan berörts i kapitel 2 men jag vill återigen lyfta fram den kritiska diskussion om självhjälpsbokens popularitet bland kvinnor, liksom dess problem i relation till feministisk politik, som är i allra högsta grad levande bland feministiska forskare. Wendy Simonds (1992) pekar exempelvis på det faktum att män och kvinnors ojämlika positioner i samhället gör det nödvändigt att förstå läsningen av självhjälpsböcker på olika sätt. För kvinnor innebär läsningen ”a momentary respite, a chance to be self-reflective and evaluative…opportunities that women, who are cast as providers of such nurturance and counsel for men and children, have difficulty finding and receiving from other people” (Simonds 1992, s. 48). Kvinnors och mäns utgångspunkter är olika och därmed också deras möjligheter att vara ”själviska”. Därför kan det ses som problematiskt att, som Starker, placera ”feministiska självhjälpsböcker” i den ”självisk” eran, även om också denna kan – och har – kritiseras för sitt individualistiska anslag (se till exempel Simonds 1992, s. 96).

8 Några av de böcker Laskar (2005) analyserar finns också med i den översiktsanalys jag gör, och antagligen skulle överlappningarna vara fler om våra respektive tidsspann överlappade varandra med mer än 20 år. De böcker jag har valt ut fokuserar i vissa fall sexualitet, men jag har som framgår av appendix 1 valt de böcker som i titel eller baksidestext (förlagssökningen) också utger sig för att ge mer allmänna råd om relationer och kärlek.

9 För en diskussion om urvalsprocessen, se appendix 1.

10 Exempelvis Tomas Böhms bok *Efter förälskelsen* som gavs ut första gången 1984 och efter det har getts ut fem gånger i olika utgåvor.

11 Ett motsvarande intresse för parrelationens funktioner och välmående hade mycket väl kunnat väckas i den tid av återuppbyggande av familjen och äktenskapet som efterkrigstiden utgör. Starkers (2002) historiska överblick fokuserar inte specifikt böcker riktade till par varför frågan får lämnas obesvarad. Siffrorna från den svenska utgivningen pekar också på att en sådan utveckling sannolikt inte äger rum.

12 Ett flertal av de religiösa böckerna fångades redan i förlagssökningen, men – som framgår av metoddiskussionen i appendix 1 – antalet böcker med religiös anknytning ökade i LIBRIS-sökningarna då sökordet ändrades från ”parrelationer” till ”äktenskap”. Anledningen till detta är med stor sannolikhet det motstånd mot sammanboende före äktenskapet, och hävdandet av äktenskapets centrala roll i samhället, som historiskt utmärkt fri- och högkyrkliga sammanhang, liksom även den katolska kyrkan (se till exempel Lekare 1993; Røthing 1998; Eldén 1999). Också vad gäller kurser av självhjälpskaraktär ligger man långt framme i utvecklingen i kristna sammanhang. Svenska kyrkan erbjuder en rad olika metoder och kurser för äktenskap och samlevnad (se till exempel Rönnblom och Murray 2000, liksom PREP-metoden som lanseras av studieförbundet Sensus, http://www.prep.se/). I frikyrkliga sammanhang finns ett flertal kurser, både för par som står i begrepp att gifta sig och för par som ingått äktenskap (se till exempel Eldén 1999; Alpha-kursen *Äktenskapskursen*, http://www.aktenskapskursen.org/).

13 54% män, 41% kvinnor, 5% okänt kön. I de fall två eller fler författare finns angivna har samtliga räknats.

14 Termen ”coach” är enligt Johansson (2006) en relativt ny titel hämtad från näringslivet snarare än den psykologiska professionen. Till skillnad från en psykolog, terapeut eller kurator har en coach ingen akademisk utbildning utan utbildas på olika privata kurser eller institut.

15 Sifforna om nationell tillhörighet har endast inhämtas på böcker publicerade fram till 2004, men en ytlig analys av referenslistan för ”parrelationer”-sökningen visar inte på några radikala brott mot dominansen av svenska och amerikanska författare, möjligen i så fall en viss ökning av det svenska författarskapet. Flera böcker har två angivna författare (inte sällan man och hustru), båda dessa har räknats både avseende kön och nationalitet.

16 I vissa böcker har närvaro av flera ståndpunkter kunnat identifieras, en motsägelsefullhet som kommer visa sig genomgående och intressant i den kvalitativa analysen av självhjälpsböcker och tv-program. I den följande klassificeringen har jag placerat in böckerna efter det jag ser som den huvudsakliga hållningen i boken.

17 I 7 av de 68 böckerna.

18 I 26 av böckerna i förlagssökningen intas denna hållning.

19 Runt Grays mars-venus-metafor har en hel industri byggts upp, med bland annat utgivning av kassetter, CD, video, datorprogram, radioprogram, en tv-show, workshops och till och med båtkryssningar för par och en musikal. Som David Gauntlett konstaterar är metaforen väl etablerad i populärkulturen, ”When Bette Midler says in *What Women Want* that men are from mars, we all

know what she's talking about" (Gauntlett 2002, s. 1).

20 Citatet är hämtat från Grays bok *Män, kvinnor och relationer* (1998/2000).

21 I denna studie har åtta böcker insamlats. Totalt har 11 böcker på temat getts ut på svenska. De som uteslutits i analysen har fokuserat föräldraskap, jobbrelationer samt i ett fall haft en mer allmän ingång (med titeln *9 tumregler för ett bättre liv*).

22 Gray talar gärna om hur män i "tusentals år" varit jägare etc., till exempel i *Män, kvinnor och relationer* (2000, s. 13).

23 En tredjedel av alla bilder som förekommer på omslagen är av en man och en kvinna tillsammans. Andra vanliga framsidesmotiv är endast titel, en abstrakt figur eller mönster samt kärlekssymbol. Endast en bok, *Leva ihop* av Marie Eenfeldt (1998) har omslag med bilder av homosexuella par. Bilden av två kvinnor som kramas och två män som gör detsamma samsas dock med tre bilder av heterosexuella par samt en bild på en tonårstjej och en tonårskille. Inne i boken dominerar också den heterosexuella parrelationen då endast tre av bokens över tvåhundra sidor diskuterar homo- och bisexualitet, under temat "Tonåren"(Eenfeldt 1998, s. 60-62). Parrelationen beskrivs uteslutande utifrån den heterosexuella relationen och stor vikt läggs vid att beskriva skillnader mellan "manligt" och "kvinnligt" (1998, kapitlet *Att bilda par*). Omslagsbilden till trots reproducerar boken den heterosexuella parrelationen och dess "manliga" och "kvinnliga" dimensioner som normen och homosexualitet som en avvikelse.

24 Försälningssiffran låg enligt uppgift från förlaget på ca 11 000 exemplar i september 2007 för de två upplagorna, men då pocketboken vid detta tillfälle var nyutgiven förväntades försäljningssiffrorna gå upp (mailkontakt med Norstedts förlag).

25 Mer om Rusz finns att läsa på hennes hemsida, http://www.evarusz.se/. I programmet *Bröllopsform* kombineras de två temana hälsa/utseende med parrelationer då par som varit gifta några år får chans att komma tillbaka till sin "bröllopsform" både fysiskt och genom att "hitta tillbaka till varandra" känslomässigt, http://www.tv4.se/1.466784/har_du_kvar_din_brollopsform.

26 Här kan vi se en direkt parallell till det senmoderna tänkandet i form av Giddens (1995) antaganden om betydelsen av en i barndomen grundad ontologisk trygghet för utvecklandet av rena relationer i vuxen ålder.

27 Försäljningssiffran för boken ligger enligt uppgift från förlaget på ca 11 000 exemplar (september 2007) för de två upplagorna (mailkontakt med Forum förlag).

28 *Efter förälskelsen* har getts ut i olika upplagor 1984, 1986, 1988, 1991, 1996, 1999; *Om otrohet* 1987, 1989, 1998; *Ska du säga!* 1990, 1991 och 1997. Samtliga har även getts ut på norska och danska. *Kärleksrelationen* har getts ut i två upplagor som bok (2001, 2006) och två upplagor som e-bok (2002, 2006). Enligt uppgift från förlaget var Tomas Böhm en av de ledande författarna i ett engagemang förlaget hade i utgivning av psykoanalytisk litteratur, en inriktning som dominerade förlagets utgivning fram till slutet av 1990-talet. Utgivningssiffrorna för de tre böckerna låg på ungefär 15000 exemplar per bok och lika mycket på pocketutgåvorna. Den sammanställning som gjordes i början av 2000-talet sålde inte lika bra, bara runt 4000 exemplar (mailkontakt med Natur och Kultur förlag december 2007).

29 Mer om Tomas Böhm finns att läsa på http://www.enigma.se/bohm/default.htm.

30 Samtidigt som denna metafor är avsedd att bjuda in läsaren innehåller den också en hierarkisk markering: talet om dialog till trots antas kunskapen finnas "i laboratoriet" och föras ut därifrån till vanliga människor.

31 Att texterna i boken är skrivna under en längre period märks i en viss förändring i ton och form genom boken. De senare texterna innehåller fler personliga reflektioner och även till viss del självbekännelser. Böhm inleder exempelvis *Ska du säga!* med en reflektion över sina egna tillkortakommanden vad gäller gräl i praktiken. Varje text avslutas också med en retrospektiv kommentar tillfogad av författaren vid nyutgivningen 2006. Bortsett från kommentaren till *Ska du säga!* där Böhm reviderar en del av de uttalanden han gjort om fysisk misshandel karaktäriseras kommentarerna framförallt av ett konstaterande att han också idag står bakom allt han skrev på 80-talet och början av 90-talet.

32 Öppenhet är inte minst viktig i diskussionen om otrohet, där Böhm inte vill inta någon moraliserande hållning och för komplexa och nyanserade resonemang om olika bakomliggande orsaker och konsekvenser. Samtidigt framhåller han att öppenhet och ärlighet i princip alltid i slutändan är att föredra (Böhm 2006, s. 129).

33 Det är också ett viktigt antagande i flera av böckerna som analyserats översiktligt, till exempel i Furhoff och Olsson (1997), Eenfeldt (1998) och Lee (2003).

34 Se också Böhm 2006, s. 31, s. 187 och s. 241; Rusz 2007, s. 134.
35 Se Chodorow (1978).
36 När Böhm exempelvis listar parrelationens ”huvudsakliga konfliktområden” – pengar, sexualitet, barnanskaffande, barnuppfostran, svärföräldrar och missbruk – så lyser hushållsarbetet med sin frånvaro (2006, s. 192). Han nämner dock ”känsla för ordning” som en potentiellt problematisk olikhet i ”livsstil” och ”grundläggande personlighetsdrag och temprament” som kan orsaka konflikter (Böhm 2006, s. 191). Uttrycket ”känsla för ordning” gör, i likhet med de uttryck för ojämlik hushållsarbetsdelning som jag finner i analysen av tv-program, problemet till ett jämlikt och avkönat problem – det är lika problematiskt att en utför eller vill utföra mer hushållsarbete som att en inte vill det. Se kapitel 5 för en diskussion kring detta.
37 Den omedelbara invändningen mot en könad tolkning som den jag gjort ovan är att den terapeutiska analysen av paret utgår från det faktiska, individuella, paret, inte utifrån stereotyper eller föreställningar om hur det i allmänhet är. Precis denna typ av invändning görs faktiskt i ett av de tv-program som jag analyserar i nästföljande kapitel och dess logik och konsekvenser diskuteras mer utförligt där.

KAPITEL 5

Fallstudie 2 – Relations-tv

> En man står och viker kläder. I bakgrunden syns en fåtölj överbelamrad med nytvättade kläder. Mannen ser in i tv-kameran.
>
> ”Madeleine tycker ju inte att jag ser det som behöver göras”, säger han.
>
> Rösten av en kvinna läggs till bilden.
>
> ”Det känns ju som jag sitter och instruerar en barnunge”, säger kvinnan.
>
> Vi får se mannen och kvinnan vid köksbordet.
>
> ”Nej, men jag försöker bara bena i vad det är du förväntar dig”, säger mannen.
>
> ”Det är ju inte så att du aldrig sett en tvättmaskin”, svarar kvinnan med irriterad röst.
>
> Mannens tvättbestyr filmas igen. Han följs av tv-kameran, från tvättstugan in till den överbelamrade fåtöljen. Mer tvätt läggs ovanpå tvätt. Mannen vänder sig mot kameran.
>
> ”Hur ska jag veta vad hon tycker? Jag ser ju naturligtvis, jag bor ju här också och tittar mig omkring, men… det är ju ingenting som säger att jag har samma värderingsgrund som hon har.”

Markus, som mannen heter, och hans fru Madeleine har problem. Madeleine har hört av sig till programmet *Mellan dig och mig* i Sveriges Television och bett om hjälp. Problemet är hennes kontrollbehov har hon låtit meddela och nu när hennes man Markus är hemma och är pappaledig har läget blivit akut. Sveriges Televisions ”relationsexperter” Maria och Domenico har tagit sig an fallet och är på väg till undsättning.

Madeleine och Markus är ett av åtta par vars relationsproblem diskuterades, analyserades och löstes i programserien *Mellan dig och mig* på bästa sändningstid några tisdagskvällar under hösten 2005. Programmet hade en föregångare i TV3:s serie *Tillsammans*, som under våren 2004 erbjöd de elva medverkande paren terapi i tv-soffan.[1] I alla dessa program möttes tittarna av berättelser om de vardagliga problem ett liv i tvåsamhet kan innebära. Sammanlagt 19 par, 18 heterosexuella och ett lesbiskt par, hade problem med allt från ett torftigt sexliv och brist på ”kvalitetstid”, till svartsjuka och otrohet, kontrollbehov och konflikträdsla. Förmedlat via de medverkande parens exempel presenterades också lösningar, eller ”verktyg” som experterna

i *Mellan dig och mig* kallade det, som – under förutsättning att de användes rätt och togs på allvar – sades kunna ge nyckeln till bättre relationer och ett bättre liv.

Den populärterapeutiska diskursen konstruerar idealet om ”det goda livet” inte bara via texter som självhjälpsböcker utan också i allt högre grad i visuella medier (Rose 1999, s. 213). Det senaste decenniets ökade intimisering av tv-mediet har också medfört ett ökat fokus och en ökad exponering av intima relationer i tv, i icke-fiktiva genrer som pratshower, ”gör-om-mig”-program och dokusåpor (Skeggs 2006). Detta har också inneburit att terapeutiska synsätt blivit vanligare i tv-rutan. I *Tillsammans* och *Mellan dig och mig* möts intimisering, ”gör-om-mig”-format, dokusåpa och terapi i ett och samma programformat, med parrelationen som nav.

I detta kapitel tittar jag först närmare på den kontext som omger program som *Tillsammans* och *Mellan dig och mig*, i en diskussion om den ökade närvaron av intima och terapeutiska skildringar i tv-mediet. Efter det vänds blicken mot programmen som sådana, först mot den dramaturgi och de aktörer som konstrueras i programmen och sedan mot en innehållslig analys där betoningen av konflikt respektive konsensus spelar avgörande roll för vilka röster och berättelser som kommer fram i programmet. Likaså kan jag återigen, liksom i självhjälpsböckerna, identifiera frånvaro och närvaro av kön, i mötet mellan könsneutrala analyser och faktiska män och kvinnor i programmens skeenden.

Intima genrer

> Note the rise of 'therapy speak' in movies as diverse as *The Mexican* and *HeartBreakers*, as well as obvious places like *Analyse This* and any Woody Allen film. When Bette Midler says in *What Women Want* that men are from mars, we all know what she's talking about. In TV too, from the relationship-obsessed women in *Ally McBeal* to the trying-to-be-tough guys in *NYPD Blue* and obviously *The Sopranos*, the language of therapy and self-help can't be avoided. (Gauntlett 2002, s. 1)

Det terapeutiska tänkandets närvaro i och påverkan på dagens film- och tv-utbud är, om vi får tro cultural studies teoretiker som David Gauntlett (2002), omfattande. Ibland är dess närvaro mer indirekt, som i de exempel Gauntlett ger ovan (men nog så viktiga, inte minst för den dramaturgiska effekten med en maffia-boss i terapi, i exempelvis *The Sopranos*) eller som i Mimi Whites (1992) påvisande av till synes icke-terapeutiska program som komediserien *Alf* som i allra högsta grad genomsyrade av ett terapeutiskt tänkande. Ibland är närvaron explicit, som i pratshower som *The Oprah Winfrey Show* eller i *Dr Phil*.

Det terapeutiska tänkandets utbredning i tv-mediet kan ses som en del i en allt större närvaro av och fokus på intima känslor och relationer i tv. Från allra första början har tv intagit en speciell plats i kulturen, genom att associeras med det familjära, vardagliga och bekväma. Raymond Williams pekade redan på 70-talet på hur tv:n svarar mot ”två till synes paradoxala men starkt sammanhängande tendenser i

det moderna urbana och industrialiserade livet: å ena sidan rörlighet, å andra sidan mer självförsörjande familjebostäder" (1975/2001, s. 24). Det moderna samhällets ökade uppdelning av offentligt och privat skapade enligt Williams ett behov av nya kontaktytor: "de nya hemmen kunde förefalla privata och 'självtillräckliga' men förutsatte en regelbunden tillförsel ifrån yttre källor" hävdade han. Williams konstaterade också – i linje med de långt senare feministiska analyserna av pratshower som jag diskuterade i kapitel 2 – att dessa yttre källor kunde ha en "rubbande effekt" på det moderna "familjeprojektet" genom att de faktiskt innebar iscensättande av potentiellt utmanande offentliga berättelser mitt i den privata sfären (1975/2001, s. 25; jfr också Furhammar 2006, s. 101; Thompson 2008, s. 257ff). Tv:ns plats mitt i hemmet innebar därmed redan från början ett intimiserat tilltal, en utveckling som sedan fortsatt och enligt Wood, Skeggs och Thumim (2009) nått sin höjdpunkt i det som brukar kallas "reality-tv". Den offentlighet, den "yttre källa" som Williams ser komma in i hemmet, skildrar idag i allt större omfattning just hemmet och det intima. I program som *Big Brother* och *The Real World* skildrades vardagliga interaktioner som ett slags underhållande experiment (om än i praktiken i hög grad iscensatta och regisserade) (Wood, Skeggs och Thumim 2009). I *Nanny*-program eller i de parterapi-program som analyseras i denna avhandling står hemmet, vardagen och det intima i hög grad i centrum. Tv:n i vardagsrummet kan därmed sägas ha vänts åt andra hållet och blivit en spegel.

Frågan om hur man ska karaktärisera olika former av kulturella produkter i allmänhet, och tv-program i synnerhet, är på inget sätt självklar. Uppdelningar och kategoriseringar i exempelvis populärkultur och finkultur är laddade med normativa antaganden som också får konsekvenser för hur forskningen utformas (jfr Lindgren 2005). Vilka tv-program man som privatperson tittar på tycks, som påpekades i kapitel 2, utgöra viktiga markörer för konstruktion av kulturell tillhörighet och klass (jfr Skeggs 2006). Mediaforskare har också visat hur inplacering i olika genrer spelar stor roll för hur tittare värderar och förstår sin egen tv-upplevelse (Nilsson, Weibull och Hill 2005). Många gånger överensstämmer inte heller mediabranchens genreuppdelning med den som görs av tittare (Hill 2007).

Tillsammans och *Mellan dig och mig* tillhör båda det som brukar kallas icke-fiktion i sin ambition att skildra "verkliga" skeenden i kontrast till uppdiktade episoder (som exempelvis såpopera och drama).[2] Här ryms också äldre genrer som dokumentärfilmen och den undersökande journalistiken, liksom pratshow-formatet. Den ickefiktiva genren har enligt mediaforskaren Richard Kilborn (2003) genomgått stora förändringar sedan slutet av 1990-talet, framförallt genom uppkomsten av olika former av "reality-tv". Att klart avgränsa reality-tv som genre är svårt då nya program ständigt uppstår och i sig modifierar beteckningen genom kreativa kombinationer av olika genrer. Wood, Skeggs och Thumim (2009) talar om reality-genren som centrerad kring upplevelsen av direkthet, av att vara på plats i stunder av "ontologisk integritet" genom det aktiva skapandet av "autenticitet" (2009, s. 139). Att det i själva verket oftast handlar om en i allra högsta grad manusstyrd och regisserad "verklighet" – något som tittare oftast är väl medvetna om – spelar enligt detta synsätt mindre roll för själva upplevelsen av att det som gestaltas för oss är "verkligt".

Den mest kända formen av reality-tv – det som ibland får tjäna som beteckning för hela genren – är dokusåpan. I en svensk kontext har den enligt Leif Furhammar (2006) sitt ursprung i verklighetsdramatiska program från början av 90-talet, som *Larmet går* och *Ögonvittnen*. I mitten av 90-talet söktes efter alternativ till dessa ur produktionssynpunkt förhållandevis dyra program. Idealet var enligt Furhammar, ”en berättarform som fungerade utan dyra skådespelare men som hade förmågan att generera sina egna kändisar”, utan ”kostsamma manus men med samma publikfängslande varaktighet som fiktionssåporna, allra helst en modell som knöt ihop följetongsdramatiken med realitykänslan av att kika in i privata rum” (2006, s. 240). Det internationella formatet *The Real World*, där några ungdomar placerades i ett av tv-bolaget utvalt kollektiv och filmades dygnet runt, var först ut i svensk tv, i TV3 våren 1996.[3] Efter detta har en rad varianter på temat producerats, varav *Big Brother* utgör det mest kända exemplet, tillsammans med *Expedition: Robinson* där dokusåpa-fomatet fördes samman med ett lek- och tävlingstema. I det Furhammar kallar ”poplekar”, program som *Fame Factory* och *Idol,* infördes även ett element av undervisning då musikaliskt lovande deltagare fick tillgång till expertis för att inför kamerorna utveckla sina förmågor. Till denna sistnämnda kategori kan även det populära *Top Model* räknas, där det undervisande elementet tar sig uttryck i en gör-om-mig-dramaturgi, då oupptäckta vardagliga flickor tranformeras till vackra toppmodeller.

Gör-om-mig-formatet har blivit mer och mer populärt under 2000-talet, i program som *Stilpoliserna*, *Fab 5*, *Du är vad du äter*, *Biggest Looser*, *Extreme Makeover*, *Extreme Home Makeover,* och *Nannyjouren* (Hill 2007; Johansson 2006). Grundtanken i dessa är att skildra vanliga människors verklighet och vardag genom att peka ut det felaktiga, det problematiska, det frånstötande och det fula, för att sedan genom experter – inredare, ”personal dressers” och personliga tränare, plastikkirurger, nannys och terapeuter – erbjuda hjälp till en ny och (enligt experterna) förbättrad tillvaro (Skeggs 2006; Wood, Skeggs och Thumim 2009). Expertens roll framträder därmed som central i denna genre (i kontrast till den mer anarkistiska dokusåpan). Samtidigt inkorporerar gör-om-mig-programmen element av dokusåpan, i filmandet av den ”autentiska vardagen” i det problematiska ”före”-stadiet, liksom förändringsprocessens olika steg (intervention, inlärande av nya beteenden, bakslag etc.), och slutligen det förbättrade ”efter”-stadiet.

Tillsammans och *Mellan dig och mig* innehåller element av både dokusåpa och gör-om-mig-format. Likaså finns här genom den explicita fokuseringen av relationer och terapi en tematisk koppling till ett annat, äldre format av tv-program, nämligen pratshowen. Detta format har enligt Jane Shattuc (1997) funnits sedan tv-mediets begynnelse och har idag utvecklats till ett brett spektra, från mer traditionella samhällsorienterade program som *Larry King,* till underhållning som *David Letterman show,* och relationsexponerande och (enligt vissa) förnedrande shower som *Ricky Lake* och *Jerry Springer*. Mer specifikt liknar *Tillsammans* och *Mellan dig och mig* mest det som i amerikansk kontext kallas *issue-oriented daytime shows*. Dessa karaktäriseras enligt Shattuc (1997) av att de, för det första, sätter ett specifikt socialt och/eller personligt problem i centrum (droger, sex, relationer etc.), ofta presenterat i form av

en eller flera personliga berättelser. För det andra har de alltid – liksom gör-om-mig-programmen – en närvaro av en expert, genom vilken en kulturellt accepterad berättelse om det aktuella problemet formuleras. Slutligen pekar Shuttuc på hur genren i sig är könad: dels vänder den sig till en kvinnlig publik – över 80% av tittarna är kvinnor – och dels bygger formatet på en aktivt deltagande studiopublik, också den dominerad av kvinnor (1997, s. 3-8).[4]

Den mest populära – och också mest akademiskt analyserade – programserien i pratshow-formatet är utan tvekan *The Oprah Winfrey Show* (se till exempel Shattuc 1997; Epstein och Steinberg 1995; Illouz 2003; Squire 1997). Feministiska forskare har, som jag diskuterade i kapitel 2, intresserat sig för den spänning mellan traditionell femininitet och förmåga att lyfta frågor om exempelvis ras och kvinnors plats i relationer och i samhället som finns i programmet. De direkta kopplingarna till terapeutiskt tänkande är också framträdande (och för feminister problematiska) i *Oprah*, inte minst tydligt i det faktum att det var här som psykologen Phillip McGraw – mer känd som *Dr Phil* – fick sitt genombrott, det som blev början på en enorm industri av böcker, tv-program och konsultverksamhet (Johansson 2006, s. 62-64). Det format som *Dr Phil* utgör, där pratshowens tydliga expertroll kombineras med en explicit terapi/coaching-situation, gör-om-mig-tanken och dokusåpa-skildringar från vardagen, kan sägas komma närmast *Tillsammans* och *Mellan dig och migs* format. Jag har valt att kalla den specifika hybrid av programformat som *Tillsammans* och *Mellan dig och mig* utgör för *terapeutisk relations-tv*: tv-program där terapeutiskt tal om vanliga människors relationer i allmänhet, och parrelationer i synnerhet, står i centrum.[5]

Förändra oss! Om förändringens forum

Ett centralt antagandet i den populärterapeutiska diskursen är, som jag konstaterade i kapitel 2, viljan till förändring. De terapeutiska relationsprogrammen är i allra högsta grad centrerade kring förändring. Här iscensätts och fokuseras de ”verkliga berättelser” som utgjorde illustrerande exempel i självhjälpsböckerna och de medverkande paren antas genomgå just en förändring, helst under programtidens gång. Madeleine och Markus i det inledande exemplet måste enligt den populärterapeutiska logiken förändras. Fortsätter de som de gör idag kommer relationen snart att vara utom räddning. Madeleine *vill* också uppenbarligen att en förändring ska ske eftersom hon hört av sig till experterna, och både hon och Markus har bestämt sig för att medverka i programmet. Programmets idé, men också dess dramaturgiska upplägg, bygger på förändring, på det så välbekanta temat ”före” och ”efter”. ”Före” experternas hjälp råder kristillstånd för paren, ”efter” förväntas krisen åtminstone delvis ha lösts. I alla fall om paren lyssnat på och följt de råd som experterna erbjudit.

Tillsammans

> Glad musik ljuder från tv:n, där en serie tecknade bilder med två apor börjar spelas upp. Aporna är lekfullt inramade av rosa och röda blommönster. En bild visar en apa som sitter på golvet bredvid ett köksbord och sopar smulor under mattan. På nästa bild sitter samma apa med händerna över huvudet som om den skyddar sig mot något. Ansiktsuttrycket signalerar rädsla. Bredvid apan står en annan apa med båda armarna lyfta över huvudet. Denna har öppen mun och visar tänder. Fler bilder följer där aporna bråkar, inramade i rosa och röda blommor. Så småningom visas en blomma med en filmsekvens från studiosoffan, där dagens par, relationsexperten och programledaren sitter, inbegripna i ett intensivt, men samtidigt muntert, samtal. ”Ap-blommorna” är sedan tillbaka igen, men nu är stämningen på bilderna annorlunda. Konflikten är som bortblåst, aporna är harmoniska och kelar förnöjt på en säng. På sista bilden förenas de båda i en ljudlig puss.

Vi har just sett trailern till TV3:s relationsprogram *Tillsammans*, en trailer som på ett talande vis skildrar två komponenter i det terapeutiska relations-tv konceptet: *före-efter*-dramaturgin och underhållningstanken. Aporna – dvs. paren – är olyckliga innan terapin och lyckliga efter, och relationsproblem kan, rätt hanterade, vara underhållande som de komiskt tecknade aporna och den glada musiken signalerar.

Då programmet dök upp på tv-tablån våren 2004 föregicks det av en hel del uppmärksamhet i media. Programledaren Hannah Rosander kallades Sveriges svar på *Dr Phil*, och programmets psykoterapeut, Louise Hallin,[6] fick en egen relationsspalt i tidningen *Metro* som publicerades samma dag som veckans program skulle sändas. Hannah talade om programmet som ”en välsignelse för alla par”, och att ”ambitionen är att det ska bli både underhållande och nyttig tv”, där inte bara de aktuella paren utan också de som tittar ska få råd, ”enkla nycklar till hur de undviker vardagsproblemen som annars så lätt nöter sönder en relation” (i Johansson 2003).

Underhållning och ”nyttighet” visade sig vara ett lyckat koncept.[7] Inte minst var mottagandet i media på det stora hela positivt. ”Lite häpet måste man konstatera att det faktiskt är rätt schyst genomfört”, ansåg exempelvis Leif Furhammar i *Dagens nyheters* tv-krönika, en åsikt som verkade delas av de flesta tv-recensenter (Furhammar 2004; Söderberg 2004; Andersson 2004). Samtidigt gavs det uttryck för ett obehag inför det faktum att par redde ut sina problem offentligt, och frågetecken fanns kring TV3:s förmåga att balansera sina ”nyttiga” syften mot de ”underhållande” (och därmed också kommersiella, jfr Furhammar 2006).[8]

Tillsammans dramaturgiska uppbyggnad är tydligt formad kring före-efter tanken.[9] Den röda tråden programmet igenom utgörs av *problemet*, som inledningsvis introduceras av programledaren och/eller av en speakerröst. De problem som tas upp i programserien är ”vardagstristess”, ”brist på sex”, oenighet om att skaffa barn (två programavsnitt), mannens ”heta temperament”, för lite tid tillsammans (tre programavsnitt), olika syn på ekonomi, svartsjuka, samt ständiga gräl. Programdeltagarna presenteras med namn och ålder – alla deltagare är unga med en medelålder på 26 år[10] – och ofta också med en uppgift om yrke och sysselsättning. En överrepresentation av yrken med låg utbildning finns bland de deltagande männen, som lagerarbetare, hissmontör eller busschaufför, och även bland kvinnorna (till exempel undersköterska, butiksbiträde och nagelskulptris, se appendix 2 för en översikt över deltagande par).[11]

I samband med presentationen av de individuella deltagarna presenteras också paret som just ett par genom ett tecknande av deras historia, från när de möttes till idag, ofta illustrerat av fotografier från relationens början, eller filmsekvenser där de har roligt tillsammans. På så sätt skapas en bild av ett lyckligt då som sedan kan kontrasteras mot ett problematiskt nu som föranlett paret att söka hjälp. Efter de inledande presentationerna återgår nämligen fokus till problemet, som illustreras ytterligare med hjälp av filmsekvenser från parets vardag, sekvenser som spelats in av det kamerateam som ”filmat paret dygnet runt” (en fras som ständigt upprepas av en speakerröst) i några dagar.

När den inledande presentationen av paret och problemet är gjord inleds terapisessionen i studiosoffan. Paret har nu tagit plats i den hemtrevligt inredda studion tillsammans med terapeuten Louise och programledaren Hannah. De flesta sessioner inleds med att paret ombeds att själva definiera sina problem, och även ibland återge en del fakta om sina ”familjekulturer”, som Louise benämner det (frågor om uppväxtförhållanden och relation till föräldrar). Efter detta varvas filmsekvenser med att paret berättar och svarar på frågor om sitt vardagsliv, berättelser som sedan analyseras av terapeuten. Efter hand har det ursprungliga problemet utvecklats vidare och delats upp i delproblem. Mycket tid läggs på att bena ut vilken del individerna i paret har i problemet i sin helhet. Efter ungefär 5-6 filmsekvenser med efterföljande analys avslutas sessionen med att Hannah ber Louise komma med en lösning på parets problem, varpå Louise presenterar ett antal – mer eller mindre konkreta – åtgärder som paret eller individerna i paret ska företa sig för att komma till rätta med problemet. Terapisessionen avslutas sen oftast med att Hannah efterfrågar parets omdöme om terapin och om programmet, vilket alltid (då det förekommer) är positivt. Hannah och Louise önskar paret lycka till och paret tackar för den hjälp de fått.

Mellan dig och mig

> ”Safety card”, står det på bilden som dyker upp i tv-rutan. Layouten och de tecknade bilderna är en parodi på just de små inplastade foldrar med samma namn man brukar hitta i stolsfickan framför i flygplanssätet, tillsammans med tidningarna och spy-påsen. Men här handlar det inte om att ta av högklackade skor innan man ger sig ner för den uppblåsbara rutschkanan: flygsäkerhetsinformationen har bytts ut mot relationsinformation. Bilderna, som visas under ackompanjemang av glad musik, skildrar olika situationer i ett pars liv tillsammans. På första bilden, ”fig. 1 Bröllop”, får vi se ett brudpar i full utstyrsel. Bilden efter, ”fig. 2 Barn”, visar ett ägg som befruktas av en spermie och efterhand dyker tre tecknade figurer upp vid sidan av ägget: en nappflaska, en trehjuling, och slutligen en studentmössa. Temat i flera av de bildsekvenser som följer är en vardaglig situation som ”kompliceras” under tiden bilden visas. Exempelvis börjar ”fig. 15 Storhandla” med en bild på en leende man med en kundvagn, en baby i vagnen och ett större barn bredvid sig. På nästa bild håller mannen det större barnet i famnen och babyn går bredvid kundvagnen. På den tredje bilden är allt kaos – kundvagnen ligger omkullkastad med varorna utspridda, mannen håller babyn upp-och-ner, det större barnet ligger och sprattlar och skriker på golvet.
>
> I den sista sekvensen, ”fig. 35a Gräl” och ”fig. 35b Gräl”, syns en kvinna stå framåtlutad och peka fingret åt en man. På nästa bild syns hennes röda klacksko sparka mannen i skrevet. En förbudsskylt med en klacksko dyker upp. Bilden växlar igen och denna gång syns mannens hand sträckas fram med en bunt blommor i handen. På den sista bilden står slutligen kvinnan och mannen tillsammans och håller varandra i hand. Båda ler. Texten ovanför bilden fokuseras:

Mellan dig och mig. Före texten finns den symbol som är programmets signum: två ringar som hakar i varandra.

Precis som i *Tillsammans* signalerar trailern till *Mellan dig och mig* att parproblem och problemlösning kan vara underhållande. Den glada musiken, de humoristiskt tecknade bilderna och före-efter dramaturgin, där tv-programmet framställs som det hjälpande mellanledet, finns också här och pekar mot den gemensamma form och de gemensamma teman som karaktäriserar programmen.

Samtidigt finns det vissa skillnader, både i mottagandet av programmen, men också i dramaturgiska detaljer och innehåll. *Mellan dig och mig* dök upp på TV2:s tablå hösten 2005, alltså ett och ett halvt år efter *Tillsammans*. Gör-om-mig-program efter alla modeller och teman var nu vardagsmat för tv-tittaren, och gränsen för vad som ansågs lämpligt i självutlämnande och intimitet i tv-mediet hade flyttats fram markant på kort tid (jfr Furhammar 2006, s. 142). Trots detta var reaktionerna på tv-programmet negativa i dagspressen. Programmet placerades in i samma genre som andra gör-om-mig program som visades vid samma tidpunkt (exempelvis *Nannyjouren* och *Biggest loser*), och *Svenska Dagbladets* tv-krönikör talade om tv-tablån som ”en katalog över pseudolösningar på samtidsproblem” (Söderbergh Widding 2005, s. 74). Problemet med *Mellan dig och mig* verkade framförallt handla om det faktum att Sveriges Television producerat programmet. Programmet sågs som (ytterligare) ett bevis på hur public service närmande sig reklamkanalernas sensationssökande programformat, och klev in i alltför privata rum. ”Med programmet *Mellan dig och mig*, som egentligen borde heta mellan dig och mig och hela Sverige typ, ger sig SVT in på samma väg som de mindre grannkanalerna vandrat länge”, skrev exempelvis Katarina Sahlin i *Göteborgs Posten* (Sahlin 2005, s. 94).

Programmakarna definierade själva programmet genom att distansera sig från andra program i samma genre och åkalla public service-uppdraget. ”Vi tyckte det saknades ett program med public service-känsla om det här ämnet”, sa programproducenten Eva Lindgren till *DN*, ”Ett program som behandlar relationer med värme och respekt” (i Lisinski 2005).[12]

Mellan dig och mig har onekligen en mindre sensationssökande framtoning än *Tillsammans*. Här saknas spektakulära påannonser och cliffhangers där parets problem förstorats upp eller uttalanden klippts samman så att fortsättningen framstår som dramatisk. Konflikter och åsiktsmotsättningar, mellan individerna i paret eller mellan paret och experterna, visas också mindre frekvent. Programmets dramaturgiska form gör också att det finns mindre utrymme för individerna i parets egna berättelser. Terapin i *Mellan dig och mig* är mer inriktad på direkt förändring genom konkreta ”verktyg” och övningar som paren får i uppdrag att använda sig av, och mindre tid ägnas åt samtal mellan terapeuterna och paret om vad som egentligen är problemet, eller bakgrunden till problemen. Som en följd av detta presenteras också mindre information om de deltagande paren i *Mellan dig och mig* än vad som var fallet i *Tillsammans*. Ingen ålder anges exempelvis och endast i ett fåtal fall – framförallt då det anses användbart för coachingen – anges yrke och sysselsättning.[13] Generellt framstår medelåldern som högre i jämförelse med *Tillsammans* då åtminstone fyra av de åtta paren ser ut att vara äldre än 35 år.

Tematiskt finns det flera likheter mellan vad som tas upp som problem i de båda programserierna. Liksom i *Tillsammans* finns program centrerade kring brist på sex, oenighet om att skaffa barn, för lite tid för förhållandet samt svartsjuka. Dessutom fokuseras svårigheter med att ”gå vidare efter en svår händelse”, ”olika syn på ordning och reda”, att vara småbarnsförälder och konflikträdsla i var sina program (se appendix 2 för en översikt av deltagare och programteman).

”Före-efter”-dramaturgin är än mer närvarande i *Mellan dig och mig* än i *Tillsammans.* De verktyg och övningar som paret får av experterna ges redan i början av programmet. När experterna levererat sina råd lämnas paret ensamma några dagar – med tv-kameran i hälarna – och tittaren får se hur de lyckas (eller misslyckas) med att genomföra sina uppdrag. Mot slutet av programmet får vi se hur experterna återvänder och tillsammans med paret utvärderar de övningar och verktyg som använts. I de flesta program görs nu också ytterligare övningar, innan experterna slutligen lämnar paret. ”Före-efter”-dramaturgin förstärks sedan ännu mer då varje program avslutas med en kort redogörelse för ”hur-gick-det-sen”, där terapeuten i närbild med blicken riktad in i kameran berättar hur paret mår idag.[14]

Mellan dig och mig har ingen programledare utan leds av två experter med två olika inriktningar. Maria Hällström presenteras som ”familjeterapeut” och ”specialist på par- och familjerelationer”, medan Domenico La Corte är ”coach” som ”hjälper människor fokusera för att nå sina mål”. Det faktum att de är två som arbetar med paret gör också att de i alla program delar på sig och samtalar och utför övningar med individerna i paret var för sig, oftast i den inledande övningen. Den avslutande övningen, den som äger rum i det sista mötet med paret, genomförs oftast av båda terapeuterna tillsammans med båda individer i paret. Detta gör att programmet ännu mer än i *Tillsammans* betonar och fokuserar båda parters olika del i problemet. I *Mellan dig och mig* finns inte heller någon studio där terapin utförs, utan experterna kommer hem till paret och rör sig sedan i olika miljöer med individerna i paret. De miljöer där terapin/coachingen genomförs väljs av experten och valen är enligt experterna inte slumpartade utan tvärtom väl genomtänkta för att passa individen och den övning som ska genomföras. Även språket bör anpassas till den person man pratar med, menar de. Det dramaturgiska formatet, liksom användningen av miljön och språket, visar sig spela roll för hur kön konstrueras i programmet, något som jag återkommer till senare.

Den dramaturgiska strukturen och den räddande experten

”Före-efter”-dramaturgin i programmen bidrar till att skapa berättelsen om paret i programmen, framförallt genom att konstruera paret i relation till experterna. För det första framstår paret som – mer eller mindre – *hjälplöst* innan experterna träder in. I *Tillsammans* välkomnas paret till terapi(tv)soffan av terapeuten efter det att tittaren blivit invigd i deras problematiska situation (i tal och bild) och fått höra att om inte hjälpen kommer snart är det ytterst oklart om relationen kan fortleva. I *Mellan dig och mig* förstärks intrycket av att experterna är ute på en räddningsaktion genom

framställningen av hur de anländer till paret. Experterna filmas oftast i eller vid sin bil då de diskuterar det aktuella parets problem och sin kommande arbetsstrategi. En textremsa dyker upp i ena hörnet av tv-rutan, med budskapet: ”Hjälpen är på väg…” Expertens roll och legitimitet fastslås därmed tidigt i programmet och det råder för tittaren ingen tvekan om vad som hänt med paret om programmet/experten inte kommit till undsättning.

För det andra gör dramaturgin att *experterna alltid har rätt*. Det av dom definierade problemet är alltid problemet, oavsett vad paret, eller en individ i paret, anser. Paret konstrueras också som – i olika hög grad – omedvetna om orsaken till sina problem, och ibland också omedvetna om problemen i sig. Detta blir extra tydligt vid de fåtal tillfällen då en deltagare motsätter sig den tolkning experterna ger. Programmet om Therese och Tomas är ett exempel på detta. Enligt experterna är deras problem att ”livet går för fort”, att de på grund av krävande arbete inte har ”familjetid”, det vill säga tid att ta hand om varandra och förhållandet. De lösningar experterna erbjuder handlar om att Tomas och Therese ska synliggöra för sig själva och varandra hur fort deras liv går och hur dåligt de tillgodoser sina behov. I programmet framställs det som att Tomas på ett tidigt stadium accepterar experternas definition av problemet, medan Therese motsätter sig tolkningen och erbjuder en egen. Enligt henne handlar deras problem istället om bristen på pengar. Experterna godtar inte Therese definition utan menar att det viktigaste är att ”dom fokuserar på sitt privata liv givet dom förutsättningar dom har när det gäller pengar”. Successivt i programmet, genom att Therese fortsätter motsätta sig experternas definition av problemet och dessutom vägrar utföra en av de uppgifter (självporträttsmålning i naturen) experterna gett henne, blir Therese själv det stora problemet i programmet. En av experterna talar nu om Therese som förändringsovillig och raljerar till och med över hennes tveksamhet.

> ”Tomas är bekymrad över att livet snurrar för fort och skulle vilja ha lite fler pauser i livet. Therese hon är lite mer tveksam till om det går. ’Tror jag på vad dom där Maria och Domenico har att komma med och var är den där mirakellösningen som dom lovade att jag skulle få?’ För att kunna förändras måste man vilja, sen måste man se över vad det är man kan förändra. Och till slut så är det du [pekar mot tittaren] och ingen annan som kan göra jobbet.”[15]

Dramaturgin, med dess tydliga före- och efterdimension, skapar en hierarki bland de inblandade i programmen, där experternas berättelser om problemet ges högre värde än parets eller individerna i parets berättelser. Framgången i att lösa parets problem ligger också i hög grad i parets vilja att acceptera experternas definition av problemet, något som också är nödvändigt för att programmets föregivna dramaturgi ska kunna följas. Hotas detta, som i programmet om Therese och Tomas, måste sanktioner och garderingar göras av experterna för att på så sätt skydda sin roll som experter: misslyckas man är det inte experten som ska klandras utan parets/individens förändringsovilja. Därmed blir det uppenbart att både paret och individerna i paret konstrueras enligt det tänkande som enligt Rose (1999) karaktäriserar psy-diskursen: paret blir i slutändan ensamt ansvarigt för lösandet av problemet, en lösning som bara kan nås om paret som enhet och individerna i paret vill förändras enligt experternas råd. Paret blir därmed ett *autonomt ansvarstagande par*, i linje med Roses terminologi.

Även om expertens berättelse får en dominant ställning i båda programserierna så gör de skillnader i dramaturgisk uppbyggnad som jag identifierat att graden av dominans blir olika i programmen. I *Mellan dig och mig* finns mycket lite utrymme för de medverkande att ge sin syn på vad som är problemet. Den pragmatiska tonen och inriktningen på omedelbar förändring under programtidens gång (genom övningarna och utvärderingen av övningarna) gör att parets problem slås fast av experterna i ett tidigt skede så förändringsarbetet ska kunna sätta igång. I *Tillsammans* blir utrymmet för olika definitioner och berättelser större, framförallt på grund av att en relativt stor del av programtiden ägnas åt parens egna berättelser (visserligen fortfarande styrda av terapeuten och programledarens frågor). Programmets underhållnings- och kommersiella syfte kan också antas bidra till att fler berättelser kommer fram genom att man i *Tillsammans* verkar mindre rädd för konfliktsituationer och för kontroversiella uttalanden, som – även om de öppet kritiseras av expert och programledare – trots allt får uttryckas. I diskussionen om förändringens innehåll återkommer jag till konsekvenserna av denna skillnad.

Förändringens aktörer

Experten, individen, paret

Liksom i självhjälpsböckerna konstrueras en komplex relation mellan experten, individen och paret i tv-programmen. Expertens auktoritet är dock i tv-programmen inte lika ”självklar” som i självhjälpsböckerna, där denna/dennes röst var den enda närvarande, utan måste på olika sätt markeras. Dramaturgin fungerar som en sådan markör genom att ge en privilegierad position till experterna i det definitions- och tolkningsföreträde dessa får: det som de definierar som parets problem framställs som den röda tråden i programmet, och avvikande berättelser utesluts eller utdefinieras. I linje med detta framställs det i programmet som att i princip inget som sägs eller görs av paret eller en individ i paret kommer som någon överraskning för experterna, snarare tvärtom. Hon/han nickar instämmande åt allt som sägs och görs, och verkar sitta inne med kunskap om de medverkande som de själva inte vet om.[16]

Också andra sätt för att markera expertens legitimitet och auktoritet förekommer, mest uppenbart i den presentation av experterna, med textremsor och namnskyltar, som dyker upp i varje programavsnitt. I *Tillsammans* presenteras Louise endast som ”psykoterapeut”, medan Maria och Domenico får längre presentationer som hjälper till att belysa deras olika roller i programmet (terapeut och coach). Programhemsidan för *Mellan dig och mig* – som är betydligt mer utbyggd än *Tillsammans* hemsida – skapar också legitimitet åt terapeuterna, genom att presentera cv-förteckningar med skolor, utbildning och arbetserfarenhet. Samtidigt nyanseras här också den professionella bilden med en mer personlig då experterna i några korta paragrafer tecknar ett personligt självporträtt. I sin analys av självhjälpsböcker identifierar Arlie

Russell Hochschild (1994) just denna balansgång mellan professionalitet/auktoritet och personlig närhet som central för populärterapeutisk diskurs. För att läsaren – eller tittaren, och säkerligen också deltagaren i programmen – ska känna sig trygg i expertens sällskap krävs både auktoritet (läsaren/tittaren ska få ny kunskap om sig själv genom experten) och närhet (läsaren/tittaren ska känna igen sig i det experten talar om, experten får inte vara *för* distanserad).

Ett annat sätt på vilket terapeutens status och position bekräftas är genom de ständigt återkommande sekvenser där paret eller individer i paret bekräftar terapeutens analys och delger tittaren sin positiva upplevelse av att medverka i programmet. ”[N]u satte du liksom orden på känslor som finns där men som man inte är medveten om” som en av de deltagande kvinnorna, Astrid, säger till terapeuten Louise i *Tillsammans.*[17] ”[M]an behöver det här, att nån annan säger vad man ska göra ibland, för ibland så vet man inte själva”, säger Olivia i *Mellan dig och mig* efter att experterna lämnat henne och hennes man Olof ensamma några dagar för att ”jobba med” sina verktyg. [18]

Antagandet om behovet av nån som säger vad man ska göra samsas också här – liksom i självhjälpsböckerna – med antagandet om att det är individen och/eller paret som gör jobbet. Viljan och förmågan att förändras, ”att göra jobbet”, är ditt eget ansvar, säger terapeuten Maria i citatet ovan. Hon talar i första hand om en av de medverkande, Therese, som visat sig motsträvig och besvärlig i sitt agerande. Men hon talar också om oss tittare – hon ser oss i ögonen, lyfter sin hand och pekar mot oss på andra sidan tv-rutan.

Synen på individen som den som utför och har ansvar för ”förändringsarbetet” framstår som motsägelsefull i programmen. Å ena sidan tillskrivs individen stort aktörskap – liksom i böckerna – och i det närmaste oändlig möjlighet att förändra sin situation. Individen har därmed också *ansvar för att förändringen verkligen äger rum*, som framkom i citatet av Maria ovan. Till detta kommer också antagandet om att *det du ska förändra är dig själv – inte din partner*. Det pararbete som böckerna talat om blir i tv-programmen i hög grad (men inte uteslutande) ett arbete som individen utför med sig själv. I *Mellan dig och mig* tydliggörs detta genom att experterna delar på paret och utför övningar och ger verktyg till dem individuellt, även om också gemensamma övningar förekommer. I *Tillsammans* upprepar terapeuten ofta att paret måste inse att de inte kan förändra varandra utan istället ska fokusera sig själva. I terapin med paret Johan och Julia, vars problem är Johans myckna dataspelande[19] ger exempelvis terapeuten följande råd.

> ”Men Louise”, säger Hannah, ”vad ska Julia göra för att Johan ska förstå henne?”
>
> ”Julia ska inte göra ett dugg med det, hon kan inte göra nånting med det, ”svarar Louise. ”Du [till Julia] kan inte göra saker med andra människor. Man tror att man kan det, men det kan man absolut inte. Du har bara makt över en enda person på hela jorden och det är dig själv. Så att lösa problem tillsammans med din man handlar om att gå tillbaka till sig själv och titta på sig själv, och bestämma utifrån sig själv. Det är jätteviktigt, kan inte sägas nog kraftfullt.”[20]

Samtidigt, och å andra sidan, antas inte individen ha helt ensamt ansvar för den uppkomna situationen, det vill säga det problem han/hon har i sin parrelation.[21]

Speciellt i *Tillsammans* ägnas mycket tid åt att söka efter förklarande omständigheter för individens beteende genom frågor om ”familjekultur”, dvs. individernas uppväxtförhållanden. I programmet om Anders och Amanda, vars problem inledningsvis definieras som Anders ”heta temprament” och hans nedvärderande behandling av Amanda, söker och finner terapeuten en förklaring i Anders trassliga uppväxtförhållanden, på barn- och fosterhem.

> ”Ok, jag förstår. Därför det försvarar och förklarar väldigt mycket av att du har grundlagt det här sättet att var på, alltså. Det kommer aldrig från himlen, man har inte det här genetiskt nedärvt utan det finns en anledning till att man ligger i gerillakrig med omgivningen, då måste man utveckla försvar som syns. Så jag tänker att du har en väldigt bra anledning att ha grundlagt det här systemet. Och nu har du en lika bra anledning, för det är ingen som är på dig dygnet runt nu, att ta bort dom här cyniska och sarkastiska förhållningssätten, för dom nedvärderar din omgivning.”[22]

Också Amandas bakgrund kan förklara problemet, genom den familjekultur hon kommer från – en frikyrkokultur där man (med terapeutens ord) ”står ut med mycket saker, Jesus lidande är nånting som vi alla ska klara av”. Amanda och Anders olika miljöer har ”krockat”, menar terapeuten. Men samtidigt som deras bakgrunder kan ge en viss förklaring åt det uppkomna problemet står de som individer och par inte utan ansvar för den situation som uppkommit. Ansvaret är bådas, och även om Amanda för tittaren framstår som förloraren i situationen – hon är den som får ta emot sarkastiska kommentarer, aggressiva utbrott etc. – så menar terapeuten att också hon tjänat på den rollfördelning de upprättat i relationen. Amanda har nämligen inte behövt ta ansvar, säger terapeuten, utan har fortsatt vara ”barn”, och har därmed varit med och reproducerat Anders roll i relationen. Här framträder en konstruktion av parets problem och av paret som i grunden jämlikt, dvs. båda parter anses ha del i och ansvar för det uppkomna problemet, en antagande som jag får anledning att återkomma till senare i analysen.

Liksom i självhjälpsböckerna framträder en bild där individen å ena sidan antas ha påverkats av både de uppväxtförhållanden man haft (en aspekt som inte minst var tydlig hos Eva Rusz (2007)) och den relation man utvecklat med partnern. Det betonas om och om igen – i direkta uttalanden men också i programmens dramaturgiska upplägg – att båda har ansvar för den uppkomna situationen. Å andra sidan antas det som dömt att misslyckas, och bortom individens ansvar, att försöka förändra den andre. ”Du har makt över en enda person på hela jorden och det är dig själv”, säger Louise till Julia. Programmen representerar därmed ett förhållningssätt där individer antas påverka, och påverkas av, varandra när de lever i ett parförhållande, men då de vill förändra de mönster som de utvecklat kan de bara förändra sig själva – aldrig partnern. Man skulle kunna kalla förändringsstrategin *en individualism för pardualismens bästa*: var och en löser sina egna problem – både de orsakade av ”familjebakgrunden” och de orsakade i relationen – för att sedan – (förhoppningsvis) återvända till varandra som bättre individer i en bättre parrelation. Här ser jag en parallell till Giddens (1995) argumentation om den populärterapeutiska diskursen som en underlättare i skapandet av den autonoma individen, en individ som – i populärterapin

och i senmodernitetsteorin – är en förutsättning för den ”goda” eller den ”rena” relationen.

Samtidigt behöver tanken om att fokusera sig själv inte innebära att fokusera sina egna fel (som var den dominanta berättelsen i självhjälpsböckerna), utan att snarare formulera sina egna behov och kanske – om dessa sedan inte visade sig passa med partnerns behov – bryta upp från relationen. Uppmaningen till Julia att ”bestämma utifrån sig själv” skulle kunna tolkas på detta sätt. En sådan tolkning ligger nära Beck och Beck-Gernsheims karaktärisering av populärterapeutisk diskurs som präglad av tanken att skydda ”mig” från ”oss” (1995, s. 97). Programmen kan tolkas på detta sätt, vilket också – som webbforumanalysen ska visa – ibland görs av programmens tittare. Samtidigt går det inte att bortse från den starka konstruktion av idealet och fantasin om ”den goda parrelationen” som finns i diskursen, som det förgivettagna målet med den individuella reflektionen.

Den komplexa konstruktionen av olika aktörer i programment – experten, individen och paret – sammantaget med den dramaturgiska uppbyggnaden skapar onekligen den paradoxala ”beroende-autonomi”- tanke som enligt Rose (1999) är grundläggande i populärpsykologisk diskurs. Samtidigt som paret definieras som hjälplöst och beroende är det individen i paret som ansvarar för förverkligandet av den goda parrelationen – lösandet av problemen – genom ”pararbetet”, ett arbete och ett ansvar som visserligen är individuellt, men vars syfte ändå otvetydigt är förverkligandet av tvåsamheten.

Den individuella och den generella berättelsen

> Som nyblivna småbarnsföräldrar har Linus och Lisa problem. Den lille sonen skriker och föräldrarna får inte sova. Lisa sitter med barnet i famnen och matar med en nappflaska. Hon ser trött och sliten ut.
>
> ”Det kanske saknas en del när man bara fokuserar barnet”, säger hon, ”barnet är ju inte en fristående del utan det är ju beroende av att mamman och pappan mår bra för att det ska må bra också.”
>
> Senare i programmet har båda experter träffat Linus och Lisa var för sig för att ringa in problemet och föreslå lösningar. Innan de går vidare träffas experterna för att stämma av med varandra. Coachen Domenico berättar om sitt möte med Linus.
>
> ”Jag träffade Linus nere vid hamnen”, säger Domenico.
>
> ”Mm”, svarar Maria. ”Vad pratade ni om?”
>
> ”Nej men vi snackade ju om att han… han ska vara så jävla duktig överallt. Han ska vara duktig på jobbet, han ska vara duktig som farsa. Så han håller ju på att bli tokig däremellan. Han kom på att han behöver slamsa med polarna lite mer, och inte tappa bort den delen bara för att han har blivit pappa.”
>
> ”Mm”, säger Maria. ”Det låter som en bra idé hördu. Men sen, frågan är hur politiskt korrekt den är?”
>
> ”Ja det är den verkligen inte”, säger Domenico med eftertryck. ”Men det är så himla lätt att stoppa in folk i fack. Är man förälder så är man på det här sättet, har man småbarn så är livet på det här sättet. Och jag tycker att den stora poängen med coaching och med terapi, det är att man faktiskt blir sedd utanför stereotypen.”

”Så att han behöver hitta lite mera balans med att bara vara Linus också”, svarar Maria.

Det populärspykologiska grundantagandet att expertens analys och förslag på lösningar ska utgå från den individuella, specifika och unika, berättelsen är ett explicit uttryckt ideal i tv-programmen, precis som i självhjälpsböckerna. Här handlar det om, som Domenico uttrycker det, att inte ”stoppa in folk i fack” utan att se individen ”utanför stereotypen”. Samtidigt är detta förhållningssätt inte entydigt. Liksom i självhjälpsböckernas tal om generella ”faser” och ”vanliga problem” finns – på tvärs mot coachen Domenicos uttalande – en tydlig ambition att generalisera utifrån de specifika skeenden som skildras. I samma program, i en tidigare sekvens, talar exempelvis terapeuten Maria om vikten av att ha perspektiv på livet då man är småbarnsförälder.

> Lisa, babyn och Maria sitter i köket. Lisa berättar om hur hon upplever det att bli mamma. Hon hade inte förväntat sig att det skulle vara så svårt som det faktiskt är, säger hon. Hon tycker hon kastats in i föräldraskapet och att tiden går så långsamt när hon ska ta hand om sitt barn, ”man ser liksom ingen ände på det och det är ju då man blir väldigt less och väldigt trött… för att man känner att det kommer bara att vara så här i all evighet.”
>
> I nästa filmsekvens ser vi Maria, sittandes på huk på en grusplan. Hon ser rakt in i kameran.
>
> ”Det viktigaste man ska komma ihåg när man har småbarn, det är att det är en himla kort period i sitt liv. Det är lätt att komma ihåg om man tänker ett livperspektiv. Om vi säger att det här är hela livet [ritar ett streck i gruset och markerar en tjugondel av strecket] så är det den här tiden av våra liv den perioden vi har småbarn. Den perioden är faktiskt rätt så kort. Sen kommer en period när barnen är lite större, där du både har tid och ork som du kan lägga bara på dig själv.”

Maria gör här just det som hon och Domenico i citatet innan tar avstånd från, nämligen placerar in Lisas situation i en generell stereotyp för hur livet som småbarnsförälder är. I detta fall blir konsekvensen av deras resonemang intressant nog att Linus problem – att han inte får tid med sina kompisar – ska tolkas individuellt, medan Lisas problem – att hon är trött och sliten – ska tolkas enligt mallen för ”hur det i allmänhet är” att vara småbarnsförälder. För Lisa blir det tid senare att ”lägga på sig själv”, men det är av absolut största vikt att Linus får ”slamsa med polarna” och ”bara vara Linus” redan nu. Växlingen under programmets gång mellan betonandet av vikten att ”bli sedd utanför stereotypen” respektive vikten av att se sin situation i ett ”livsperspektiv” som en naturlig fas innebär dessutom i fallet med Linus och Lisa att experterna föreslår en problemlösning som reproducerar en traditionell syn på maskulinitet och faderskap respektive kvinnlighet och moderskap. Kvinnan definieras som moder i första hand och som sådan ska hon acceptera att hon inte kan få sina egna behov tillgodosedda; mannen definieras som individ med behov som måste tillgodoses, behov som vänder honom utåt, mot offentligheten och det sociala samlivet.

När parens problem och lösningarna på dessa formuleras finns alltså å ena sidan en stark tendens att tala i individualiserande termer. Genom betonandet av individens ansvar för ”sin förändring” och omöjligheten att förändra den andra, i den dramaturgiska uppbyggnaden där parens ”del” i problemet analyseras, liksom – som i fallet med Linus ovan – i explicita uttalanden om vikten av att inte ”stoppa in folk

i fack" reproduceras tanken om den unika, fristående och autonoma individen. Å andra sidan görs det ständigt antaganden om paret utifrån föreställningar om att det finns en generell "normal" parrelation, en relation som följer förgivettagna mönster och faser (ett antagande som också i hög grad genomsyrade självhjälpsböckerna).[23] I själva verket skulle man kunna se programmens (liksom självhjälpsböckernas) existens som ett bevis *i sig* på generella och stereotypa föreställningar om parförhållanden. Programmens intention att vara "nyttig" tv och inte bara hjälpa de individuella par som deltar, utan med hjälp av deras exempel också hjälpa andra par hemma i tv-soffan bygger på antagandet att det finns generella mönster att lära sig, en kunskap som blir en nödvändighet i pararbetet. Återigen framträder Roses (1999) påvisande av den populärterapeutiska diskursens paradoxala betonande av å ena sidan autonomi – individen/paret står själv i förverkligandet av sig själv och sin parrelation, i pararbetet – och å andra sidan beroende, genom programmens tecknande av generella "normala faser" och förmedlande av de rätta sättet på vilket det arbete som ska förverkliga idealen ska utföras.

Växlingen mellan det individuella och det generella möjliggör också ett utelämnande av sociala och kulturella förståelser av parrelationer. Individen blir antingen en autonom aktör, eller en representation av en förgivettagen stereotyp bortom påverkan. Detta illustreras av det sätt på vilket kön kan vara både närvarande och frånvarande i tv-programmen, något som jag återkommer till senare.

Förändringens innehåll: Gränser och möjligheter

Den dramaturgiska form kring vilken programmen är uppbyggda medför tillsammans med (det komplexa) antagandet om den autonoma och förändringsvillige individen en konstruktion av en berättelse där experten intar en privilegierad position och har tolkningsföreträde. Det är han eller hon som definierar problemet, levererar analyser och inte minst drar upp riktlinjer för hur den så önskvärda förändringen ska äga rum. Jag vänder nu blicken mot det som innehållsligt förmedlas i programmen, till de konstruktioner av parrelationen som framträder. Samtidigt, som de två inledande avsnitten specifikt kommer visa, spelar fortfarande den dramaturgiska uppbyggnaden av de två programmen, och inte minst de skillnader jag identifierade dem emellan, en viktig roll för hur parproblemet definieras och vilka berättelser som får utrymme.

Det jämlika problemet: Det är aldrig den enes fel att två bråkar

> Tillbaka hos Madeleine och Markus, bland osorterade tvätthögar och irritation. Madeleine, som tycker det känns som hon "instruerar en barnunge" då hon talar till sin man, och Markus som inte tycker att han behöver ha "samma värderingsgrund som hon" när det kommer till hur hem-

met ska skötas. När experterna första gången introduceras i programmet är det i form av terapeuten Maria som, med blicken mot oss tittare, ger sin syn på Madeleine och Markus situation.

”Om man har olika syn på ordning och reda, då kan det ställa till bekymmer i en relation. Om man ständigt känner sig kontrollerad, eller aldrig är riktigt nöjd, ja då är det dags att försöka mötas på halva vägen [bilder från köksbordet, Madeleine sitter och ler mot Markus, även han ler]. Madeleine och Markus bor tillsammans sedan fyra år tillbaka. Madeleine vill ha koll på allt och alla. Och Markus, som är pappaledig för första gången, tycker att hon ställer alldeles för höga krav på honom.”

”Olika syn på ordning och reda” är terapeutens inledande definition av Madeleine och Markus problem. Här ges uttryck för ett för programmen genomgående drag: att se och formulera problem som *jämlika*. Parets problem är bådas problem i bemärkelsen båda antas vara delaktiga i problemets uppkomst, reproduktion och fortlevnad. Problem formuleras på ett sådant sätt att ingen i paret har mer eller mindre rätt eller fel. Det är lika problematiskt att Madeleine aldrig är nöjd som att Markus känner sig kontrollerad. Och som en konsekvens av detta antas båda också behöva förändras – sitt beteende, sitt sätt att se på saker och ting etc. – för att en lösning på problemet ska kunna äga rum. Madeleine och Markus måste, med terapeutens ord, ”mötas på halva vägen”. En förändring antas därmed komma båda till gagn, eftersom det löser problemet som de tillsammans, som parenhet, skapat och upprätthållit.

Konstruktionen av ett jämlikt problem är mer eller mindre närvarande i alla programavsnitt. I *Tillsammans* är man sig dock mer benägen att tala om att en i paret kan ha något mer skuld till problemet än den andra (även om man fortfarande alltid påpekar bådas del i problemet). Detta resulterar i att paret och deras problem i flera fall kan förstås i konflikttermer och att normativa uttalanden om deltagarnas beteenden formuleras, något jag återkommer till senare. I *Mellan dig och mig* däremot är jämlikhetstanken mer genomgående. Experterna uttalar aldrig explicit att någon part har mer skuld, eller att någons beteende skulle vara mer problematiskt än den andras.[24] Istället intar experterna en position där de framställs som neutrala iakttagare av en process med två jämlika parter, mannen och kvinnan, som båda är delaktiga i ett gemensamt problem och som båda ska hjälpas till nya synsätt och beteenden.

Olivia och Olofs problem, exempelvis, definieras inledningsvis som att de har ”svårt att gå vidare efter en svår händelse”.[25] Programmet fokuserar aldrig själva händelsen i sig men det framgår efter hand att paret har en problematisk vårdnadstvist om den äldsta dottern med sig i bagaget. Olof är sårad för att han ”inte fick vara pappa” får vi veta och ganska snart framträder bilden av att det främst är Olof som är den som har svårt att släppa det förflutna. Men problemet ses fortfarande som deras gemensamma och det framställs som att också Olivia har skuld i, är orsak till, och upprätthåller problemet, framförallt genom att ge sig in i de ändlösa gräl Olof initierar.[26]

Konsekvensen av konstruktionen av jämlika problem är att parrelationen inte kan förstås i termer av ojämlikhet. Detta framträder tydligt i de program där parets problem tangerar frågan om hushållsarbetsdelning. Som framgick av den tidigare presentationen av vilka problem som tas upp och diskuteras i programmen definieras aldrig ojämlik fördelning av omsorgs- eller hushållsarbete explicit som ett problem.

Däremot finns det ibland närvarande som en aspekt av något annat, exempelvis som relaterat till ett dåligt sexliv.[27] Likaså finns det närvarande i de skeenden som spelas upp för oss från parens vardag, men då det ska analyseras och lösas formuleras det alltid i termer som utesluter någon form av ojämlikhet. Det sistnämnda framträdde i exemplet med Madeleine och Markus ovan, i definitionen av problemet som ”olika syn på ordning och reda”.

I programmet om Åke och Åsa framträder den ojämlika hushållsarbetsdelningen både som en aspekt av något annat och formulerat i jämlika termer.[28] Programmet handlar enligt den första problemdefinitionen om brist på sex, om vad som händer när ”elden har slocknat” och man övergått från att vara vänner istället för älskande. När experterna Maria och Domenico griper sig an detta problem väljer de att se Åke och Åsas *olikhet* som orsak till problemet.

> Maria och Domenico anländer till det nybyggda villaområde där Åke och Åsa bor. De går ur bilen och börjar gå genom området.
>
> ”Ja idag ska vi träffa Åke och Åsa”, säger Maria. ”Åsa hon vill ha mycket fart och fläkt och hitta på saker och Åke han är tvärnöjd med att bara sitta med en god bok och ett korsord och vara med sig själv.”
>
> ”Mm…ja, det där känner man ju igen”, säger Domenico,” hur lätt det är att hamna i att bli kompis med den man lever med.”

Kopplingen mellan parets olikhet – hon vill ha fart och fläkt och han vill ta det lugnt – och att de bara är kompisar (dvs. inte har sex) kan tyckas oklar i det här skedet. Åke och Åsa verkar dock med på noterna när experterna anländer och slår sig ner vid det (av Åsa) uppdukade fikabordet. Åsa talar om att hon är snabb och Åke är långsam, och Åke håller med.

> ”Jag känner hela tiden att Åsa är… ja, väldigt impulsiv så att säga”, säger Åke. ”Man kommer infarande efter att ha varit på jobbet och slänger bilnycklarna där och nån annan grej där och börjar fixa och dona och sen…’oj, var la jag nu mina bilnycklar…’ så måste hon varje gång liksom gå runt och leta efter dom där sakerna.”
>
> ”Det känns som att, byt roll så vet inte du heller var nycklarna är!” säger Åsa och skrattar.
>
> ”Men du Åsa”, säger Maria, ”det där låter ju jättespännande, att du säger att ni skulle behöva byta roller. För det är faktiskt precis vad jag har tänkt ni ska göra, yes.”
>
> Alla skrattar, mest Åsa.
>
> ”Just det”, bekräftar Domenico och vänder sig till Åke. ”Du ska få ta hand om dotter och telefoner som ringer, och du [till Åsa] ska få komma in och –”
>
> ”Sätta mig och läsa då?”, avbryter Åsa.
>
> ”-läsa sportsidorna”, skrattar Domenico.
>
> ”Åh Gud, tack!” utbrister Åsa och skrattar ännu mer. ”Det lär bli jobbigt nu Åke.”

Efter att Maria och Domenico förklarat för Åsa och Åke hur rollbytet ska gå till, gått igenom med dem var för sig vad de uppfattar att den andre gör och inte gör, och förklarat för tittaren att syftet med övningen ”byta roller” är att få ”en chans att känna hur det är att leva med sig själv” för att det då blir ”betydligt lättare att kom-

promissa" så övergår programmet i en lång skildring av själva rollbytet. Åsa kommer hem från jobbet, sätter sig i soffan och frågar vad det blir för mat, ligger och slappar på sängen och läser tidningen på uteplatsen. Åke misslyckas med allt. Med handling (han glömmer bort), med hämtning av barn (han kommer för sent, barnet står utanför förskolan som stängt), med matlagningen (Åsa får ändå till slut ge instruktioner från sitt soffhörn, om hur man tillagar snabbnudlar). Åkes misslyckande ges en komisk underton i programmet, då hans sysslor ackompanjeras av glad och karnevalesk musik som från en tecknad barnfilm.

Både Åke och Åsa tycker att de lär sig mycket av rollbytet. Åsa lär sig att slappna av mer, menar hon.

> "När jag har varit Åke så passar jag på att njuta av att man sänker tempot. Och det kan ju jag som Åsa ta lärdom av att 'ta inte över kontrollen, funkar inte allting med maten så kanske han får laga den fast det blir sent.'"

Åke å sin sida får upp ögonen för hur långsam han faktiskt är.

> "Alltså när jag är Åsa då tittar jag på Åke och tänker, 'fan, vad långsamt det här går, ska det aldrig bli nån fart på honom? Varför sitter han där bara och läser i ett hörn och nickar…utan att vara riktigt här.' Om jag var Åsa så skulle jag tycka att det här var väldigt irriterande och lite grann frustrerande, 'bryr han sig inte mera om hur vi har det hemma.'"

När övningen med rollbytet är genomförd återgår experterna till att fokusera och utföra övningar kring det ursprungliga problemet i programmet, att paret inte längre är "älskande". Nu tydliggörs också kopplingen mellan rollbytet och sexproblemet: främsta syftet var uppenbarligen inte att belysa en ojämlik hushållsarbetsdelning utan att "öka upp närheten", säger terapeuten Maria. Rollbytet handlade inte heller i första hand – eller i alla fall inte explicit uttalat – om att Åke skulle inse att han måste göra mer av hemarbetet. Tvärtom signalerar den komiska framställningen att en mer grundläggande förändring av arbetsdelningen inte är riktigt realistisk. Som experterna framställer det är det lika viktigt att Åsa saktar ner sitt "tempo" som att Åke ökar sitt. Det handlar om att kompromissa och "reglera sin fart", som Maria uttrycker det.

> "Åke och Åsa har så otroligt olika tempo. Åke är för långsam och Åsa är alldeles för snabb. Det dom två behöver göra är att reglera sin egen fart, så att dom möts mera på mitten."

I slutet av programmet visar både Åke och Åsa att de förstått och anammat expertens analys och förslag på lösningar. Båda ser sin del i problemet. Åke säger att han i framtiden vill "se Åsa mer djupt i ögonen" och "bena ut mer vem som förväntar sig vad i det här dagliga sysslandet". Åsa å sin sida vill lära sig ta det mer lugnt.

> "För framtiden, de förändringar man skulle vilja försöka göra så är det att, dels ta den här tiden, 'bara vara'-tiden som Åke säger, läsa eller tänka eller… och andra förändringar skulle vara att man, eller att jag…gör vissa saker, behöver inte hinna med allt utan låter några vara, och se om det är nån annan som gör dom [skrattar]. Vare sig det är Åke eller [barnet] eller att dom får vara till nästa dag."

Liksom i självhjälpsböckernas framställning framträder här en koppling mellan delande av hushållsarbete och sexualitet, dvs. vikten av det förstnämnda för förverkligandet av det sistnämnda. Även om effekten av Åke och Åsas ”verktyg”, dvs. rollbytet, är att de förhoppningsvis delar mer lika på hushållsarbetet är detta aldrig det uttalade eller primära syftet i programmet utan den ökade närheten som förståelsen för varandra ska ge ska göra paret till ”älskande” igen.

Likaså innebär den övergripande ramen där problemen alltid formuleras i jämlika termer att själva hushålls*arbetet* som sådant osynliggörs. Det är Madeleines och Markus – paret jag diskuterade ovan – *olika syn* på *ordning och reda* som är problemet. Uttrycket ”ordning och reda” är diffust och kan betyda i princip vad som helst.[29] Därmed osynliggörs att det faktiskt är hushålls- och omsorgsarbete – matlagning, handling, städning, omsorg om barn – det handlar om. Likaså signalerar ”olika syn” att det inte är själva den ojämlika fördelningen i sig som är problemet, utan Madeleine och Markus olika inställningar. Dessutom innebär den jämlika ramen att det framställs som lika problematiskt att utföra arbetet som att inte utföra det. Åke och Åsas ”olika tempo”, liksom Madeleine och Markus ”olika syn på ordning och reda”, olika ”kvalitetsaspekter” och (även här) ”olika tempo” formulerar om en ojämlik arbetsdelning till en effekt av ”olikheter” som verkar mer eller mindre inneboende och statiska hos deltagarna. Åke och Markus är långsamma, Madeleine och Åsa är ”alldeles för snabba”. Problemet är jämlikt, hon gör fel, han gör fel och båda måste förändras. Ingens beteende är mer problematiskt än den andres. I konstruktionen av det jämlika problemet spelar därmed antagandet om inneboende olikhet en viktig roll. Som Eriksson och Nyman (2008) konstaterar är hänvisandet till olikhet och ”olämplighet” för vissa sysslor en vanlig legitimerande berättelse som kvinnor och män i par använder sig av för att förklara mäns mindre deltagande i omsorgs- och hushållsarbete. I de terapeutiska relationsprogrammens mall för ”jämlika problem” får denna berättelse kulturell legitimitet.

Sensation-tv och konfliktfyllda problemberättelser

Konstruktionen av det jämlika problemet är som jag konstaterat ovan närvarande i alla programavsnitten. Även om vissa program kan ägna mer tid åt en i paret och därmed indirekt definiera dennes del i problemet som stor, finns där samtidigt alltid en identifikation om hur den andre parten är med och reproducerar problemet. Framställningen av det jämlika problemet förstärks i det programformat som valts i *Mellan dig och mig*. *Tillsammans* programformat och kontext däremot inbjuder till en mer konfliktfylld framställning, om än fortfarande inom vissa gränser.

Sensations-tv:s konflikter

Jane Shattuc (1997) konstaterar att kommersiella intressen, och därmed jakten på tittarsiffror, fått pratshow-industrin i USA att söka sig till det sensationella. Människor med spännande berättelser, konflikter med klara oppositionella positioner och kontroversiella ståndpunkter eller levnadssätt är högvilt för pratshowernas producenter,

så till den grad att man upprättat ett register över potentiella experter och gäster, *National Talk Show Registry*. Mot betalning kan man där söka medverkande efter ämne, som "'call-girl/actress,' 'likes to wear his mother's underwear,' och 'strange disappearances'" (Shattuc 1997, s. 71). Jakten på den vassaste och mest spektakulära konflikten har till och med öppnat för rent konstruerade program, där deltagarna är skådespelare som agerar ut en på förhand skriven konflikt, ofta med publikens goda minne. Poängen är inte autenticiteten utan själva showen i sig, iscensättandet av konflikten.

De medverkande paren i både *Mellan dig och mig* och *Tillsammans* framställs utan tvekan som "äkta vara". Här finns en tydlig vilja och intention att understryka parens, och deras problems, äkthet genom filmandet i hemmet, som gärna ges en extra autentisk touch med handkameraskakiga sekvenser och "vita kanter" i bildens fyra hörn (jfr Skeggs 2006). Men också här finns en vilja att presentera en spännande berättelse, att vara underhållande och locka tittare. I *Tillsammans* är idealet om den konfliktfyllda tv-formen mer närvarande än i *Mellan dig och mig*. Dramaturgin i programmet inbjuder till skillnad från *Mellan dig och mig* de medverkande att själva berätta om sina erfarenheter, och också reagera på varandras berättelser, liksom terapeutens och programledarens analys av dem.[30] Viljan att lyfta fram det konfliktfyllda syns inte minst i hur man i trailers för programmet, och även i cliffhangers under programmet (exempelvis innan reklamavbrott), visar provokativa uttalanden och sekvenser från de kommande inslagen, ibland sammanklippta på ett (visar det sig sedan) missvisande sätt som överdriver det konfliktfyllda.[31] Samtidigt som detta många gånger kan upplevas som närgånget och intimt resulterar det i att *Tillsammans* ger större utrymme för olikartade och varandra motsägande berättelser, och därmed också för konflikt och normativa uttalanden, både från de deltagande paren och från terapeuten och programledaren.[32]

Mellan det patriarkala och det kvinnodominanta: Konstruktionen av ett "lagom" par

"Kalle och Katarina skrev sexkontrakt. Hon ville ha barn – han krävde motprestation."[33] *Tillsammans*-avsnittet om Kalle och Katarina nådde ända till kvällstidningarnas löpsedlar. Berättelsen om paret som ingått ett sexkontrakt – 26 avsugningar mot att han gick med på att skaffa barn – var verkligen sensationellt nyhetsstoff som tilldrog sig uppmärksamhet även utanför tv-krönikorna.

Mannen i paret, Kalle, framställdes knappast som en sympatisk figur, varken i tidningsartiklarna innan programmet, eller i själva programmet. Vi som tittare fick höra både Katarina och Kalle berätta om sexdealen, och vi fick se Kalle agera som en besserwisser och Katarina berätta om hur jobbigt det var att han alltid skulle ha rätt. Vi fick höra Katarina berätta att hon var rädd för att ställa krav på honom för att han "liksom inte ska… ja, vilja ha mig." I en filmsekvens, där Katarina försiktigt försökte föreslå att de båda skulle gifta sig, fick vi se Kalle två gånger långsamt, långsamt veva upp sitt långfinger mot Katarina. Vi fick också se och höra programledaren Hannah och terapeuten Louise reagera starkt mot Kalles beteende. När vi ett antal gånger – i introduktionen till programmet, i cliffhangers och i filmsekvenser i programmet

– hade fått se Kalle visa finger mot Katarina och han själv i studion förklara att det inte var ”gravallvarligt” menat, utbrast Louise i mycket allvarlig ton:

> ”Jag skulle säga att den här gesten [visar finger] betyder bara en sak i hela världen, på alla språk. Om man dessutom genomför den i långsam, upp-vevande form [Kalle skrattar i bakgrunden, men Louise fortsätter vara allvarlig] så är det förnedring i utdragen form.”[34]

Tillsammans form och uppbyggnad – med filmade vardagssituationer, enskilda intervjuer med deltagarna och diskussion i studion med alla medverkande – möjliggör ett avståndstagande från en parts – i detta fall Kalles – beteende i högre grad än i *Mellan dig och mig*. Även om Katarinas beteende också framställs som del i parets problem – hon är för undfallande och ”bekväm” – så råder det i detta fall ingen tvekan om vem terapeuten och programledaren anser har den största delen i problemet. Relationen framställs i termer som ligger nära en feministisk karaktärisering av ett patriarkalt förhållande. Kalle ”förnedrar” Katarina, han ger sig aldrig i en diskussion utan ska alltid ha rätt, han domderar, och bestämmer när deras samtal är över. Katarina framställs i programmet som ”underlägsen” i relationen och oförmögen att visa vad hon egentligen tycker och tänker av rädsla för att Kalle ska lämna henne. Kalles beteende nyanseras visserligen genom den förklaring som söks (och efter lite lirkande återfinns) i hans barndom (han blev mobbad i skolan), men de lösningar som erbjuds paret – Kalle ska våga visa sig svag och se Katarinas behov, och Katarina ska ställa krav på Kalle (men också ”ge honom möjlighet att ta initiativ”) – signalerar ändå tydligt att det framförallt är Kalle som måste skärpa sig och börja visa Katarina respekt.

Programmet om Kalle och Katarina är det mest tydliga avståndstagandet mot en patriarkal parrelation i programserien *Tillsammans*. Programmet konstruerar en enkel bild av paret: Kalle personifierar en nedlåtande och förtryckande attityd och Katarina är ett offer. Att ingå rationella och formella avtal kring sexualitet är förknippat med prostitution, något som i den svenska samhällsdiskursen framstår som förkastligt. Katarina formulerar dessutom sina behov utifrån en traditionell, romantisk pardröm och i linje med idealet om ”normala” faser som var närvarande i självhjälpsböckerna. Katarina vill ha barn och hon vill gifta sig, en önskan som Kalle visserligen inte helt avvisar, men tydligt sätter sig i spjärn mot. Därmed kan man tolka hans förnedrande inte bara som ett individuellt förnedrande av Katarina, utan också av den ”normala fantasin”. Sexdealen framstår som extra förkastligt just på grund av detta. Var tog ”det här romantiska med att precis när man har blivit med barn och att det är mysigt och alla dom där sakerna vägen” undrar programledaren Hannah.

Också i andra program framkommer ett avståndstagande från förtryckande och förnedrande beteenden från männens sida. Anders sarkastiska, nedvärderande och aggressiva sätt mot Amanda tas tydligt avstånd från (samtidigt som det, precis som i Kalles fall, förklaras av hans jobbiga barndom). Lasses arrogans och elakhet mot flickvännen Linnéa är ett annat exempel som illustreras av en rad filmsekvenser, liksom av Lasses motsträviga beteende i studion (han tycker inte han fått tillräckligt tydliga råd av terapeuten i programmets slut, men så småningom går också han med på att det är ”värt att testa”). Också Lasses beteende ges en förklaring i hans uppväxtförhål-

landen och andra tidigare erfarenheter, men till skillnad från i fallet med Katarina och Kalle målas en mer komplex bild av Lasse och Linnéas förhållande. Samtidigt som Lasses arrogans ses som icke önskvärd menar terapeuten Louise att hans sätt att kommunicera ändå är ”rakt” och ”tydligt”, vilket ses som positivt.

I programmet om Lasse och Linnéa finns intressant nog också en berättelse som bryter mot en traditionellt definierad femininitet, representerad av Linnéas sätt att se på sexualitet. Linnéa talar om sin egen starka sexlust och tycker parets sporadiska sexliv är ett problem.

> ”[J]ag hade som sagt var mer sex innan jag träffade Lasse än när jag träffade honom. Och då var jag singel”, säger Linnéa och skrattar.

Programledaren presenterar en tolkning av Linnéas missnöje, att kvinnor behöver sex för att bli bekräftade som just kvinnor. Men även om Linnéa delvis bekräftar detta så talar hon också om sex som något som hon behöver för sin egen skull, något som gör henne glad och nöjd.

> ”[F]ör mig är det väldigt enkelt – får jag sex så blir jag glad, blir jag glad så bråkar inte jag, och jag är jättetrevlig och mysig och är liksom världens bästa människa för då är jag nöjd.”
>
> Hannah och Louise hörs skratta i bakgrunden.

Snart framkommer det i programmet att terapeuten och programledaren ser ett visst problem med Linnéas sexlust. Problemet är att hon är så fokuserad på sin egen sexualitet att hon inte ser och bekräftar Lasse. Lasse ställer heller inte upp på Linnéas krav på sex:

> Hannah vänder sig till Lasse.
>
> ”Känner du att du ger henne dom sakerna?”
>
> ”Jag ger henne definitivt inte dom sakerna”, säger Lasse med eftertryck, ”jag har alltid haft väldigt svårt att ge positiva kommentarer och beröm och så. Men jag tycker inte om när tjejer säger att dom kräver sex, att ’det här SKA jag ha för att jag ska bli glad och behandla dig bra’, eftersom jag själv inte har det behovet att jag måste ha sex för att vara glad.”
>
> …
>
> ”Men pratar ni inte med varandra under tiden ni har sex”, undrar Hannah, ”för det är ju nånting, även om båda ger sig hän, att man berättar liksom, ’det här känner jag’ och ’det här tycker jag’ och ’jag älskar dig’ och alla dom där sakerna?”
>
> ”Alltså vänta här nu-” avbryter Louise, och alla hörs skratta i bakgrunden.
>
> ”Nej, jag vet faktiskt inte”, avbryter Linnéa, ”för att jag är som sagt var väldigt, väldigt inne i min egen lilla värld så att jag tänker inte på nånting, jag menar, det skulle kunna gå ett ånglok rätt igenom rummet, jag skulle inte märka det liksom. Och om han pratar eller om nån öppnar en dörr eller så […] jag hör inte, jag ser inte, jag bara liksom, totalt… Jag menar vadå, som tjej är väl inte det något negativt att kunna ge sig hän så pass mycket så att allt runt omkring en försvinner, tycker inte jag?”
>
> ”Skulle du kunna ha sex med vem som helst då?” undrar Hannah.
>
> ”Nej, nej det skulle jag inte”, säger Linnéa med eftertryck. ”Nej det är inte så att det är så med alla, men med Lasse, just för att jag älskar honom så fruktansvärt mycket, och jag är så glad när vi väl har sex…”

Linnéas sexlust tolkas först som ett – accepterat och ”normalt” – kvinnligt sexuellt beteende, nämligen att vilja bli bekräftad av en man, men när Linnéa sedan ger uttryck för en mer egoistisk syn på sex – en hållning som hon dessutom legitimerar i kontrast till en kulturell konstruktion av femininitet som icke-sexuell – sätts en gräns för vad som är acceptabelt. Linnéa får omedelbart frågan om hon skulle kunna ha sex med vem som helst – underförstått att hon är ”lösaktig” – något hon tar avstånd från genom att bedyra sin kärlek till Lasse. Terapeuten tydliggör också i ett senare uttalande att Linnéa ”överger” Lasse i sexakten då hon ger sig hän. I de lösningar som presenteras för paret i slutet av programmet framkommer också att Linnéa måste ta det lugnare med sex, och att hon inte får ”glömma bort” Lasse, samtidigt som Lasse också uppmanas av terapeuten att visa sin kärlek i handling, ”krama, klappa, ringa upp, skicka kärleks-sms, kasta dig över den här damen nån gång i halvåret. Handla, du måste handla.”

En annan berättelse som går mot traditionell femininitet kommer fram i programmet om Erik och Elisabet, där Elisabets vilja att satsa på en karriär som musikalsångerska uppmuntras av programledaren och terapeuten. Samtidigt framställs parets problem – att de fastnat i vardagstristess, och att Elisabet ser Erik mer som en vän än som en partner – som orsakat av att Erik blivit för svag i relationen och hängt upp för mycket av sitt liv på Elisabet. Det är Elisabet som har drömmar om en framtid utanför den lilla hemorten, medan Erik inte planerat så mycket för sin egen del utan har stöttat Elisabet och uttryckt att han flyttar med henne om hennes karriär tar fart. Den starka kvinnan som går sin egen väg blir därmed indirekt problematisk om hennes styrka leder till att mannen blir för svag. Lösningen som presenteras handlar om att Erik ska ”bli man” igen:

> Erik drar en djup suck
>
> ”Först och främst så känner jag ju bara att…nu vill jag veta vad jag ska göra för att vara en man igen istället för en vän då, om man nu ska använda det ordet.”
>
> …
>
> ”Men du vill veta vad du ska göra, Erik?” undrar Louise.
>
> Erik mumlar jakande och Louise fortsätter.
>
> ”Och då tänker jag så här att det du behöver göra, det är just att kliva ut, så som du är. Alltså du är en person som har tillgång till aggressivitet, heter det med finare ord, man kan säga att när du blir arg, se arg ut, låt arg (...) Så att när man tittar på Erik så vet man att nu är han förbannad där borta. Förstår du? Och att du [till Elisabet] fortsätter att köra ditt race, och att du tittar på den här mannen med jämna mellanrum och speglar det med honom. ’Vad kan jag göra för dig, Erik, för att du ska hänga med mig till Stockholm?’ Han är full av svar, alltså. Och han måste få svara på sitt sätt, med sitt grubbleri, den tid det tar för honom – du [Elisabet] är blixtsnabb, han tar längre tid på sig. (…)”
>
> Hannah vänder sig mot paret.
>
> ”Hur känns det nu då, när ni har fått ur er det här?”
>
> Hannah skrattar, Elisabet och Erik faller in i skrattet. Elisabet vänder sig mot Erik. Båda är tysta först, börjar sen prata samtidigt.
>
> ”Det blir ju en nystart -”, börjar Elisabet.

> ”Det, ja…” faller Erik in. ”Förhoppningsvis blir ju det här första dagen på resten av livet om man ska uttrycka det klyschigt. Det…det är ju väldigt bra att få höra det rakt...som du [vänder sig till Louise] säger att man ska prata, och just att få höra att just nu är jag inte mer än en vän. Och då vet jag ju att det är dags att förändras. Då vet jag att det är dags att visa musklerna lite liksom.”

Att ”bli man” och inte bara vän innebär alltså att visa aggressivitet och säga ifrån enligt terapeuten, eller med Eriks ord, ”visa musklerna”. Berättelserna om den starka kvinnan som gör karriär liksom om kvinnan som har en stark och egen sexlust visar sig inte enkelt passa in i den ”normala fantasin” om paret utan måste, om parförhållandet ska kunna vidmakthållas, tonas ner. Kvinnorna måste ge efter och kompromissa mer, och framförallt se och bekräfta mannen. Linnéa får inte vara så hängiven sin sexualitet att hon glömmer Lasse, och Elisabet måste ”spegla” Erik och låta honom få tid att tänka ut de svar han har på deras gemensamma problem.

Den tydligt förtryckande mannen som inte visar respekt för sin flickvän, som är arrogant och endast ser till sitt eget bästa konstrueras i programmen som en kvarlevande patriarkal rest, och som sådan som förkastlig.[35] Här finns en parallell i självhjälpsböckernas särskiljande av extrema och normala relationer, där den extrema relationen blir så kulturellt fel att den endast behöver tas avstånd från och egentligen inte diskuteras närmare. Samtidigt blir också den kvinna som alltför starkt hävdar sin självständighet ett problem i programmen. Den starka kvinnan blir problematisk i förhållande till projektet att lyckas med parrelationen och hennes styrka måste tonas ner, hon måste spegla och se mannen mer så han lyfts upp och ”blir man” igen.

Den normala fantasin om det goda paret kilar därmed in sig mellan en mer patriarkal och en mer feministisk berättelse. I *Tillsammans* finns, till skillnad från i *Mellan dig och mig,* fler exempel på hur båda berättelser levs ut, kommer i konflikt med varandra, affirmeras och tas avstånd från. Den bild som förmedlas är att för att förverkliga den goda parrelationen så kan du varken leva i en alltför traditionell patriarkal parkonstellation, med explicit över- och underordning, eller leva i en relation där kvinnan tagit över ”för mycket” och alltför stark hävdat sin självständighet. Den normala populärterapeutiska parberättelsen är den om paret som lever jämställt men där hon fortfarande är kvinna, vilket karaktäriseras av att hon bekräftar och låter mannen ta mer initiativ, och han är man, vilket framställs i termer av att ”visa aggressivitet”, vara mer utåtriktad och ”handla”.

Vägar till förändring: Kön i miljö, språk och ”verktyg”

Förändra dig själv, och förändras så här. Den populärterapeutiska diskursens syn på förändringens aktörer innebär å ena sidan en mycket stark tro på individens autonomi, och å den andra en betoning av ett pars inbördes påverkan och beroende. Å ena sidan förmaningen att ”bara du kan göra din förändring”, å andra sida den närmast auktoritära hållningen att ”jag/vi som experter vet bättre än du vad som är rätt för dig.” Efter att framförallt ha tittat på hur problem definieras i terapeutiska relationsprogram vänder jag mig nu mer direkt mot hur förändring föreskrivs i programmen. De verktyg och lösningar som experterna ger paren och individerna i paren för att

lösa problemen och skapa en bättre relation står i fokus. Kontextualiserade visar sig till synes könsneutrala verktyg ge könade resultat. Också den miljö och det språk experterna använder visar sig reproducera kön.

Att ”ta klientens verklighet”: Språk och miljö

I *Mellan dig och mig* finns som redan noterats inte någon studio där terapin utförs, utan experterna kommer hem till paret och rör sig sedan i olika miljöer med individerna i paret. De miljöer där terapin/coachingen genomförs väljs av experten och valen är enligt coachen Domenico inte slumpartade utan tvärtom väl genomtänkta för att passa individen och den övning som ska genomföras. Även språket bör anpassas till den person man pratar med, menar han.

> Tillbaka till Therese och Tomas, Therese som vi sett konstrueras som motsträvig till terapeuternas förändringsprojekt. Deras problem är enligt experterna att de har alldeles för lite ”familjetid”. Eftersom de arbetar tillsammans – de driver ett racingföretag, där båda också är förare – har de svårt att skilja på arbete och fritid. Coachen Domenico tar sig an Tomas och terapeuten Maria utför övningar med Therese. Domenico tar med Tomas till verkstaden. Tomas visar racerbilen, Domenico tittar beundrande på. Sen börjar han coacha.
>
> ”Nu ska vi göra en överföring från den här bilen till erat förhållande”, säger han, och ber Tomas visa de viktigaste delarna som man ska kolla när det är stopp på bilen. Tomas pekar ut dom.
>
> ”Jag brukar alltid säga att halva racet vinner man hemma i garaget”, säger Tomas.
>
> ”Då är det precis samma sak med ert liv”, säger Domenico, ”Halva racet vinner ni i garaget.”
>
> Tomas och Domenico fortsätter att meka med bilen, och Domenicos röst läggs på.
>
> ”Alltid när man coachar så är det bra att ta den verklighet som klienten känner till. Så jag pratar i biltermer med Tomas, det hjälper honom att förstå vad han behöver göra och vad han inte kan göra.” [36]

Experterna väljer att ta med Tomas till verkstaden, fastän både Tomas och Therese är racerförare. Therese tas istället ut i naturen där hon uppmanas måla självporträtt. Också Lisa, kvinnan i paret med ”småbarnstids-problem”, tas ut i naturen och får göra övningar sittandes uppe i ett träd. Även i coachingen av Markus, mannen i paret med ”olika syn på ordning och reda”, väljer experten att anknyta till Markus yrkesliv som projektledare och talar om relationen till hustrun i termer av ”förväntningar och produktion”. I programmet om Olof och Olivia tas Olof till en is-hockey rink och ges verktyget ”time-out”-kort, medan Olivia får sitta och måla en vision av sitt liv på golvet i barnkammaren. Användningen av miljön och språket reproducerar framförallt i *Mellan dig och mig* traditionella antaganden om maskulinitet och femininitet, i sammankopplandet med män, yrkesliv och sport, medan kvinnorna kopplas samman med barn och natur. Att ”ta den verklighet klienten känner” resulterar i ett förstärkande och bekräftande av traditionell könsidentitet, också i de fall där deltagaren inte själv gett uttryck för det. Exemplet med Therese visar på detta då experten lika gärna kunde tagit med henne till bilverkstaden eftersom hon, liksom Tomas, är racerförare. Att ta med henne ut i naturen och be henne måla självporträtt visar sig också passa henne mycket illa, då hon vägrar och till slut – som jag visat – själv blir ”problemet” i programmet.

Könsneutrala verktyg med könade effekter

Den könsneutrala karaktären på de verktyg som experterna i *Mellan dig och mig* använder sig av framträder när dessa presenteras på programmets hemsida. Verktygen framställs här som universella medel för framgång, oberoende av individens kön, klass, etniska tillhörighet, ålder eller kontext. Kontextualiserade i programmen blir dock det omöjliga i frikopplingen från framförallt kön uppenbart.

I diskussionen ovan om den individuella och den generella berättelsen mötte vi Lisa och Linus som sökte hjälp för problem de upplevde som nyblivna småbarnsföräldrar. Experternas analys av parets situation, där Lisa skrevs in i en generell berättelse om hur det är att vara småbarnsförälder, medan Linus sågs som individ ”utanför stereotypen” resulterade i en traditionell konstruktion av maskulinitet/faderskap och femininitet/moderskap, genom att Lisas behov ansågs kunna vänta på tillfredsställelse medan Linus skulle bejaka sina behov och ”slamsa med polarna”. Om man tittar vidare på de verktyg för förändring som ges till Lisa respektive Linus förstärks den traditionella konstruktionen av femininitet och maskulinitet ytterligare.

Ett av de verktyg som Linus får för att hjälpa honom skaffa ”ett liv utanför förhållandet” är att ”flytta tiokronor”. Verktyget beskrivs på programmets hemsida som ”ett lekfullt sätt att tillägna sig ett nytt beteende” genom att belöna sig själv med en tiokrona varje gång man utför det nya, önskvärda beteendet.[37] Linus ska använda verktyget på så sätt att han varje gång han låter ”en handling styras av ett behov” – exempelvis äter lyxig mat på lunchen eller låter bli att dammsuga hemma fast han känner att det är smutsigt – ska lägga en tiokrona i en pott. De ihopsamlade tiokronorna får han sedan som belöning använda för att ”dricka öl med sina polare”, att ha ”slamstid” dvs. tid bara för sig själv, som coachen uttrycker det. Lisas oro över den nya situationen som småbarnsförälder och rädsla för att tappa bort sig själv när man ”bara fokuserar barnet” bemöts med verktyg som uppmanar henne att vända sig inåt, mot sig själv. I en meditationsövning i ett träd får hon öva sig i ”ordlös kommunikation” (som är det man enligt experterna har med små barn) och försöka komma åt ”den inre tryggheten i att veta, ’jag vet hur man gör när man är mamma därför det finns i mina gener’” som coachen uttrycker det.[38]

Därmed reproducerar de till synes könsneutrala ”verktygen” en i allra högsta grad könad syn på föräldraskap. Lisa definieras i första hand som mamma och som sådan ska hon ”vända sig inåt” och acceptera att hon nu inte kan få sina egna behov tillgodosedda, medan Linus definieras som individ med egna behov som måste tillgodoses nu, behov som vänder honom utåt, mot offentligheten och det sociala samlivet. Linus belönas till och med de gånger han följer sina behov, det vill säga då han går mot det inre (men uppenbarligen inte ”naturliga” eller behovsstyrda) kravet att vara en *för* bra pappa och exempelvis tar del i hushållsarbetet. Hon hittar sig själv i moderskapet och den inre rösten (och generna), han hittar sig själv i det sociala samlivet.

Ett annat exempel från ytterligare ett avsnitt av *Mellan dig och mig* handlar om paret Madeleine och Markus. Deras problem definieras, som jag visat, som att Madeleine har ett ”kontrollbehov” och att ”de har olika syn på ordning och reda”. Det är framförallt Madeleine som tycker de har problem då hon är missnöjd med att Markus inte gör tillräckligt hemma. Madeleine säger också redan i inledningen till

programmet att hon tror att hon kanske ställer lite för höga krav på Markus och att hon är en sån som alltid vill ha ”koll på läget”. Markus tycker inte att han gör för lite hemma, utan menar att Madeleine har ett ”kontrollbehov” eftersom hon ”vill ha det på sitt sätt”.

Det verktyg som Madeleine erbjuds av experterna kallas ”stoppknappen” och beskriv på hemsidan som ”[e]n mental stoppknapp som skapas i syfte att få stopp på sig själv när man utövar kontroll över andra, när det inte är behövligt”.[39] I Madeleines fall kommer hon och terapeuten fram till att stoppknappen ska sitta på munnen, dvs. hon ska ”knipa igen ibland” som hon själv uttrycker det. Syftet med stoppknappen är att Madeleine ska slippa ”slita så hårt för att ha koll på alla andra, utan den enda du ska ägna dig åt att ha koll på är dig själv”, menar terapeuten. Markus i sin tur uppmanas ”hålla möte” med Madeleine om ”förväntningar och produktion”, där coachen använder sig av metaforer från Markus arbetsliv som projektledare. Mötet initieras av Markus och resulterar i att Madeleine pratar om att hon kanske ställer för höga krav på Markus, vilket han bekräftar:

> ”Och ibland så är det säkert så att jag kanske ställer för höga krav”, säger Madeleine, ”att jag inbillar mig att dygnet har fler timmar än vad det har kanske.” Hon skrattar till.
>
> Vi får se filmade sekvenser på Markus tillsammans med barnen, i köket när han styr med maten tillsammans med mellanbarnet, när han busar i soffan med minstingen.
>
> ”Jag vill för guds skull inte att du ska känna att enda gången du är hemma och är pappaledig i hela ditt liv, att det ska bara kännas som ett stort måste”, fortsätter Madeleine. ”Inte att ta hand om [barnet], men att ha alla din frus krav på dig. Det är så du känner idag, va?”
>
> ”Det är fruns krav jag känner av”, svarar Markus. ”Det här med att ta hand om hemmet, det är inte ett måste, det är inte jobbigt, utan det är sånt som jag själv vill göra. Men det som är jobbigt, det är dina krav, och dina reaktioner.”

I utvärderingen i slutet av programmet berättar Madeleine om mötet för experterna.

> ”Han [Markus] berättade för mig igår att han var nog rädd för mig och mina reaktioner”, säger Madeleine. ”Att han var rädd för att göra mig besviken.”
>
> Experterna hörs mumla instämmande i bakgrunden.
>
> ”Att det är därför han inte törs ta några egna initiativ”, fortsätter Madeleine. ”Och så ska det ju inte riktigt vara. Och då började jag tänka, om Markus är så som vuxen, hur är det då med mina barn?”
>
> Terapeuten svarar med ett konkret råd till Madeleine.
>
> ”Titta på det som fungerar och påpeka det hela tiden”, säger Maria. ”Och det som inte fungerar, ja, registrera det och stoppa det långt bak i ryggsäcken. Därför att det kommer inte göra någon skillnad om du talar om för den andra att ’det där gjorde du inget vidare, eller det skulle du gjort annorlunda’. Det vet man ofta ändå själv.”[40]

Resultatet av de könsneutrala verktyg experterna erbjudit är alltså återigen könat. Markus bekräftas och stärks i sin ursprungsposition att han är den som har koll på läget och ska hålla i trådarna (han ska ”hålla möte” där han sätter agendan vilket återger honom en del av den kontroll Madeleines beteende hotat) och han blir också bekräftad i att han har rätt i sin definition av vad som är parets huvudsakliga problem, nämligen Madeleines ”kontrollbehov”. Madeleine i sin tur, som från början

skuldbelagt sig själv för den ilska och det obehag hon känner inför Markus beteende, inte minst för att hon känner som hon gör trots att han visat sin goda vilja och är pappaledig (en bild som förstärks i programmet genom ett ständigt filmande av Markus tillsammans med barnen), skuldbelägger sig i slutändan ännu mer och ifrågasätter också sin modersroll.[41] Hennes verktyg, och experternas uttalanden, befäster henne som problemet (håller hon tyst och låter honom sköta det på sitt sätt blir det bra) och avlegitimerar hennes missnöje med situationen, det vill säga den ojämlika hushållsarbetsdelningen.

Mannen ges därmed verktyg att ta plats i hemmet på sina egna villkor, samtidigt som kvinnans kunskap om omsorgs- och hushållsarbetet nedvärderas och hennes missnöje med arbetsdelningen görs till ett individualiserat problem och i det närmaste patologiseras, som ett ”kontrollbehov”. Samtidigt är det viktigt att notera att verktyget som ges till Markus, att ”hålla möte”, faktiskt leder till att samtal om relationen och dess problem äger rum. Att Madeleine verkar nöjd i slutändan, trots skuldbeläggandet av sig själv, kan tolkas som att hon ser det som en framgång att Markus samtalar med henne och att han därmed signalerar att han vill delta i pararbetet.

Också i programmet om Olivia och Olof, paret med det stormiga förflutna vars problem är att de har svårt att ”gå vidare”, ges verktyg som resulterar i att mannen bekräftas i sin syn på relationen och kvinnan avlegitimeras. I samtal med terapeuten i en ishockeyrink (se ovan) framställs Olof som djupt sårad av Olivia sedan det år de låg i vårdnadstvist om den äldsta dottern. Han var ”utvisad” och fick inte ”vara pappa” menar terapeuten och sätter sig symboliskt med honom i utvisningsbåset. Nu behöver han ”återerövring och upprättelse”. För att få detta ges han bland annat verktyget ”time-out”, som består av ett kort med just texten time-out. Verktyget beskrivs på hemsidan som ett hjälpmedel för att ”själv ta ansvar för att lugna ner sig” och används i ”oändliga diskussioner som inte leder nån vart”.[42] Olof utrustas med en handkamera och vi får se honom använda sitt verktyg i ett samtal som han själv initierar. Efter ett tag ber Olivia honom ”släppa taget”.

> ”Varför vill inte jag släppa taget då?” frågar Olof med ett provocerande tonfall.
>
> ”Va?” säger Jessika trött.
>
> ”Varför vill inte jag släppa taget då?” upprepar Olof.
>
> ”Jo men du vill ju det säger du ju”, säger Olivia, ”men du gör ju inte det tycker jag.”
>
> Olof filmar sig själv.
>
> ”Jag kan ju inte tvinga dig att du ska förstå nånting som jag känner att du inte vill förstå.”
>
> ”Ja men… vadå vill förstå?” säger Olivia. ”Men även om jag vill förstå så kan ju inte jag känna det du känner. Men jag vet ju inte vad jag ska göra åt det, eller hur? Du säger ju inte vad jag ska göra heller.”
>
> …
>
> Tillbaka i köket. Olof filmar fortfarande Olivia.
>
> ”Säg vad du vill”, säger Olivia uppgivet.
>
> ”Time-out”, säger Olof.
>
> Han reser sig upp, går med kameran ut ur köket.

I nästa sekvens sitter Olof i en bil och lyssnar på hårdrock.

”Maria [terapeuten] hon fick väl mig att verkligen tänka på att ta den här time-outen när det blir en diskussion”, säger han. ”För att diskutera med Olivia det leder inte nånstans.”

Precis som i fallet med Markus ger verktyget Olof makt att definiera samtalet med sin flickvän. Även om syftet, så som det formulerades på hemsidan, inte var sådant blev detta det faktiska resultatet. Olof uppfattar det också på det sättet då han utvärderar sitt verktyg – för honom handlar det fortfarande om att det är Olivia som är problemet, hon går inte att diskutera med. Verktyget ger honom befogenhet att bestämma när och hur de ska prata med varandra.

Olivias verktyg handlar i sin tur – liksom Lisas – om att fokusera sitt inre och sina känslor. Hon får utföra en ”visionsmålning”, som enligt hemsidan innebär att ”komma förbi självcensuren och vår brist på ord” och måla de drömmar och mål man har i livet.[43] Hon får också i uppgift att ”skriva ner situationer då hon blir arg” på ett papper. Olivia gråter då hon målar sin visionsmålning. Vi får se hur hon målar ett stort hjärta som representerar kärlek, ”det är det viktigaste för mig”, säger hon. Sen målar hon en massa svarta streck runt hjärtat, ett kaos, som representerar vardagen. ”Jag vill hitta ro med Olof, i vår relation så att vi kommer vidare”, säger hon. ”Alltså jag är nog väldigt beroende av vad Olof tillåter.”

När hon ska skriva en lista över det som gör henne arg kommer hon fram till att saker och ting kanske inte är så farliga i alla fall.

”Domenico, han gav mig i uppgift att jag skulle spalta ner situationer då jag blev arg, och hur arg jag blev skulle jag också liksom markera då, från skala noll till tio…Men jag har ju inte gjort det, men jag har ju tänkt en hel del, liksom vilka situationer som gör mig arg, och sorterat dom lite. Och kommit fram till att jag blir ganska lätt irriterad och arg för saker som är världsliga, världsliga saker.”

Som var fallet med Madeleine leder Olivias verktyg till att den ilska hon känt och gett uttryck för över mannens beteende i början av programmet förminskas. Hon kommer till insikt om att det viktigaste för henne är mannen. Den ilska hon känner är inte så farlig, menar hon nu. Olofs ilska och behov av ”återerövring och upprättelse” bekräftas av experterna, och de verktyg de ger stärker Olofs position i relationen. Olivias ilska, däremot, får vi varken veta bakgrunden till eller hur den ser ut idag. Istället leder experternas inblandning till att Olofs berättelse om vad som hänt får dominera och han förstärks i sitt agerande och sin syn på Olivia som problemet.

Men det finns samtidigt en bekräftelse av Olivias definition av vad som är problemet, om än mer implicit uttryckt, i detta program. Visserligen får Olof makt att definiera samtalet och han verkar mycket nöjd med detta. Samtidigt är nästa steg i experternas inblandning att verkligen få Olof och Olivia att – bokstavligen – ”gräva ner gammalt groll”. De ska samla saker som påminner dem om de gamla bråken och ”hålla begravning”. Olivia är mycket positiv till detta, medan Olof är tveksam. Till slut går han med på att leta fram gamla domstolsbeslut och annat som han sparat från vårdnadstvisten. Att Olof går med på detta skulle kunna förstås i ljuset av att de tidigare verktygen gett honom makt och en känsla av att experterna ”står på hans sida”. En möjlig tolkning av detta är att experterna ger Olof makt i syfte att få honom

dit de vill – och dit också Olivia menar att hon vill – nämligen att sluta tjata om det förflutna och gå vidare. Att de lyckats bekräftas av den ”Så-gick-det-sedan”-redogörelse som finns på hemsidan. Här står det att Olof och Olivia ”inte bråkat sedan de träffade Maria och Domenico och känner att det viktigaste just nu för dom är att ta hand om varandra och bara vara tillsammans!”[44]

Också i *Tillsammans* förstärker ofta de lösningar som terapeuten presenterar på parets problem ett traditionellt könat mönster. Den ”normala fantasin” om det goda paret som konstrueras genom avståndstagande från en å ena sidan alltför patriarkal och å andra sidan alltför kvinnodominerad parberättelse innehåller normer för kön. Erik, skulle ”bli man” vilket innebar att visa muskler och aggressivitet, för att på så sätt väga upp den dominanta roll Elisabet fått i relationen. Råden till Lasse var mer komplexa, å ena sidan skulle han våga visa känslor och kärlek för Linnéa, men samtidigt betonades att detta skulle göras genom handling; ”handla, du måste handla”. Sammantaget med det faktum att både Elisabet och Linnéa uppmanades inta en mer väntande och bekräftande hållning gentemot sina pojkvänner blir bilden traditionellt könad: männen ska agera, kvinnorna vara mer passiva.

Ett liknande mönster återfinns i de lösningar som ges till Fredrik. Fredrik och Frida har en mängd problem, från att Frida är slösaktig med pengar, till dåligt sexliv. Lösningen på problemen ligger bland annat i att Fredrik blir mer aktiv i relationen. Fredrik uppmanas ”köra sitt race” mycket mer, och inte hela tiden kolla av med Frida om det han gör är rätt eller fel. Terapeuten Louise tror att Fredrik ”kollar av” för att undvika gnäll från Frida, men menar att detta i själva verket bara har motsatt effekt – det är hans velande som gör Frida gnällig. Fredrik drar sig tillbaka för mycket, menar Louise.

> ”För jag tänker du kan ju faktiskt riva i och säga ’Är det jag som fixar maten så är det! Och då får du ta det som det är’. Förstår du? Man kan vara rätt så burdus, bara man är tydlig på nått sätt alltså. Då tänker jag, det är en irritabilitet hos Frida över att du inte kör ditt eget race, tänker jag.”

Programledaren Hannah frågar sedan Fredrik varför han inte ”tar kommando” över sitt liv, och Fredrik undrar hur han i så fall ska göra det. ”Du ska säga ifrån när det händer saker och ting”, säger Louise.

> ”Nej, alltså jag tänker så här att (…) ni tär på varandra i ett system där du [Frida] just nu har nästan fyra barn ibland istället för tre, och där du [Fredrik] inte är kraftfull i din egen kraft liksom. Det är därför som ni är inte, ni är inte på samma nivå. Är ni sexuella varelser för varandra? Ja ni måste tillbaks till balansen i det här [håller händerna framför sig, båda händer i samma höjd]. ’Vi är en man, en kvinna, vi är attraherade av varandra’. Det kommer att ge sig (…) om ni får tag på rätt roller alltså.”

Precis som i Erik och Elisabets fall ses Fredrik osynlighet och mesighet i relationen som problemet, och här sätts egenskaperna ”sätta gränser”, ”vara burdus”, ”vara kraftfull” in i en explicit könad förklaringsram: Fredrik måste vara mer man så att balansen dem emellan återupprättas, så att de får ”rätt roller”, som Louise uttrycker det. På så sätt kommer paret till rätta, inte bara med sina ekonomiska problem, utan

också problem med sexlivet. Enligt terapeuten längtar Frida efter att Fredrik ska vara mer aktiv och också sätta upp gränser för henne.

> ”Vem tog det senaste initiativet till sex?”, frågar Hannah med ett leende på läpparna.
>
> Fredrik harklar sig.
>
> ”Det var nog Fredrik-”, säger Frida.
>
> ”Det var jag”, bekräftar Fredrik och ler.
>
> ” Bra!” utbrister Louise.
>
> ”Fortsätt med det!” säger Hannah och skrattar.
>
> ”Tappa upp ett bad, kostar ingenting, lite el men det får gå”, fortsätter Louise. ”Så kör på, jag tror att du [Fredrik] har en ganska längtande mottagare i din fru för initiativ, även om det skulle handla om gränssättning och nej, tror jag. Jag tror du kommer få ut positiva reaktioner.” [45]

Lösningarna och verktygen ger inte alltid lika tydliga könskonstruktioner som i de fall jag presenterat ovan. Särskilt i *Tillsammans* och i de program där mannen uppvisar en tydligt nedvärderande attityd mot kvinnan finns uppmaningar till kvinnan att ”definiera sina egna behov”, sluta försvara mannens beteende, ställa mer krav, och vara rak och sätta gränser. I programmet om Patrik och Pia, exempelvis, där Patriks påstådda (men av honom förnekade) otrohet diskuteras, handlar lösningarna framförallt om att Pia ska fortsätta sätta sina gränser och vara rak med vad hon tycker (även om hon också får höra att hon till viss del triggar Patriks beteende). Patrik uppmanas ”lägga korten på bordet” och skärpa sig, även om en viss förståelse för hans beteende också skapas genom att hänvisa till hur han blivit bortskämd med uppmärksamhet från sin mamma.

Sammanfattningsvis är det uppenbart att den grundläggande intentionen att se människor ”utanför stereotypen” och utgå från individen, sammantaget med den faktiska praktiken att konstruera generella ”verktyg”, påfallande ofta leder till en reproduktion av just stereotyper. Kvinnor och män placeras in i välbekanta dikotomier och hierarkier som passiv/aktiv, inåtvänd/utåtvänd, privat/offentlig, svag/stark, bekräftande/den som blir bekräftad. Genom att gömma sig bakom det könsneutrala språket, sammankopplat med devisen att hjälpa människor genom att ”ta deras verklighet” friskriver sig experterna från den reproduktion av kön de i själva verket i hög grad deltar i. Samtidigt innebär programmen, liksom självhjälpsböckerna, en tydlig markering av att relationer och relationsproblem ska tas på allvar och att individerna i paret måste kommunicera och reflektera kring sin relation – utföra ”pararbete” – en hållning som indirekt bekräftar den önskan om förändring som framförallt kvinnorna i programmen ger uttryck för. Att detta sedan, för att förändringen ska kunna äga rum, inte sällan verkar innebära ett ”tystande” av kvinnorna och ett avlegitimerande av deras definition av problemet kan tyckas paradoxalt. I fallet med hushållsarbete blir denna avlegitimering särskilt tydlig.

Kvinnor som städar för mycket: När ojämlikhet blir kvinnornas fel

I diskussionen om det ”jämlika problemet” visade jag hur fördelningen av hushålls- och omsorgsarbete aldrig kunde framträda som ett problem relaterat till ojämlikhet utan ständigt omformulerades och gavs en jämlik språkdräkt. Genom att formuleras som ”olikheter” i tempo, kvalitetsaspekter eller ”syn på ordning och reda” förvandlades arbetet från ett faktiskt *arbete* till en aspekt av *pararbetet*, dvs. något som kunde lösas genom reflektion och kommunikation, kompromisser och förståelse för varandras olikhet. I analysen av hur programmen söker åstadkomma förändring i de relationer där ojämlik arbetsdelning – av den filmade framställningen att döma, aldrig som explicit definierat problem – framstår som ett problem framträder snart en bild av utförande av hushålls- och omsorgsarbete som *i sig* problematiskt.

> Susanne, som medverkar i *Tillsammans,* bor med mannen Simon och två barn i en tjusig villa i en Stockholmsförort. För tillfället är hon mammaledig, men annars arbetar hon som läkare. ”Susanne har tagit på sig huvudansvaret för barnen”, säger speakern i programmet, vilket bland annat innebär att hon tagit ut all föräldraledighet. Problemet är bara att Susanne inte är lycklig. Hon är stressad, orolig och har ångest trots att hon enligt speakerrösten ”lever det liv hon alltid har drömt om.” Anledningen till att Susanne är olycklig är enligt programmets framställning att hon gör för mycket och vill för mycket, något som i sin tur också påverkar förhållandet till Simon. Susannes hektiska schema gör att det inte blir nån tid över för ”kvalitetstid”.
>
> Vi får se filmsekvenser som vittnar om Susannes febrila aktivitet. Hon far runt i huset och städar, hon bäddar, hon lagar mat, hon klär på skrikande barn, hon viker tvätt. Men hon håller sig inte enbart till omsorgs- och hushållssysslorna, vi får också se henne på ”mamma-barn”-gympa, på barnvagnspromenad med en annan mamma, på babybio. Och vi får se när hon planerar in sin kommande vecka med kalendern framför sig.
>
> I studion frågar terapeuten Louise vad som händer med Susanne om hon ”inte har kontroll.”
>
> ”Jag blir nog lättirriterad och frustrerad”, säger Susanne.
>
> Programledaren Hannah kommer in i samtalet.
>
> ”Alltså du gör ju verkligen så här precis alla dom där sakerna, alltså det är verkligen by the book; babysim, mamma-barn gympa – alltså alla dom här sakerna”, säger hon. ”Har du ett behov av att vara liksom den perfekta mamman?”
>
> Susanne skrattar till.
>
> ”Ja…jag tror…dels så tycker jag verkligen att det är roligt också att göra dom här sakerna, det tycker jag. Men självklart vill jag vara den perfekta mamman, jag vill att mina barn ska få… allt det bästa, som jag nånsin kan erbjuda…”[46]

I programmet framställs Susannes utförande av hushålls- och omsorgsarbete som å ena sidan självklart, genom att Susannes och Simons arbetsdelning inte ifrågasätts. Tvärtom betonas det att det är ett medvetet val från Susannes sida att vara hemma med barnen. Att arbetsdelningen i sig inte är ett problem understryks också i den lösning på problemet som terapeuten föreslår: att Susanne ska stanna hemma med barnen ytterligare ett halvår så hon hinner ”lägga om lite rutiner” och ”hitta hem”. Å andra sidan hävdar man samtidigt att Susanne gör för mycket, att hon är en alltför perfekt mamma. Hon vill göra allt, vilket antas vara orsaken till att hon mår dåligt och också till att hennes partner känner sig försummad. Simon klagar på att Susanne

alltid är trött på kvällarna, aldrig vill sitta uppe och prata och sällan vill vara intim. Simon tycker att hon ska planera in tid med honom också, i sitt hektiska schema. ”Jag vill också att vi ska spendera mer vuxentid tillsammans”, säger Susanne, men ”man är ju rätt slak när kvällen kommer.”

Förutom rådet att förlänga sin föräldraledighet får Susanne också veta att hon borde gå i terapi för att hantera sin ”självpåtagna oerhörda pliktupplevelse”. Denna kommer dock inte från ingenstans, menar Louise.

> ”Det som din mammas generation, törs jag säga, det är min generation, det vi sa till våra döttrar var viktiga saker, vi sa ’himlen är gränsen, du kan bli vad du vill, du kan göra vad du vill, vi är precis lika kompetenta som vilka män och kvinnor som helst. Låt dig inte hejdas våra älsklingar’, sa vi, ’av att vi är tjejer’. Men vi glömde att säga en fantastiskt viktig sak, och det kan man se i våran sjukskrivningsstatistik idag: man vill inte allting. Man orkar inte allting. Och man har absolut inte lust med allting. Så se till att du har kontroll på din stoppknapp. Vi sa aldrig det!”

Susanne vill enligt terapeuten för mycket. Och lösningen är att inse att man faktiskt inte *kan* vilja allting. Trots att Susanne gång på gång säger att hon *vill* ha alla sina aktiviteter, att kalendern inte gör henne stressad utan lugn, så är det allt hon vill som är felet enligt programmets framställning. Här framträder också en berättelse om den feministiska rörelsens bakslag, i Louise tal om sin egen generation (40-talisterna) och deras övertro på att det går att få ”allt” trots att man är kvinna.[47] Louise konstruerar Susanne som ett ofrivilligt offer för hennes egen generations misstag, och att lösningen innebär en tillbakagång till en modersroll snarare än en karriär framgår av det råd Susanne får: hon ska stanna hemma ännu mer, hitta lugn i sin modersroll och därmed också rädda parförhållandet genom att hon orkar ägna mer tid åt mannen.

Konstruktionen av Susannes och också, som tidigare diskuterats, Lisas problematiska förhållningssätt till hushålls- och omsorgsarbete kan ställas i kontrast mot konstruktionen av Markus och Linus förhållande till samma arbete. Susannes och Lisas problem med sitt moderskap och sin omsorgsroll ska lösas genom att de vänder sig inåt och söker sin ”rätta” mammaroll (tar ut ännu mer mammaledighet respektive lyssnar på sin ”inre” röst och litar på sina gener). Markus och Linus däremot konstrueras som bra, eller till och med *för* bra, pappor. Markus, som i rutan framträder med en t-shirt med texten ”Pappaledig” och som filmas i diverse bestyr i hemmet, konstrueras som positivt duktig, en egenskap som hans fru Madeleine får i uppdrag att uppmuntra och vara nöjd med istället för att kräva ännu mer.[48] Linus i sin tur är en *för* bra pappa som – liksom Susanne – inte kan låta bli att utföra hushållsbestyr. Lösningen för honom är dock inte att stanna hemma och dra ner på tempot, utan tvärtom att ge sig ut i offentligheten och ”slamsa med polarna”, ”bara vara Linus”. Konsekvensen av detta blir en konstruktion av ett problematiskt moderskap, som hittar sin lösning genom ett än större uppgående i hemmet men *på rätt sätt* (avslappnat, naturligt, icke-rationellt, icke-planerande) och ett positivt faderskap där alla initiativ ska uppmuntras av kvinnan, men där mannens insatser inte får bli för omfattande eller leda till ett förlorande av individen i fadersrollen.

Den uppenbara skevheten mellan det arbete som kvinnorna i programmen lägger ner på hushålls- och omsorgsarbete i jämförelse med männen konstrueras också den som ett problem orsakat av kvinnorna. Kvinnorna vill nämligen inte ”släppa in”

mannen, eller ”låta honom sköta det på sitt sätt”. Susanne lider av denna oförmåga. Hon har enligt programmets speakerröst ”svårt att låta Simon sköta” barnen på ”sitt sätt”. Vi får se filmsekvenser från kvällsmatsbestyr där Susanne har åsikter om hur Simon matar barnen och hur han tillagar deras gröt. ”Blir du aldrig irriterad när du aldrig släpps in i det här”, frågar programledaren Hannah Simon, hon ”sköter ju hela den här grejen….”

Susanne är inte ensam om att anklagas för att vara en besserwisser vad gäller hushålls- och omsorgsarbete. Tvärtom innehåller alla program där detta arbete skildras påståenden om att kvinnorna inte ”släpper in” eller låter mannen göra saker och ting på ”sitt sätt”. Julia, exempelvis, har ”svart bälte” i hur hemmet ska skötas. Inger framställs som gnällig som klagar på att Åkes mat blir fel när de byter roller. Madeleine har ”kontrollbehov” vilket yttrar sig i åsikter om vad Markus gör i hemmet – hur han viker ihop en tröja, hur han steker falukorv, att han glömmer köpa välling.[49] Madeleine har i början av programmet uttryckt att hon vill att Markus ska ta större del i arbetet i hemmet, men – liksom är fallet med de andra – experterna får henne att inse att det är hon själv, inte mannen, som är det största problemet. Hon får i uppdrag att ”delegera” två praktiska sysslor till Markus, men ”NÄR han gör det och HUR han gör det får du inte lägga dig i”, som terapeuten Maria säger, och sitt missnöje med det som inte fungerar ska hon, som jag redan visat, stoppa ”långt bak i ryggsäcken” eftersom det (och här återkommer den komplexa konstruktionen av aktörskap) ändå inte går att förändra den andra.

Budskapet är otvetydigt att kvinnorna många gånger har sig själva att skylla för att mannen inte deltar i omsorgs- och hushållsarbetet. Genom sin kontroll och sina åsikter triggar de männens inaktivitet och håller dem utanför omvårdnad om barn, matlagning och städning. I programmen får de dels lära sig att ”låta honom göra det på sitt sätt”, men också att överhuvudtaget slappna av mer vad gäller hushållsarbetet. Genom att framställa problem kring hushållsarbetet som i första hand ett relationsproblem signalerar man i programmen att det i slutändan inte är själva *arbetet i sig* som är det viktiga – det viktiga är att kompromissa och mötas i relationen. Som jag visade ovan framställs det som lika viktigt att Åsa lär sig slappna av och ta vara på ”bara-vara”-tiden, som att Åke börjar hjälpa till mer i hemmet. Åsa uttrycker det själv när hon i slutet av programmet summerar vad hon lärt sig av experterna och övningarna och lite fundersamt konstaterar att hon kanske får låta en del saker vara ”och se om det är nån annan som gör dom”.[50]

Eriksson och Nyman (2008) konstaterar att en vanlig strategi som par använder sig av för att bortförklara mäns låga deltagande i hushålls- och omsorgsarbete är att förlägga ansvaret på någon annan än männens, till exempel på kvinnornas ovilja att ”släppa in” männen och ”låta dem göra det på sitt sätt”. I de terapeutiska relationsprogrammen får denna strategi en kulturell legitimering.[51] Genom att förvandlas till en biprodukt av ”pararbetet” blir själva hushålls- och omsorgs*arbetet* i den populärterapeutiska berättelsen osynliggjort och relativiserat. Den kunskap dessa kvinnor har om hur man steker falukorv, hur man tvättar, hur man tar hand om ett barn, liksom deras missnöje med att behöva anpassa sig och leva i ett hem som aldrig städas, reduceras till en aspekt av deras kontrollbehov, deras ovilja att släppa in mannen, eller

deras överdrivna önskan att vara den perfekta mamman (jfr också Holmberg 1995). När de uttrycker sin kunskap och sitt missnöje blir de ett problem i sig själva – en bild som de också ofta själva anammar, innan eller efter experternas ingripande (det är till exempel Madeleine som först benämner sitt problem som ”kontrollbehov”). Utförande av de omsorgssysslor de lärt sig i processen att bli ”kvinna” blir ett hot, framförallt mot parrelationen. Mot kvalitetstiden, tiden med mannen och barnen och, ibland, tiden med sig själva, som sammantaget antas utgöra fundamentet för den goda parrelationen och ett lyckat pararbete. Eriksson och Nyman (2008) konstaterar att utförandet av hushålls- och omsorgsarbete – det svenska jämställdhetsidealet till trots – fortfarande är intimt sammankopplat med görandet av femininitet och maskulinitet, vilket i sin tur ofta upplevs som positivt av både män och kvinnor. I den populärterapeutiska parberättelsen framträder dock det paradoxala i den roll kvinnor tilldelas. Å ena sidan konstrueras de som goda husmödrar som kan och ska ta hand om hemmet – ”en utmärkt familjechef” benämner exempelvis terapeuten Madeleine vid ett tillfälle.[52] De ges därmed en kompetens och ett förtroende, från både experterna och männen. Men å andra sidan fråntas de i talet om ”kontrollbehov” och ovilja att ”släppa in” mannen samma kompetens, och framställs i sin roll som ansvarstagande husmödrar som ett hot mot parrelationen. Att kvinnorna inte kan slappna av hotar nämligen den ”heliga familjetiden”, ”bara-vara”-tiden, ”vuxentiden”, eller tiden att ”vila tillsammans”, som det uttrycks i olika program.[53] I linje med den populärterapeutiska berättelsens antagande om vikten att utföra pararbetet, ett arbete som innebär att man ger relationen ”egen tid”, kan man alltså anta att kvinnornas oförmåga att sluta utföra och tjata om hushållsarbetet också blir ett hot mot pararbetet och därmed ett hinder i förverkligandet av den ”goda parrelationen”.

Tv-kameran som förändringens agent: När det privata blir offentligt

Programledaren Hannah och terapeuten Louise träffar Julia och Johan några månader efter att programmet om dem spelades in. Vi får se några sekvenser från programmet, filmsekvenser både från Julia och Johans vardag och från tv-soffans terapisession.

”Vad säger ni om det här?” undrar Hannah. ”Tycker ni det har hjälpt er att må bra?”

Julia nickar.

”Jag är helnöjd”, säger hon och ler.

”Ja”, säger Johan. ”Alltså det har bara hjälpt sen dom var och filmade hos oss och sen från dom åkte – bara därifrån har det blivit bättre.”

Louise ser förvånad ut.

”Filmteamet hade terapeutisk effekt!?” utbrister hon och skrattar. Julia och Hannah stämmer upp i skrattet.

”Ja”, säger Johan. ”Nej men alltså det blev det, eller hur [till Julia]?”

Julia bekräftar.

”Ja det har det ju förstås”, säger Louise, ”för då börjar ju den här resan, att ni kom hit.”

”Precis”, svarar Julia.

”Härligt med folk som vill göra sina förändringar, det är underbart!” utbrister Louise.[54]

I tecknandet av mediernas intrång i det privata framställs gärna reality-tv som ett modernt uttryck för ett foucaultianskt panoptikon. Vi befinner oss i en värld där inget längre är heligt, där människor till och med har sex i tv, och där kommersiella krafter cyniskt utnyttjar människors utsatthet. Som analysen visar, och då särskilt diskussionen kring tv-mediets sensationssökande och konfliktformat, är bilden dock mer komplex än så. Tv-kamerornas inträde i ”det privata” innebär både en disciplinering av det intima livet exempelvis i skapandet av den ”normala fantasin” om paret (dess faser, dess ”lagom”-karaktär som inte patriarkalt förtryckande men inte heller med en alltför stark kvinna etc.), men också – i alla fall potentiellt – en legitimering av relationsproblem som viktiga, och ett synliggörande av tidigare osynliggjorda problem.

Att flera av de deltagande paren – precis som Julia och Johan – upplever sig hjälpta av tv-programmen är uppenbart.[55] Just Julia och Johan verkar personifiera programmets ideala par, ett par som, med Louise ord ”vill göra sina förändringar”. I det sista programavsnittets ”vad-hände-sen”-reportage deltar de och berättar om den dramatiska förändring deras medverkan i programmet inneburit: Johan är av med sitt spelberoende, han tar initiativ, han ”hjälper till” med barnet ”utan att fråga”. ”[D]et här var det bästa vi kunde ha gjort alltså, att följa råden”, säger Julia. Programledaren Hannah är överförtjust och försäkrar paret om att ”ni kommer ha världens bästa liv tillsammans.”[56] Här framträder den dimension som också tidigare kunnat anas, nämligen hur programmen indirekt – och paradoxalt nog ofta genom att ta ifrån kvinnorna definitionsutrymme och avlegitimera deras definition av vad som är problemet – legitimerar de deltagande kvinnornas önskan om förändring genom att få männen mer engagerade i relationen.[57]

I uttalandet av Johan i citatet ovan framgår dessutom att själva tv-filmadet i sig hade en positiv effekt på relationen. Vetskapen om att andra tittar verkar inte oväntat leda till en ökad reflektion kring vad man gör och hur det ser ut för en utomstående. Vid ett tillfälle, i programmet om Linnéa och Lasse, blir upplevelsen av att se inspelningen av sin egen och partnerns interaktion i vardagen via tv-rutan i studion närmast chockartad.

> ”Jag blir rädd för Lasse”, säger Linnéa, ”jag har aldrig tänkt på att han låter så där elak på riktigt. Det blir värre när man ser det på tv. Usch, hade jag sett det här annars då hade jag tyckt så fruktansvärt synd om den här tjejen.” Hon skrattar till.
>
> ”Okej”, säger Louise. ”Tycker du fruktansvärt synd om den här tjejen nu då?”
>
> ”Ja nu när jag ser det så här”, svarar Linnéa. ”Hade inte hon varit mig så hade jag tyckt jättesynd om henne, tyckt ’amen gud vad säger han till henne’, men alltså jag tycker inte det. När det är mig själv så känner jag inte så.”[58]

När Linnéa – med tv-kamerans hjälp – ser på sig själv utifrån så blir hennes upplevelse av relationen en helt annan. Det som känns normalt i vardagen blir plötsligt problematiskt då hon ser det tillsammans med andra. Här kan man se en parallell

till den funktion kvinnorörelsens medvetandehöjandegrupper – åtminstone idealt – hade, nämligen när delandet av erfarenheter från det privata in i det offentliga kan leda till en omdefiniering av en personlig problematik till en politisk. I Linnéas fall sker delandet – förutom med terapeuten och programledaren – framförallt med en osynlig och anonym grupp tittare. Hennes identifikation av att det är ”jättesynd” om tjejen i rutan leder knappast till någon kollektiv, politisk handling. Men samtidigt pekar den mot nödvändigheten att ifrågasätta talet om intrånget i det privata, av emotionaliseringen av kulturen som det framförs av teoretiker som Lasch (1977) och Furedi (2004). Vilket subjekt, vems världsbild är det som hotas då tv-kamerorna blir intima? Exemplet med Linnéa, liksom de andra kvinnliga deltagarnas positiva reaktioner på tv-terapin, visar att svaret inte är enkelt. Potentialen till förändring finns onekligen där, sammanvävd med en stark reproduktion av ett könat status quo. När jag i nästa kapitel vänder blicken mot de reaktioner på programmen som kommit från tittare på programmens webbforum aktualiseras denna problematik än mer.

Könade parideal eller utmanande offentlighet?

I självhjälpsböckernas manus om ”den goda parrelationen” dominerar en röst – experten, terapeuten, författaren – i berättandet. Men tack vare självhjälpsbokens form, där generella utsagor, analyser och metoder varvas med ”verkliga berättelser” finns ändå ”läckor” genom vilka den dominerande – och könsneutrala – berättelsen kan ifrågasättas. I tv-programmen konstrueras visserligen också experten som en auktoritet och hans/hennes röst, definitioner av ”problemet” och lösningar ges stort utrymme. Men tv-mediet i sig öppnar för en mer komplex konstruktion av idealet om den goda parrelationen. Här tar de ”verkliga berättelserna” visuell form, visserligen fortfarande en strikt redigerad sådan genom programmens konstruerade dramaturgi och manus, men som tittare ser vi människor av kött och blod – experter så väl som deltagare – prata om, reagera på och reflektera kring olika skeenden.[59]

I analysen av tv-programmen framträdde ett lika komplext förhållningssätt till individen och paret som i självhjälpsböckerna, där utgångspunkten i individens autonomi och i det närmaste oändliga möjligheter till den så eftertraktade förändringen förenades med en stark konstruktion av den önskvärda och möjliga parenheten. Pendlingen mellan å ena sidan antagandet om att terapi och coaching tar individen som sin utgångspunkt och, å andra sidan det faktiska konstruerandet av generella sanningar, lösningar och metoder visade sig möjliggöra ett samtidigt osynliggörande och ett reproducerande av kön i programmen. Genom att anta att man utgår från individen och att dennes kön inte är relevant i sammanhanget kan man exempelvis bortse från det faktum att det endast är kvinnor som påtalar problemet med ojämlik hushållsarbetsdelning i relationen. De framställs som individer i en unik parrelation, utan koppling till den sociala gruppen ”kvinnor” eller till kulturella föreställningar och hierarkier om kön. Samtidigt kan man också fortsätta tala om generella faser,

problem och lösningar för parrelationen i helt könsneutrala termer. Vem som helst skulle ju kunna använda sig av verktyget ”stoppknappen” eller ”flytta tiokronor”, det framstår som en tillfällighet som uppstått ur individernas unika situation att den ena rekommenderas en kvinna och den andra en man. Konsekvensen av detta är, på tvärs mot experternas vilja att se människor utanför stereotypen, en reproduktion av just könade stereotyper. Parrelationen konstrueras som en plats utanför sociala och kulturella ideologier och relationer för kön, som bestående av två autonoma individer med lika tillgång till makt och tolkningsföreträde. Och det är detta som – i sig – visar sig möjliggöra just en reproduktion av könsojämlikhet. På tvärs mot den populärterapeutiska diskursens hyllande av förändring resulterar dess logik paradoxalt nog i ett bevarande, åtminstone med avseende på kön.[60]

Liksom könsneutraliteten visade sig jämlikhetsidealet ha en problematisk effekt i tv-programmen. Det ”jämlika problemet” innebar att skuld till problemet liksom ansvar för problemet alltid – om än ibland mer eller mindre – konstruerades som delat mellan mannen och kvinnan i paret. Detta antagande genomsyrar all terapeutisk diskurs påpekar Epstein och Steinberg, och även om det vid ett första påseende kan tyckas tilltalande och rättvist så får det problematiska konsekvenser i en ojämlik värld: att förutsätta ett lika ansvar lägger i praktiken ett större ansvar på den part som har mindre handlingsutrymme (Epstein och Steinberg 1995, s. 99-100). Den effekt ”det jämlika problemet” får exempelvis i programmens hantering av hushålls- och omsorgsarbetsdelning visar hur jämlikhetstanken i den populärterapeutiska berättelsen omformulerar frågan, från att vara en fråga om rättvis fördelning, till en fråga om accepterande av ”olikheter” och kompromissande mellan två – lika rättmätiga – ståndpunkter (det är lika problematiskt att hon är för snabb som att han är för långsam). Här finns en parallell till statsvetaren Maud Eduards (2002) analys av jämställdhetsdiskursens effekter på hur kön kan och inte kan formuleras i en svensk politisk diskurs. Jämställdhetens språk är alltid med nödvändighet könsneutralt menar Eduards. Det handlar om kvinnor *och* män som ska ha samma möjligheter och samma frihet att tala och handla. Inom jämställdhetsdiskursen kan problem och strategier endast formuleras utifrån att de handlar om och är till gagn för både kvinnor och män. I relationsprogrammens jämlika mall återspeglas denna jämställdhetstanke, med effekten att kvinnor avlegitimeras sin definition av att hushålls- och omsorgsarbetsdelningen är problematisk. Formuleringen av problemet i jämlika termer leder också till att själva *arbetet* osynliggörs, eller till och med görs till ett problem i sig: kvinnor som gör för mycket hushållsarbete eller är för kompetenta genom att ha åsikter om hur männen utför (eller inte utför) arbetet har problem med ”kontrollbehov”, ett problem som i sin tur hotar det arbete som den populärterapeutiska berättelsen sätter främst, nämligen det reflexiva *pararbetet*.

Samtidigt framträder en mer komplex bild av parrelationen i tv-programmen i jämförelse med i självhjälpsböckerna. Särskilt det konfliktinrikade, kommersiella tv-formatet i *Tillsammans* visade sig öppna för en närvaro av fler berättelser än den om paret som följer normala faser med normala problem. Den populärterapeutiska berättelsens effekter – med svensk relations-tv som utgångspunkt – kan därmed förstås både i ljuset av det resonemang Rose (1996, 1999) för och en feministisk diskussion

av privat/offentligt (se Shattuc 1997). De terapeutiska relationsprogrammen innebär å ena sidan – liksom självhjälpsböckerna – en stark konstruktion av fantasier och ideal om ”den goda parrelationen” som möjlig och önskvärd bara du ”gör jobbet”. Därmed konstrueras också här det autonoma ansvarstagande paret. Samtidigt innebär lyftandet av frågor kring relationer en legitimering – paradoxalt nog via en avlegitimering – av kvinnors erfarenheter som viktiga nog att gestaltas och diskuteras i ett offentligt medium. Det intimiserade tv-mediet verkar åtminstone delvis innehålla en potential till motberättelser om parrelationen som skulle kunna gå bortom det hegemoniska terapeutiska talet om ”det goda paret” och pararbetet. Frågan huruvida denna potential kan förverkligas leder vidare in i nästa kapitel, där analysen öppnas för än fler röster i form av deltagarna på webbforumen.

Noter

1 I ytterligare två program i *Mellan dig och mig* behandlas vänskapsrelationer, en mellan två unga killar och en mellan en äldre kvinna och en ung tjej. I ytterligare ett avsnitt av *Tillsammans* behandlas en mamma-dotter relation.

2 I praktiken är denna uppdelning – än mer idag än tidigare – problematisk då också dokusåpor med ”vanliga människor” som deltagare är regisserade och ibland till och med manusbundna (se till exempel Kilborn 2003).

3 Ursprungsformatet hämtades från MTV och visades första gången 1992.

4 Wood, Skeggs och Thumim (2009) menar att också reality-tv bör ses som en kvinnlig genre, som en fortsättning på tidigare kvinnliga format som såpopera och pratshow.

5 Jag använder även den kortare beteckningen *relations-tv* i kapitlet och syftar då på samma fenomen.

6 Hallin, som förutom att hon är psykoterapeut också är barnmorska, är en välkänd tv-profil som exempelvis medverkat regelbundet i TV4’s *Nyhetsmorgon* och SR P4’s *Knattetimmen*. För mer om Hallins verksamhet (och också hennes Internetkonsultation), se http://www.louisehallin.se.

7 Enligt Mediamätning i Skandinavien (MMS) låg den genomsnittliga tittarsiffran på runt 300 000 tittare per avsnitt (huvudavsnitt, repris ej medräknat) (http://www.mms.se/HotTop/hottop.asp).

8 Programmet nådde också kvällstidningarnas löpsedlar vid minst ett tillfälle, med smaskiga rubriker om paret som skrev ”sexkontrakt” om att han fick oralsex mot att hon fick bli gravid.

9 Programmet är uppdelat i två olika format; i den första delen fokuseras ett specifikt par och deras problem, och i den andra diskuteras någon ”het trend” i relationsvärlden – hypnosterapi, anger management, polyamory etc. – av programledaren Hannah Rosander och en inbjuden panel bestående av journalister och krönikörer. Det är den första delen, som oftast upptar runt 2/3 delar av den timslånga programtiden, som stått i centrum för min analys, då den andra delen mer har formen av debatt och diskussioner om relationer än rådgivning till specifika par.

10 Den yngsta deltagaren är 20 år, den äldsta 36.

11 13 av de 22 deltagarna har jobb som inte kräver högre utbildning eller är arbetslösa. Sex har jobb som kräver, eller genomgår vid programmets inspelning, högre utbildning, till yrken som exempelvis ingenjör eller läkare. Fyra av de deltagande kvinnorna presenteras endast som mammalediga. I två fall anges inte deltagarens sysselsättning, i båda fallen kvinnor.

12 Värmen och respekten var dock knappast det recensenterna såg. Istället frågade man sig huruvida SVT verkligen tog ansvar för de människor vars liv lämnades ut för allmän beskådan. Programmet kallades ”flummigt skräp” och ”hundraprocent hänsynslöst”, råden experterna förmedlade var ”barnsliga kurer” och ”beskäftiga råd” och experterna själva var ”pajaser” (Andersson 2005; Björkman 2005; Croneman 2005; Eriksson 2005). Men de dåliga recensionerna till trots var programmet relativt populärt bland tittarna. Tittarsiffrorna för huvudsändningen låg på i genomsnitt 400 000.

Räknar man även de två repriserna blir tittarsiffran runt 650 000 per programavsnitt (uppgift från programproducenten per e-mail juni 2006).

13 I de fall yrke anges är de deltagande männen ishockeydomare, snickare, racerförare, arbetslös/tidningsbud och projektledare (men pappaledig), medan kvinnorna arbetar på kontor, är racerförare, och i två fall studerande. En kvinna presenteras som mammaledig.

14 Det vill säga då tv-programmets visas, vilket vanligtvis är några månader efter dess inspelning.

15 *Mellan dig och mig*, avsnitt 4.

16 I programmet om Stefan och Sofia, vars problem inledningsvis definieras som oenighet om att skaffa barn, tydliggörs hur programmets manus skapats i efterhand, med vetskapen om att paret separerade efter att programmet spelades in. Experterna framstår som om de i princip från början, innan de träffat paret, vetat om att denna relation inte skulle hålla. Till skillnad från i de andra *Mellan dig och mig*-avsnitten utförs exempelvis inga gemensamma övningar med paret, och terapeuten Maria säger i ett tidigt stadium att paret har ”helt olika syn på vad som är ett gott liv, Sofia hon har sina drömmar och Stefan har sina, och jag är inte säker på att dom här drömmarna är dom samma.” (*Mellan dig och mig*, avsnitt 8.)

17 *Tillsammans*, avsnitt 6.

18 *Mellan dig och mig*, avsnitt 1. Även miljön kan användas till att förstärka experternas legitimitet. I *Tillsammans*, exempelvis, understryks terapeutens legitimitet genom en subtil markering i miljön: I den med varma färger inredda tv-studion, där vackra fåtöljer, blommiga tapeter och levande ljus skapar en trygg och ombonad stämning har man på en hylla bakom terapeuten placerat ett lexikon i flera band. Lexikonet, som en symbol för kunskap, syns endast då terapeuten är ensam i bild, inbegripen i samtal under terapin.

19 Och även Julias ”svarta bälte” i omsorgs- och hushållsarbete, något som diskuteras mer längre fram.

20 *Tillsammans*, avsnitt 5.

21 Här avviker de svenska tv-programmen från den hårda *Dr Phil*-hållningen som Johansson identifierar, ”[o]m vi blir dåligt behandlade i en relation är det vi själva som bär ansvar för det,” i *Dr Phils* tankevärld (Johansson 2006, s. 71).

22 *Tillsammans*, avsnitt 4.

23 Konstruktionen av parrelationen som en självklar del i en normal livshistoria som genomgår vissa generella faser är också tydlig i den humoristiskt tecknade inledningen till *Mellan dig och mig*, i bildserien där bröllop följs av spermier, barn, trehjulingar och studentmössor. Också i ett av de program som inte fokuserar parrelationen utan vänskapsrelationen mellan de två kompisarna Alexander och Anton reproduceras indirekt en föreställning om det normala inträdet i parrelationen (*Mellan dig och mig* avsnitt 3). Alexander och Anton är, får vi inledningsvis veta, rädda att tappa kontakten med varandra då de på grund av studier flyttar till olika orter. Efterhand definierar experterna om problemet till en rädsla för att bli vuxen. Anton pratar i en intervju om att hans största skräck är att bli som sin pappa, att ”sitta där och [vara] vuxen och inte har några polare kvar…Så vill man ju inte bli. Gammal och utan vänner.” De verktyg som ges Anton och Alexander handlar dock om att få dem att inse det oundvikliga i att ”bli vuxen”, vilket enligt experterna handlar om att inse att de är olika och att de vill olika saker och därför också kan behöva omdefiniera sin vänskap. Vuxenblivande verkar i programmet förutsätta en mindre tät vänskapsrelation, eftersom en sådan oundvikligen skulle kunna ställa sig i vägen för den parrelation som bör inträda (i programmet representerade av tal om ”volvo”, ”vin och ost” och ”inredning”).

24 Med undantag av det program där kvinnan vägrar gå med på experternas definition av problemet, men då blir hennes beteende förkastligt i relation till experterna och förändringsprocessen, inte mannen (*Mellan dig och mig* avsnitt 4).

25 *Mellan dig och mig*, avsnitt 1.

26 Programmet om Gunilla och Gunnar är ytterligare ett exempel på detta, där problemet ”konflikträdsla” genom framställningen framförallt verkar knutet till den ena parten, nämligen Gunnar, men där Gunilla framställs som jobbig och enträgen som, med terapeutens ord ”hela tiden vill prata och prata om saker när [Gunnar] behöver tänka efter”, och därmed i alla fall delvis som orsak till Gunnars beteende (*Mellan dig och mig* avsnitt 6).

27 Ett annat exempel är då Pia i *Tillsammans* avsnitt 10 i förbifarten säger om Patrik att han ”gjorde ingenting hemma” när de flyttade ihop och att hon ”jobbade ju och så där och saker och ting som ska vara färdiga när man är 26 år var inte färdiga…” Varken experten eller programledaren frågar

vidare om detta, utan uttalandet fogas istället in i den övergripande berättelsen om svartsjuka och otrohet.

28 *Mellan dig och mig*, avsnitt 7.

29 Jämför också med Böhms tal om olika ”känsla för ordning” som ett uttryck för olika ”livsstil”, se kap 4 samt Böhm (2006, s. 191).

30 Inte sällan får man som tittare känslan av att programledaren i högre grad än terapeuten har den sensationssökande rollen. Hannah tar ofta upp och återvänder till känsliga ämnen – exempelvis i *Tillsammans* avsnitt 1 då en i paret antytt att hon kanske inte är kär i mannen längre – frågar vidare och, då parterna ”avslöjat” sina innersta tankar, frågar ”hur det känns”.

31 Det är också i *Tillsammans* det enda icke-heterosexuella paret i programmen ges utrymme, i programmet om Charlotta och Caroline som har problem med ”ständiga gräl” (*Tillsammans,* avsnitt 7). Eftersom fokus i avhandlingen är konstruktionen av det heterosexuella paret i populärterapi så presenterar jag ingen djupare analys av detta avsnitt. Man kan dock konstatera att programmet helt klart går utanför den heterosexuella parmallen. Att Charlotta och Caroline får terapi efter ett liknande mönster som de heterosexuella paren talar för att det terapeutiska tänkandet om parrelationer ”fungerar” utanför heteromallen och inte nödvändigtvis i sig själv är beroende av att där finns en man och en kvinna. Intressant nog blir problemet i programmet – ”ständiga gräl” – mer diffust formulerat än problemen i de andra programmen. Här reproduceras också stereotyper om lesbiskhet, exempelvis genom att en av kvinnorna framställs som mer ”maskulin” än den andra. Det stereotypa sammankopplandet av lesbiskhet med sexuell aktivitet syns också genom att Charlotta och Caroline ständigt filmas som kyssandes och kelandes med varandra (se till exempel Skeggs 1997).

32 Vad som motiverar denna form torde knappast råda någon tvekan om. Som Shattuc (1997) hävdar finns ett rent kommersiellt intresse i att visa upp provokativa människor och situationer, något som med stor säkerhet också gäller för reklamkanalen TV3, inte minst i jämförelse med public service kanalen TV2. Furhammar (2006) menar dock att SVT de senaste åren i allt högre grad anpassat sina program och sitt utbud och närmat sig reklamkanalernas språk och form.

33 Rubrik på artikel i Expressen, Kriisa 16/2-04 s 11 (personnamnen utbytta).

34 *Tillsammans*, avsnitt 3.

35 Den skillnad i avståndstagande mellan Kalles och Anders arrogans å ena sidan, och Lasses å den andra skulle kunna förklaras med deras olika tillgång till språkliga uttrycksmedel, som i sin tur är relaterat till klass. Medan terapeuten gör ett tydligt avståndstagande från hissmontören Kalles och busschaufförен Anders beteende, ett beteende som framställs som plumpt, utan hyfs, aggressivt verbalt och fysiskt (exempelvis när Kalle visar finger), är hon mer tvetydig till den ingenjörsstuderande Lasses beteende – hans spydiga och ironiska kommentarer som uppenbarligen upplevs kränkande av flickvännen Linnéa karaktäriseras visserligen som en något problematisk men samtidigt ”rak” och ”tydlig” kommunikation av terapeuten. Beverly Skeggs (2006) visar hur medelklassnormer idag i allt högre grad förmedlas och reproduceras via tv-mediet och dokusåpa-genren. Den respektabla medelklasskvinnan, -mannen och -familjen reproduceras genom genrens iscensättande av rättegångsliknande scenarier där experten (oftast medelklass) tillsammans med publiken förväntas döma, känna avsky och ta avstånd från programmens deltagare, som enligt Skeggs i sin tur oftast har en arbetarklasstillhörighet. Genom den terapeutiska ramen individualiseras deltagarna och det framställs som om ”alla hade samma möjligheter till reflexivt handlande, vilket innebär att oförmåga att formulera sig framstår som en brist i personligheten” (Skeggs 2006, s. 35; se också Wood, Skeggs och Thumim 2009). Avståndstaganden från Kalle och Anders tydligt icke-respektabla beteende och den mer tvetydiga hållningen till Lasse kan tolkas utifrån deras olika förmåga att presentera ”rätt” typ av reflexivitet, där Lasse lyckas bättre genom sin position närmre ett medelklassideal (som också är terapeutens).

36 *Mellan dig och mig*, avsnitt 4.

37 *Mellan dig och mig*s hemsida: http://svt.se/svt/jsp/Crosslink.jsp?d=40230&a=445910 (10/4-05)

38 Samtliga citat är hämtade från *Mellan dig och mig* avsnitt 2.

39 *Mellan dig och mig*s hemsida: http://www.svt.se/svt/jsp/Crosslink.jsp?d=40230&a=481039 (15/11-07)

40 Samtliga citat i det ovanstående från *Mellan dig och mig* avsnitt 10.

41 Pappaledigheten i Madeleines och Markus berättelse blir till en fetisch eller en hypersymbol, för att använda Hochschilds (1997) terminologi, dvs. en symbol i upprätthållandet av myten om att relationen är jämlik. Som sådan får pappaledigheten Madeleine att känna skuld och blockerar

diskussionen om arbetsdelning: det framställs som att hon borde känna sig nöjd med att han trots allt visar sin goda vilja och gör det han gör. Madeleines ambivalenta känslor – sitt missnöje och känslan av att något är orättvist å ena sidan, och sin skuld för att hon inte kan vara nöjd med Markus insats å den andra – kan ses som ett uttryck för det Hochschild kallar ”emotion work”; ”the work of trying to feel the 'right' feeling she wanted to feel – to make and keep everything 'fine'” (Hochschild 1997, s. 46-47).

42 *Mellan dig och mig*s hemsida: http://svt.se/svt/jsp/Crosslink.jsp?d=40230&a=435837 (4/10-05)

43 *Mellan dig och mig*s hemsida: http://www.svt.se/svt/jsp/Crosslink.jsp?d=40230&a=436595 (10/4-05)

44 *Mellan dig och mig*s hemsida: http://www.svt.se/svt/jsp/Crosslink.jsp?d=40238&a=446067 (17/11-05)

45 *Tillsammans*, avsnitt 9.

46 *Tillsammans* avsnitt 11.

47 Betty Friedan och Germain Greer hörde till dem som på ett tidigt stadium anslöt sig till en liknande revisionistisk syn på kvinnorörelsen. Friedan menade exempelvis i *The Second Stage* (1981) att kvinnorörelsens ”blind spot” varit familjen (se också Faludi 1992, s. 351-358).

48 Jämför Haavind (1982, s. 162) och Hochschild (1997, s. 46-47), samt se tidigare not.

49 *Tillsammans*, avsnitt 5, *Mellan dig och mig*, avsnitt 7 och 10.

50 *Mellan dig och mig* avsnitt 12.

51 En av Erikssons och Nymans informanter prövade just det som föreskrivs Åsa och Madeleine i programmen, nämligen att sluta upp med att tjata och också sluta göra jobbet själv för att på så sätt ge mannen utrymme att ta eget initiativ. Resultatet blev att arbetet inte blev gjort (se citat i Eriksson och Nyman 2008, s. 16).

52 Jämför exemplet med Jenny och Johan från von Sivers och Lindgrens bok, där Jenny blir ”arbetsledare”, se kapitel 4.

53 Exempelvis i *Tillsammans* avsnitt 5 och 11, *Mellan dig och mig* avsnitt 7, 10

54 *Tillsammans,* avsnitt 12.

55 Självklart bör man ta med i beräkningen att programmakarna och experterna är måna om att lyfta fram just de fall där deltagarna är nöjda.

56 *Tillsammans*, avsnitt 12.

57 Shattuc (1997) påvisar samma fenomen i pratshow-genren, där enkla redskap som par-test explicit ges funktionen att påvisa huruvida individerna i paret passar ihop eller ej, men implicit syftar till att ”to get them to start 'talking' about their relationship” (1997, s. 117).

58 *Tillsammns*, avsnitt 2.

59 De produktionsförhållanden under vilka ett tv-program produceras är självklar av vikt, men har inte varit fokus för denna avhandling (se kapitel 3). Här finns en mängd människor inblandade, inte minst en producent som i bakgrunden skapar en önskvärd dramaturgi som – åtminstone i teorin – kan gå mot den berättelse den medverkande expertisen formulerar genom val av vilka filmsekvenser, kommentarer och reaktioner som visas.

60 Jämför Johanssons (2006) analys av *Dr Phil* där det explicita betonandet av förändring och frihet samexisterar med en extremt värdekonservatism och statisk syn på samhället. *Dr Phil*s betonande av självförverkligande och individens rätt till ett gott liv visar sig vid ett närmar påseende handla mer om att ”hitta tillbaka till sig själv” och acceptera sin plats i samhället än att skapa en helt ny människa (2006, s. 85). Johansson pekar just på hur könskonservatism kan samexistera med en förändringsfilosofi hos *Dr Phil* i antagandet att det finns naturliga och önskvärda olikheter mellan könen och förändring handlar därmed om att lära sig om och acceptera dessa olikheter. I de svenska programmen är – som vi sett – den explicita könskonservatismen ersatt av könsneutralitet. Samtidigt, som analysen visar, är effekten av den könsneutrala hållningen, i tal om ”olikheter” och i de lösningar och verktyg som föreslås, många gånger likt *Dr Phil*s resonemang.

KAPITEL 6

Fallstudie 3 – Att förändras genom tv? Reaktioner, diskussioner och egna berättelser

”Hur orkar du bara titta på det där? Jag skulle bli helt knäpp…”
”Jag började titta en gång, var tvungen att stänga av. Så löjligt!”

Bland vänner och kollegor har reaktionerna på mitt avhandlingsämne många gånger varit en huvudskakning. Visst har de tyckt att det varit intressant, visst har de uppmuntrat mig, och till och med ibland gratulerat till ett spännande empiriskt material, men samtidigt har de tydligt markerat att program som *Tillsammans* och *Mellan dig och mig* aldrig skulle inta deras personliga tv-tablåer. Tills jag en het julidag mötte en vän vid stranden och vi, mellan de uppfriskande doppen, kom att prata om min avhandling. Lite motvillig att ge mig in i avhandlingsångesten mitt i semestern, och inte minst ganska trött på att höra folk raljera över programmen, berättade jag vad jag skrev om. Till min förvåning var min vän omedelbart med på noterna. Hon hade sett flera program i *Mellan dig och mig*-serien och ville diskutera. ”Vad tycker du?”, undrade hon.

Jag blev tagen på sängen. Van att försvara tv-programmen, säga att de faktiskt inte *bara* är skräp, eller att de åtminstone är intressanta *i sig*, som fenomen, så stod jag nu framför en av de tittare som följt programmet och dessutom tyckt om det. Lite trevande började jag berätta om mina forskningsfrågor, om hur jag är intresserad av ”konstruktionen av paret” och ”gränser och förändringspotentialer”. Min vän såg skeptisk ut och upprepade sin fråga: ”Men vad *tycker du* egentligen?”. Jag mumlade något om att upplägget i programmet, speciellt verktygen och lösningarna, var lite löjligt övertydliga och tramsiga. Min vän höll inte med. ”Jag tror vi behöver det ibland”, sa hon, ”vi behöver nån som överdriver och visar att ’så här är det’. Jag blev i alla fall hjälpt av programmet”, menade hon.

Kanske var det rädslan för att återigen få frågan om vad jag egentligen tyckte om programmen som gjorde att jag avstyrde diskussionen. I efterhand ångrade jag mig, jag var ju egentligen väldigt nyfiken på hur hon tyckte sig ha blivit hjälpt. Vad ser hon – och många med henne – som inte jag och mina kollegor ser? Eller handlar det om att hon till skillnad från många andra vågar utmana de finkulturella normerna och säga sådant som andra håller inne med. Att vi faktiskt också kan tycka det är spännande att läsa självhjälpsböcker och titta på relationsprogram, att de får oss att reagera, tänka efter och ibland till och med vilja förändra våra relationer. Och att de ibland också väcker diskussion, mellan vänner och partners, på arbetsplatsen, på krogen. ”Såg du det där paret igår på tv, alltså *jag* tycker…”

En sådan diskussion fanns på de båda programmens hemsidor på Internet. I forumen dryftades allt från programledarens kläder till komplicerade personliga relationsproblem mellan anonyma tittare under pseudonymer som ”sofftis” och ”lena33”. Med programmen som det samlande navet, ett nav som ibland var tydligt närvarande men påfallande ofta var frånvarande, möttes här programmens tittare och andra webbanvändare som hittat till hemsidan och lockats av dess tema och utbytte berättelser, åsikter och goda råd. Diskussionerna på webbforumen ger oss begränsad inblick i vem tittaren *är* då klassiska sociologiska frågor om socio-ekonomisk tillhörighet eller ras/etnicitet försvinner effektivt i Internets anonymitet. Däremot erbjuder de en inblick i vad åtminstone en liten grupp tittare *gör* med den berättelse programmen presenterar.

Föregående kapitel baserades på min läsning av självhjälpsböcker och terapeutiska relationsprogram. I den föreliggande analysen kommer fler röster till tals, självklart fortfarande förmedlade av min tolkning, men ändå röster som kan ha sett och inspirerats av tv-programmen på ett annat sätt än jag har. Till att börja med presenterar jag en allmän diskussion om mediakonsumtions- och publikforskning. Efter detta introduceras de hemsidor och speciellt de webbforum som analyserats i kapitlet. I själva analysen identifieras två övergripande teman i webbforumens inlägg, dels reaktioner och diskussioner om programmen, och dels inlägg med fokus på skribentens egna erfarenheter och problem.

En svårfångad publik

Vem är läsaren, vem är tittaren, hur tänker han/hon, varför läser man vissa böcker och inte andra, varför tittar man egentligen på ett visst tv-program och hur påverkar den media man konsumerar ens vardag? Frågor om hur man fångar publiken har varit centrala för mediaforskning sedan lång tid tillbaka. Tidiga kritiker av mediernas utveckling till *mass*medier betonade den passiviserande och fördummande effekt media antogs ha på människor (Lindgren 2005, s. 39). Senare forskare lät pendeln svänga åt andra hållet och framhöll människors aktiva och oförutsägbara tolkningar av medieutbudet (se exempelvis Ang 1985; Fiske 1987). Den dominerande hållning-

en bland dagens mediaforskare är (inte oväntat) en mellanposition utifrån insikten om mediepublikens svårfångade karaktär – publiken är överallt och ingenstans som Elisabeth Bird (2003, s. 3) uttrycker det – där medietexten varken ses som passiviserande eller som utan påverkan på människors konstruktioner av livsberättelser.

För att fånga hur människor interagerar med media krävs därför en metodologisk ansats som både tar texten som den *förmedlas via mediet* och texten så som den *lever bland människor* på allvar. Texten så som den förmedlas i exempelvis ett tv-program är visserligen intressant i sig, men analysen av denna blir endimensionell om forskaren inte också söker fånga hur denna text *lever* i samhället och i vardagen, dvs. hur människor tolkar, talar om och använder det de läser, ser och hör i media (Bird 2003, s. 8).

För att komma åt hur media fungerar i vardagslivet måste forskaren därför hitta metodverktyg som ser den bredare kulturella kontexten. Studier av den populärterapeutiska kulturens publik har både använt sig av mer traditionella metodverktyg, som intervjuer och enkäter (se till exempel Simonds 1992), men också allt oftare av analyser av webbmaterial.[1] Elisabeth Bird (2003) och Jane Shattuc (1997) har båda analyserat webbforum och maillistor i sin forskning om tv-program i olika genrer.[2] Både Bird och Shattuc betonar den aktiva läsningen tittare gör av tv-programmens text, men pekar samtidigt på de begränsningar som skapas genom programmens berättelser.[3] Shattuc (1997) lyfter exempelvis fram poängen med att webbforumet är en arena befriad från auktoriteter där kommunikationen mellan tittare kan fortgå på deras egna villkor. Detta visar sig vara särskilt betydelsefullt då tv-programmet i fråga tillhör en genre med låg status, pratshow-genren i Shattucs fall. I försöken att använda sig av enkäter och gruppintervjuer stötte Shattuc och hennes forskargrupp på stora svårigheter då endast ett litet antal tillfrågade ens medgav att de tittade på pratshower, och av dessa ställde ännu färre upp på att delta i gruppintervjuer. Även under dessa intervjuer fanns en stor medvetenhet bland de medverkande om att det egentligen inte är ”fint” att titta på tv-program som dessa, vilket sammantaget med den språkliga klyfta Shattuc upplevde mellan sig och deltagarna, försvårade kommunikationen (jfr Wood, Skeggs och Thumim 2009). I analysen av webbforum kopplade till pratshowerna kunde däremot en bild av hur texten lever i människors vardag framträda då diskussioner här kunde hållas mellan tittare och andra intresserade på deras eget initiativ och på egna villkor. Forskaren som auktoritet är frånvarande på webbforumen, liksom andra auktoriteter – exempelvis programmets expert eller programledaren – som annars i hög grad styr det offentliga samtalet. Enligt Shattuc är detta det närmaste vi kan komma en offentlig och allmän debatt i dagens samhälle. Men det är samtidigt en debatt som oftast inte tar den form och det uttryck vi är vana vid. I pratshowernas webbforum deltar framförallt kvinnor och de diskuterar personliga erfarenheter och återger berättelser från vardagen, vilket resulterar i en utmaning inte bara av dikotomin privat/offentligt utan också av vad som är, och vem som får definiera vad som är, en politisk fråga (Shattuc 1997, s. 194-195; se också kapitel 2).

Samtidigt som forumen har potential av att vara plattformar för mer jämlik kommunikation visar både Bird och Shattuc på de begränsningar som tv-programmets

berättelser ändå skapar på webbforumen genom att de fortfarande i hög grad strukturerar, anger ämne och ram till diskussionen. Shattuc (1997) menar att tv-programmen kan ses som *katalysatorer*, som i fallet med kvinnodominerad tv genom sitt ämnesval legitimerar ”kvinnliga” frågor och problem, samtidigt som de sätter gränser och ramar för hur dessa problem ska förstås. Inte minst reproduceras också i webbforumdiskussioner det individualiserade terapeutiska narrativet menar hon. Den icke-auktoritära arena som webbforumen utgör visar därmed på en spänning mellan den ”rena” texten och den ”levda” texten, där den förstnämnda alltid – explicit eller implicit – finns närvarande i den sistnämnda, men där den samtidigt kan utmanas och omformuleras. Här finns en koppling till Giddens (1995) teori om reflexivitetens roll i det senmoderna samhället, där denna antas genomsyra alla sociala institutioner men också, genom att bli del av de handlingsformer individer och grupper anammar, förändrar desamma. Frågan är dock, i fallet med populärterapi för paret, hur denna reflexivitet tar sig uttryck och – inte minst – i vilken grad den har möjlighet att leda till en radikal omstrukturering av parrelationsinstitutionen, i linje med Giddens ”rena relation”.

I denna avhandling har analysen av konsumenterna/publiken koncentrerats till tv-programmen. De webbforum som funnits kopplade till programmen har utgjort en spännande källa för analys, ett forum som liksom i Schattuc och Birds fall gett en möjlighet att nå publiken på deras egna villkor.[4] Här har människor haft möjlighet att reagera på, reflektera kring och diskutera tv-programmet, liksom varandras livsberättelser och problem. Att de berättelser och åsikter som kommer fram oftast är personliga till sin karaktär kommer knappast som någon överraskning. Precis som var fallet i Schattucs studie av pratshower är själva utgångspunkten, de terapeutiska relationsprogrammen, i allra högsta grad centrerade kring personliga berättelser från det som man traditionellt hänfört till den privata sfären: hemmet och relationerna med partnern. Utifrån Shattucs (1997) identifikation av hur personliga berättelser blir politiska ställer jag därför i detta kapitel frågan om webbforumens potential att vara en offentlig sfär och en arena för en utmaning av själva uppdelningen i privat/offentligt och även personligt/politiskt. Hur lever de terapeutiska relationsprogrammens berättelser i de diskussioner som förs på webbforumen? Vad konstrueras på den arena som webbforumen utgör? Reproduceras den dominanta berättelsen – den som utifrån narrativ metodologi kan kallas den kulturella berättelsen – om det ”goda paret” som jag visat framträder i tv-programmen, eller finns det potential att gå utanför denna och skapa en kollektiv berättelse, grundad i alternativa tolkningar och människors erfarenheter?

Forum för reflektion

Att tv-program har en hemsida kopplad till sig verkar idag – i jämförelse med för bara några år sedan då *Tillsammans* kom upp på tablån – vara mer regel än undantag.

En snabb titt på de stora tv-kanalernas hemsidor bekräftar detta. På en programhemsida kan du, förutom att läsa om programmet och programledarna, också få ytterligare information om programmets ämne, se programmet igen via webb-tv, spela spel kopplade till programmet, och ibland också chatta med programledare, experter eller andra tittare.[5]

I och med detta kan man också se att tv-programupplevelsen på flera sätt ”sträckts ut” och varar betydligt längre än den programtid programmet har visats i tv. Tittaren har möjlighet att både innan och efter programtiden informera sig om programmet. Diskussionsforum och rådgivningsfunktionerna i *Tillsammans* och *Mellan dig och mig* gör också att tittaren får möjlighet att interagera med, eller reagera på, programmet i form av interaktion med experterna (rådgivningsspalterna) och diskussion med andra tittare (forumen).[6] Denna interaktion kan antas ha liten effekt på programmen som sådana eftersom programmen är inspelade en tid innan de visas i tv. Likväl erbjuder speciellt forumen en arena där tittaren aktivt kan förmedla sina tankar och åsikter till andra tittare och webbanvändare.

Tillsammans och *Mellan dig och migs* respektive hemsidor och diskussionsforum är, liksom själva programmen, på flera sätt olika till innehåll och form.[7] En anledning till detta är sannolikt Internets och Internetanvändandets snabba förändring de senaste åren.[8] Mycket har hänt till och med sedan *Tillsammans* lanserade sin hemsida i början av 2004. Inte minst har antalet användare av Internet ökat. Enligt SCB:s siffror ökade antalet svenskar som dagligen använder Internet från drygt 2.5 miljoner till 3.6 miljoner bara mellan åren 2003 och 2005,[9] och Sverige har näst högst Internetanvändning i Europa.[10]

Att Internetanvändandet ökar syns bland annat i den ökade mängd information och funktioner som finns på hemsidor. Medan *Tillsammans* hemsida är centrerad kring programavsnitten och deras innehåll erbjuder *Mellan dig och migs* hemsida en mängd information och funktioner utan direkt koppling till programavsnitten (exempelvis personlighetstester, krönikor och artiklar). Diskussionerna på *Tillsammans* diskussionsforum är också i högre grad centrerade kring programavsnitten, medan diskussionerna i *Mellan dig och migs* forum många gånger är mer löst kopplade till tv-programmet som sådant. *Tillsammans* forum är heller inte lika välorganiserat som forumet till *Mellan dig och mig*. Det sistnämnda har både webbredaktör med möjlighet att redigera inläggen, anmälningsmöjligheter för läsaren, en tematisk organisering av trådarna samt all erforderlig webbstatistik publicerad för allmänheten. Allt detta saknas i *Tillsammans* forum som endast listar trådarna efter tillkomstdatum.

Tillsammans forum startade i samband med att programmet började sändas i januari 2004, och till programmets sista avsnitt i april samma år gjordes cirka 130 inlägg[11] i sammanlagt 62 trådar.[12] Nästan hälften av trådarna i forumet består av endast ett inlägg från en skribent som sedan ej kommenterats av någon annan. Shattuc (1997) menar att öppna webbforum ofta domineras av denna typ av ”messages posting” och att diskussioner mellan läsare är relativt sällsynt, exempelvis i jämförelse med mail-listor eller webbforum som kräver medlemskap för diskussion och läsning. I *Tillsammans* forum diskuteras dock inte sällan samma tema i ett flertal olika trådar, och ibland också med referens till vad som skrivits i andra trådar.

Mellan dig och migs forum startade redan innan programserien drog igång, i början av juni 2005, och stängdes för inlägg den 16 december samma år. Fortfarande våren 2008 var hela hemsidan, inklusive forumet, tillgängliga för läsning (men hemsidan är nu bortplockad från webbplatsen). Antalet besök på den mest populära delen av forumet – trådarna under rubriken ”Relationen med din partner” – med 123 inlägg (av totalt 178 på hela forumet) i 27 trådar, har ökat också efter att forumets stängt.[13] Till skillnad från *Tillsammans* finns här färre okommenterade inlägg och mer kommentarer och diskussioner inom varje tråd.

Inläggen på *Tillsammans* forum är överlag kortare, från någon eller några få meningar till mer utförliga redogörelser och berättelser på 150-200 ord. I *Mellan dig och migs* forum finns fler långa berättelser, ibland upp mot 700 ord, men de flesta inläggen har runt 150-200 ord.

I båda forumen har skribenten rätt att skriva anonymt, vilket de flesta också gör. En intressant iakttagelse är att skribenterna på *Tillsammans* forum oftare använder ett förnamn medan skribenterna på *Mellan dig och migs* forum hellre använder påhittade namn som ”hejkompis” eller ”myggan”. På *Tillsammans* forum förekommer det också vid ett par tillfällen att skribenten listar både för- och efternamn, något som aldrig förekommer på *Mellan dig och migs* forum. En möjlig förklaring till denna skillnad är att inläggen på *Mellan dig och migs* forum är mer personliga till sin karaktär, medan skribenterna på *Tillsammans* forum oftare diskuterar innehållet i tv-programmet. En annan förklaring kan vara att vanan, och acceptansen för, att skriva under pseudonym förankrats mer och mer bland webbanvändarna med åren.

Det faktum att många skribenter väljer att skriva under pseudonym, liksom det faktum att Internet möjliggör konstruktionen av fiktiva identiteter, gör det vid ett första påseende svårt att bedöma utseendet på populationen på relationsprogrammens webbforum. En av Shattucs (1997) poänger är att hävda pratshow-webbforumens emancipatoriska potential genom det faktum att de domineras av kvinnor, en slutsats som hon dock endast kan härleda från det faktum att pratshow-tittaren statistiskt sett är en kvinna. *Tillsammans* och *Mellan dig och migs* tittargrupper har en viss övervikt av kvinnliga tittare[14], något som verkar avspeglas på webbforumen. Av *Tillsammans* 130 inlägg skrivs 65 inlägg av skribenter som gett sig själva ett kvinnligt tilltalsnamn och/eller säger sig vara kvinnor i inläggen, medan 18 författats av skribenter som säger sig vara män och/eller har gett sig själva ett manligt tilltalsnamn. Också *Mellan dig och migs* forum domineras av kvinnor om man utgår från självbenämning, då 110 av de 178 inläggen är skrivna av kvinnor och 20 är skrivna av män.[15]

I båda forumen förekommer att medverkanden från programmen gör inlägg i diskussionen. På *Mellan dig och migs* forum förekommer det två gånger att en skribent (samma skribent båda gångerna) öppet deklarerar att hon/han medverkat i programmen men det framgår dock inte i vilket program skribenten medverkat. I *Tillsammans* forum är de medverkande öppna med vilka de är och diskussionerna – som flera gånger blir hetsiga – handlar explicit om dem och deras problem. Det är tre av de medverkande i programmen som skriver i forumet – Kalle och Katarina (som är ett par) och Linnéa (som deltog tillsammans med pojkvännen Lasse). Deras

intervention, som erbjuder en något annorlunda bild av tv-programmet de deltagit i, kommer diskuteras vidare nedan.

Kritiska läsningar och egna berättelser: Analys av webbdiskussioner

Det går att identifiera två innehållsmässiga teman i de inlägg som görs på webbforumen. För det första finns det trådar som förhåller sig aktivt till tv-programmen. Här diskuteras dels själva programinnehållet (framförallt de medverkande parens relation och agerande), men också programmet som sådant (formen, programidén eller experterna/programledaren). I diskussionerna om paren framkommer ofta starka åsikter om hur parförhållanden, män och kvinnor *ska vara*, exempelvis när det är rätt att göra slut i ett parförhållande, när man bör (och inte bör) skaffa barn, eller vad en tjej har rätt att kräva av sin kille. I diskussionerna om programmet som sådant centreras frågorna kring hur och var man egentligen ska prata om relationsproblem – är tv rätt forum? Likaså diskuteras och ifrågasätts terapeutens och expertens uttalanden och position.

För det andra finns trådar där fokus flyttas från programmen som sådana och istället läggs på skribentens/skribenternas egna upplevda berättelser och problem. Tv-programmen anges här ibland som en inspiration till att skribenten vill berätta sin historia, men är oftast explicit frånvarande. Inläggen utgörs dels av allmänna uttalanden om att programmet inspirerat skribenten till förändring i sitt liv, dels av mer omfattande personliga berättelser om problem och efterfrågan om hjälp, råd och stöd. De allra flesta trådarna och inläggen på forumen kan inplaceras på ett kontinuum där å ena sidan programmet är i centrum för diskussionen och å andra sidan de egna berättelserna är i centrum.

Även om båda teman – diskussioner om programmen samt egna problemberättelser – förekommer på båda webbforum finns en klar dominans av det förstnämnda på *Tillsammans* forum, och likaledes en klar dominans av den sistnämnda på *Mellan dig och migs* forum. Faktum är att det i samtliga trådar i *Tillsammans* forum förekommer en eller flera referenser till tv-programmet, medan endast ett fåtal trådar i *Mellan dig och migs* forum refererar explicit till programmet.

Inläggen på webbsidan har olika adressater. De inlägg som framförallt behandlar programmet riktar sig oftast till programmet som sådant (experterna eller programledaren) men också (och ibland samtidigt) till andra läsare eller tittare. Inlägg som diskuterar de deltagande paren riktar sig både mot just dessa, exempelvis med uppmaningar att göra slut eller ”skärpa sig”, men också här är tilltalet dubbelt då andra läsare eller tittare förväntas reagera. Ett specialfall utgör de trådar där de deltagande individerna går in och försvarar sitt handlande, inlägg som både riktas mot skribenten som uttryckt en åsikt om dem och också ofta mot programmet som sådant

(genom kritik av hur de behandlats av programmakarna). De inlägg där egna problemberättelser står i centrum riktar sig oftast mer direkt mot andra läsare/tittare, inte sällan med en explicit efterfrågan om hjälp eller råd. Ofta efterfrågas andras individuella erfarenheter av samma problematik.

Tonen och språket i inläggen varierar också. En generell iakttagelse är att språket är mer direkt i inläggen i *Tillsammans* webbforum. Svordomar, stavfel och meningsbyggnadsfel är också snarare regel än undantag.[16] Skillnaderna i inläggens ton och karaktär spänner på båda forum från mycket självutlämnande och blottande berättelser, till arga påhopp och angrepp. Däremellan återfinns ett spektrum av uttryck för närhet och omsorg, råd, hjälp och förmaningar. Också här finns en skillnad mellan forumen då inläggen på *Tillsammans* forum oftare befinner sig i konflikt-ändan av spektrumet, medan inläggen på *Mellan dig och migs* forum i högre grad är självutlämnande.

Diskussioner om programmen

Igenkänning och inspiration till förändring, eller ”sjuk” exploatering

> ”Tycker det är toppen att det startas såna här program-jag tror verkligen att det behövs.även de som inte deltar med kameror hemma kan säkert lära sig en del…” (Pinglan, *Tillsammans)*

> ”värkar dock tyvärr bli ett nytt ’blah blah problem ännu mer problem hur ska vi lösa detta…va bra det löste sig…o va skönt att alla har problem men inte jag program’.” (Mezzz, *Tillsammans*)

”Pinglan” och ”Mezzz” var två av de första som uttryckte åsikter – och ganska starka sådana – på *Tillsammans* webbforum. ”Pinglans” positiva uttalanden och starka förhoppningar om ett program som verkligen skulle kunna lära henne något stod i bjärt kontrast mot ”Mezzz” negativa och nästan uttråkade inställning till programmet. ”[V]arför ska man matas med andras problem…o alla dessa sk experter… suck!” responderade ”Mezzz” på ”Pinglans” inlägg. Välj en annan kanal då, svarade ”Pinglan”.

Reaktionerna på programmen – som alltså till största delen finns på *Tillsammans* forum – pendlar som i ”Pinglans” och ”Mezzz” konversation mellan, ofta starkt uttryckta, positiva och negativa ställningstaganden. De som tycker om programmet möts av kritiska kommentarer och vice versa. Påhopp på terapeuten, programledaren eller de deltagande paren möts både av instämmande och av försvar för desamma.

De positiva inläggen om programmen talar ofta i termer av *igenkänning*, ibland med parets situation, ibland med terapeutens analys och uttalanden. ”André” skriver till *Tillsammans* forum efter programmet om Johan och Julia.

> ”Det var som faan..Johan & Julia lever EXAKT & då menar jag EXAKT som jag o min sambo.. till och med många av möblerna är lika..först så började vi garva åt att det var så lika. Men insåg sedan att det kanske inte var så roligt…alla problem som han har har jag också..(…). hmm undra vart man kan få tag i en gratis psykolog…” (André, *Tillsammans*)

Igenkänningen leder också ofta i de positiva reaktionerna till att skribenterna uttrycker en vilja att *förändras*, dels genom att efterfråga hjälp med egna problem från experter eller andra på forumet, dels genom att helt enkelt deklarera att de nu ska ta tag i sina liv och förändras. ”André” undrar exempelvis om någon vet hur man kan få hjälp med sina problem och tycker programmet skulle erbjuda en chatt med den deltagande psykologen. *Mellan dig och mig* avsnittet om svartsjuka får ”pk2005” att känna igen sig, det ”var exakt så som vi har/hade det” skriver han, och delge sin egen berättelse (jag återkommer till de egna berättelserna senare). Efter ett flertal inlägg från andra skribenter deklarerar han att han nu bestämt sig för att förändring är nödvändig – han ska göra slut med sin svartsjuka flickvän. ”Karolina” (liksom ”Pinglan” ovan) uttrycker sig i mer allmänna ordalag om *Tillsammans* som inspiration till förändring.

> ”Jag tycker deltagarna i programmet är modiga som vågar lämna ut sitt förhållande. Det ger mig själv många tankeställare. Och jag har redan tänkt på vissa saker som jag vill ändra på. Så jag tackar och bockar för dem som vågar vara med. Det hjälper inte bara dem själva.” (Karolina, *Tillsammans*)

Negativa omdömen som riktas mot programmet ifrågasätter framförallt huruvida relationsproblem över huvudtaget bör behandlas i tv. Skribenten ”szve3a” tycker det är ”helt sjukt” med program som *Tillsammans*.

> ”asså de här programet e ju helt sjuk asså.. om man har det svårt tesammans så ska man ju inte gå ut me de i tv.. visst de kan ju va kul o kolla på men hallå… man snackar ju inte om de i tv.. dom e ju ba me för att få va me i tv.. annars så e man ju helt sjuk…” (szve3a, *Tillsammans*)

Skribenten får medhåll av ”Lina” som också ställer sig frågande till folks intentioner att ställa upp i program som detta. ”Jag förstår inte vad folk gör där?”, skriver hon, ”varför kan de inte prata hemma eller gå till en expert utan kamera?”. Också programmakarnas, programledarnas och expertens etik och moral ifrågasätts och de anses på ett oansvarigt sätt hänga ut de deltagande paren i offentligheten. Skribenten ”kerstin” reagerar exempelvis starkt på programmet om Kalle och Katarinas ”köpslående” om att skaffa barn, och tycker att Louise och Hannah saknar ansvarskänsla och kränker det väntande barnet genom att ”detta avhandlas offentligt i teve”.

Genom sin öppna karaktär utgör webbforumet en arena där också de deltagande paren har möjlighet att ta plats och uttrycka sina åsikter utan att riskera att bli bortredigerade av programmakarna. Kalle och Katarina i *Tillsammans* tillhör det fåtal av deltagarna som öppet blandar sig i webbdiskussionen. I deras inlägg framförs flera gånger kritik mot programmet och hur de tycker sig ha blivit behandlade. Programmet är vinklat, skriver de.

> ”Allt framkom inte som det gjorde vid inspelningen. En del saker var bortklippt vid sändningen, för att göra programmet bättre antagligen.” (Kalle och Katarina, *Tillsammans*)

Speciellt Kalle tycker han har blivit dåligt behandlad och upplever sig placerad i en studio ”där programmet går ut på att de skulle hitta fel” på honom och där han stän-

digt blev avbruten. Sexdealen var ett skämt, menar han, men ”när tv3 fick nys om det, ville de tvunget ta upp det i programmet”.

Kalles och Katarinas inlägg på webbforumet innebär en explicit utmaning av tv-programmets berättelse om dem. Att program som dessa är redigerade och tillspetsade för att locka tittare och skapa sensation är väl känt (se kapitel 5). Också bland webbforumets skribenter finns en medvetenhet om detta, exempelvis i ”Saras” reaktion på Kalles upprepade inlägg om programmets vinklade karaktär. ”Sara” är förundrad över de starka reaktioner programmet väcker på webbforumet.

> ”Alla verkar ha så starka åsikter, om något de sett på tv…något som ska vara underhållning, självklart har tv3 klippt ihop det så det ska verka värre än vad det är. Det säljer ju bäst.” (Sara, *Tillsammans*)

Medvetenheten om hur tv fungerar till trots så ger webbforumet som arena Kalle och Katarina en möjlighet att både uttrycka sin ilska över hur de blivit behandlade, och ge en annan bild av sitt förhållande. Likaså visar de många upprörda och engagerade inlägg som görs om exempelvis deras program att tittare – trots medvetenheten om programmens sensationsskapande karaktär – tar den berättelse som presenteras på allvar.

Diskussioner om programmens par

Även om de berättelser som presenteras i programmen inte ses som autentiska speglingar av verkliga förhållanden så verkar de onekligen inspirera och engagera människor till diskussioner om hur man ska leva i parrelationer. På framförallt *Tillsammans* webbforum förs hetsiga diskussioner om flera av de deltagande parens förhållanden. Kalle och Katarina är återigen det par som väcker starkast reaktioner, dels utifrån att de själva (eller framförallt Kalle) anses ha blivit orättvist behandlad av programmets expert, men också utifrån de innehållsliga aspekterna i deras berättelse.

> ”Jag blir så arg, gud vilken fruktansvärd tjej! Hur orkar han?? Först och främst, hur fan kan man vilja skaffa barn med någon som INTE vill det (…) hur bygger man en familj på de grunderna? (…) Och sen har hon uppenbarligen börjat tjata om giftemål. Hur länge kommer detta hålla? Och vilket gnäll…vem tycker synd om människan?” (Sandra, *Tillsammans*)

> ”Kalle SKÄRP till dig (…) Jag hoppas Katarina’s rullgardin går upp nu när hon ser programmet och lämnar ert förhållande och INTE skaffar barn. Kalle har klara relationsproblem och visar inge som helst respekt för Katarina (…) Bryter hon inte nu så kommer han att trampa på henne mer och mer och till slut kommer Katarina helt förlora sin självkänsla. Katarina behöver inte Kalle.” (Godde, *Tillsammans*)

Att Kalle och Katarinas relation är problematisk råder stor enighet om bland webbforumets skribenter, men som inläggen från ”Sandra” och ”Godde” visar skiljer sig åsikterna diametralt åt vad gäller vem som är orsak till problemet och hur det bör lösas. Till skillnad från programmets ”jämlika-problemet”-mall, som jag identifierade i föregående kapitel, där båda parter i relationen konstruerades som orsak till och del i problemet (en konstruktion som visserligen var något mindre framträdande i

programmet om just Kalle och Katarina) är skribenterna i inläggen på webbforumet snara till att ta ställning och utpeka en part som mer ansvarig än den andra.

Likaså gör forumskribenterna oftare normativa uttalanden om huruvida de anser att de parrelationer som skildrats i programmet har någon chans att överleva eller ej. Katarina och Kalles relation anses av de flesta vara så dålig att den inte är värd att ”jobba med”. Den brist på respekt de visar varandra och det barn de väntar är avgörande, både för de som anser att Katarina är orsak till problemet och de som anser att Kalle är det. Den diskussion som följer efter programmet om Erik och Elisabet – paret som drabbats av ”vardagstristess” och blivit mer vänner än ”man och kvinna” för varandra som det formuleras i programmet – är mer komplex. Här finns både de som vill dela med sig av goda råd och praktiska tips för hur Erik och Elisabet ska jobba med sin relation och de som tycker det verkar som att Elisabet inte är kär i Erik och därför bör göra slut. Diskussionen inspirerar också till ett delande av flera egna erfarenheter av att leva i ”trista” förhållanden och successivt blir skribenternas egna berättelser mer centrala än den berättelse som presenterats i tv-programmet. Diskussionen efter programmet om Linnéa och Lasse visar på en liknande rörelse. Här har skribenten ”helena” tagit fasta på Linnéas frustration över Lasses ointresse för sex. ”[H]elena” befinner sig i en liknande situation som Linnéa, skriver hon, hon lever i ”celibat i ett förhållande”.

> ”Att leva med någon som man älskar och aldrig få älska med den personen är tortyr. (…) För mig är sex så mycket mer än bara sex. Jag tycker det är det som skiljer ett kompisförhållande från ett kärleksförhållande. Jag har kommit fram till den slutsatsen att jag egentligen bara har två val. Antingen stannar jag kvar i detta förhållande och accepterar att mitt sexliv är över eller så lämnar jag honom. Det värsta är att fatta vilket beslut jag ska ta för jag älskar honom av hela mitt hjärta. Kram och lycka till Linnéa och Lasse.” (helena, *Tillsammans*)

I denna tråd går Linnéa, som alltså deltar i programmet, in och kommenterar ”helenas” inlägg och tackar för stödet och önskar lycka till i det beslut ”helena” ska ta. Också andra ger uttryck för att vara i samma situation. ”Maria” berättar exempelvis att hon tidigare befunnit sig i den situation ”helena” och Linnéa är i och att hon beslutade sig för att bryta upp.

> ”Jag insåg efter ett tag att förhållandet var sexlöst därför att vi inte var kära i varandra längre. Vi älskade varandra, visst, men om inte sexgnistan finns där, då saknas det mest grundläggande. Du kommer att må mycket bättre om du får vara själv ett tag och känna på vad du saknar. Lycka till!!” (Maria, *Tillsammans*)

Till skillnad från den berättelse som konstrueras i tv-programmet, där Linnéas sexlust blev problematisk för vidmakthållandet av parrelationen och hon uppmanades hålla igen på sin sexlust, definieras sex i diskussionen mellan kvinnorna på webbforumet som något man faktiskt har rätt att förvänta sig i en relation. Tv-programmets berättelse om Linnéa blir därmed en katalysator, för att använda Shattucs (1997) terminologi, för en diskussion som bara delvis håller sig till den ram som ges, för att i slutändan mynna ut i en annan berättelse där olika kvinnor ger varandra stöd i att bryta upp från relationer där de inte känner sig sexuellt tillfredsställda.

Synliggörande av kön och ifrågasättande av pararbete

Diskussionerna om paren innehåller också kritik mot hur programledarna och experterna tolkar, analyserar och löser de deltagande parens problem. Den mest omfattanden kritiken mot experterna förekommer i relation till *Tillsammans*-programmet om Kalle och Katarina, samt *Mellan dig och mig*-avsnittet om Linus och Lisa. Båda dessa diskussioner handlar om kön: det förstnämna programmet anklagas för att ta kvinnans parti och vara ”feministiskt”, medan det sistnämnda kritiseras för oviljan att se kvinnans situation i relationen.

I programmet om Kalle och Katarina har programledarna Hannah och Louise inte behandlat Kalle på ett rättvist sätt, argumenterar flera av skribenterna. Killarna får för mycket kritik tycker exempelvis ”Pinglan” och ”Marcela”, och ”Sandra” och ”Stefan” tycker programmet tar tjejernas parti.

> ”Och vad är det för terapeut/programledare som bara håller på henne och säger att allt är [hans] fel (…) Det kändes faktiskt som en överdriven feministisk ’tjejen har alltid rätt’ show.” (Sandra, *Tillsammans*)

> ”Blev uppriktigt sagt mycket irriterad på gårdagens program, eller rättare sagt hur mannen behandlades där! Hur kan ni sända ett program i tv där ni trycker ner en man bara för att han vill vänta med att skaffa barn?? (…) Har inte mannen några rättigheter i era ögon, eller är det bara kvinnan som har det? När det här programmet började såg jag fram emot det för att kunna förebygga problem i mitt eget förhållande, men det var tyvärr ett misstag som kostat mig värdefull tid. Mitt råd om ni ens överväger att fortsätta programmet är att ni får in en person som kan bedömma situationen även utifrån ett manligt perspektiv (…) Sänder beklagande hälsningar till tv3 som precis förlorat en tittare pga partiska programledare.” (Stefan, *Tillsammans*)

Skribenterna som reagerar på programmet om Kalle och Katarina läser in en könsdynamik som aldrig explicit uttrycks i programmet. Som vi såg i kapitel 5 är programmet visserligen ett av de få där ett tydligt avståndstagande från mannens beteende görs av terapeuten, framförallt då Kalle visar finger mot Katarina. Samtidigt lyfts detta aldrig explicit upp som ett problem relaterat till kön utan formuleras könsneutralt och i det ”jämlika-problemets”-mall, där de båda är orsak till och reproducerar problemet: Kalle ”förnedrar” Katarina vilket är problematiskt, men Katarina är samtidigt ”undfallande och bekväm” vilket också det är problematiskt. Trots detta tolkar skribenterna programmet som feministiskt och bristande i sitt ”manliga perspektiv”.

Reaktionerna på programmet om Lisa och Linus visar också hur tittarna läser in, och i detta fall också lyfter upp och problematiserar, programmets konstruktion av kön i relation till moderskap och faderskap, i kontrast till den könsneutrala berättelse programmet förmedlar. Lisa och Linus är, som diskuterades kapitel 5, rädda att ”tappa bort sig själva” då de fått barn. Skribenten ”sophia” reagerar på programmets beskrivning av mammans och pappans olika behov.

> ”Är mamma till två barn och håller med om att man som förälder verkligen behöver få tid för sig själv för att orka med. Men i programmet verkade det som om det bara var killen som hade ett sådant behov. Problemet med oss tjejer är väl ofta att vi i ännu mindre grad än killarna tillåter oss att ta hänsyn till våra egna behov och hålla fast vid våra intressen när barn kommer in i bilden. Utan att vara ’politiskt korrekta’ tycker jag att programledarna kunde peppat mamman att skaffa

> sig lite tid för sig själv också! Nu fick man känslan av att hela hennes liv var perfekt bara hon kände att hon var en god mor...(sophia, *Mellan dig och mig*)

Hon får medhåll av ”bytes” som tycker att programmet uppmuntrar pappan att gå ut på krogen medan mamman bara ”ska bli ännu mer mamma” – ”Ett väldigt reaktionärt synsätt och det är förvånande att SVT släpper igenom ett sådant program”, menar hon. Också ”tessan” tycker programmet är problematiskt.

> ”Jag håller med er båda. Jag är själv nybliven mamma och har svårt att få egen tid, då jag helammar. Pappan får ju visst mått av socialt umgänge via sitt jobb medan jag själv är hemma hela dagarna, varför jag tycker det är märkligt att detta aldrig ens var uppe till diskussion i programmet. En utvilad och socialt ”stimulerad” mamma blir ju naturligtvis också en bättre mamma och orkar förutom barnet även med en del av hemmets skötsel, så det var lite mycket fokus på pappans slamstid och att han var trött och undrade hur han skulle få vara den ”vanliga killen” och inte bara en bra pappa, fånigt tycker jag.” (tessan, *Mellan dig och mig*)

I inläggen från ”sophia”, ”bytes” och ”tessan” formuleras kritik både utifrån egna erfarenheter och utifrån antaganden om att dessa har med kön att göra, på en nivå över den individuella. Här blir webbforumet en arena där tittarens läsning av programmet både är aktivt och kritiskt, och förstås i relation till egna erfarenheter och den egna livsberättelsen. I formulerandet av kritiken och den egna erfarenheten sker också, som i Shattucs (1997) pratshow-webbforum, ett lyftande av den individuella berättelsen till en generaliserad nivå, exempelvis då ”sophia” talar om tjejers problem att se sina egna behov. I kontrast mot programmets pendling mellan en individuell och en generell berättelse (se kapitel 5), där den sistnämnda framställdes som universell och statisk blir den generella berättelsen på webbforumet relaterad till en social och kulturell konstruktion av kön genom att skribenterna pekar på och ställer sig kritiska till den könade ram som finns runt föreställningar om föräldraskap, i förväntningar på mamman respektive pappan.

Att kritiken mot experternas analyser är centrerade kring frågor om kön, om normer för hur män och kvinnor ska vara i paret, pekar mot det problematiska i programmens könsneutrala ansats. Både i fallet med Kalle och Katarina och med Lisa och Linus läser de tittare som uttalar sig på webbforumet uppenbarligen in konflikter kring kön. Även den förgivettagna ställning parrelationen har i programmen och i självhjälpsböckerna – som något per definition önskvärt och gott och som något alla vill och ska ”jobba med” – diskuteras vid ett par tillfällen kritiskt på forumen. Skribenten ”linnea” opponerar sig mot vad hon tycker är ett försök att inordna alla efter samma mall i *Tillsammans*, som försöker ”utgjuta normen hos det svenska folket” genom att hävda att alla par måste ”vara på ett visst sätt för att fungera”. I tråden ”behöver vi andra?” på *Mellan dig och migs* forum ifrågasätter ”LarsJohan” vikten av pararbete och fixeringen vid relationer.

> ”En medveten brandfackla. En tanke som dyker upp hos mig då och då är vår fixering på just relationer. Vad jag syftar på är då främst detta att så mycket kretsar kring dett att få det att fungera. Vad är det som är så skrämmande med att det inte funkar? Så länge ingen kränks är det väl ok att erkänna att ’detta funkar inte’ eller att helt enkelt konstatera att ’vi kommer inte längre än till detta att vi är ense om att vi inte är överens’.” (LarsJohan, *Mellan dig och mig*)

Svaren på ”LarsJohans” inlägg visar att hans ifrågasättande är provocerande. ”Särlan”, ”kompisen” och ”Eidopal” skriver alla till försvar för vikten av att ”jobba med” relationen och det felaktiga i att ge upp; ”det är värt att ge det ett försök”, ”man måste ha viljan och vara beredd att ’jobba på det’” och ”[s]jälvklart behöver vi relationer. Människan är ju ett flockdjur!”. Skribenten ”sofftis” inspireras till ett inlägg som reproducerar populärterapeutiska föreställningar om att ”jobba med” relationen men också samtidigt har en mer kritisk hållning både till kön och till parrelationen som sådan.

> ”När ska vi ge upp då ? Om en relation tar mer än den ger. Av glädje, självkännedom eller nåt annat och det varar längre eller är mer än man klarar av. Vi behöver ju få känna oss älskade, uppskattade, bekräftade, och behövda. Särskilt kvinnor kan känna sig bekräftade genom att vara behövda i en dålig relation. Vi fastnar där, i en neråtgående spiral. Det är oerhört svårt att bryta eftersom jaget bryts ner samtidigt som vi behövs. Av någon vi älskar dessutom. (vad nu kärlek är det kan ju diskuteras) Vi tappar fotfästet. Det verkar som att dåliga relation ofta är väldigt tajta, man klarar sig inte utan varandra.” (sofftis, *Mellan dig och mig*)

Genom att förena tanken om vikten av att ”jobba med” relationen med påpekandet att detta jobb varken får ske till vilket pris som helst (och med en antydan av ifrågasättande av ”kärlek”) eller kan ske utan hänsyn till kön, visar ”sofftis” prov på en kreativ konstruktion av en berättelse med anknytning till både programmens populärterapeutiska berättelse, den parrelations-ifrågasättande berättelse som ”LarsJohan” bidrar med, och en könad (feministisk) berättelse om ojämlika parrelationer. Det manus som programmen gett finns därmed fortfarande närvarande som en ram för ”sofftis” konstruktion, samtidigt som hon går utöver och kreativt utvecklar och utmanar densamma.

Sammanfattningsvis finns i de webbforuminlägg som fokuserar programmen en potentiell utmaning av den populärterapeutiska kulturella berättelsen, både av dess form och plats i tv-mediet, men också av dess innehåll: av konstruktionen av ”den goda parrelationen”, av könsneutralitet, och av ”pararbete”. Programmen som sådana blir kritiskt granskade, både med avseende på positiva och negativa aspekter, av tittare och av deltagare. Rörelsen från tv-programmets text till den levande texten, så som den uttrycks på webbforumet, visar hur den sistnämnda har potential att överskrida den förstnämndas ramar. I diskussionerna om de deltagande parens problem utmanas den ”jämlika-problemet”-mall som dominerar programmen i ett tydligt sökande efter en parts ansvar för problemet. Utmaningen sker också genom explicita uppmaningar till parterna i paren att lämna dåliga relationer, ofta genom formulerandet av berättelser utifrån egna erfarenheter. Inte minst framträder en spänning mellan den könsneutrala populärterapeutiska berättelsen, så som den framställs i programmen, och alternativa berättelser. I dessa sistnämnda ses kön och könsojämlikhet som relevant för en förståelse av parrelationen, och här finns också tendenser till ett utmanande av den heterosexuella parrelationens självklarhet. Dessa utmaningar och spänningar framträder med än större tydlighet i de inlägg där skribenternas egna berättelser och erfarenheter av att leva i parrelationer står centrum.

”När jag läser dina rader så är det som om jag själv skulle skrivit dom.”[17] Om individuella och kollektiva berättelser

> ”För det mesta känner jag att det bästa vore om vi gick skilda vägar (jag är trots allt inte 100% lycklig där jag är). Men så finns det dagar då jag säger till mig själv att jag borde nöja mig med det jag har. Ska jag gå vidare eller inte?” (Tesse, *Mellan dig och mig*)

När Tesse berättar om sin relation på *Mellan dig och migs* webbforum gör hon det för att få hjälp. Det får hon också; hennes berättelse om brist på kärlekskänslor för killen hon varit tillsammans med i många år möts av inlägg från andra som berättar om liknande erfarenheter. ”[H]elle18” är en av dem. Hon delar med sig av sin erfarenhet av att göra slut.

> ”Att göra slut med honom var jobbigare än något annat jag gjort, men idag så känns det som att vi gjorde helt rätt. Jag har framför allt lärt mig att jag inte ska nöja mig med ett förhållande där jag går och funderar på om det är rätt varje dag, det måste vara bättre än så. Idag har jag också ett liv där jag känner att allt är möjligheter, istället för dagliga grubblerier och ångest över om jag är ihop med rätt kille. Jag säger inte att ni ska göra slut, jag skulle snarare kanske vilja flagga för att du försöker få honom att förstå att detta ÄR ett stort problem, och ni kanske ska försöka göra något åt det innan ni bestämmer er för att eventuellt lägga ner. Men, om du känner att det inte är rätt och inte kan bli det heller (man kan inte ändra människor), så stanna för guds skull inte kvar bara för de sju åren. Det går att bryta upp, och även om det är jobbigt så kan det mycket väl vara värt det, och det är fullt möjligt att man blir mycket lyckligare. Jag lovar.” (helle18, *Mellan dig och mig)*

Till skillnad från i *Tillsammans* webbforum, där tv-programmets aktörer och par stod i centrum, så domineras *Mellan dig och migs* forum, som i dialogen mellan ”Tesse” och ”helle18”, av webbskribenternas egna berättelser. Här saknas ofta direkt referens till det som tagits upp i tv-programmet, utan de egna berättelserna står i centrum från början. Här berättar olika kvinnor, och ett fåtal män, om sina livssituationer, många gånger i långa, utlämnande och oerhört gripande berättelser. Smärta, förvirring, ilska och ibland också uppgivenhet genomsyrar inläggen, men också emellanåt en stark vilja att förändra det man inte tycker fungerar.

Den mest centrala dimensionen, som både efterfrågas och uttrycks i inläggen, är *igenkänningen*. Skribenten ”helle18s” berättelse är ett uttryck för en igenkänning i ”Tesses” situation. ”Finns det någon i samma sits? Eller någon som har några råd?”, frågar signaturen ”legna” efter att ha beskrivit sin frustration över sitt förhållande. ”När jag läser dina rader så är det som om jag själv skulle skrivit dom”, svarar ”SysterYster”. En skribents berättelse inspirerar någon annan att berätta sin. Ibland delas också råd om hur en problematisk situation kan lösas, i beskrivningar av hur man själv gått till väga (som i ”helle18s” inlägg), eller i konkreta råd av stilen ”prata med din pojkvän”, ”uppsök en familjerådgivare”, ”köp stora röda rosor” eller ibland ”dumpa honom!”. Emellanåt framstår den som responderar som lika villrådig som den som initierat diskussionen. Själva delandet av berättelser och bekräftelsen av att man inte är ensam framstår då som mer centralt än det konkreta rådet.

I det följande ska jag zooma in några dimensioner i den ganska snåriga djungel av berättelser som människor inspirerats till att dela på framförallt *Mellan dig och migs* webbforum. Kön visar sig i än högre grad bli centralt då fokus flyttas till de egna

berättelserna, dels i hur kvinnor och män skriver på forumet, och också i kvinnornas berättelser om kommunikationssvårigheter, förändringsmöjligheter och – återigen – det problematiska omsorgs- och hushållsarbetet.

Kvinnors och mäns berättelser om relationer

Elisabeth Bird (2003, s. 66) konstaterar i sin analys av webbforum att det finns en skillnad i hur män och kvinnor diskuterar på Internet. De få män som deltar på den av Bird analyserade maillistan är, visar hon, mer benägna att argumentera och skapa konflikter, liksom att tillgripa ”fakta” i sina inlägg, något som ofta följs av inlägg från kvinnor som försöker medla genom att bekräfta männen samtidigt som de (försiktigt) hävdar forumets inkluderande språkliga karaktär.

De få män som gör inlägg med egna berättelser på *Mellan dig och migs* forum kan inte anklagas för att vara konfrontativa i den bemärkelse Bird framför. Däremot liknar de skrivande kvinnornas agerande det mönster kvinnorna i Birds studie följer, genom att de i betydligt högre grad än männen går in och kommenterar både männen och andra kvinnors trådar. Kvinnorna framstår i sitt skrivande också som mer benägna att sätta sig in i och vilja förstå andras problem än männen (jfr även Lövheim 2002, s. 153).

I själva innehållet i inläggen framträder ytterligare en skillnad. De berättelser som männen delar med sig av är – precis som kvinnornas berättelser – centrerade kring problem med partnern. Men där kvinnorna i hög grad problematiserar sin egen roll och ibland också sin egen skuld i att problemet uppkommit så skriver männen framförallt för att få råd om hur de ska hantera en besvärlig kvinna.

I tråden ”Svartsjuka?” framträder detta mönster. Tråden, som är den näst största på forumet, utvecklar sig till en dialog mellan å ena sidan män som upplever att deras flickvän hindrar dem med sin svartsjuka och å andra sidan kvinnor som ”är den svartsjuka kvinnan”.[18]

Skribenten ”pk2005” som startar tråden ser sin flickvän som det stora problemet. Han berättar ingående om flickvännens beteende, om hur hon misstänker att han ”spanar” på andra tjejer och hur det begränsat hans liv. Andra skribenter uttrycker sympati med ”pk2005s” situation. ”Jocke.Stoor”[19] berättar en egen berättelse som liknar den ”pk2005” upplevt och hans råd är att glömma och gå vidare. De kvinnor som bidrar med egna berättelser bekräftar också de ”pk2005s” beskrivning av svartsjuka relationer. ”Jag är den svartsjuka, kvinnan du upplever!”, skriver ”liv_ia”, och berättar sin historia. Också ”kattisen” känner igen sig.

> ”Jag har exakt samma problem fast det är killen som lider precis som du gör. (…) Jag vet egenligen inte varför jag är svartsjuk men det beror otroligt mycket på mitt dåliga självförtroende. ’Min kille’ har varit med många tjejer innan mig och det tar på mig själv för att då tror jag att han fortfarande vill ha kvar det livet han haft... Har du varit med många innan henne? Hon har ju haft problem innan dig men det har jag lärt mig med killen att det ska inte han få ut för. Jag har haft problem förr och det kan också vara det som gör att jag inte litar på honom för att mitt ex behandlade mig dåligt. Men jag undrar hur du är mot din tjej? Innan hon visade sin svartsjuka/osäkerhet satt du då och kommentarade andra tjejer och så så att hon hörde? Det sitter i för mig att ”min kille” satt så innan han fatta att jag va svartsjuk, nu är han som dig tittar rakt fram, undviker allt. Men det gör mig ledsen för att då blir han stel tror jag för att han vill egentligen

> titta men bara för att jag är med så går det inte. Är det så för dig att du egentligen vill titta men du vågar inte? Nu blir det istället jag som frågar dig men jag har precis samma problem som din tjej verkar det som och nu är det slut med killen men jag vill verkligen ha honom!!! Du känner nog liknande som min kille så du kanske kan ge mig bra svar. Men vilket fall som helst så ska inte DU få ut för HENNES problem!!" (kattisen, *Mellan dig och mig*)

Skribenten "kattisen" pendlar mellan att å ena sidan antyda att hon tycker att det kanske finns en grund till varför flickvänner som hon själv är svartsjuka ("Har du varit med många innan henne?", "kommenterade du andra tjejer"?), för att sedan, å andra sidan, bedyra att problemet alltid ligger hos den individuella kvinnan (hennes "dåliga självförtroende") och att varken hon eller någon annan har rätt att begränsa sin pojkvän. Det samlade intrycket av diskussionen är att "pk2005" bekräftas i sin bild av att hans flickvän är det stora problemet, inte minst eftersom de kvinnor som själva är svartsjuka också tycks se sig själva som problemet. Också i andra inlägg, som i "Benganbs" efterfrågan om hur han på enklast möjliga sätt gör slut med sin partner, eller i "storfamiljs" inlägg om sin frus ointresse för att ha sex med honom blir kvinnorna "problemet" och männen själva och deras agerande (exempelvis "Benganbs" otrohet sedan 15 år tillbaka) oproblematiska.

Bird (2003) menar att skillnaden i mäns och kvinnors sätt att kommunicera på Internet sannolikt inte är unik för mediet som sådant, utan snarare speglar en genomgående skillnad i mäns och kvinnors kommunikativa stilar. Med hänvisning till andra forskare (som exempelvis den kontroversiella självhjälpsboksförfattaren Deborah Tannen) pekar hon på kvinnors inkluderande språk i kontrast mot männens konfrontativa och konkurrensinriktade språk som konstitutivt för kommunikation i allmänhet. I diskussionen om parrelationer på tv-programments webbforum blir det dock tydligt att hänvisningen till skillnad i "kommunikativ stil" faktiskt kan dölja en maktdimension i kvinnor och mäns agerande. Det intressanta är inte i första hand det deskriptiva konstaterandet att skillnaderna *finns*, utan snarare vad dessa skillnader *gör.* Vad får det för konsekvenser att kvinnor i högre grad än män ser sig själva som problemet i relationen? Carin Holmberg (1995) identifierar en liknande mekanism i sin studie av kvinnors och mäns interaktion i parrelationen. Holmberg konstaterar att kvinnor har en större benägenhet att se olika situationer ur både sitt eget och partnerns perspektiv, i ett slags *dubbelt seende*. Med socialpsykologiska termer kan detta benämnas som en större förmåga till rollövertagande. Mannens mindre benägenhet att göra rollövertaganden – dvs. se sig själv genom den andres ögon – gör att den heterosexuella parrelationen präglas av ett asymmetriskt rollövertagande: hon ser sina och hans behov, han ser i första hand sina behov (jfr också Asplund 1987). Därmed övertar kvinnorna också oftare männens definition av situationen än vice versa menar Holmberg. De svartsjuka kvinnorna som bekräftar "pk2005" i hans berättelse är ett exempel på just detta.

I tv-programmen och i självhjälpsböckerna konstruerades en berättelse om det goda paret som jämlikt – båda parter antogs i grunden vara lika engagerade i och villiga att se sin del i ett problem. Den ovilja att förändras som framträdde, exempelvis i programmet om Tomas och Therese, var en individuell ovilja att förändras i förhållande till experterna och deras mall, aldrig en ovilja relaterad till att någon i

paret skulle ta större ansvar för förändringen i förhållande till den andra partnern. Min analys av webbforumet pekar på det problematiska i den jämlika mallen och dess könsneutralitet. När kvinnorna går in och reagerar på männens inlägg och när männen avhåller sig från att göra det samma reproduceras ett kulturellt mönster som karaktäriserar relationsproblem som en framförallt kvinnlig angelägenhet. Samtidigt reproduceras ett asymmetriskt rollövertagande, där kvinnor ger uttryck för en vilja och förmåga att sätta sig in i den andras problem i högre grad än män. Här framträder därmed det terapeutiska talets osynliggörande effekt vad gäller kön. Bakom det könsneutrala talet om att ”jobba med relationen” döljer sig det faktum att ”pararbetet” i högre grad verkar utföras av kvinnor (jfr Epstein och Steinberg 1995, s. 102).

Samtidigt finns också närvaron av en annan berättelse. I några av svaren på ”Benganbs” och ”storfamiljs” inlägg går kvinnor in och ifrågasätter den karaktärisering av relationen och problemet som männen gör. ”Du skrev aldrig hur din fru mår?????” påpekar ”linas.pussel” indignerat angående ”storfamiljs” påståenden om fruns bristande sexlust. Männens ovilja att se sig själv som en del i problemet tillsammans med deras ovilja att se problemet från kvinnans perspektiv accepteras inte alltid av de kvinnliga skribenterna. Återigen verkar därmed webbforumet som arena möjliggöra både reproduktion och utmaning av den berättelse som ges i programmen.

”Jag tycker att man ska kunna prata om saker och känna att det räknas vad man tycker…”[20] Om besvärlig – och könad – kommunikation.

Ett genomgående tema i de berättelser som kvinnorna delar med sig av på *Mellan dig och migs* forum är frustrationen över bristande kommunikation i relationen. Kommunikation efterfrågas framförallt i relation till det som i den populärterapeutiska berättelsen definieras som pararbete – i samtal och reflektioner kring känslor, förväntningar på relationen och varandra. Man ska kunna prata om saker och ting, menar ”Nicolina” i inlägget som citeras ovan, och man ska också kunna förvänta sig att bli tagen på allvar. Men till skillnad från självhjälpsböckernas och tv-programmens könsneutrala tal om vikten av kommunikation framträder denna som en *könad* praktik på forumen. Det är framförallt kvinnor som antas besitta en kommunikativ förmåga enligt (de kvinnliga) skribenterna på webbforumen. ”Alla dessa tysta män som gör oss kvinnor galna”, utbrister exempelvis ”sofftis” som en reaktion på en berättelse om en pojkväns oförmåga att prata om känslor.[21]

Samtidigt som antagandet om kvinnors kommunikativa förmåga och behov ständigt reproduceras så uttrycks ändå ofta en osäkerhet om huruvida kvinnor verkligen har rätt att förvänta sig att kommunikationen ska fungera. ”Nicolina” deklarerar i inlägget som citeras ovan å ena sidan att hon tycker man borde ha rätt att bli tagen på allvar, men samtidigt berättar hon att den lösning som hon funnit fungerar bäst i hennes relation är att vara tyst. ”Jag har provat alla metoder och den som är bäst är att tiga och inte bry sig om att diskutera alls,” skriver hon. Ansvaret för att kommunikationen ska fungera lägger kvinnorna också många gånger på sig själva – genom att ta på sig skuld för att den inte fungerat – och också på varandra i de råd de förmedlar.

Signaturen ”FallenAngel” visar exempel på eget skuldbeläggande i sin långa och tunga berättelse om en relation som började så lovande men som sedan blivit mycket problematisk. ”FallenAngel” berättar om hur hon och hennes behov ignoreras av pojkvännen. Hon berättar om en abort han fick henne att gå med på fast hon inte ville och hon berättar om hur hennes pojkvän varit otrogen med en gemensam vän till dem båda.

> ”[D]et slutade med en affär mellan dem och vilken av dem som säger sanningen det vet jag inte....jag har försökt att förlåta min sambo och åter börja lita på honom igen men det är så svårt (…) Detta har lett till att vi tappat bort varandra.....kanske har jag stött bort honom jag vet inte han har så svårt att prata om allt.....tycker att jag försökt bjuda till på många sätt men känner inte att jag får nått tillbaks från honom inte en liten lapp på bordet, inte de tre magiska orden jag älskar dig/ puss och kram mfl.....jag har försökt krydda sexet men det hjälper heller inte....han vill bara när det passar honom.....(…) Så jag frågar mig varför ar jag kvar? Varför tillåter jag mig må så här? Vad ska jag göra för att vi ska hitta varandra igen? OSV Min själ skriker av sorg, mitt hjärta värker och jag känner mig blind utan vägar att gå samtidigt som mina känslor för honom bara dör mer och mer för var dag.....HJÄLP LÅT MITT TRASIGA HJÄRTA ÄLSKA IGEN!!!” (FallenAngel, *Mellan dig och mig*)

Liksom de ”svartsjuka kvinnorna” i tråden om svartsjuka ger ”FallenAngel” uttryck för ett dubbelt seende. Å ena sidan ser hon att pojkvännen inte behandlat henne väl – hon tycker det var fel av honom att vara otrogen. Å andra sidan signalerar hon en misstanke om att hans ovilja att kommunicera med henne är hennes eget fel, hon kanske har stött bort honom, skriver hon. Fast, ändrar hon sig igen, hon har ju faktiskt försökt att få honom att prata, hon har försökt ”bjuda till”. ”FallenAngel” pendlar ständigt i sitt sökande efter en lösning på problemet: från ilska mot pojkvännen till eget skuldbeläggande, från att fråga sig varför hon stannar, till att be om hjälp med hur hon ska få dem att hitta tillbaka till varandra.

I ”FallenAngels” fall leder skuldbeläggandet till att andra skribenter reagerar. Skribenterna ”sofftis” och ”hoyanna” tycker att ”FallenAngel” tappat bort sig själv i sin relation till pojkvännen. ”Han har ansvar för sitt beteende”, skriver ”sofftis” och gör också en könsanalys av ”FallenAngels” berättelse, ”Det är så typiskt när kvinnor tror att det är deras fel när mannen gör si eller så.” Samtidigt lägger både ”sofftis” och ”hoyanna” ansvaret på ”FallenAngel” för att få relationen att fungera. Hon måste upprätta en kommunikation med honom. ”Har du berättat för din sambo hur du känner det med allt, och hur du mår?”, undrar ”hoyanna” och föreslår – i linje med den populärterapeutiska berättelsens pararbetstanke – att de ska sätta sig ner tillsammans ”i lugn och ro och prata och lyssna på varandra utan anklagelser”. Hon tycker också att ”FallenAngel” ska försöka få sin pojkvän att gå i familjeterapi och uppmanar både henne och pojkvännen att ”ta hand om varandra i vardagen, ge varandra tid och bekräftelse.”

Kommunikation konstrueras alltså samtidigt som en kvinnlig *kompetens* och som kvinnors *ansvar* på webbforumet. Det goda rådet att ”prata med honom” är utan tvekan det mest frekventa. Men kompetensen till trots: berättelserna och råden innehåller också en medvetenhet om vikten av att kvinnorna pratar med männen på *rätt sätt*. I berättelser om kommunikativa försök och misslyckanden framträder detta.

> ”[F]rån början funkade det ´bättre för då krävde jag ingenting utav honom men när jag upptäckte att vi förmodligen skulle fortsätta leva i hop vill jag för att kunna vara med och sattsa veta att även jag har en vinning. Min krav har tillslut bara bliv oändligt tjat, han vill bara spela spel, läsa, se på tv och vill ha mat.. vi har inte haft sex eller varit nära varandra på kanske en månad. Jag försöker hela tiden tillfredställa honom med allt vad jag kan, klä mig sexigt, gå till frissan måna om vikten mm, pussa på honom och säga hur fin och bra han är, hans svar att det är självklart att han e så bra sen tycks inte de betyda någonting mer, när jag undrar vart hans känslor för mig är, svarar han bara genom att säga självklart tycker jag om di gumman men jag vill inte prata om det här...” (utan signatur, *Mellan dig och mig*)

Liksom ”FallenAngel” jobbar denna kvinna enligt egen utsago hårt på att nå fram till sin pojkvän genom att tillfredsställa alla tänkbara behov. Ändå når hon inte fram. Misslyckande i kommunikationen hänförs visserligen till pojkvännens oförmåga, men också till det sätt som hon själv kommit att ställa krav på honom: genom *tjat*. Gång på gång dyker detta ord upp, i berättelser om misslyckanden och i råd om hur kvinnorna *inte* ska bete sig mot sina manliga partners. ”Det viktigaste är att du inte tjatar”, skriver ”lena33” som råd till ”amelia” som undrar hur hon ska hantera det faktum att hennes man inte vill ha barn. ”FrökenE”, som vill flytta ihop med sin pojkvän, är så rädd att bli tjatig att hon helt enkelt slutat ställa krav.

> ”Vi har pratat till och från och jag har märkt att han blivit irriterad på mig och tycker att jag tjatar. Jag vill absolut inte vara någon ’tjat&gnat kärring’, så därför har jag nu helt lagt ner tanken på att det någonsin kommer att hända att han flyttar, så jag har slutat fråga om det. (…) Jag har försökt att prata med honom, men han lyssnar en stund och så kommer han in på annat och så glöms det ”bort” igen.” (FrökenE, *Mellan dig och mig*)

Att bli en ”tjat&gnat kärring” framställs av ”FrökenE” som så skrämmande att hon nästan hellre lever med den otillfredsställelse hon känner i relationen. I de konkreta råd som ges om *hur* man ska kommunicera för att inte bli tjatig betonas vikten av att vara lugn, gärna skriva ner sina önskemål i förväg och vara beredd att kompromissa. Skribenten ”linas.pussel” föreslår vid flera tillfällen en modell för lyckad kommunikation.

> ”Du kan laga en fin middag och servera dina önskemål till efterätten .Om han vägrar att lyssna då skriv det på papper och var bestämd så han förstår att du menar allvar. (…) försök att få det att fungera om det går. Om ej så gå vidare...” (linas.pussel, *Mellan dig och mig*)

Liksom i ”hoyannas” råd till ”FallenAngel” framträder här den populärterapeutiska ramen om pararbetet som framträdde i självhjälpsböckerna och i tv-programmen: problem löses bäst genom rationella, konkreta och enkla tekniker. Samtidigt kläs de i en tydligt könad ram: det är kvinnor som genom sin kommunikativa kompetens anses ha förmågan – men också ansvaret – för att få männen att kommunicera och därmed måste de göra det på rätt sätt. Det rätta sättet innehåller inte ”tjat” men kläs gärna – de rationella teknikerna till trots – i en kvinnlig dräkt av omhändertagande (”laga en god middag”). Återigen framkommer hur diskussionerna på webbforumet könar det könsneutrala talet om paret och pararbetet. Kommunikation är inget som kvinnor kan räkna med eller än mindre föreslå formen för – deras antagna kompetens till trots – utan tvärtom något som måste anpassas till och med list lirkas fram ur mannen. Därmed framträder också en möjlig förklaring till den iakttagelse av kvin-

nornas märkbara tillfredsställelse med experternas intervention som gjordes i analysen av tv-programmen. Trots att råden och lösningarna många gånger avlegitimerade kvinnornas definition av situationen framstod de i slutändan många gånger som nöjda och stärkta (åtminstone om vi får tro programmakarna). Det tv-programmen legitimerade genom den utifrånkommande expertisen var just vikten av att få igång en kommunikation och de fick också männen med i detta, något som aldrig explicit lyftes fram som en central dimension i programmen, men som med webbforumens könande av kommunikationen i bakhuvudet, kan antas vara nog så betydelsefull för kvinnorna.[22]

Det könsneutrala populärterapeutiska talet om pararbete framstod redan i tv-programmen som problematiskt i sin utgångspunkt i det ”jämlika-problemets” mall. På webbforumet, i berättelser som den från ”FallenAngel”, framstår det som än mer problematiskt. När ”FallenAngel” uppmanas att sätta sig ner i lugn och ro och prata med pojkvännen som bedragit henne och kränkt henne framträder parabetets begränsningar: oförmågan att hantera den ojämlika relationen. Skribenten ”sofftis” ställer en fråga efter ”linas.pussels” förslag på hur man når fram till sin partner.

> ”Det går ju inte att bjuda på middag eller förföra någon som man är jättebesviken på_? Eller ? (…) Jag vet inte , känner mig väldigt låg.” (sofftis, *Mellan dig och mig*)

Här anas den punkt där webbdiskussionen bryter med pararbetstanken. Kvinnor uppmanar visserligen varandra att jobba med relationen och ger konkreta råd för hur man ska uppnå kommunikation i förhållandet. ”Servera dina önskemål till efterrätten”, skriver ”linas.pussel”. Men kampen för kommunikationen kan endast upprätthållas till en viss gräns. I meningen efter efterrättsförslaget skriver ”linas.pussel”, ”försök att få det att fungera om det går. Om ej så gå vidare…”.

”Ibland är det så enkelt men någon måste formulera problemet åt en. Nu ska jag ta tjuren vid hornen.”[23] *Berättelser utanför ramen*

Liksom andra kvinnor som skriver in till *Mellan dig och migs* webbforum upplever ”krukmakarn” sin mans oförmåga att kommunicera som ett stort problem. Till skillnad från många andra talar ”krukmakarn” dock ganska lite om sin egen skuld till problemet. Istället erbjuder hon en annan tolkningsram: hon talar om makt.

> ”Vi trivs ihop i många avseenden men på ett plan fungerar det väldigt dåligt; det brister i kommunikationen. Visst kan vi prata med varandra om ditt och datt men när det kommer till viktigare beslut, planering eller vår relation så blir det alltid konflikt. Alternativt så pratar vi inte om det alls. Jag försöker ibland ta upp saker som jag tycker fungerar dåligt men han blir alltid väldigt sur och tvär och tar allt som personlig kritik. Detta leder dels till att vi inte kommer framåt i relationen, dels till att jag drar mig för att ta upp saker. Konflikterna blir långvariga och stämningen hemma blir hemsk. Jag får ont i magen och känner mig som en bov vilket i sin tur leder till att jag går omkring och bär på saker som jag egentligen mår dåligt av men inte törs prata om. Ett annat bekymmer är att han sällan ’informerar’ mig om saker som händer i ’hans’ liv. Vi har en gemensam kalender där åtminstone jag skriver in mina arbetstider, träningar och resor etc men han använder den inte alls. Helt plötsligt ska han resa bort en helg och jag får veta det samma dag som han ska åka. Vi bor i hus på landet vilket vi båda trivs väldigt bra med. Han har ett stort behov av att fixa, dona och ’hantverka’ vilket han får stort utlopp för i vårt boende MEN han blandar inte in mig i projekten trots att även jag bor där och äger halva huset. Till saken hör

> dessutom att jag också är väldigt händig. Helt plötsligt står det ett stort vedskjul på gården som inte jag har hört talas om innan. Ska jag bara säga 'bra idé älskling' och hålla tyst om resten? Är jag otacksam om jag påpekar att jag gärna hade velat vara med, både att bygga och tycka? (…) Hur ska jag få till en bättre kommunikation mellan oss? Hur ska jag få honom att förstå att jag inte kan se in i hans hjärna och fatta hur han tänker utan att han måste berätta det för mig? (…) 'Undanhållande av information' och 'Osynliggörande' är två kända härskartekniker. Är det det som det handlar om? Makt?" (krukmakarn, *Mellan dig och mig*)

Inlägget från "krukmakarn" baserar sig visserligen delvis på samma logik som de inlägg jag tidigare analyserat, nämligen tanken att ansvaret för lösningen på problemet ligger på "krukmakarn" själv. "Hur ska *jag* få till en bättre kommunikation mellan oss?", frågar hon (min kursivering). Samtidigt söker hon sig explicit i sitt inlägg bort om ramen för det populärterapeutiska tänkandet om parrelationer i könsneutrala och jämlika termer: hon frågar sig om mannens beteende faktiskt handlar om makt och hon refererar till och med till en feministisk förklaringsmodell.[24]

Å ena sidan får "krukmakarn" råd som uppmanar henne att jobba med relationen och som också betonar hennes ansvar för situationen. Men hon får också råd som uppmanar henne att faktiskt inte finna sig i vad som helst. Har du försökt att kommunicera och har du gjort det på rätt sätt ("servera dina önskemål till efterrätten", som "linas.pussel" återigen uttrycker det) så har du gjort vad du kunnat. Lyssnar han inte då är det dags att gå vidare.

> "Kräv din rätt! Berätta hur det känns! (…) Det är inte upp till dig att fixa det här problemet, det är något ni måste göra tillsammans! (…) Sluta tassa runt för honom! (…) Kräv helt enkelt det du behöver. Och kan han inte förstå, då kanske du ska fundera på varför du utsätter dig för att vara med någon om själv sätter upp alla regler och inte visar att han bryr sig om dig." (hejkompis, *Mellan dig och mig*)

Enligt "hejkompis" är problemet knappast att "krukmakarn" inte kommunicerat på rätt sätt. Hur hon väljer att kommunicera är av underordnad betydelse. Det viktiga är att hon har rätt att ställa krav, rätt att berätta för honom hur hon känner. Och förstår han inte i alla fall, då är det dags för "krukmakarn" att ta sig en funderare på relationens grundvalar (underförstått om hon verkligen vill stanna i en relation där hon far illa). Uppmaningar att "kräva sin rätt" som de från "hejkompis" förekommer inte lika ofta och lika uttalat som uppmaningar att "kommunicera rätt" och "jobba med" i webbdiskussionen. Men de finns där, och i flera fall ges indikationer på att skribenten faktiskt inspirerats av de goda råden, både de som ger tips på kommunikationsmetoder och de som uppmanar till konfrontation.

> "Oj vilka otroligt bra svar/inlägg! Jag fick massor av ny kraft. TACK alla medmänniskor! Hoppas det kommer att gå bra för er i livet. Nu ska jag läsa en gång till och ta till mig allt igen. Ibland är det så enkelt men någon måste formulera problemet åt en. Nu ska jag ta tjuren vid hornen."(krukmakarn, *Mellan dig och mig*)

Diskussionen på "krukmakarns" tråd pekar återigen mot den centrala dimensionen av igenkännande och sökandet efter sympati och stöd på webbforumet. De närmast retoriska frågorna från "krukmakarn", om hon är otacksam då hon vill vara med och bestämma över deras gemensamma liv, pekar mot en önskan om förståelse och stöd

för den förändring hon känner är nödvändig. Svaren från de andra skribenterna ger henne också kraft att gå vidare och verkligen genomföra en förändring. Ibland måste någon annan ”formulera problemet åt en”, skriver hon, och den hjälpen har hon fått genom webbforumet.

”Nån annan som har det likadant?” Den delade erfarenheten om det problematiska omsorgs- och hushållsarbetet

Ett annat exempel på igenkänning och stöd i varandras berättelser finns i diskussionen om hushållsarbetsdelning. I analysen av tv-programmen, liksom också i självhjälpsböckerna, konstaterade jag att problemet med ojämlik hushållsarbetsdelning inte kunde formuleras som ett problem *i sig* i den terapeutiska mall som dominerar programmen. Problemet formulerades istället om i termer av ”olika tempo” eller ”olika kvalitetsaspekter” och lösningarna betonade vikten av kompromiss: mannen måste visserligen ”höja tempot”, men kvinnan måste samtidigt lära sig ”ta det lugnare” och ”släppa kontrollen”. På *Mellan dig och migs* webbforum verkar dock detta tänkande knappast ha fått gehör, tvärtom. Här berättar kvinnor om ojämlikt hushållsarbete, ibland formulerat som en aspekt av ett kommunikationsproblem eller som en bevis på mannens ointresse och bristande engagemang i relationen, men också som ett rent praktiskt problem i det faktiska och tunga arbete man lägger ner. Att erfarenheten av ojämlik hushållsarbetsdelning delas av många framgår tydligt när kvinnorna skriver om sina liv.

Den tråd som har flest inlägg på *Mellan dig och migs* forum är tråden ”En sambo som inte gör ett skvatt – vad göra?”. Att initiativtagaren till tråden, skribenten ”Fridilutt”, är förbannad råder ingen som helst tvekan om.

> ”Jag pallar snart inte! Min sambo hjälper inte til med något här hemma – eller väldigt lite i alla fall. Jag går hemma som mammaledig nu med vårt andra barn. Det äldsta barnet är 2 år och går på dagis på förmiddagarna. Ja sköter tvätten till hela familjen, jag städar, plockar, dammar, dammsugr, skurar, sorterar papper, röjer förråd och klädkammare, städar barnens rum, vattnar blommor, stryker... ja – listan kan göras lång! Min sambo jobbar och lägger MYCKET tid på att träna en bollsport. (två träningskvällar i veckan + match på helgen) (…) Han hjälper till med matlagningen när han själv ska va med och äta. Men då får jag duka och duka undan. Han lagar bilen...och dessa saker väger han emot allt annat som jag gör. Jag försöker få honom att förstå att det inte behöver vara tipptopp här. det räcker med en bäddad säng, undanplockad disk och någorlunda städat och rent. I badrummet vill jag gärna att man tar undan efter sig men det är tydligen j-ligt svårt. Jag får ta undan rakhår och bajsränder och smuts och skitiga blöjor efter 2 barn. Sambon kan ju inte ens byta soppåse verkar det som. Vi har pratat om detta och jag är nära på att flytta härifrån men han lovar att hjälpa till och vill ha hjälp på traven men efterhåller inget. Vad ska jag göra?? Jag klarar mig bättre att ta hand om 2 barn än 3... helt säkert. (…)Nån som har det som mig eller har tips?” (Fridilutt, *Mellan dig och mig*)

”Fridilutts” inlägg väcker reaktioner. Andra kvinnor berättar egna berättelser, om att de har varit eller är i samma situation. ”[P]oppido”, exempelvis, berättar att hon är i ”EXAKT samma situation”.

> ”Och så har jag haft det i tio år nu. Jag har provat mycket, Tjata, be, säga ’om du lagar mat så dammsuger jag’, göra något för han t.ex. massage, göra som han dvs strunta i allt, men det har slutat någon vecka senare när jag inte stått ut längre. Jag har faktiskt t.o.m. flyttat, men så tänkte

> jag att det var vikigare att få vara tillsammans med han, att det är värt allt slit. men när jag nu sitter här igen så är jag lika frustrerad. Jag har genom åren både jobbat, gått skola, varit mammaledig och arbetslös och det har sett likadant ut oavsett. Nu jobbar vi båda heltid. Skift- både natt för- och eftermiddag. Det hjälper inte, han gör ingentig. (…) Det här hjälper väl kanske inte dej, men jag tycker det är skönt att veta att man inte är ensam. (poppido, *Mellan dig och mig*)

”[P]oppido” skriver om hur hon bland annat försökt sig på ett av de råd som ges till kvinnorna i tv-programmen, nämligen att minska ner på eller helt sluta utföra hushållsarbete för att ge honom en chans att göra det på sitt sätt, men att detta inte fungerat. Hennes berättelse visar också hur drömmen om det ”goda parförhållandet” gör det svårt att bryta upp trots missnöje (”det var viktigare att få vara tillsammans med han”).

Bland inläggen finns olika åsikter om hur ”Fridilutt”, ”poppido” och de andra ska hantera sin situation. Liksom i diskussionerna om pojkvänners och mäns ovilja att kommunicera ges tips och råd i en rationell och konkret anda, i linje med de analyser och lösningar som getts i programmen. Samtidigt förekommer också i denna diskussion inlägg som går utanför ”jämlika-problemet”-mallen och ”pararbetet”.

Skribenten ”elisabet” till exempel, förespråkar mer drastiska åtgärder, och frågar med indignation om ”Fridilutt” får någon som helst tid för sig själv.

> ”Vad då hjälpa till????? Bor ni inte ihop? Hjälpa till, är något man gör till andra, eftersom ni lever ihop har ni väl samma ansvar för allting. Varför inte byta en enda vecka? Du tar ditt heltidsjobb= 2 barn att sköta/8-10 timmars arbetsdag+ du fixar bilen (…) Sedan tar du på träningsoverallen och tränar din kropp 3 dagar i veckan. Han jobbar sitt heltidsjobb 8-10 timmar och sedan tar han över resten av jobbet hemma. Tycker han det är som det ska, kan ni ju fortsätta så. FÖrlåt en fråga: men hur många kvällar har du ledigt för dig själv? Även en mamma behöver lite egen tid. Men jag kan förstå, om du inte vågar lämna barnen till din sambo, för är han som du beskriver, så är han antagligen inte mycket att lita på heller. Hittade du honom sittande i mammas trygga famn, med full markservic? Du kommer att få jobba hårt med 3 barn i familjen.Lycka till Bettan” (elisabet, *Mellan dig och mig*)

I ”elisabets” inlägg blir hushållsarbetet som *arbete* – som något som måste utföras och som tar tid och kraft – synligt. Den metod hon förespråkar är konkret och rationell och liknar det ”verktyg”, att ”byta roller”, som gavs åt Åsa och Åke i *Mellan dig och mig*. Till skillnad från i tv-programmet, där syftet med rollbytet var att ”få en chans att känna hur det är att leva med sig själv”, för att lättare kunna kompromissa,[25] sätter ”elisabets” analys och råd själva *orättvisan* i centrum. Den ojämlika hushållsarbetsdelningen är inte en konsekvens av ett ”jämlikt problem” där hon är för snabb och han för långsam som löses genom kompromissande, utan ett faktiskt arbete som hon har rätt att förvänta sig att han tar del i.

Liksom i webbforumets diskussion om kommunikation och den problematiska ”tjat&gnat kärringen” framträder också här en bild av en problematisk form av kvinnlighet, nämligen ”mamman”. ”Mamman” finns dels närvarande som en bild för hur kvinnorna inte ska vara. ”Håll dig lugn och bestämd så han inte inbillar sig att han snackar med sin ’morsa’” är rådet från ”linas.pussels”. Mamman är också närvarande som en möjlig förklaring till mannens problematiska beteende, som den överbeskyddande kvinna som bär skuld till mannens oförmåga att göra hushållsarbete som i ”elisabets” inlägg”. Detta sistnämnda blir efterhand ett centralt tema på

tråden då flera av de tidigare skribenterna återvänder och vittnar om svärmödrar som skämt bort sina söner.

I ”sofftis” berättelse finns också ”mamman” närvarande, i det anti-råd hon ger till ”Fridilutt” och de andra kvinnorna som berättat om sina mäns ovilja att dela hushållsarbetet. Efter att ha delat med sig av sin berättelse om en man som inte gör något avslöjar hon att hon numera vet hur hon ska lösa problemet.

> ”I vårt fall vet jag hur jag kan lösa det. Genom att behandla honom lika pedagogiskt som ett barn, ha ett enormt tålamod och en järnvilja, aldrig tappa humöret och göra saker han tycker är roliga och samtidigt stå på mig själv. Dvs. bli en mammafru. Jag har börjat fundera på om det är så många män vill bli behandlade. Själv känner jag mig totalt ointresserad av att bete mig så eftersom det inte är jag.” (soffitis, *Mellan dig och mig*)

”[S]offtis” lösning är en lösning som hon själv inte ens kan tänka sig att leva med. Hennes inlägg visar på en insikt som lett till en uppgivenhet – hon börjar tro att män helt enkelt måste behandlas som barn och som hennes sista mening indikerar är hon smärtsamt medveten om att hon själv inte vill bli en ”mammafru” som hon kallar det.

Också här tecknas en motsägelsefull hållning till kvinnans ansvar i relationen. Å ena sidan finns råd och uttalanden som reproducerar bilden av att relationen är kvinnans ansvar genom uppmaningar att förmedla sin vilja på rätt sätt. Men å andra sidan finns också en tydlig närvaro av tanken att kvinnor faktiskt *har* rätt att förvänta sig en jämlik arbetsfördelning i hemmet, och att ansvaret för att denna infinner sig inte enbart ligger på kvinnan. ”Vad är det med er brudar?!”, skriver ”lillajag”, ”Ställ krav!!! Ni är värda det!!!”.

I diskussionen om hushållsarbete finns en potential till en gemensam, kollektiv berättelse konstruerad av de kvinnor som deltar. Genom att dela med sig av sina erfarenheter skapar de en bild av parrelationens problematik som inte ryms i det populärterapeutiska tänkandet som utmärker tv-programmen. I denna *är* fördelningen av hushållsarbetet ett ytterst centralt problem. Vidare är det ett problem som handlar om kön: om att män å ena sidan gör för lite, och kvinnor å den andra för mycket – inte på grund av ”kontrollbehov” eller för snabbt tempo, utan just på grund av att männen *inte* gör det.

I den kollektiva berättelsen söks både efter orsaker till männens beteende (är de lata, är det mammornas fel?) och efter sätt att komma till rätta med det. Vissa lösningar formuleras i den traditionella ”kommunicera rätt”-mallen där frånvaron av ”tjat” och närvaron av list betonas. Andra använder kreativt den rationella och konkreta andan i pararbetstanken genom att kombinera den med en förståelse av parrelationen som en könad arena där kvinnor faktiskt har rätt att se mannens icke-arbete som mer problematiskt än sitt eget utförda arbete. Liksom i diskussionen om kommunikation visar kvinnorna i sina berättelser och i sina råd till varandra prov på dubbelt seende, i bemärkelsen att hans behov ses som normerande (män *är* icke-kommunikativa, män *är* ovilliga att göra hushållsarbete) och hennes som relativa (hon måste ändra på sitt sätt för att få tillstånd en förändring hos honom, jfr Holmberg 1995) – men bara till en viss gräns. Den bild som blir den dominerande i dessa diskussioner är bilden av att det inte är ok att en i paret gör allt hemma. Kvinnor *har* rätt att förvänta sig ett

delat ansvar för hushållsarbetet, och infinner sig inte det är det läge att åtminstone överväga att lämna relationen. Att detta sedan är allt annat än enkelt framgår av flera berättelser.

Minst lika viktiga som, om inte viktigare än, förslagen på konkreta lösningar verkar själva *delandet* av erfarenheter och *igenkänningen* vara. ”[J]ag tycker det är skönt att veta att man inte är ensam”, avslutar ”poppido” sitt inlägg. I delandet av erfarenheter ligger bekräftelsen på att det upplevda problemet *är* ett problem och dessutom ett problem som fler än du upplever. Därmed övergår problemet från att vara ett individuellt, privat problem till att vara ett offentligt och ibland också kollektivt problem, formulerat som ett tema med variationer i webbforumets rum.

Potentialer till kollektiva berättelser om par och kön

På programmens webbforum samlas inlägg av olika karaktär. Konflikt och förmaningar dominerar diskussionen om programmen och programdeltagarna och visar hur forumen blir en arena för delandet av en kritisk läsning av både tv-formatet som sådant, och av de populärterapeutiska analyser som görs i dessa. Råd och hjälp förmedlas också, till tv-programmens par, men framförallt till de människor som delar med sig av sina egna livsberättelser och problem på forumet. Tanken om pararbete så som det framställs i tv-programmen och i självhjälpsböckerna reproduceras också här, i betonandet av rationella och konkreta verktyg med en förståelse av problemet som ”jämlikt”, men här finns också en kreativ konstruktion av råd där rationaliteten kombineras med en förståelse av relationen som ojämlik. Framförallt i inläggen med utlämnande berättelser och i reaktionerna på dessa, reaktioner som präglades av närhet och omsorg, finns potential till formulerandet av andra berättelser än den populärterapeutiska.

Därmed blir webbforumet som arena både ett uttryck för reproduktion av den dominanta kulturella berättelsen om paret, och en utmaning av densamma. Webbforumet möjliggör en kritisk offentlig diskussion om den kulturella berättelsen, liksom en potential till formandet av kollektiva berättelser. Den kollektiva berättelsen bygger här, liksom i kvinnorörelsens medvetandehöjande ideal, på igenkänningens dynamik: att se och känna igen sin situation i andra och att därigenom se att man inte är ensam. Likaså bygger den kollektiva berättelsen på ett kreativt användande av de terapeutiska relationsprogrammens manus. Tv-programmen blir till katalysatorer som legitimerar den traditionellt ”kvinnliga” upptagenheten med relationer som ett ämne viktigt nog att inta offentligheten. Samtidigt utmanas och vidareutvecklas tv-programmens berättelse, explicit och implicit, genom webbforumets inkorporerande av andra erfarenheter och röster än auktoriteternas (programmakarnas, experternas). På så sätt kan den kollektiva berättelsen sätta fokus på den kulturella berättelsens problem och identifiera dimensioner som osynliggörs i den sistnämnda. Antaganden om ”pararbete”, ”jämlika problem” och könsneutraliteten visade indikationer på att

bli problematiskt redan i självhjälpsböckernas ”verkliga berättelser” och än mer i visualiseringen i mötet med faktiska kvinnor och män i tv-programmen. På webbforumen får, om än i liten och begränsad omfattning, dessa ”verkliga” kvinnor och män också självständiga röster, och de använder dem kreativt i skapande av ny förståelse för sina liv och sin situation. Tanken om ”jämlika problem” ersätts här ofta av ett sökande efter den enes ansvar för problemet. Pararbetets självklarhet ifrågasätts explicit emellanåt, och inte minst visar sig den könsneutrala karaktär det har i den populärterapeutiska berättelsen problematisk. Pararbetets kommunikation framträder här som kvinnors ansvar, en föreställning som uttrycks, och emellanåt ifrågasätts, av de kvinnliga skribenterna på forumet. Omsorgs- och hushållsarbetet framträder också, på tvärs mot den dominerande populärterapeutiska berättelsen, i allra högsta grad som ett parrelations-problem och dessutom ett problem tydligt kopplat till kön.

Den reflektion kring parrelationer som sker här, där den kulturella berättelsen ibland utmanas och omformuleras, skulle kunna ses som ett exempel på det Giddens (1995) benämner institutionell reflexivitet. Den terapeutiska berättelsen blir, liksom i Giddens tänkande, inte totalt konstituerande som i Foucaults analys utan utmanas tvärtom i praktiker och handlingsformer. Samtidigt pekar analysen på att det – i motsats till Giddens analys – inte i första hand är reflektionen *inom* parrelationen som har potential att förändra. Tvärtom är det framförallt i *kvinnors delande* av erfarenheter och reflektion kring parrelationsinstitutionen – ett delande och en reflektion som möjliggörs på den arena webbforumet utgör – som utmaningen av ojämlika förhållanden sker. Populärterapeutiska tv-program som *Mellan dig och mig* och *Tillsammans*, som kan sägas utgöra just den typ av reflexiva resurser som Giddens (1995) talar om, inspirerar till en reflektion som går utanför den terapeutiska mallen. Att reflektionen har denna potential verkar just komma sig av det faktum att den bryter mot den könsneutralitet som präglar programmen, både genom att kvinnor får en plats att kommunicera med andra kvinnor, och också genom att kvinnorna i kommunikationen innehållsligt identifierar könade mönster i sina egna och andras berättelser.[26]

Det verkar därmed som att webbforumen, i linje med Shattucs (1997) argumentation, har en potential att vara en ny offentlig sfär för nya röster och nya frågor. Samtidigt kan man fråga sig vad denna anonyma gemenskap innebär i dessa kvinnors vardagsliv. Simonds (1992) pekar på hur hennes självhjälpsboksläsande kvinnor gärna diskuterar sin läsning med andra. I tv-programmens webbforum sker diskussionen av andras och egna erfarenheter i en elektronisk gemenskap där du inte vet om den du samtalar med ens ”är” den han/hon utger sig för att vara.[27] Webbforumdiskussionerna i detta kapitel leder endast vid ett fåtal tillfällen till att mer personlig och direkt kontakt tas mellan deltagarna (i form av utbyte av e-mail adresser). Den kontinuerliga kontakt som exempelvis kvinnorörelsens medvetandehöjningsgrupper innebar kan inte sägas återfinnas i dessa webbforum. Samtidigt kan man anta att anonymiteten på Internet möjliggör ett mer öppet delande av erfarenheter än vad som är fallet i mer ”traditionella” gemenskaper (jfr Lövheim 2002, s. 149f). Det kan också antas att tv-program och Internetsidor som dessa lockar andra

grupper av kvinnor att dela sina erfarenheter och berättelser än vad uttalat feministiska grupper gör. Som medium erbjuder därmed Internet en ny möjlighet till kommunikation, gemenskap och – om vi får tro deltagarnas egna inlägg – handling och förändring.

*****

Sedan insamlandet och analysen av det empiriska materialet till denna avhandling avslutades har nya självhjälpsböcker, tv-program och Internetarenor dykt upp. Under hösten 2008 var populärterapi för paret på tapeten i flera olika medier. Nya självhjälpsböcker med relationstema dök upp, exempelvis samhälls- och kulturjournalisten Dan Josefssons bästsäljande bok *Hemligheten*, liksom Lennart Matikainens bok med (den för denna avhandling talande titeln) *Rena relationer*. Både Josefsson och Matikainen blev inbjudna till tv-sofforna[28], i Josefssons fall även till de finkulturella salongerna då SVT:s kulturprogram *Beckman, Ohlsson och Can* ägnade ett programavsnitt till att diskutera ”vår tids fixering vid relationer” under rubriken *Har kärleken blivit ett problem?* Också Tomas Böhm och Eva Rusz, två av självhjälpsboksförfattarna i denna avhandling, dök upp i media, Böhm som relationsrådgivare i ett livsstilsmagasin för medelålders kvinnor, *M Magasin,* och Rusz i ett nytt ”gör-om-mig”-program, *Bröllopsform*. I *Bröllopsform* förenades två i den populärterapeutiska diskursen populära teman, relationer och hälsa, då ”[g]ifta par som tappat såväl formen som passionen” fick hjälp av Eva Rusz och den före detta brottaren Martin Lidberg att få ”kilona att rasa och själen att stärkas”. Varje programavsnitt avslutades med en känslosam akt där paret ”[m]er vältränade, lyckliga och iklädda sina gamla bröllopskläder” fick återuppleva sin bröllopsceremoni.[29] Idealet om den goda parrelationen och de terapeutiska verktygen för att nå den verkar fortfarande ha en stark ställning på den populärkulturella arenan.[30]

Samtidigt finns det utmaningar. Den populärterapeutiska berättelsen om paret är inte den enda som kommer fram i mediabruset. Det senaste året har andra berättelser om paret och familjen fått stort utrymme, inte minst genom journalisten Maria Svelands roman *Bitterfittan* och den efterföljande radioserien *Heliga familjen*. Både boken och radioprogrammet väckte starka reaktioner och ledde till debatter i olika medier. Romaner och dokumentär- eller debattprogram som ger en kritisk bild av par- och familjerelationer är dock knappast något nytt. Inom den populärterapeutiska kulturen verkar det fortfarande mer sällsynt med kritiska analyser av parrelationer. En student gjorde mig dock för ett tag sedan uppmärksam på att det faktiskt för några år sedan utkom en feministisk handbok för parrelationer, Jennie Sjögrens bok *Ordination: Vardagsfeminism. Handbok i jämställdhet hemma och på jobbet* (2003). Själva självhjälpsboksgenren i sig, och kanske även relations-tv-genren, måste därmed inte nödvändigtvis reproducera det populärterapeutiska autonoma ansvarstagande, och könsneutrala, paret.

Sedan insamlandet och analysen av webbforumet påbörjades har Internetmediet förändrats radikalt. Inte minst har de sociala och interaktiva arenorna exploderat både till antal och funktion. Internet har mer och mer blivit ett medium för kontakt-

skapande. Den typ av forum som analyseras här och som på sin tid representerade ett nytt fenomen är idag mycket vanliga. Tv-program erbjuder fortfarande möjligheter till reaktioner och chatt på hemsidor, och skribenter möts också allt oftare på interaktiva arenor utifrån olika teman och intressen. Exempelvis finns en rad webbresurser med temat föräldraskap, sidor där parrelationer och parrelationsproblem är ett ofta förekommande tema.[31] Här liksom på *Tillsammans* och *Mellan dig och migs* webbforum går att se spår av kulturella berättelser om ”goda parrelationer” i de individuella berättelser som delas, men också rörelser mot ifrågasättande kollektiva berättelser. På webbresursen *Allt om föräldrars* diskussionsforum finns exempelvis temat *Jämlikt?* som, liksom webbforumen i denna avhandling, verkar inspirera framförallt kvinnor till reflektioner om vardag, kön och inte minst problemet med ojämlik omsorgs- och hushållsarbetsdelning.[32] Vad innehållet i framtidens berättelser om paret – kulturella och kollektiva – blir är därmed en allt annat än avgjord fråga.

Noter

1 Se också Karlsson (2006). Fokus här är visserligen inte populärterapeutisk kultur utan Internetpublicerade läsarrecensioner av (själv)biografiska böcker om icke-västerländska kulturer, en genre som också i hög grad konsumeras av kvinnor. Karlssons analys pekar på vikten av att inte a priori förutsätta konsumenternas aktiva förhandlingar av texter genom att visa hur kvinnorna i hög grad reproducerar snarare än utmanar producenternas berättelser.

2 Bird (2003) presenterar och diskuterar ett flertal mycket spännande och nytänkande metoder för att belysa frågan om hur texten/tv-programmet ”lever” i vardagen. I sin studie av medieskandaler har hon bland annat låtit människor spela in sig själva på video då de tillsammans med en vän eller partner tittar på ett förinspelat nyhetsprogram. Också Shattuc (1997) använder en kombination av metodologiska verktyg, nämligen enkät, gruppintervjuer och analys av webbforum.

3 Bird visar exempelvis hur offentliga berättelser i tv-program, också berättelser som formuleras på abstrakt och opersonlig nivå, inkorporeras i människors livsberättelser och blir personliga. Analysen av webbforum kan därmed visa på en sällan synliggjord rörelse där det offentliga blir personligt i rörelsen mellan text och levande text (Bird 2003, s. 35).

4 Här föreligger dock ett etiskt dilemma för mig som forskare, i användning av ett textmaterial med många gånger personliga berättelser som skribenten inte avsett för forskning eller gett sitt godkännande av för användning i forskning. Se metodkapitlet, kapitel 3, för en diskussion om etik och Internet som källa i forskningen.

5 I anslutning till vissa mycket populära programkoncept, som exempelvis inredningsprogrammen *Roomservice* (Kanal 5) och *Äntligen hemma* (TV4), har även papperstidningar i glassiga format lanserats, och inte sällan får programledare eller medverkande utrymme i andra sammanhang än det aktuella tv-programmet. *Tillsammans* terapeut Louise Hallin fick exempelvis en egen rådgivningsspalt i tidningen *Metro* under den vår då programmet sändes, en spalt som också den fick rubriken ”Tillsammans” och som publicerades samma dag som tv-programmen visades. Olika medier understödjer på detta sätt varandra och bidrar till att skapa och upprätthålla intresse för sina olika koncept.

6 Jag har valt att inte göra någon analys av de rådgivningsspalter som finns kopplade till programmen (för *Tillsammans* del i tidningen *Metro*, och för *Mellan dig och mig* på hemsidan) då dessa – liksom tv-programmen – domineras av experternas röster och syftet med detta kapitel är att ge utrymme åt andra röster, dvs. tittarnas.

7 *Tillsammans* hemsida återfanns i maj 2004 på adressen http://www.tillsammans.tv3.se , men finns inte längre på nätet. *Mellan dig och mig* fanns fortfarande under våren 2008 på SVT:s hemsida,

men är nu bortplockad http://svt.se/svt/jsp/Crosslink.jsp?d=40242&lid=Mellan_dig_och_mig. Allt webb material (utom ett fåtal trådar på Tillsammans hemsida, se not i kap. 3) finns utskrivet hos författaren.

8 För en historisk översikt över Internet och Internetanvändandet, se till exempel Dahlgren (2002) och Daneback och Månsson (2008).

9 Uträkning på SCB:s hemsida http://www.ssd.scb.se/databaser/makro/SaveShow.asp , Tabell: Internetanvändning bland privatpersoner 16-74 år (antal) efter kön, ålder, hur ofta man använt Internet och tid, År 2003-2005. Andelen män som är flitiga Internetanvändare är fortfarande högre än andelen kvinnor: 1.5 miljoner män 2003 mot 2.1 2005, att jämföra med 1.1 miljon kvinnor 2003 och 1.6 år 2005. Andelen högutbildade som dagligen använder Internet är mer än dubbelt så hög som andelen lågutbildade (SCB tabell: Internetanvändning bland privatpersoner 16-74 år (antal) efter kön, utbildningsnivå, hur ofta man använt Internet och tid).

10 SCB:s siffror visar att andelen svenskar i åldrarna 16-74 år som använt Internet minst en gång i veckan det första kvartalet 2005 var 76% – en siffra som visar på den näst högsta internetanvändningen i Europa, efter Island (http://www.scb.se/templates/tableOrChart____154532.asp).

11 Siffran kan ej anges exakt på grund av det ovan angivna bortfallet av trådar (se kapitel 3). Eftersom statistiken inte redovisas på *Tillsammans* forumsida, och informationen inte heller går att få tag på så här lång tid efteråt, vet vi inget om hur många som besökt sidorna och läst inläggen.

12 *Tråd* är den samlade beteckning som används för ett diskussionstema medan *inlägg* är de enskilda texter skribenterna bidrar med. Vem som helst kan starta en tråd genom att ange ett nytt tema och göra ett inlägg (till exempel ”Jag vill ha barn men inte min partner”) som andra sedan kan gå in och kommentera i nya inlägg.

13 Tack vare den redovisade webbstastistiken vet vi mer om *Mellan dig och migs* forum. Forumet hade drygt 4900 visningar i januari 2006, drygt 7000 i september samma år och 8300 i februari 2008. Forumet är uppdelat i olika teman: ”Relationen med din partner”, ”Relationen med din kompis”, ”Relationer på jobbet”, ”Relationen med din släkt”, ”Relationen med din familj”, ”PARPUSSel” och ”Övrigt”. Temat ”Relationen med din partner” har, som angetts ovan, flest inlägg och visningar – de övriga har ett fåtal trådar (0-5) och i genomsnitt 2980 visningar (februari 2008).

14 Enligt MMS (Mediamätning i Skandinavien) siffror finns en övervikt av kvinnliga tittare i båda programserier, dock något större vad gäller *Tillsammans*, http://www.mms.se/HotTop/hottop.asp.

15 Av dessa 20 är fem inlägg postade av SVT:s egen moderator ”Johan_SVT” som startar trådar utifrån generella frågeställningar kopplade till programavsnittens teman, som exempelvis ”Hur var det för dig när två blev tre”.

16 Jag har valt att inte redigera inläggen, detta med tanke på den specifika karaktär och de specifika språkformer som utvecklats på Internet. I de fall programmens par diskuteras har namnen ändrats efter den anonymisering som gjorts (appendix 2). Borttagna partier i inläggen markeras med ”(…)”.

17 ”SysterYster”, *Mellan dig och mig*.

18 Denna tråd är också en av få på *Mellan dig och migs* forum där direkta referenser görs till programmet, nämligen det avsnitt som handlade om ett par där kvinnan var svartsjuk.

19 ”Jocke.Stoor” och ”pk2005” är de enda männen som går in och kommenterar andras inlägg på ”Relationen till din partner”-delen av forumet.

20 ”Nicolina”, *Mellan dig och mig*.

21 Att de kvinnliga skribenterna på webbforumet reproducerar en klassisk bild av kvinnor som mer kommunikativa än män betyder självklart inte att det är en oemotsagt sanning att det förhåller sig så i alla sammanhang. Att män inte diskuterar relationer på just dessa webbforum behöver inte betyda att de inte gör det någon annanstans. Det intressanta i detta sammanhang är dock, för det första, den ambivalens – mellan att tillskriva sig själva kommunikativ förmåga och att sedan samtidigt uttrycka osäkerhet över huruvida man kommunicerar ”rätt” – som kvinnorna ger uttryck för. För det andra blir själva kommunikationen om relationer mellan kvinnorna på forumen, liksom deras egna diskussioner om kommunikationssvårigheter, en utmaning mot den populärterapeutiska berättelsens könsneutrala begrepp ”pararbete” och antaganden om ”jämlika problem”.

22 I programmet om Olof och Olivia är denna dimension tydlig i Olivias förvåning över hur villig Olof varit att delta i experternas övningar (som vi såg i kapitel 5 ledde till att hennes ilska bagatelliserades och att han fick verktyg att bestämma när och hur de skulle samtala med varandra). Olivia: “Jag tror man behöver det här, att nån annan säger vad man ska göra ibland, för ibland så vet man inte själva. När Olof och jag pratade igår kväll så blev jag imponerad av hans…han var jävligt inne i det. Jag

trodde inte att han skulle kunna liksom ta till sig, men han har verkligen tagit till sig och är helt inne på det här. Då känns det jättebra, för jag trodde nog att han skulle vara det värsta problemet…" (*Mellan dig och mig*, avsnitt 1).

23 ”krukmakarn”, *Mellan dig och mig*.

24 ”Härskartekniker” är ett begrepp myntat av feministen Berit Ås (1978).

25 *Mellan dig och mig*, avsnitt 7, se diskussionen kapitel 5. Rollbytet syftad också primärt till att ”öka upp närheten” mellan Åke och Åsa och åtgärda bristen på sex i förhållandet.

26 Här skulle man självklart – även om inte detta uttrycks på just webbforumet – också kunna tänka sig förekomsten av en reflektion även *inom* parrelationen som också går utanför den populärterapeutiska mallen för pararbete och inkorporerar hänsyn till ojämlika sociala och kulturella förhållanden. Studier av heterosexuella par som ”lyckats” med en jämlik omsorgs- och hushållsarbetsdelning visar på att den typ av reflexivitet detta kräver inte är den isolerade upptagenheten med den andre och en själv som utmärker Giddens (1995) rena relation. Tvärtom handlar det om par som aktivt reflekterar kring hur sociala strukturer och kulturella normer för kön påverkar deras förhållande och också söker finna vägar att skapa en rättvis tillvaro, med hänsyn till detta (se till exempel Goodnow och Bowes 1994). Som Jamison uttrycker det, ”[t]he dialogue they engage in, reworking what is fair and what is not, is a practical as well as political, sociological and philosophical piece of personal engagement” (Jamison 1999, s. 486).

27 Dikotomin ”verklig” och ”virituell” gemenskap präglar ofta, som Mia Lövheim (2002) påpekar, diskussionen om Internet. I själv verket är denna dikotomi en återvändsgränd menar hon och förespråkar en bredare diskussion som tar hänsyn till det faktum att datormedierad kommunikation både innebär begränsningar men också nya möjligheter för formerandet av gemenskaper.

28 Matikainen medverkade exempelvis i programmet *Fråga Doktorn* (22/9-2008) samt i *Carin 21.30* (19/11-2008).

29 Bröllopsforms hemsida: http://www.tv4.se/1.466784/har_du_kvar_din_brollopsform. Också Louise Hallin dök upp som expert igen, denna gång i SVT Kunskapskanalens *Om familj*.

30 Värt att notera är även att den typ av parkurser som jag initialt intresserade mig för i avhandlingsarbetet (se kapitel 3) nu affirmerats av folkhälsoinstitutet i ett program för att minska antalet skilsmässor (http://www.fhi.se/templates/Page____3998.aspx).

31 Webbsidor som bara fokuserar parrelationer verkar mer sällsynta. Sidan relationer.info erbjuder dock både bloggar, artiklar och inte minst ett forum med relationstema, www.relationer.info.

32 Allt för föräldrars hemsida: http://www.alltforforaldrar.se/snack2/forumdisplay.php?f=89.

KAPITEL 7

Individualiseringens komplexitet och offentliga utmaningar

Parrelationer är inget att ta lätt på. En populärterapeutisk devis som jag faktiskt, efter alla år av forskning om just paret, med lätthet kan stämma in i. Berättelser om par, så som de formuleras i populärterapin, men också i den sociologiska och feministiska teorin och forskningen och inte minst av människor i vardagen, är komplexa konstruktioner av normer för kön och manus för ”hur det är” och ”hur det ska vara”. Men de är också förhoppningar och längtan efter lycka, trygghet och lugn. I denna avhandling har jag satt den kulturella berättelsen om paret så som den framträder i populärterapeutisk kultur under luppen. Jag har också tittat på hur denna används och utmanas i människors läsning av den, i delande av individuella berättelser. Genom att göra detta har jag velat bidra till den sociologiska diskussionen om individualisering, liksom till det feministiska problematiserandet av familje- och parrelationer.

Det populärterapeutiska paret

I analysen av självhjälpsböckerna och relationsprogrammen har jag identifierat ett antal centrala begrepp och konstruktioner av subjektspositioner. Dessa begrepp, och det sätt på vilka de sätts samman, skapar en ram för vad som kan sägas och möjliggöras i den populärterapeutiska berättelsen om paret. ”Det goda paret” är ett sådant centralt begrepp (och samtidigt också en subjektsposition) som tillsammans med talet om ”pararbete” konstruerar den bas på vilken berättelsen vilar. Den goda parrelationen blir i den populärterapeutiska berättelsen ett ideal som alla människor antas sträva efter, ett ideal vars konturer – jämlikhet, öppenhet, trygghet och respekt

– tecknas av diskursens experter. Det är också ett ideal som kan förverkligas om individen i paret – eller paret tillsammans – utför pararbete. Detta pararbetes innehåll definieras också av experterna och handlar om att utföra konkreta (och av kognitiv analys inspirerade) övningar och inte minst om att ”ge relationen tid” och kommunicera mer med sin partner.

Den bild som framträder är den av ett *autonomt ansvarstagande par*. Spänningen mellan autonomi och beroende som enligt Rose (1999) är utmärkande för det psykologiska tänkandet blir central här. Å ena sidan reproduceras föreställningen om individens – eller ibland parets – oberoende och egna ansvar för ”sin förändring”, dvs. ansvaret för utförandet av pararbetet. Å andra sidan, och samtidigt, konstrueras ett beroende av experten, genom de definitioner som förmedlas av ”den goda parrelationen”, och inte minst av hjälp med att hitta vägen dit hän. Drömmen om ”den goda parrelationen” upplevs ofta som högst privat och är en dröm som, samtidigt som den skänker njutning och ambition också ger skuld, ångest, avundsjuka och besvikelse då verklighetens relationer visar sig svåra att förverkliga. I den populärterapeutiska berättelsen blir den dock både generell, en *normal fantasi*, vars faser och problem alla antas gå igenom, och också möjlig att förverkliga, bara du ”gör jobbet”. I analysen framträder detta i den komplexa och ibland motsägelsefulla konstruktionen av subjektspositionerna *experten*, *individen* och *paret* i både böckerna och tv-programmen. Experten konstrueras och markeras på olika sätt som en total (men ändå mjuk och mänsklig) auktoritet; som den som definierar, analyserar och sätter gränser för när en relation är god eller dålig. Experten är också den som ger lösningar och ”verktyg” för förverkligandet av den goda relationen, men det är alltid individen eller paret som utför och har ansvar för att genomföra själva förändringen. Relationen mellan individen och paret är också komplex. Devisen att ”du kan aldrig förändra din partner, bara dig själv” upprepas ständigt, samtidigt som den individuella förändring som föreskrivs alltid i slutändan syftar till att förverkliga ”det goda paret”.[1] En *individualism för pardualismens bästa* kallar jag det, det vill säga en individualism som aldrig i grunden ifrågasätter den heterosexuella parrelationsinstitutionen i sig utan endast syftar till att stärka och förverkliga den samma. Beck och Beck-Gernsheims (1995) tal om populärterapin som en berättelse om att skydda ”mig” från ”oss” missar den dimension av att skydda ”oss” *genom* ”mig” som finns i diskursen.

Individualiseringen innebär i Beck och Beck-Gernsheims (1995, 2002) tänkande att manus för ett liv tillsammans försvinner i det senmoderna samhället. I populärterapin för paret ser de endast individualism och jag-centrering. Vad de missar är att denna individualistiska utgångspunkt *i sig* är det som möjliggör en fortsatt reproduktion av populärterapeutiska manus för paret. Tack vare det ständiga upprepandet av individens/parets ansvar för förverkligandet av ”det goda par”-idealet behöver detta ideal inte i grunden ifrågasättas (jfr också Evans 2003, s. 116; Epstein och Steinberg 1995). Misslyckanden med att förverkliga det faller endast tillbaka på individen, aldrig på experten. I programmet om Tomas och Therese blev exempelvis Therese ovilja att förändras enligt experternas mall till ett hot mot hela förändringsprocessen. Det är ”du och ingen annan som kan göra jobbet” sa experten och pekade genom rutan mot oss tittare och frånsade sig därmed ansvaret för ett eventuellt misslyck-

ande. Therese blev så småningom också ”problemet” i programmet då hon genom att vägra utföra experternas övningar vägrade ge sin in i processen av att skydda ”oss” genom ”mig”. Det var hennes individuella ovilja att acceptera experternas berättelse som hotade ”oss”, det vill säga den av experterna definierade vägen till ”den goda parrelationen”, hennes ifrågasättande hotade aldrig själva idealet *i sig*.

Beck och Beck-Gernsheim (1995, 2002), och även Giddens (1995), ser avsaknaden av manus och stöttande strukturer som en effekt av (och uttryck för) den övergripande individualiseringsprocessen. Rörelsen från ett äktenskap sammanhållet av ekonomisk nödvändighet till ett äktenskap sammanhållet av den kontingenta kärlekskänslan är en effekt av att det senmoderna samhället tar sin utgångspunkt i individen snarare än i kollektiv som familjen. Äktenskapet har därmed befriats från de traditionens påbud som tidigare gjort både dess existens och dess innehåll förgivettaget. Vad tecknandet av rörelsen från traditionellt äktenskap till modern eller senmodern parrelation missar är att ”tradition” är ett komplext begrepp. Att exempelvis traditionen att ingå i ett äktenskap idag inte är ett tvång innebär inte att äktenskaps- eller parrelationsidealet som sådant försvunnit. Det är viktigt att skilja på regulativa och meningskonstituerande traditioner för att följa Neil Gross (2005) resonemang. De regulativa traditionerna är de explicita ramar ett visst samhälle sätter upp för individen, ramar vars överträdelse leder till utifrånkommande sanktioner. De meningskonstituerande traditionerna är de språkliga och kulturella ramar genom vilka ett samhälles medlemmar förstår sin vardagsverklighet och skapar mening. Enligt Gross (2005) är det uppenbart att de regulativa traditioner som i västvärlden omgett äktenskapet har minskat i betydelse. Att inte ingå i ett äktenskap är idag sällan grund för uteslutning ur en gemenskap.[2] Men vad gäller de meningskonstituerande traditioner som omger äktenskap och parrelationer – dels det ideal Gross kallar LISM, ”lifelong, internally stratified marriage” och också det romantiska kärleksidealet – så är de i allra högsta grad närvarande och centrala för människors meningsskapande och formande av sina liv. Gross pekar också på den centrala roll terapeutiskt tänkande haft i att omformulera den romantiska kärleksideologin i individualiserande termer: uppfyllandet av det romantiska kärleksidealet kräver idag en individuell kapacitet att ”work through psychological barriers to intimacy” (Gross 2005, s. 304). Reproduktionen av dessa meningskonstituerande traditioner om parrelationen är alltså möjliga just tack vare den psykologiserande och individualiserande utgångspunkten: individens ansvar för förverkligandet av ”den goda parrelationen”.

*****

Konstruktionen av det autonoma ansvarstagande paret är också det som möjliggör det samtidiga osynliggörandet och reproducerandet av kön i populärterapin om paret. I de amerikanska och även de kristna självhjälpsböckerna ges kön en central plats, i konstruktionen och reproduktionen av förgivettagna sanningar om ”manligt” och ”kvnnligt”. Kön blir här till stereotyper; till något som ”finns” som ett konstaterat faktum och som paret bör lära sig mer om och acceptera för att uppnå ett lyckat pararbete. I de svenska sekulära böckerna, liksom i de terapeutiska relationsprogram-

men, hänvisas sällan till ”manligt” och ”kvinnligt”. ”Det goda paret” är ett jämlikt par skriver de svenska självhjälpsboksförfattarna. Men det är också ett par där kön i de allra flesta fall – i den normala fantasin – antas sakna betydelse. Att paridealet är jämlikt blir i den populärterapeutiska berättelsen en förgivettagen utgångspunkt som verkar göra det överflödigt att överhuvudtaget prata om kön. Det normala parets problem beror ofta på ”olikhet” – olika personligheter, olika tempo, olika mål i livet – men denna olikhet är nästan aldrig (utom då det talas om sexualitet) relaterad till kön i de svenska böckerna och tv-programmen. Paret består av två autonoma individer som utför pararbete i ett vakuum, fristående och oberoende av både kulturella normer och föreställningar om kön, och av sociala strukturer.

Frånvaron av en diskussion om kön verkar dock, paradoxalt nog kan man tycka, leda till en reproduktion av just könade föreställningar. När det könsneutrala språket möter faktiska parpraktiker – i självhjälpsböckernas ”verkliga berättelser” och i tv-programmens filmade sekvenser – så könas de oundvikligen. De ”verktyg” och lösningar som experterna tycker passar de deltagande individerna placerar ofta in dem i snäva och traditionellt könade ramar: män handlar, ”sätter gränser”, ”visar musklerna”, och bestämmer när samtal om relationen ska ske; kvinnor känner efter och letar i sitt inre (gärna i naturen eller nära barnen), ”speglar” mannen och låter bli att ”kontrollera” genom att hålla tyst. Denna reproduktion av traditionella föreställningar om kön är möjlig tack vare det glapp som uppstår i den populärterapeutiska berättelsen mellan å ena sidan antagandet om den autonoma individen som terapins utgångspunkt, och, å andra sidan, den normala fantasin om paret, dvs. antagandet om att det finns generella sanningar om ”hur det är” att leva i en parrelation. När den individuella berättelsen, skapad av den autonoma individen, sägs vara terapins utgångspunkt blir det i den populärterapeutiska berättelsen irrelevant att det exempelvis oftast är individer av kvinnligt kön som påtalar problem relaterade till ojämlik hushållsarbetsdelning. Likaså blir det irrelevant att den lösning eller det verktyg som enligt experterna fungerar bäst i det enskilda fallet – en lösning och ett verktyg som formuleras i generella termer – i praktiken reproducerar könade stereotyper. Att ”bli sedd utanför stereotypen”, som en av experterna uttrycker det, verkar ofta leda till en reproduktion av just könade stereotyper. Det autonoma ansvarstagande paret konstrueras därmed som bestående av två fristående individer utan kön som förverkligar fantasin om den goda parrelationen genom generella och könsneutrala lösningar och verktyg förmedlade av experterna – lösningar och verktyg som paradoxalt nog placerar in dem i just könade ramar. Genom att navigera mellan det individuella och det generella kan den populärterapeutiska berättelsen osynliggöra kön som en social och kulturell kategori, och samtidigt utan problem reproducera traditionella antaganden om kön med hänvisning till att det är det som fungerar bäst för den enskilda individen.

Antagandet om det autonoma ansvarstagande paret försvårar också en förståelse av parrelationen som ojämlik. Individerna i paret kan mycket väl befinna sig i obalans av typen ”hon är för snabb, han är för långsam”. Men eftersom grunden i paret är den autonoma individen, frikopplad från sociala strukturer och kulturella normer för kön – och, kan det tilläggas, även andra sociala stratifieringar som klass och ras/

etnicitet – så kan denna obalans och olikhet aldrig förstås eller förklaras som resultat av eller uttryck för en ojämlikhet. Den ständiga konstruktionen av det jag kallat *jämlika problem* – båda parter är med och skapar och reproducerar problemet – resulterar i att kompromiss i princip alltid är lösningen: han gör fel, hon gör fel, båda ska ändra sig. I fallet med omsorgs- och hushållsarbetsdelning blir konsekvensen av detta synsätt tydlig. Det är lika problematiskt att hon gör för mycket som att han gör för lite. I ljuset av den strukturella könade ojämlikhet som de facto påvisas om och om igen i forskningen, där kvinnor fortfarande utför en oproportionerligt stor del av omsorgs- och hushållsarbetet, blir den populärterapeutiska berättelsen problematisk. Som Epstein och Steinberg (1995) påpekar leder denna i praktiken till en fortsatt reproduktion av ojämlikhet.

> [T]he therapy discourse serves to reinforce the notion of equal responsibility in any and all relationships. Yet, to expect and demand equal responsibility by people who do not have equal power…effectively places an unequal burden on the less powerful. (Epstein och Steinberg 1995, s. 99-100)

Den populärterapeutiska berättelsen, som talande nog endast undantagsvis definierar delande av hushållsarbete som ett ”vanligt parproblem”, blir genom antagandet om autonoma ansvarstagande par och jämlika problem en berättelse som avlegitimerar kvinnors upplevelse av orättvisa och ojämlikhet. Kvinnor som insisterar på att utföra omsorgs- och hushållsarbete har ”kontrollbehov” och måste lära sig att slappna av. Gör de inte det så hotas inte bara deras eget välmående, utan också – och inte minst – parrelationen. Här framträder den populärterapeutiska berättelsen som en kulturell berättelse som går hand i hand med individuella (och par-) berättelser för hantering och legitimering av ojämlikhet som identifierats av andra forskare (se till exempel Hochschild 1989/1997; Holmberg 1995; Eriksson och Nyman 2008). Eriksson och Nyman (2008) visar exempelvis hur par gemensamt konstruerar kvinnan som det egentliga ”problemet” och orsaken till att arbetsdelningen i hemmet är ojämlik, genom sitt ”tjat” eller sin ovilja att låta mannen göra det på sitt sätt, berättelser som finner stöd i den konstruktion av kvinnliga ”kontrollbehov” som sker i den populärterapeutiska berättelsen.

Begreppet *arbete* får därmed också en ny betydelse i det populärterapeutiska tänkandet. I den feministiska kritiken av det sociologiska arbetsbegreppet framträdde en argumentation för att se kvinnors obetalda omsorgs- och hushållsarbetet som just ett arbete. I den populärterapeutiska berättelsen försvinner på nytt detta arbete, genom att det relativiseras och underordnas det betydligt viktigare *pararbetet*. Här finns en parallell till den feministiska kritiken av senmodernitetsteorin: också i denna intar omsorgs- och hushållsarbetet en undanskymd (och i Giddens fall paradoxal) plats, underordnad det reflekterande jag- eller par-berättelseskapandet. I den senmoderna varianten av berättelsen om rörelsen från ett äktenskap sammanhållet av ekonomiska incitament, till en parrelation sammanhållen enkom av emotioner, osynliggörs den ”senmoderna” familjens fortsatta beroende av ett ojämlikt fördelat omsorgs- och hushållsarbete – både i form av ojämlik fördelning mellan heterosexuella partners, och också i ökad grad i form av utnyttjande av lägre socialgruppers billiga arbetskraft.

Kanske kan detta förklaras med den tendens till att fokusera och tala om *paret* istället för *familjen* som finns i senmodernitetsteorin. I det sociologiska teoretiserandet under 1900-talet finns en – i många avseenden mycket berättigad – ökad försiktighet med att använda begreppet *familj*. De patriarkala konnotationer detta begrepp har, inte minst genom den så länge dominerande parsonska definitionen av det, har fått forskare att söka efter andra termer (se till exempel Cheal 1999; Roman 2004). Beck och Beck-Gernsheim (1995, 2002) talar visserligen fortfarande om familjen, men både de och Giddens (1995) fokuserar framförallt *paret* i sina tecknanden av individualiseringens konsekvenser. Kanske ligger här förklaringen till det osynliggörande av omsorgs- och hushållsarbete som sker i teorierna: där teorier om familjen – till och med i Parsons teori, om än i en könskonservativ ram – svårligen kunde bortse från det omsorgsarbete som en familjeenhet innebär, kan teorier om paret lättare bortse från detta (se också Smart 2007, s. 44).

Individualiseringsprocessernas intrång i de intima relationerna verkar med andra ord varken resultera i ett slut på konstruktioner av manus för paret (som var Beck och Beck-Gernsheims farhåga), eller i ett slut på reproducerande av könade antaganden och legitimerande berättelser för könsojämlikhet (som var Giddens förhoppning). Tvärtom är konstruktionen av individualiserande antaganden grunden till att manus för ”det goda paret” och inte minst traditionella föreställningar om kön och könad ojämlikhet kan fortsätta att reproduceras.[3] Den populärterapeutiska konstruktionen av ”paret” så som den framkommit i denna avhandlings analys leder knappast – i alla fall inte på något enkelt sätt – till den utopiska *rena relation* som Giddens hoppas på. Men kanske finns här ändå ett frö till förändring, inte bara i form av paret som ”vill göra sin förändring” och följa experternas verktyg och råd, utan till en mer genomgripande och kanske oväntad förändring.

Parproblemens offentlighet

Den kulturella berättelsen som populärterapin om paret utgör medför visserligen, som jag har visat, en problematisk reproduktion av autonoma ansvarstagande par. Samtidigt är den också en potentiell utmanare av vad som får sägas, visas och diskuteras i det offentliga rummet. Populärterapin som potentiell utmanare av dikotomin offentligt och privat kan dels diskuteras i förhållande till mediernas förmåga att ge legitimitet och röst till tidigare ohörda frågor och röster, men också i förhållande till denna nya offentlighets faktiska konsekvenser för människor som tar del av dem, synliggjort i min avhandling i analysen av webbforum.

Feministiska, och även queerteoretiska och postkoloniala, forskare som analyserar populärterapeutiska uttryck, i synnerhet pratshower, talar ofta om potentialen att lyfta fram nya frågor och ge plats åt nya röster (se till exempel Livingstone och Lunt 1994; Squire 1997; Shattuc 1997; Gamson 1998; Illouz 2003). I detta ligger en utmaning mot etablerade synsätt om vad som hör hemma i den offentliga sfären och

vem som definierar vad som är viktigt och intressant nog att föräras en bok eller ett programavsnitt. Självhjälpsböckerna och de terapeutiska relationsprogrammen som analyseras här utgör onekligen (till teoretiker som Furedis (2004) och Laschs (1977) förfäran) en offentlig arena för lyftande av frågor som tidigare hänförts det privata. Relationsproblem är traditionellt en kvinnlig angelägenhet, som i självhjälpsböckerna och i de terapeutiska relationsprogrammen får inta det offentliga rummet och därmed får legitimitet. Samtidigt skiljer sig den populärterapeutiska kulturen för paret från de fenomen som vanligtvis studeras. I självhjälpsböcker för kvinnor och pratshower som *Oprah* finns redan i utgångspunkten ett antagande om att fenomenet är just kvinnligt (Simonds 1992; Shattuc 1997; Wood, Skeggs och Thumim 2008). Konsumenter, och i pratshowernas fall, deltagare, experter och tv-publik, är oftast kvinnor. Det är därför inte konstigt att feministiska forskare ser paralleller till kvinnorörelsens medvetandehöjning: precis som i denna kommer kvinnor här samman för att prata om sina erfarenheter och problem, ofta problem från den vardagsverklighet som annars betecknas som trivial. Men i populärterapin för paret finns ingen given utgångspunkt i en kvinnlig erfarenhet. Tvärtom, som jag har visat ovan, så finns i den svenska populärterapeutiska berättelsen om paret sällan något kön överhuvudtaget. Utgångspunkten i det autonoma ansvarstagande paret gör, tillsammans med konstruktionen av jämlika problem, att varken kvinnor eller män blir till ”grupper” med gemensamma erfarenheter eller intressen i berättelsen (jfr Eduards 2002). Relationsproblemen konstrueras inte som en kvinnlig angelägenhet utan som en angelägenhet för *paret*, eller för individerna i paret. Där pratshower som *Oprah*, eller självhjälpsböcker riktade direkt till kvinnor, kan bli offentliga arenor där kvinnor tillsammans dryftar ”kvinnliga” problem, blir den populärterapeutiska kulturen för paret en offentlig arena som visserligen ger legitimitet åt traditionellt kvinnliga angelägenheter, men som gör det genom att avköna dem. Legitimeringen av relationsproblemen verkar dock ge de deltagande kvinnorna – och de kvinnliga skribenterna på webbforumen – en positiv bekräftelse av att det de upplever som problematiskt är värt att ta på allvar. Kvinnorna i tv-programmen är nöjda med, och lite förvånade över, att männen äntligen vill kommunicera med dem om relationen, dvs. delta i pararbetet. Samtidigt sker detta ofta – inte minst vad gäller omsorgs- och hushållsarbetsdelningen – genom att kvinnornas definitioner av problemen, och också ilska över männens beteenden, avlegitimeras av experterna. Experternas röster är också i hög grad dominerande, självklart i självhjälpsböckerna, men också i tv-programmen. Därmed är det tveksamt om den populärterapeutiska kulturen om paret verkligen erbjuder en arena för nya röster. Det konfliktinriktade format som utmärkte *Tillsammans* erbjöd visserligen, i kontrast till *Mellan dig och migs* konsensusprägel, ett större utrymme för olika berättelser. Samtidigt kan man fråga sig om dessa nya röster och erfarenheter ges utrymme för att de har något viktigt att tillföra diskussionen, eller för att de ska bli approprierade och tillrättavisade av den respektabla medelklass vars värderingar experten förmedlar (Skeggs 2007; Skeggs, Wood och Thumin 2008; Johansson 2009).

Den populärterapeutiska berättelsen om paret skulle, med Lauren Berlants (2000, s. 320) terminologi, kunna vara en offentlig miljö för blottläggande av heterosexuella

ideologiers och institutioners ständiga misslyckanden. Epstein och Steinberg (1995, s. 98) menar i samma anda att terapeutiskt influerade pratshower som *Oprah* många gånger framstår som en innehållsdeklaration över den heterosexuella relationens problem och faktiska potentiella farlighet, åtminstone för kvinnor och barn. Men trots detta ifrågasätts aldrig den heterosexuella parrelationen *som sådan*. Tvärtom, i samma andetag som dess många problem påtalas, så idealiseras den. Anledningen till detta är de grundläggande terapeutiska antaganden som präglar diskursen. Eftersom det är individen som har ansvar för att förverkliga ”den goda parrelationen” blir misslyckanden med att göra just detta ett individuellt misslyckande som inte ifrågasätter själva fantasin i sig. Den terapeutiska diskursens begränsningar identifieras också av de forskare som studerar ”kvinnlig” populärkultur (se till exempel Epstein och Steinberg 1995; Shattuc 1997). I populärterapin för paret blir ett mer grundläggande offentligt ifrågasättande än mer problematiskt: antagandet om det autonoma ansvarstagande paret individualiserar inte bara parproblemen utan avkönar dem också.

De individualiserande utgångspunkterna sätter därmed käppar i hjulet för att populärterapin för paret ska vara en radikal offentlig utmanare av den heterosexuella parrelationen, som ideologi och institution. Samtidigt visar webbforumanalysen att de aktörer som konsumerar populärterapi – i detta fall tv-programmen – ibland är kritiska till och, inte minst kreativt utmanar, den kulturella berättelsens ram. I webbforumanalysen framträdde både direkta och indirekta utmananden. Skribenterna visade sig många gånger inte alls villiga att acceptera de analyser, lösningar och definitioner som görs i programmen. Programmen inspirerade skribenterna att själva dela med sig av sina erfarenheter om problematiska relationer, och av idéer om hur man skulle komma till rätta med dem. Programmen blev, med Shattucs (1997) terminologi, en *katalysator* för en diskussion som bara delvis höll sin inom programmens populärterapeutiska ram. Giddens (1995) tal om institutionell reflexivitet visar sig därmed vara relevant här. Reflexiva resurser som populärterapi för paret ger begrepp för att beskriva den sociala verkligheten, samtidigt som dessa begrepp både tränger in i och förändrar – men också förändras av – de praktiker där de används (1995, s. 33). På webbforumet utmanas exempelvis den könsneutralitet och det antagande om jämlika problem som dominerar tv-programmen. Begreppet *pararbete* får också en delvis ny innebörd. Dels framträder praktikens *könade* dimensioner då kvinnor tillskriver sig själva, och också tillskriver andra kvinnor, den kommunikativa kompetens pararbetet kräver, samtidigt som det framstår som allt annat än självklart att de kan förvänta sig att deras partner deltar i pararbetet. Epstein och Steinberg (1995) påpekar att den populärterapeutiska kulturens tal om att ”jobba med” relationer i praktiken lägger ansvar för detta arbete på dem som är missnöjda med sakernas tillstånd, det vill säga framför allt kvinnor. Därmed reproduceras den traditionellt kvinnliga rollen att ta ansvar för och upprätthålla den heterosexuella relationen, det Hochschild kallar känsloarbete (Hochschild 1989/1997, s. 45-46). På webbforumet – i delandet av och igenkänning i varandras erfarenheter – framträder pararbetet som könat, inte bara för en utomstående läsare, utan också ibland för de skrivande kvinnorna själva. Därför finns också en potential till formulerande av en annan berättelse, en berättelse där insikten om pararbetets ojämlika karaktär blir utgångspunkt.

Delande av, och igenkänning i varandras, individuella berättelser utmanar också den populärterapeutiska berättelsens antagande om pararbetet som överordnat omsorgs- och hushållsarbetet. På webbforumet definierar kvinnorna ojämlik arbetsdelning i hemmet som ett i allra högsta grad närvarande och relevant problem och sätter fokus på det faktiska *arbete* som måste utföras av någon i en familjegemenskap. Den reflexivitet som visar sig utmana den ojämlika parrelationsinstitutionen är varken den individuella reflexivitet för pardualismens bästa som jag talat om ovan, eller den parreflexivitet som Giddens (1995) menar utmärker den rena relationen, utan en reflexivitet som äger rum i delandet av individuella berättelser kvinnor emellan, berättelser som på så sätt har potential att tillsammans forma en kollektiv berättelse.

Att det privata och personliga intar det offentliga innebär inte att det också per automatik blir politiskt. Utifrån diskussionen om den populärterapeutiska berättelsens individualiserande utgångspunkter kan man fråga sig om parrelationensproblemens nya offentlighet inte snarare innebär en avpolitisering och förstärkning av antagandet om individens/parets ensamma ansvar att förverkliga fantasin om den goda parrelationen (jfr till exempel Epstein och Steinberg 1995, s. 104). Det, med Haavinds (1982) terminologi, moderna parets konstruktioner av individualiserande berättelser för att osynliggöra ojämlikhet får i populärterapin en kulturell berättelse som reproducerar samma antaganden (se också Holmberg 1995; Eriksson och Nyman 2008). Självhjälpsböckerna och de terapeutiska relations-tv-programmen har uppenbarligen en mycket begränsad potential att explicit formulera individuella problem i politiska termer och konstruerar istället – genom att å ena sidan mena sig utgå från individen och å andra sidan formulera generella sanningar om ”hur det är” – det autonoma ansvarstagande paret, bortom det sociala och politiska. På webbforumet däremot finns en potential att lyfta personliga erfarenheter och problem till inte bara en offentlig utan också en politisk nivå. Detta sker då kvinnorna, i likhet med den feministiska rörelsens medvetandehöjningsideal, inte bara ser sina individuella erfarenheter som uttryck för en isolerad specifik situation, eller som ett uttryck för arketypiska och opåverkbara sanningar om parrelationens naturliga faser, utan ser de sociala omständigheter och kulturella normer som placerar dem i den problematiska situation där de befinner sig (jfr Shattuc 1995, s. 195-197).

Populärterapin för paret kan därmed sägas indirekt leda till en utmaning inte bara av dikotomin privat-offentligt utan också av föreställningen om parrelationens opolitiska karaktär. Genom att utgöra ett offentligt rum för dryftande av tidigare privata angelägenheter öppnar populärterapin för ett reflekterande kring parrelationer och för en igenkänningsdimension, en aktivitet som – tack vare den kontaktarena webbforumen utgör – kan ske mellan människor, utan experters inblandning. De individuella berättelsernas rörelser in i den offentliga sfären som (framförallt) tv-programmen utgör innebär ett infogande och approprierande av dem in i den kulturella berättelsen om det autonoma ansvarstagande paret. Samtidigt möjliggör denna rörelse, tack vare webbforumens arena, också en rörelse från individuella berättelser till kollektiva, politiskt utmanande, berättelser. Berättelser som kanske både kan erbjuda andra, mer sociologiska, analyser av parrelationer, och kanske också kan peka mot andra möjliga sätt att leva.

Visioner om relationer: En feministisk populärterapeutisk berättelse?

Denna avhandlings dekonstruktion av populärterapi för par har visat hur fantasin om det goda paret, sammantaget med populärpsykologins individualiserande antaganden och könets försvinnande, är en problematisk berättelse för skapandet av relationer bortom maktojämlikhet och bortom den isolerade parenheten. Betyder då detta att det feministiska projektet mot emancipation är oförenligt med populärterapi?

Om vi får tro författaren och feministen bell hooks (1993, 2004) är svaret nej. Som en av få akademiska feminister som själv författat självhjälpsböcker menar hooks att populärterapeutisk kultur är ett nödvändigt fält att inta om man vill nå en bred publik, ”women of all races, classes, and sexual preferences” vill läsa böcker om ”their concerns and most importantly their pain and their longing to transform their lives” (hooks 1993, s. 4). Samtidigt ser också hooks problem i den avsaknad av social analys som präglar genren. Den politiska naiviteten i självhjälpsböckerna måste utmanas menar hon. Till skillnad från andra feministiska kulturkritiker stannar hon inte vid att konstatera närvaron av individualism, insikter om institutionaliserade patriarkala relationer eller av vikten att kvinnor organiserar sig politiskt. Istället söker hon utnyttja och förena populärterapins breda publika tilltal och dess fokus på jagets förändring med feministisk politisk analys. Revolutionen börjar trots allt i jaget och med jaget skriver hon (1993, s. 5).[4]

Populärterapin som en arena för skapande av mer jämlika och mindre exploaterande relationer i allmänhet och parrelationer i synnerhet är en möjlighet som inte går att bortse från. Dess språk och inneboende logik dominerar vår förståelse av oss själva och våra relationer i så hög utsträckning att ett totalt avvisande i det närmaste är omöjligt, och om vi får tro hooks inte heller önskvärt. Önskan att förändra, att skapa en bättre värld med bättre relationer, och insikten om vikten av reflexivitet och självkritik förenar de facto den feministiska diskursen med mycket av ambitionen i den populärterapeutiska berättelsen. Vägen dit tecknas dock i radikalt olika termer. Vardera berättelse brottas i min mening med olika problem: feminismen med problemet att den blivit för akademisk, för vardagsfrånvänd och otillgänglig, populärterapin med individualismen och avsaknaden av social- och maktanalys. Att föraktfullt fnysa åt populärterapeutiska uttryck som självhjälpsböcker och relationsprogram är en akt av klassmärkt distinktion, en markering av avstånd från det ”populistiska” och ”lågkulturella”. Det är också att bortse från det faktum att många människor – framförallt kvinnor – uppenbarligen känner starka behov av arenor för reflektion kring parrelationer. Liksom från de faktiska möjligheter den populärterapetiska utmaningen av dikotomin privat/offentligt faktiskt för med sig.

Ofta, som det ser ut idag, hamnar populärterapin i ett samtidigt överskridande av dikotomin privat/offentligt, och ett reproducerande av den samma. Det privata kan och ska visserligen vädras och vändas ut och in på i offentliga medier, men samtidigt är det fortfarande en privatsak: parrelationens problem löses av dig själv (och even-

tuellt din partner), med hjälp av den utifrånkommande auktoriteten (terapeuten, coachen, rådgivaren). Den komplexa konstruktionen av individen/paret som samtidigt ”unikt” (din/er situation måste ses utanför stereotypen) och ”generellt” (alla par upplever samma faser) konstruerar par som isolerade öar, sammanbundna endast av den gemensamma fantasin om den goda parrelationen som alla antas vilja eftersträva och förverkliga. Ett verkligt emanciperande tal om parrelationen måste, som hooks visar och som jag diskuterar ovan, sträva efter ett överskridande inte bara av dikotomin privat/offentligt, utan också av dikotomin personligt/politiskt. Det måste våga ifrågasätta fantasins grundvalar, den isolerade parenheten, och våga inspirera till och väcka andra fantasier och ideal för nära, goda och utvecklande relationer. Relationer som kan berika våra liv, utmana vår syn på oss själva, på medmänniskor, på samhället och på världen, och som – precis som det betonas i populärterapeutiska fora – inte kan tas för givna utan kräver arbete och ansträngning. Men detta arbete är inte det isolerade, individualiserade arbetet endast fokuserat på mig själv eller på min parrelationen, utan ett arbete där insikten om jaget och relationens ofrånkomliga sammanbundenhet med det sociala – med maktrelationer, sociala strukturer, kulturella konstruktioner och normer – är närvarande.

Noter

1 Tilläggas kan att experterna i det enskilda fallet mycket väl kan uppmana till uppbrott från en ”dålig” relation och att uppmaningen att fokusera sig själv kan handla om att definiera sina egna behov och komma fram till att de inte uppfylls i relationen. Att behoven inte uppfylls leder dock inte till att parrelationsinstitutionen *i sig* ifrågasätts utan är en indikation på att det är dags att leta vidare efter en annan individ att förverkliga den tillsammans med. I det sista programavsnittet av *Tillsammans*, ett avsnitt som ägnas åt tillbakablickar och samtal med deltagare om ”hur det gick sen”, framkommer exempelvis att programledaren Hannah tycker att Linnéa ska lämna Lasse eftersom hon inte får sina behov tillfredsställda i relationen. Samtidigt motiveras detta genom ett hävdande av ”det goda parets” ideal: ”Men Linnéa…” säger Hannah, ”världen är full av härliga killar…och tjejer, så att liksom både du och Lasse kanske träffar liksom varsin som är bra att leva med…”.

2 Gross påpekar dock att så fortfarande kan vara fallet och vänder sig mot en syn på den regulativa traditionen som med nödvändighet försvinnande (2005, s. 294).

3 Detta pekar på nödvändigheten av nya teoretiska ramar och utgångspunkter i studiet av föreställningar om och sätt att leva i nära relationer. I denna avhandling finns inte utrymme att utveckla detta ytterligare. Jag vill ändå nämna den teoretiska utmaning mot individualiseringsteorierna som Carol Smart (2007) formulerar, genom begreppet *det personliga livet*: ”To live a personal life is to have agency and make choices, but the personhood implicit in the concept requires the presence of others to respond to and to contextualize those actions and choices. Personal life is a reflexive state, but it is not private and it is lived out in relation to one’s class position, ethnicity, gender and so on” (Smart 2007, s. 28).

4 I *Allt om kärlek – Nya visioner* (2004) behandlar hooks vad hon menar är kärlekslösheten i samhället efter den modell hon introducerar i *Sisters of the Yam* (1993/2005). Ambitionen att knyta samman jag-transformation och samhällsanalys är i min mening lyckad i vissa delar av boken, exempelvis i kritiken av parrelationen som en isolerad plats i samhället. Samtidigt blir individualiserande antaganden problematiska också här, inte minst i avsaknaden av klassanalys då hooks utgår från sin

egen mycket priviligerade position som förebild för att ”uppleva tillfredsställelse i vilket arbete vi än utför” (2004, s. 90).

The Art of Succeeding as a Couple

Popular Therapeutic Narratives, Individualization and Gender.

> The TV camera is zooming in onto an armchair full of laundered clothes. A man stands beside the armchair, he's folding clothes while he looks straight into the camera.
>
> "Madeleine doesn't think that I see what needs to be done here", he says.
>
> The voice of a woman is heard in the background.
>
> "It feels like I'm giving instructions to a child", the woman says.
>
> The image of the same man and a woman at the kitchen table appears.
>
> "I'm just trying to figure out what your expectations are", the man says.
>
> "It's not like you've never seen a laundry machine before", the woman replies with a weary voice.
>
> Back to the man's folding and fixing of the laundered clothes. The TV camera follows him when he walks from the laundry machine and back to the armchair. More clean clothes are put on top of the pile that's already there.
>
> "How should I know what she wants? I see things, of course, I live here too and I look around, but…there is nothing that suggests that I have to value things the same way she does."

The phenomenon of real life ordinary couples fighting, and receiving therapy to solve their problems, on TV would have seemed bizarre just one and a half decade ago, but is part of the everyday TV experience today. Therapists, coaches and other experts – on TV, but also in magazines, self-help books and other media – are eager to share their analysis of what is wrong in peoples' lives, and to offer methods, tools and solutions for achieving a happy life. The above excerpt is from a Swedish TV program called *Mellan dig och mig* ("Between you and me"), a program where couples were filmed before, during and after they received therapy. The man and the woman, Markus and Madeleine, were – as is obvious in the excerpt – fighting over household work. The experts' definition of the problem was that Madeleine had a "need to control", and after offering different tools for the couple to "work with", the experts – and we as viewers – left them, harmoniously laughing over a romantic dinner.

In this dissertation, the expanding field of popular therapeutic culture on and for heterosexual couples is analysed. Some of the questions addressed are: What image of the heterosexual couple is constructed in popular therapeutic phenomena such as self-help books and therapeutic TV shows? What ideals and visions of life as a couple are created, and also, what is seen as problematic? What assumptions of the couple, the individual, the expert, and – most importantly – gender are made in popular therapeutic narratives? And what does it mean that a phenomenon that were earlier considered very private – quarrels between a man and a woman behind the closed doors of the home – is now discussed in books, magazines and even displayed on television?

Answers to these questions are sought through three case studies; self-help books for couples, TV programs with relationship-focus, and web discussion boards connected to the TV programs. Answers are also sought through a critical engagement with feminist theory, latemodern sociological theories of the family, and theories of the therapeutic society.

Therapeutic Societies and Theories of Individualization

Why focus on popular therapeutic culture of the couple? What makes self-help books and TV programs on relationships an interesting field of research – cultural phenomena often frowned upon and considered "trash"-culture with its simplistic analyses and solutions of everyday problems?

One answer to these questions comes out of an identification of the significant role *therapeutic thinking* plays in today's society. This reveals itself, e.g., in the way therapeutic terminology has entered into everyday language, in expression such as "self-esteem", "personal trauma", "work on yourself" or "find your inner self" (Furedi 2004; Johansson 2006). While originally being part of psychological science and practice, therapeutic ways of thinking have spread to other areas, both professional areas (such as family counselling and social work), and also, and increasingly, to popular culture (White 1992; Rose 1999; Gauntlett 2002; Johansson 2006). In popular culture, therapeutic narratives play a significant role in constructing and reproducing images of the "good life", as well as methods of how to realize them. At the centre of therapeutic thinking is the *autonomous individual*; the assumption that everyone has the potential of achieving happiness if he/she – with the help of the therapeutic expertise – overcomes the blockage of "self-realization" (Rose 1999). Popular therapy is therefore often described as centred on the *individual,* and as a sign of the fixation on the self, characteristic of today's late modern society (see, e.g., Beck and Beck-Gernsheim 1995; Starker 2002). However, popular therapy for *the couple* complicates the assumptions of individualism since it proclaims to be of help for keeping and enhancing a collective unit. The tension between individual and couple, as well as the identification of the increased significance of popular therapeu-

tic thinking in society, do, indeed, make popular therapy for the couple an interesting field to study.

Popular therapeutic discourse has also come to play a significant role in sociological theories of latemodernity. Through the metaphor of individualization, Anthony Giddens (1992), Ulrich Beck and Elisabeth Beck-Gernsheim (1995, 2002) draw a picture of changes in heterosexual relationships, from a traditional to a modern – and late modern – marriage and couple relationship.[1] In this process of individualization, marriage is suggested to have changed from an economic to an emotional unit: feelings of love and satisfaction rather than economic necessity make a man and a woman stay together today, they argue. Former scripts of how to run one's life and relationships have disappeared today, leaving the individual with (at least the impression of) endless choices and possibilities of constructing one's self-biography. Individualization also brings the ideal of gender equality; since both men and women enter the paid labour force, an equal sharing of household work and care of children is assumed to follow. Both Beck and Beck-Gernsheim and Giddens refer to popular therapeutic discourse as a symptom, and expression, of the effects of individualization. However, they interpret the discourse in different ways. Beck and Beck-Gernsheim see evidence of radical individualism. Self-help books aimed to help couples stay together actually end up reproducing assumptions of the importance of "protecting 'me' against 'us'", they argue (Beck and Beck-Gernsheim 1995, p. 97). Therefore, the future, according to Beck and Beck-Gernsheim, will lead to conflicts between the genders, and to relationship upheaval, in the future.

Giddens, on the contrary, sees potentials for new ideals and ways of living. When the "self" becomes "a reflexive project" for everyone (1992, p. 30), ties to predestined traditions and patters, such as old norms of marriage and love, diminish he suggests. This reflexive project of the self is "carried on amid of reflexive resources: therapy and self-help manuals of all kinds, television programs and magazine articles" (Giddens 1992, p. 30). These reflexive resources – and especially therapy and self-help manuals, which he names "texts of our times" – are expressions of processes of reflexivity within society, processes that they "chart out and help shape" (1992, p. 64f). Further, he argues, many of the reflexive resourses are emancipatory and "point towards changes that might release individuals from influences which block their autonomous development" (1992, p. 64). For Giddens, the emancipated couple is captured through the term *pure relationship*, a relationship centred on individual satisfaction (maintained only as long as both individuals get something out of it), and gender equality (1992, p. 58ff).

Contrary to the image drawn by the theorists of late modernity, feminist research shows that heterosexual couple relationships continue to be a significant ideal for organizing intimate life, and most importantly, that gender inequality continues to prevail (see, e.g., Ahrne and Roman 1997; Jamieson 1998; Gross 2005; Smart 2007; Grönlund and Halleröd 2008). This suggests the need to critically examine the contours and effects of the individualization process. Given the increased significance of popular therapeutic narratives, both in ways in which people narrate their lives and also in the way popular therapy is used as proof of widespread individualization in

theories of late modernity, a critical analysis of the popular therapeutic narrative of the couple may give new insights to understandings of individualization and reproduction of inequality in couple relationships.

Method and Empirical Material

In the research process, the tension and unease created by, on the one hand, the use of methodological concepts and tools of discourse analysis (above all Laclau and Mouffe 1985/2001), and, on the other, feminist ambitions of carrying out research in emancipatory ways (see Acker, Barry and Esseveld 1991), affected both theoretical and methodological decisions. Where discourse analysis disregards active and creatively constructing actors, emancipatory feminist methodology puts the knowledge-producing subject at the centre of the research process. In the thesis, a model for analysis within the narrative research tradition is suggested, one that simultaneously stresses the importance of analysing cultural texts while also acknowledging the creative usage, challenges and deconstructions of text that take place in people's narrating. This also asks for different ways of approaching media texts. In the thesis, analysis of popular therapeutic texts – self-help books and therapeutic TV programs – is combined with an analysis of web discussion boards connected to the TV programs. Through this, the way popular therapeutic texts "live" in people's everyday life can be analyzed (Bird 2003, p. 9).

The research has been carried out through three case studies; of self-help books, TV programs and web discussion boards. An overview study of 129 self-help books for couples published in Swedish (mostly since the 1980's) has been carried out, as well as an in depth study of three recent popular books. Two TV shows produced for Swedish television, *Tillsammans* ("Together") and *Mellan dig och mig* ("Between you and me"), in all 23 episodes, where couples received therapy by experts, were analysed. The TV shows had web discussion boards connected to the program website, where viewers could discuss both the TV programs and (which turned out to be more common) their own relationship issues. The discussions on the boards have been analysed in the thesis. Besides providing a broad picture of the popular therapeutic cultural narrative – as well as potential collective counter narratives – of the couple (Richardsson 1990), the three case studies represent a movement from a medium dominated by the expert's voice (self-help books), to a more complex medium of different voices (TV programs), and, finally, to a expert absent medium (web discussion boards).

The Responsible Autonomous Couple

Contrary to the theorists of late modernity, this thesis shows that the individualization process neither necessarily leads to the upheaval of scripts for the couple, nor to gender equality. Individualized assumptions, I argue, play a significant role in enabling both the reproduction of scripts for "the good couple", and of conservative stereotypes on gender and gender inequality. Introducing the concept of the *responsible autonomous couple* (Rose 1999), I argue that the popular therapeutic narrative constructs a couple that is simultaneously autonomous and dependent. On the one hand, the narrative builds on the supposition of the individual as independent and responsible for "working" with his or her "own change". On the other, it constructs the individual as dependent on the experts' definition of the ideal of "the good couple" as well as on guidelines of the way to get there. The dream of "the good couple" is often experienced as very private; a fantasy that gives pleasure and ambition as well as guilt and anxiety when reality cannot live up to this dream. In the popular therapeutic narrative, this dream is given a generalized form in, what I call, "normal fantasies" of the couple, where everyone is expected to go through the same "phases" and face the same problems. The paradox of the responsible autonomous couple creates complex constructions of subject positions within the narrative. The *expert* is given the absolute (but at the same time soft and warm) authority as the one defining, analysing and offering solutions for the couple's problems. However, the expert continuously stresses the couple's sole responsibility for carrying out the actual "work" of solving the problem, a solution that need to be in accordance with the expert's guidelines. The construction of the *individual* in relation to the *couple* is also complex. While, on the one hand, the notion that "you cannot change anyone but yourself" is constantly repeated, on the other, the goal of individual change is always to accomplish "the good couple". What emerges is an individualism for the best of the couple, I argue, that is, an individualism that never really questions or threatens the heterosexual institution of the couple as such but rather strengthens it. Beck and Beck-Gernsheim's (1995) talk of popular therapy as a narrative of "protecting 'me' against 'us'" fail to see the dimension of protecting 'us' *through* 'me' apparent in the discourse.

When arguing that scripts for a life together disappear in late modern society, and pointing at the individualism in popular therapy as a proof, Beck and Beck-Gernsheim (1995, 2002) overlook the fact that this point of departure in the individual *in itself* enables the reproduction of scripts for the couple. It is the constant assurance of the individual's responsibility of doing the "couple work" and completing the fantasy of "the good couple" that prevents a more thorough questioning of the ideal (comp. Epstein and Steinberg 1995; Evans 2003). Failure to fulfil the ideal falls back onto the individual/the couple, never the expert, and the ideal or institution of heterosexual relationship as such is never problematized.

When characterizing the shift from a traditional marriage held together by economic necessity, to a late modern couple relationship centred on emotions, Giddens

(1995), Beck and Beck-Gernsheim (1995, 2002) miss out on the complexity of "tradition". While people today rarely are forced to enter couple relationships, this does not mean that earlier ideals of marriage and couple relationships have disappeared. Neil Gross (2005) distinguishes between regulative and meaning-constitutive traditions; while the former are the explicit rules and regulations a society put on individuals, the latter are the cultural frameworks people use to create meaning in their everyday lives. The regulative traditions of marriage may have declined since earlier times, but the meaning-constitutive traditions – what Gross calles LISM, "lifelong, internally stratified marriage" and also the ideal of romantic love – are still important in people's narrating and living. Gross argues that therapeutic thinking plays an important role in today's meaning-constitutive traditions, in reformulating the romantic love ideology in individualized terms: the fulfilment of the romantic love complex today necessitates an individual capacity to "work through psychological barriers to intimacy" (Gross 2005, p. 304). The reproduction of the meaning-constitutive tradition of the couple relationship is, thus, possible thanks to the individualized therapeutic point of departure: the individual's responsibility for accomplishing "the good couple".

Gender Neutrality and Gender Reproduction

The construction of the responsible autonomous couple also enables the simultaneous disappearance and reproduction of gender in the popular therapeutic narrative. Self-help books written in American contexts, as well as in Christian contexts, often argue for the necessity of learning about inherent gender differences as part of a successful "couple work". On the contrary, in the Swedish secular self-help books, as well as in the TV programs, reference to "masculinity" and "femininity" are rare. "The good couple" is an equal couple, the authors state. But it is also a couple within which gender often is assumed to have no significance at all. The ideal of gender equality becomes a taken for granted point of departure in these popular therapeutic narratives, a point of departure that makes it seem unnecessary to talk about gender. The problem of the "normal couple" stems from "differences" – different personalities, different "tempo", different goals in life – but this difference is never related to gender.[2] The couple consists of two autonomous individuals, doing "couple work" in a vacuum, free and independent of cultural constructions and social structures of gender.

The absence of an explicit discussion on gender is, paradoxically, the very reason that gender still can be reproduced in the narrative. When the gender-neutral language meets the actual practices of the couple – present through the "real life"-stories in the self-help books, and the filmed sequences in the TV programs – gender inevitably emerges. The "tools" and solutions offered by the experts place the participants in narrow and traditionally gendered frameworks: men "take action", "draw limits",

and decide time and place for relationship talk; women connect with their feelings (preferably in nature or close to the children), "mirror" the man, and refrain from "controlling" by keeping quiet. The tools offered to Markus and Madeleine – the couple fighting over household work in the introductory example – are illustrative. Madeleine gets a tool called "the stop-button" by the experts, a symbolic button she should put on her mouth every time she feels the need to "control" someone (that is, to tell Markus about her dissatisfaction with the lack of work he does in the home). Markus gets the tool "to hold a meeting" with Madeleine, where they should discuss "expectations and production".[3] The outcome of the couple's working with their tools is discussed in a final meeting with the experts.

> "He [Markus] told me yesterday [in the meeting] that he is scared of me and my reactions", Madeleine says in a sad voice. "He is scared of making me disappointed. He says this is the reason why he doesn't take initiative at home. And that's not good. It made me think, if Markus feels that way as a grownup, what about my kids?"
>
> "Focus on the things that work", the expert replies, "and tell him you see those things. The things that do not work, well, register them and put them far back in your mind. Because it won't make any difference if you tell the other 'you didn't do well there, you could have done better'. Most of the time, the other already knows that anyway."

In Markus and Madeleine's case the tools offered to solve their problems result in Markus getting the power to decide the contours of the couple's communication, while Madeleine starts questioning her own experience of what their problem really is (maybe her attitude is the problem, not Markus lack of participation in the household work). She is told by the expert to stop raising demands on her husband and to be happy for the few things he does carry out at home. In the end, Madeleine's role as responsible for the household work is reinstated, while Markus is given the possibility of retraction.

Reproduction of gendered stereotypes, as the one presented in the example of Markus and Madeleine, is made possible in the popular therapeutic narrative because of the gap constructed between, on the one hand, the assumption of the autonomous individual as the starting point of the therapy, and, on the other, the normal fantasy of the couple (that is, the assumption of there being generalized truths of life in a couple). When the individual narrative of the autonomous individual is said to be the point of departure of the therapy, it is considered irrelevant that, e.g., it is primarily individuals with a female gender who express dissatisfaction with an unequal sharing of household work. In the same way, it becomes irrelevant that the solution or the tool that, according to the experts, "works best" in a specific case – a solution and tool that is formulated in general terms – reproduces gendered stereotypes in practice. Thus, the responsible autonomous couple is constructed as an entity of two independent individuals without gender who fulfil the fantasy of "the good couple" through the general and gender-neutral solutions and tools offered by the experts – the very solutions and tools that paradoxically put them into gendered frameworks. Through navigating between the individual and the general, the popular therapeutic narrative manages to obscure gender as a social and cultural category,

while simultaneously reproducing traditional assumptions on gender referring to "what works" for the individual.

The assumption of the responsible autonomous couple also hinders an understanding of the couple relationship as *unequal*. The individuals of a couple may well be "out of balance", apparent in talk about "her being too fast" and "him being too slow". But since the couple is assumed to be detached from social structures and cultural norms of gender – and also, of course, of other social stratifications such as class and race/ethnicity – this "inbalance" cannot be explained in terms of power or inequality. The construction of an *equal problem*, that is, the assumption that both partners are responsible for creating and reproducing the problem, as well as carrying out "couple work", makes compromise the most common solution; he is wrong, she is wrong, they both need to change. In the case of unequal distribution of household work, the consequences of this become apparent. It is just as large a problem that she does too much as he does too little. Considering the structural gender inequality of sharing of household work that is demonstrated in research over and over again, the popular therapeutic narrative becomes highly problematic. As Epstein and Steinberg (1995) argue, the assumption of an equal point of departure most often ends up reproducing inequality.

> [T]he therapy discourse serves to reinforce the notion of equal responsibility in any and all relationships. Yet, to expect and demand equal responsibility by people who do not have equal power…effectively places an unequal burden on the less powerful. (Epstein and Steinberg 1995, p. 99-100)

The popular therapeutic narrative (that, interestingly enough, rarely defines sharing of household work as a "common couple problem") also – through the construction of responsible autonomous couples and "equal problems" – delegitimizes women's experience of injustice and inequality. As was apparent in the example of Markus and Madeleine, Madeleine is defined as a problem in herself – her insisting on doing household work is an expression of a "need to control" people. Here, the popular therapeutic narrative corresponds with narratives identified in research of individual couples (se, e.g., Hochschild 1989/1997; Holmberg 1995; Eriksson and Nyman 2008). Eriksson and Nyman (2008) show, e.g., how couples together formulate the woman as the "actual" problem and reason for why the ideal of gender equality is not realized in practice. Her "nagging" and unwillingness of letting the man do the household work "his way", common in individual couple narratives, receives cultural legitimization in therapeutic narratives of women's "need to control" their environment.

Couple Problems in Public Arenas

The construction of the responsible autonomous couple in popular therapy is, indeed, problematic. But at the same time, popular therapy is a potential challenge to what can be shown, said and discussed in the public sphere. Theorists such as Frank Furedi (2004) and Christopher Lasch (1977) see the therapeutic expansion as a dangerous threat of the dichotomy of private/public, jeopardizing values of intimacy and privacy. Feminist scholars researching popular therapy conceive of the "threat" of the private/public dichotomy in a different way, as part of exposing "the private" as a highly problematic sphere for women and enabling an understanding of personal experiences in political terms (Simonds 1992; Shattuc 1997).

In the analysis of the Swedish popular therapeutic narrative for the couple, there *is* indeed a potential of challenging the dichotomies of private/public and personal/political. But this challenge appears not through the immediate presence of the topic of couple problems in self-help books or TV programs. In these, the private is indeed moved into public arenas, but it is – thanks to the individualized assumption of the responsible autonomous couple – still constructed as a very private business for the couple to manage by themselves (comp. Epstein and Steinberg 1995; Berlant 2000). The dominance of the expert in these fora also prevents a more profound challenge to the cultural narrative of the individualized "good couple". However, the TV programs prove to be *catalysts* for discussions between viewers in the web discussion boards, discussions that in many respects challenge the popular therapeutic narrative. For example, the gender neutrality in the popular therapeutic narratives is challenged by the writers who see conflicts of gender in the couple problems displayed in the TV programs. The taken for granted need to do "couple work" is also challenged. More importantly, the unwillingness in the programs to frame the distribution of household work as a common couple problem can be contrasted to the web discussions, where women define men's lack of participation in household work as a very crucial and acute couple problem. Here, too, the problem appears, for the reader, but also for the women writing, as clearly gendered. Through the sharing of experiences and narratives on the web discussion boards, I argue that there is indeed a potential of the women formulating a collective, counter hegemonic narrative. A narrative where "couple work" is more than reflection between gender neutral "partners", and where gender inequality still plays an important role in defining the life in and the contours of the couple.

Popular therapy for couples can, thus, indirectly lead to a challenge, not just of the dichotomy of private/public, but also of the assumption of couple relationships as beyond power relations and politics. Popular therapy creates a public sphere for issues considered private, and, thereby, suggests an arena for reflections and recognition in narratives of the couple, an activity that – thanks to the contact arena of web discussion boards – can take place between people without the interference of

experts. Individual narratives moving into the public sphere of (above all) TV programs are incorporated, and appropriated, into the cultural narrative of the responsible autonomous couple and gender neutrality. At the same time, this movement enables another movement, from individual narratives to collective, politically challenging, narratives. Narratives that might offer other, more sociological, analyses of heterosexual couples, and maybe even point to other ways of living.

Notes

1 This narrative has a long history in sociological theorizing on the family, e.g., in Parsons (1965/1971) structural functionalist model of the "normal" family. As Gross (2005) argues, theories of modernization came out of fashion in the 60's and 70's, but reappeared in the early 90's, in theories on post- and late modernity and focusing in particular on changes in "the private sphere" (comp. Castells 2000; Bauman 2003).

2 The exception is discussions about sex, a field where differences between men (who are constructed as sexually active) and women (who are characterized as sexually more passive) are stated as facts in the secular Swedish books. Additionally, "extreme" relationships, such as abusive relationships are characterized as marked by gendered difference (men as abusers and women as abused), but through making clear distinctions between "normal" and "extreme" relationships, the gendered nature of the extreme couple never questions the gender neutrality of the normal couple.

3 The experts "transfer" concepts from Markus occupational role as a project leader, a common strategy in coaching according to the experts. As the analysis shows, this use of language and symbols of the "client's reality" is part of the reproduction of gender stereotypes, since men are connected to their professional role, while women are placed in contexts connected to nature and mothering.

Referenser

Aagård, Martin (2006) ”Med Gud mot postmodernismen”, i *Arena* nr. 1 (20-24).
Acker, Joan (red.) (1992) *Kvinnor och mäns liv och arbete*. Stockholm: SNS.
Acker, Joan; Barry Kate & Esseveld, Joke (1991) ”Objectivity and Truth. Problems in Doing Feminist Research”, i Fonow, M. & Cook, J. (red.) *Beyond Methodology. Feminist Sholarship as Lived Research*. Indianapolis: Indiana University Press.
Ahrne, Göran & Roman, Christine (1997) *Hemmet, barnen och makten. Förhandlingar om arbete och pengar i familjen*, *SOU 1997:139*. Stockholm: Fritzes.
Alarcón, Norma (1991) ”The theoretical subject(s) of ’This bridge called my back’ and Anglo-American feminism”, i Calderón, H. & Saldívar, J. D. (red.) *Criticism in the borderlands*. Durham: Duke University Press.
Alexander, Jeffrey C. & Smith, Phillip (2003) ”The Strong Program in Cultural Sociology. Elements of a Structural Hermeneutics”, i Alexander, J. *The Meanings of Social Life*. Oxford: Oxford University Press.
Allan, Graham (1999) ”Introduction”, i Allan, G. (red.) *The Sociology of the Family*. Oxford: Blackwell Publishers.
Anderson, Bridget (2000) *Doing the Dirty Work? The Global Politics of Domestic Labour*. London: Zed Books.
Ang, Ien (1985) *Watching Dallas*. London: Routledge.
Asplund, Johan (1987) *Om hälsningsceremonier, mikromakt och asocial pratsamhet*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
Axelsson, Hanna (2001) ”Foucault och bekännelsen – en maktens teknologi”, i *Fronesis* nr. 5 (66-72).
Barkley Brown, Elsa (1997) ”What has happened here?”, i Nicholsson, L. (red.*) The Second Wave*. New York: Routledge.
Baude, Annika & Thorsell, Stina (1968) ”Inledning”, i Baude, A. & Thorsell, S. (red.) *Kvinnors liv och arbete. Svenska och norska studier av ett aktuellt samhällsproblem*. Stockholm: SNS.
Bauman, Zygmund (2003) *Liquid love. On the Frailty of Human Bonds*. Cambridge: Polity Press.
Beck, Ulrich (2000) *Risksamhället.* Göteborg: Daidalos.
Beck, Ulrich & Beck-Gernsheim, Elisabeth (1995) *The normal chaos of love*. London: Polity Press.
— (2002) *Individualization. Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences*. London: Sage.
Beck-Gernsheim, Elisabeth (2002) *Reinventing the Family. In Search of New Lifestyles*. Malden, MA: Polity Press.
Beck, Ulrich; Giddens, Anthony & Lash, Scott (1994) *Reflexive Modernization. Politics, Tradition, and Aesthetics in the Modern Social Order*. Oxford: Polity Press.
Berg, Martin (2008) *Självets garderobiär. Självreflexiva genuslekar och queer socialpsykologi*. Lund: Sociologiska institutionen.
Bergström, Göran & Boréus, Kristina (2000) *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig textanalys*. Lund: Studentlitteratur.
Berlant, Lauren (2000) ”Intimacy. A Special Issue”, i Berlant, L. (red) *Intimacy*. Chicago: University of Chicago Press.
Berlant Lauren & Warner, Michael (2000) ”Sex in Public”, i Berlant, L. (red) *Intimacy*. Chicago: University of Chicago Press.
Bernard, Jessie (1972) *The Future of Marriage*. New York: Bantam Book.
Bird, Elizabeth (2003) *The Audience in Everyday Life. Living in a Media World*. London: Routledge.

Björnberg, Ulla & Bäck-Wiklund, Margareta (1987) *Vardagslivets organisering i familj och närsamhälle*. Göteborg: Daidalos.
Björnberg, Ulla & Kollind, Anna-Karin (2003) *Att leva själv tillsammans*. Malmö: Liber.
Bloch, John (2000) ”The New and Improved Clint Eastwood. Change and Persistance in Promise Keepers Self-Help Literature”, i *Sociology and Religion* vol. 61, nr 1 (11-31).
Bourdieu, Pierre (1999) *Den manliga dominansen*. Göteborg: Daidalos.
Bradford, Judith & Sartwell, Crispin (1997) ”Addiction and Knowledge. Epistemic Disease and the Hegemonic Family”, i Nelson, H. L. (red.) *Feminism and Families*. New York: Routledge.
Brannen, Julia & Nilsen, Ann (2005) ”Individualisation, Choice and Structure. A Discussion of Current Trends in Sociological Analysis”, i *Sociological Review*, vol. 53, nr. 3 (412-28).
Brembeck, Helen (1992) *Efter Spock. Uppfostringsmönster idag*. Göteborg: Etnologiska institutionen.
Brøgger, Susanne (1978) *Fräls oss från kärleken*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
Burgess. Ernest (1973) *On Community, Family, and Delinquency. Selected Writings*. Chicago: University of Chicago Press.
Burgess, Ernest & Locke, Harvey (1945/1953) *The Family. From Institution to Companionship*. New York: American Book Company.
Butler, Judith (1990) *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. London: Routledge.
— (1992) “Contingent Foundations. Feminism and the Question of ‘Postmodernism’”, i Butler, J. & Scott J. (red.) *Feminists Theorize the Political*. New York: Routledge.
Börjesson, Mats & Palmblad, Eva (2007) ”Introduktion”, i Börjesson, M. & Palmblad, E. (red.) *Diskursanalys i praktiken*. Malmö: Liber.
Carlsson Wetterberg, Christina (1983) ”Om patriarkat – en kritisk granskning”, i *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, vol. 4, nr. 1 (55-69).
Castells, Manuel (2000) *Informationsåldern. Ekonomi, samhälle och kultur. Band 2: Identitetens makt*. Göteborg: Daidalos.
Chambers, Deborah (2001) *Representing the Family*. London: Sage.
Cheal, David (1999) ”The One and the Many. Modernity and Postmodernity”, i G. Allan (red) *The Sociology of the Family*. Oxford: Blackwell Publishers.
Chodorow, Nancy (1978) *The Reproduction of Mothering. Psychoanalysis and the Sociology of Gender*. Berkeley: University of California Press.
Dahlgren, Peter (1995) *Television and the Public Sphere. Citizenship, Democracy and the Media*. London: Sage.
— (2002) ”Internetåldern”, i Dahlgren, P. (red.) *Internet, medier och kommunikation*. Lund: Studentlitteratur.
Dahlström, Edmund (1968) ”Analys av könsrollsdebatten”, i Baude, A. & Thorsell, S. (red.) *Kvinnors liv och arbete. Svenska och norska studier av ett aktuellt samhällsproblem*. Stockholm: SNS.
— (1992) ”Debatten om kön och familj under svensk efterkrigstid”, i Acker, J. (red.) *Kvinnor och mäns liv och arbete*. Stockholm: SNS.
Daneback, Kristian & Månsson, Sven-Axel (2008) ”Internetforskning”. I Meeuwisse, A; Sward, H; Eliasson-Lappalainen, R. & Jacobsson, K., (red.) *Forskningsmetodik för socialvetare*. Stockholm: Natur och Kultur.
Delphy, Christine (1984) *Close to Home. A Materialist Analysis of Women's Oppression*. Amherst: University of Massachusetts Press.
Donzelot, Jacques (1979/1997) *The Policing of Families*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
Duarte, Mario C. (2003) *Vi kanske kommer igen, om det låser sig. Kvinnors och mäns möte med familjerådgivning*. Lund: Sociologiska institutionen.
Dükler, Hannes (red.) (2004) *Uppdrag: pappa*. Stockholm: Bonnier.
Edvards, Maud (2002) *Förbjuden handling. Om kvinnors organisering och feministisk teori*. Malmö: Liber.
Eldén, Sara (1999) ”En given skapelseordning. En kvalitativ studie av synen på äktenskap och familj i en frikyrklig kontext”, kandidatuppsats. Lund: Sociologiska institutionen.
— (2002) ”Gender Politics in Conservative Men's Movements. Beyond Complexity, Ambiguity and Pragmatism”, i *NORA (Nordic Journal of Women's Studies)* vol. 10, nr 1 (38-48).
— (2005) ”Att fånga eller bli fångad i diskursen? Om diskursanalys och emancipatorisk feministisk metodologi”, i Lundqvist, Å; Davies, K. & Mulinari, D. (red.) *Att utmana vetandets gränser.* Malmö: Liber.

Engels, Friedrich (1884/1972) *The Origin of the Family, Private Property and The State*. New York: International Publishers.
Epstein, Debbie & Steinberg, Deborah Lynn (1995) ”Heterosensibilities on The Oprah Winfrey Show”, i Maynard, M & Purvis, J. (red.) *Hetero(sexual) Politics*. London: Taylor and Francis.
Eriksson, Kristine & Nyman, Charlott (2008) “’We’ve Solved it Well by Not Solving it at all’. Practices and Processes Supporting a Traditional Gender Order in Swedish Couples’ Talk about Housework”. Paper presenterat vid *Sveriges Sociologförbunds årsmöteskonferens*, Östersund.
Esseveld, Johanna (1988) *Beyond Silence. Middle-aged women in the 1970’s*. Lund: Department of Sociology.
— (2008) ”Reflexivitet, kvalitativ forskning och samhällsvetenskap”, i Wästerfors, D. & Sjöberg, K. (red.) *Uppdrag: Forskning. Konsten att genomföra kvalitativa studier*. Malmö: Liber.
Esseveld, Johanna & Davies, Karen (1989) *Kvalitativ kvinnoforskning*. Stockholm: Arbetslivscentrum.
Esseveld, Johanna & Eldén, Sara (2002) ”Frånvarande kvinnliga subjekt. En analys av medicinska texter om klimakteriet”, i *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, vol. 23, nr. 2-3 (45-59).
Evans, Mary (2003) *Love. An Unromantic Discussion*. Cambridge: Polity Press.
— (2004) ”A Critical Lens on Romantic Love. A Response to Bernadette Bawin-Legros”, i *Current Sociology*, vol. 52, nr 2 (259–264).
Evertsson, Lars & Nyman, Charlott (2008) ”Myten om den förhandlande familjen”, i Grönlund, A. & Halleröd, B. (red.) *Jämställdhetens pris*. Umeå: Boréa.
Fairclough, Norman (1992) *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
Faludi, Susan (1991) *Backlash. The Undeclared War Against Women*. London: Vintage.
Finch, Janet & Summerfield, Penny (1999) ”Social Reconstructions and the Emergence of Companionate Marriage, 1945-59”, i Allen, G. (red) *The Sociology of the Family*. Oxford: Blackwell Publishers.
Firestone, Shulamith (1988) *The Dialectics of Sex. The Case for a Feminist Revolution*. London: The Women’s Press.
Fiske, John (1987) *Television Culture*. London: Methuen.
Flax, Jane (1992) ”The End of Innocence”, i Butler, J. & Scott J. (red.) *Feminists Theorize the Political*. New York: Routledge.
Foucault, Michel (1972) *The Archeology of Knowledge*. London: Tavistock Publications.
— (1975/1995) *Discipline and Punish. The Birth of the Prison*. Hamondsworth: Penguin Books.
— (1976/2002) *Sexualitetens historia band 1. Viljan att veta*. Göteborg: Daidalos.
— (2001) Om födelsen av självets hermeneutik, i *Fronesis*, nr. 5 (73-101).
Friedan, Betty (1963/2001) *The Feminine Mystique.* New York: Norton.
— (1981) *The Second Stage*. New York: Summit Books.
Fraser, Nancy & Nicholson, Linda (1990) ”Social Criticism without Philosophy. An Encounter between Feminism and Postmodernism”, i Nicholson, L. (red.) *Feminism/Postmodernism*. London: Routledge.
Furedi, Frank (2004) *Therapy Culture. Cultivating Vulnerability in an Uncertain Age*. London: Routledge.
Furhammar, Leif (2006) *Sex, såpor och svenska krusbär. Television i konkurrens*. Stockholm: Ekerlid.
Gamson, Joshua (1998) *Freaks Talk Back. Tabloid Talk Shows and Sexual Nonconformity*. Chicago: University of Chicago Press.
Gauntlett, David (2002) ”Self-Help Books and the Pursuit of a Happy Identity”, utökad version av material från *Media, Gender, Identity. An Introduction* (Routledge), http://www.theoryhead.com/gender.
Giddens, Anthony (1984) *The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration*. Berkeley: University of California Press.
— (1991) *Modernity and Self-Idenity. Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity.
— (1992) *Transformation of Intimacy. Sexuality, Love and Eroticism in Modern Society*. Cambridge: Polity Press.
— (1995) *Intimitetens omvandling. Sexualitet, kärlek och erotik i det moderna samhället*. Nora: Nya Doxa.
— (1999) *Runaway World. How Globalization is Reshaping Our Lives*. London: Profile.
Giles, Thomas (1991) ”Managed Mental Health Care and Effective Psychotherapy. A Step in the Right Direction?”, i *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry* vol. 22, nr. 2 (83-86).

Gillis, John (1996) *A World of Their Own Making. Myths, Ritual, and the Quest for Family Values*. Cambridge: Harvard University Press.
Goffman, Erving (1961/1991) *Asylums. Essays on the Social Situation of Mental Patients and other Inmates*. Harmondsworth: Penguin books.
Gramsci, Antonio (1947/2007) *Brev från fängelset*. Stockholm: Ruin förlag.
Gross, Neil (2005) "The Detraditionalization of Intimacy Reconsidered", i *Sociological Theory* vol. 23, nr. 3 (286-311).
Grönlund, Anne & Halleröd, Björn (2008) "Den vackra visionen och den vrånga vardagen", i Grönlund, A. & Halleröd, B. (red.) *Jämställdhetens pris*. Umeå: Boréa.
Grönlund, Anne & Halleröd, Björn (red.) (2008) *Jämställdhetens pris*. Umeå: Boréa.
Goodnow, Jacqueline & Bowes, Jennifer (1994) *Men, Women and Household Work*. Oxford: Oxford University Press.
Gustavsson, Klas (2004) *Socialismens liv efter döden*. Stockholm: Atlas.
— (2008) "Inledning", i Laclau, E. & Mouffe, C. *Hegemonin och den socialistiska strategin*. Stockholm: Vertigo Förlag.
Gutenfelt, Jill (2006) "Vi är väl inte konstigare än andra?", i Knoll, T. & Witt, A-K. (red.) *Ensam tillsammans. Senmodernitet, gemenskap, individualisering*. Lund: Studentlitteratur.
Haavind, Hanne (1982) "Makt og kjærlighet i egteskapet", i Haukaa, R. (red.) *Kvinneforskning. Bidrag til samfunnsteori*. Oslo: Universitetsförlaget.
Hall, Stuart (1997) "Introduction", i Hall, S. (red.) *Representation. Cultural Representations and Signifying Practices*. London: Sage.
Haraway, Donna (1988) "Situated Knowledges. The Scientific Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective", i *Feminist studies*, vol. 14, nr. 3 (575-599).
Harding, Sandra (1991) *Whose science? Whose knowledge? Thinking from Women's Lives*. Milton Keynes: Open University Press.
Hartmann, Heidi (1981) "Kapitalismen, patriarkatet och könssegregationen i arbetet", i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* vol. 2, nr. 1-2 (7-30).
Hartsock, Nancy (1983) "The Feminist Standpoint", i Harding, S & Hintikka, M. (red.) *Discovering Reality*. Dordrecht: D. Reidel.
— (1990) "Foucault on Power. A Theory for Women?", i Nicholson, L. (red.) *Feminism/ postmodernism*. London: Routledge.
Hill, Annette (2007) *Restyling Factual TV. Audiences and News, Documentary and Reality Genres*. London: Routledge.
Hill Collins, Patricia (1998) "It's All In the Family. Intersections of Gender, Race and Nation", i *Hypatia*, vol. 13, nr. 3 (62-82).
hooks, bell (2004) *Allt om kärlek*. Stockholm: Ordfront.
— (1993/2005) *Sisters of the Yam. Black Women and Self-Recovery*. Boston: South End Press.
Hochschild, Arlie Russell (1989/1997) *The Second Shift*. New York: Avon Books.
— (1990) "Gender Codes in Women's Advice Books", i Riggins, S. H. (red.) *Beyond Goffman. Studies on Communication, Institution and Social Interaction.* New York: Mouton de Gruyter.
— (1994) "The Commercial Spirit of Intimate Life and the Abduction of Feminism: Signs from Women's Advice Books", i *Theory, Culture & Society*, vol. 11, nr. 2 (1-24).
Holmberg, Carin (1995) *Det kallas kärlek. En socialpsykologisk studie om kvinnors underordning och mäns överordning bland unga jämställda par*. Stockholm: Månpocket.
Holter, Harriet (1968) "Könsroller och social struktur", i Baude, A. & Thorsell, S. (red.) *Kvinnors liv och arbete. Svenska och norska studier av ett aktuellt samhällsproblem*. Stockholm: SNS.
— (1973) *Könsroller och samhällsstruktur*. Stockholm: Bokförlaget Prisma.
Illouz, Eva (2003) *Oprah Winfrey and the Glamour of Misery. An Essay on Popular Culture*. New York: Columbia University Press.
Jamieson, Lynn (1998) *Intimacy. Personal Relationships in Modern Society*. Oxford: Polity.
— (1999) "Intimacy Transformed? A Critical Look at the 'Pure Relationship'", i *Sociology* vol. 33 nr. 3 (477-494).
Jansson, Sören (1999) "Det svenska paret. En historisk betraktelse över ett modernt projekt", i Meurling, B; Lundgren, B. & Lövkrona, I. (red.) *Familj och kön. Etnologiska perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
Johansson, Anna (2005) *Narrativ teori och metod. Med livsberättelsen i fokus*. Lund: Studentlitteratur.

Johansson, Thomas (2006) *Makeovermani. Om Dr Phil, plastkirurgi och illusionen om det perfekta jaget*. Stockholm: Natur och Kultur.
— (2007) *Experthysteri. Kompetenta barn, curlingföräldrar och supernannies*. Stockholm: Atlas.
— (2009) *Familjeliv*. Malmö: Liber.
Josefsson, Dan & Linge, Egil (2008) *Hemligheten. Från ögonkast till varaktig relation*. Stockholm: Natur och Kultur.
Karlsson, George & Trost, Jan (1965) *Familjen i samhället*. Stockholm: Svenska bokförlaget.
Karlsson, Lena (2006) "Nyfikna på andra kvinnors liv i andra kulutrer", i Sandell, K. & Mulinari, D. (red.) *Feministiska interventioner. Berättelser om och från en annan värld*. Stockholm: Atlas akademi.
Kilborn, Richard (2003) *Staging the Real. Factual TV Programming in the Age of Big Brother*. Manchester: Manchester University Press.
Knoll, Thomas (2005) "Nya familjer", i Knoll, T. & Witt, A-K. (red.) *Ensam tillsammans. Senmodernitet, gemenskap, individualisering*. Lund: Studentlitteratur.
Kollind, Anna-Karin (1991) "Råd till oeniga makar", i Blomsterberg, M. and Therborn, G. (red.) *Vad styr Sverige*? Göteborg: Sociologiska institutionen.
— (1992) "Familjestöd genom rådgivning", i Bergroth, A. (red.) *Försäkringskassan i Form För Framtiden*. Stockholm: Folksam.
— (1994) "Samlevnad under fyra decennier", i Agnell, A. (red.) *Modernt familjeliv och familjeseparationer*. Stockholm: Socialvetenskapliga forskningsrådet.
— (2002) *Äktenskap, konflikter och rådgivning. Från medling till samtalsterapi*. Stockholm: Carlsson.
Kollontaj, Alexandra (1929/1996) "Bered plats åt 'den bevingade Eros'", i Esseveld, J. & Larsson, L. (red.) *Kvinnopolitiska nyckeltexter*. Lund: Studentlitteratur.
KFR (2000) "Ett policydokument. Föreningen Sveriges Kommunala Familjerådgivare": http://www.kfr.nu/default.asp?groupid=2004426221854529
Kumar, Krishan (1995) *From Post-Industrial to Post-Modern Society. New Theories of the Contemporary World*. Oxford: Blackwell.
Laclau, Ernesto & Mouffe, Chantal (1985/2001) *Hegemony and Socialist Strategy. Towards a Radical Democratic Politics*. London: Verso.
Lasch, Christopher (1977) *Haven in a Heartless World. The Family Besieged*. New York: Basic Books.
Laskar, Pia (2005) *Heterosexualitetens historia. Kön, sexualitet och njutningsformer i sexhandböcker 1800-1920*. Stockholm: Modernista.
Lekare, Kerstin (1993) "Jag är accepterad men jag vill bli oaccepterad så att jag reagerar", i Amnå, E. & Johanesson, L. (red.) *Tro mot tradition. Om den frikyrkliga identiteten*. Stockholm: Carlssons bokförlag.
Liljeström, Rita (1973) *Uppväxtvillkor. Samspelet mellan vuxna och barn i ett föränderligt samhälle*. Stockholm: Allmänna förlaget.
Lindgren, Simon (2005) *Populärkultur. Teorier, metoder och analyser*. Malmö: Liber.
Livingstone, Sonia & Lunt, Peter (1994) *Talk on Television. Audience Participation and Public Debate*. London: Routledge.
Luhmann, Niklas (2003) *Kärlek som passion. Kodifiering av intimitet*. Malmö: Liber.
Lundqvist, Åsa (2007) *Familjen i den svenska modellen*. Umeå: Boréa.
Lövheim, Mia (2002) "Nätet – en plats för nya former av gemenskap", i Dahlgen, P. (red.) *Internet, medier och kommunikation*. Lund: Studentlitteratur.
MacKinnon, Catharine A. (1989) *Towards a Feminist Theory of the State*. Cambridge: Harvard University Press.
Martinsson, Lena (1997) *Gemensamma liv. Om kön, kärlek och längtan*. Stockholm: Carlssons.
Matikainen, Lennart (2008) *Rena relationer. Fri från rädsla och skuld*. Stockholm: Forum.
Millet, Kate (1970) *Sexual Politics*. New York: Garden City.
Morgan, David H. J. (1996) *Family Connections. An Introduction to Family Studies*. Cambridge: Polity Press.
Mulinari, Diana (2005) "Forskarens biografi och situerad kunskapsproduktion", i Lundqvist, Å; Davies. K. & Mulinari, D. (red.) *Att utmana vetandets gränser.* Malmö: Liber.
Myrdal, Alva (1944) *Folk och familj*. Stockholm: Kooperativa Förbundet.
Myrdal, Alva & Myrdal, Gunnar (1935) *Kris i befolkningsfrågan*. Stockholm: Bonniers.
Myrdal, Alva & Klein, Viola (1957) *Kvinnans två roller.* Stockholm: Tiden.

Narayan, Uma (1997) *Dislocating Cultures. Identities, Traditions, and Third-World Feminists*. London: Routledge.
Nilsson, Jan-Olof (1994) *Alva Myrdal. En virvel i den moderna strömmen*. Stockholm: Symposion.
Nilsson, Karina (2008) ”Jämställdhet, barnafödande och separationer”, i Grönlund, A. & Halleröd, B. (red.) *Jämställdhetens pris*. Umeå: Boréa.
Nilsson, Linnéa (2000) ”En politik utan antagonismer?”, i *Fronesis* 3-4 (160-167).
Nilsson, Åsa; Weibull, Lennart & Hill, Annette (2005) *Synen på icke-fiktion i TV*. *Arbetsrapport nr 33.* Göteborg: Institutionen för Journalistik och Masskommunikation.
Nicholson, Linda (1997) ”The Myth of the Traditional Family”, i Lindemann Nelson, H. (red.) *Feminism and Families.* New York: Routledge.
Nordenmark, Mikael (2004) *Arbetsliv, familjeliv och kön*. Umeå: Boréa.
— (2008) ”Bråk och rollkonflikter – jämställdhetens avigsida”, i Grönlund, A. & Halleröd, B. (red.) *Jämställdhetens pris*. Umeå: Boréa.
Oakley, Ann (1974/1985) *The Sociology of Housework*. Oxford: Blackwell.
Parsons, Talcott (1965/1971) ”The Normal American Family”, i Skolnick & Skolnick (red.) *Family in Transition. Rethinking Marrage, Sexuality, Child Rearing, and Family Organization*. Borton: Little, Brown and Company.
Parsons, Talcott & Robert Bales (1955) *Family, Socialization and Interaction Process*. New York: The Free Press.
Radicallesbians (1970/1997) ”The Woman Identified Woman”, i Nicholsson, L. (red.) *The Second Wave*. New York: Routledge.
Rapping, Elayne (1996) *The Culture of Recovery. Making Sense of the Self-Help Movement in Women's Lives*. Boston: Beacon Press.
Rice, John Steadman (1996) *A Disease of One's Own. Psychotherapy, Addiction, and the Emergence of Co-Dependency*. New Brunswick: Transaction Publishers.
— (2002) “’Getting Our Stories Straight’. Culture, Narrative, and Identity in the Self-Help Movement”, i Davies, J. E. (red.) *Stories of Change. Narrative and Social Movement*. New York: State University of New York Press.
Rich, Adrienne (1980) ”Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence”, i *Signs* vol.5, nr. 4 (631-60).
Richardson, Laurel (1990) ”Narrative and Sociology”, i *Journal of Contemporary Ethnography*, vol 19, nr. 1, (116-135).
— (1998) ”Meta-Jeopardy”, i *Qualitative Inquiry*, vol. 4, nr. 4 (464-468).
— (2001) ”Getting Personal. Writing-Stories”, i *Qualitative Studies in Education*, vol. 14, nr 1 (33-38).
Riessman, Catherine (1993) *Narrative Analysis*. Newbury Park: Sage.
Ringström, Jonas (kommande) *Den terapeutiska praktiken*. Avhandling i sociologi, Lunds universitet.
Roman, Christine (2004) *Familjen i det moderna. Sociologiska sanningar och feministisk kritik*. Malmö: Liber.
Rorty, Richard (1967) *The Linguistic Turn. Recent Essays in Philosophical Method*. Chicago: University of Chicago Press.
Rose, Nikolas (1998) *Inventing our Selves. Psychology, Power and Personhood*. Cambridge: Cambridge University Press.
— (1999) *Governing the Soul. The Shaping of the Private Self*. New York: Free Association Books.
Roseneil, Sasha & Budgeon, Shelley (2004) ”Cultures of Intimacy and Care Beyond ‘the Family’. Personal Life and Social Change in the Early 21st Century”*,* i *Current Sociology* vol. 52, nr. 2 (135-159).
Røthing, Åse (1998) *Sex, kjønn & kristentro*. Oslo: Verbum.
Sahlin, Ingrid (1999) ”Diskursanalys som sociologisk metod”, i Sjöberg, K. (red.) *Mer än kalla fakta.* Lund: Studentlitteratur.
Salmson, Karin (red.) (2002) *Uppdrag: mamma. Berättelser från en ny generation mammor*. Stockholm: Bonnier.
— (2005) *Uppdrag: familj. Berättelser från en ny generation familjer*. Stockholm: Bonnier.
Sandell, Kerstin & Mulinari, Diana (2006) ”Teorier om senmodernitet och det besvärliga könet”, i Sandell, K. & Mulinari D. (red.) *Feministiska interventioner. Berättelser om och från en annan värld.* Stockholm: Atlas Akademi.
Saussure, Ferdinand (1970) *Kurs i allmän lingvistik*. Lund: Bo Cavefors Bokförlag.

Schmitz, Eva (2007) *Systerskap som politisk handling. Kvinnors organisering i Sverige 1968 till 1982*. Lund: Sociologiska institutionen.
Scott, Joan (1992) ”Experience”, i Butler, J. & Scott J. (red.) *Feminists Theorize the Political*. New York: Routledge.
Seifarth, Sofia (2007) *Råd i radion. Modernisering, allmänhet och expertis 1939-1968*. Stockholm: Carlssons.
Shattuc, Jane M. (1997) *The Talking Cure. TV Talk Shows and Women*. London: Routledge.
Silva, Elizabeth & Smart, Carol (1999) ”The 'New' Practices and Politics of Family Life”, i Silva, E. & Smart, C. (red.) *The New Family?* London: Sage.
Simonds, Wendy (1992) *Women and Self-help Culture. Reading Between the Lines.* New Brunswick: Rutgers University Press.
Sjögren, Jennie (2003) *Ordination: Vardagsfeminism. Handbok i jämställdhet hemma och på jobbet*. Stockholm: DN förlag.
Skeggs, Beverly (1997) *Att bli respektabel. Konstruktioner av klass och kön*. Göteborg: Daidalos.
— (2006) ”Dokuklassen som alltid gör fel”, i *Bang – feministisk kulturtidsskrift*, nr 4 (33- 36).
Skeggs Beverly; Thumin, Nancy & Wood, Helen (2008) ”'Oh Goodness, I am Watching Reality TV'. How Methods Make Class in Audience Research”, i *European Journal of Cultural Studies* vol. 11, nr. 1 (5-24).
Skolnick, Arlene S. & Skolnick, Jerome H. (red.) (1971) *Family in Transition. Rethinking Marriage, Sexuality, Child Rearing, and Family Organization*. Boston: Little, Brown and Company.
— (1974) *Intimacy, Family, and Society*. Boston: Little, Brown and Company.
Smart, Carol (1997) ”Wishful Thinking and Harmful Tinkering? Sociological Reflections on Family Policy”, i *Journal of Social Policy,* vol. 26 nr. 3 (301-321).
— (2004) ”Retheorizing Families”, i *Sociology* vol. 38, nr. 5 (1043-1048).
— (2007) *Personal Life. New Directions in Sociological Thinking*. Cambridge: Polity Press.
Smart, Carol & Shipman, Beccy (2004) ”Visions in Monochrome. Families, Marriage and the Individualization Thesis”, i *British Journal of Sociology* vol. 55, nr. 4 (491-509).
Smith, Dorothy (1987) *The Everyday World as Problematic. A Feminist Sociology*. Boston: Northeastern University Press.
— (2005) *Institutional Ethnography. A Sociology for People*. Walnut Creek: AltaMira Press.
Squire, Corrine (1997) ”Empowering Women? The *Oprah Winfrey Show”*, i Brunsdon, C; D'Acci, J. & Spigel, L. (red.) *Feminist Television Criticism. A Reader*. Oxford: Clarendon Press.
Starker, Steven (2002) *Oracle at the Supermarket. The American Preoccupation with Self-Help Books*. New Brunswick: Transaction Publishers.
Sveland, Maria (2007) *Bitterfittan*. Stockholm: Norstedts.
Sørhaug, Tian (2005) ”Arbetet blir familjärt och familjen ett arbete”, i *Axess,* nr 1: http://www.axess.se/web/main.nsf/0/B680D2AB0351072CC1257371004C683B
Taylor, Verta (1996) *Rock-a-by Baby. Feminism, Self-help, and Postpartum Depression*. New York: Routledge.
Thompson, John B. (2008) *Medierna och moderniteten*. Göteborg: Daidalos.
Thorne, Barrie (1992) ”Rethinking the Family. An Overview”, i Thorne, B. & Yalom, M. (red.) *Rethinking the Family. Some Feminist Questions*. Boston: Northeastern University Press.
Trost, Jan & Levin, Irene (2000) *Särbo - ett par, två hushåll*. Lund: Studentlitteratur.
VanEvery, Jo (1999) ”From Modern Nuclear Family Household to Postmodern Diversity? The Sociological Construction of 'Families'”, i Jagger, G. & Wright, C (red.) *Changing Family Values*. London: Routledge.
Weber, Max (1934/1978) *Den protestantiska etiken och kapitalismens anda*. Lund: Argos.
White, Michele (2002) ”Representations or people?”, i *Ethics and Information Technology* nr. 4 (249-266).
White, Mimi (1992) *Tele-Advising. Therapeutic Discourses in American Television*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press.
Williams, Raymond (1975/2001) *TV. Teknik och kulturell form*. Lund: Arkiv.
Wilkinson, Helen (2000) Fortfarande det Andra könet, *Fronesis* 3-4 (175-180).
Wilson, Sherryl (2003) *Oprah, Celebrity and Formations of Self*. New York: Palgrave.
Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise (2000) *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.
Wisselgren, Per (1997) ”Sociologin som inte blev av”, i *Sociologisk Forskning* nr. 1-2.

Willmott, Peter & Young, Michael (1957) *Family and Kinship in East London*. Harmondsworth: Penguin.
Wood, Helen, Skeggs, Beverly & Thumin, Nancy (2008) ”It’s Just Sad’. Affect, Judgement and Emotional Labour in ’Reality’ Television Viewing”, i Gillis, S. and Hollows, J. (red.) *Feminism, Domesticity and Popular Culture*. London: Routledge.
Zaretsky, Eli (1976) *Capitalism, the Family, and Personal Life*. Manchester: The Philips Park Press.
Zimmerman, Toni S; Holm, Kirsten E. & Haddock, Shelly (2001) ”A Decade of Advice for Women and Men in the Best-Selling Self-Help Literature”, i *Family Relations* vol. 50, nr. 2 (122-133).
Ås, Berit (1978) ”Hersketeknikker”, i *Kjerringråd*, nr. 3 (17-21).

Dagspress

Andersson, Lena (2005) ”Svepande debatt om företagsregler”, i *Svenska Dagbladet* 8/9, 102.
Andersson, Jan-Olov (2004) ”Nya Dårhuset är gapigt och avslaget”, i *Aftonbladet* 3/2, 34.
Björkman, Anders (2005) ”Härenstam var bättre än Arnold”, i *Expressen* 8/9, S1.
Croneman, Johan (2005) ”Mellan dig och mig”, i *Dagens Nyheter* 27/10, A24.
Eriksson, Magnus (2005) ”Återgå till ett rent nyhetsblock”, i *Svenska Dagbladet* 2/10, 130.
Furhammar, Leif (2004) ”Det är lika viktigt att synas som att lyckas”, i *Dagens Nyheter* 4/2, B24.
Johansson, Lars (2003) ”Hannah blir TV3:s Dr Phil”, i *Expressen* 18/12, 47.
Kriisa, Lennart (2004) ”[Kalle och Katarina] skrev sexkontrakt”, i *Expressen* 16/2-04, 11.
Lisinski, Tomas (2005) ”Relationer som krisar”, i *Dagens Nyheter* 6/9, B20.
Sahlin, Katarina (2005) ”SVT:s relationsakut utan svar”, i *Göteborg Posten* 8/9, 94.
Söderberg, Agneta (2004) ”Relationer går före mat och charader”, i *Expressen* 3/2, 38.
Söderbergh Widding, Astrid (2005) ”Meningslöst spel i partiledardebatt”, i *Svenska Dagbladet* 6/9, 74.

Internetreferenser

Tillsammans hemsida: http://www.tillsammans.tv3.se (maj 2005)
Mellan dig och migs hemsida: http://svt.se/svt/jsp/Crosslink.jsp?d=40242&lid=Mellan_dig_och_mig (våren 2008)
Bröllopsform: http://www.tv4.se/1.466784/har_du_kvar_din_brollopsform
Om familj (SVT Kunskapskanalen): http://www.ur.se/Vuxen/Tv/Om-familj/
Allt för föräldrars hemsida: http://www.alltforforaldrar.se/snack2/forumdisplay.php?f=89
Relationer.info: www.relationer.info
Äktenskapskursen: http://www.aktenskapskursen.org/
Prep-metoden, Sensus studieförbund: http://www.prep.se/
Folkhälsoinstitutet, om Prep-metoden: http://www.fhi.se/templates/Page____3998.aspx
Allt om barn: http://www.alltombarn.se
Eva Rusz hemsida: http://www.evarusz.se/
Tomas Böhms hemsida: http://www.enigma.se/bohm/default.htm
Louise Hallins hemsida: http://www.louisehallin.se
The Oprah Winfrey Show: http://www2.oprah.com/about/press/about_press_bio.jhtml
Association of Internet research, ”Ethical decision-making and Internet research”: www.aoir.org/reports/ethics.pdf
Vetenskapsrådet ”Forskningsetiska principer inom humanistsik-samhällsvetenskaplig forskning.”: http://www.vr.se/huvudmeny/forskningsetik/reglerochriktlinjer.4.2d2dde24108bef1d4a8800063.html (mars 2008)
SCB, tabeller: http://www.ssd.scb.se/databaser/makro/SaveShow.asp
Kungliga bibliotekets förteckning över svenska bokförlag: http://www.kb.se/ISBN/svforl2.htm (våren 2004)
Mediamätning i Skandinavien, *MMS*: http://www.mms.se/HotTop/hottop.asp

APPENDIX I

Självhjälpsböcker för par: Urval och förteckning

Tillvägagångssätt vid urval och sökningar

Tre databassökningar har genomförts, en år 2004 och två år 2007. Sökningarna 2004 gjordes först på LIBRIS databas, på sökord som ”self-help” och ”självhjälp”. Detta visade sig ge ett alltför brett resultat med titlar från en lång rad discipliner.[1] Ett bättre sätt att ringa in genren visade sig vara att utgå från Kungliga Bibliotekets lista över svenska förlag.[2] På förlagens hemsidor fann jag böcker listade tematiskt, exempelvis som ”populärpsykologi”, varför böcker som i sin titel och sina keywords föll utanför sökordet i databasen kunde identifieras. Drygt 90 böcker identifierades som intressanta vid en snabb översikt över böckernas titlar. I ett andra steg gicks den kortfattade information som flera av förlagen lämnade om böckernas innehåll igenom, varvid ett antal böcker sållades bort. Avgörande i sållningen var huruvida böckerna fokuserade parrelationen, huruvida de hade en självhjälpande ansats, och slutligen huruvida de vände sig till en allmän publik.

Sålunda sorterades böcker av alltför allmän art (som beskrev relationer i allmänhet) ut, liksom böcker som framförallt fokuserade föräldraskap, eller som behandlade relationer och sjukdomar (exempelvis psykisk sjukdom). Böcker som endast fokuserade sexualitet i parrelationen togs bort medan böcker med både sexualitets- och samlevnadsfokus i beskrivningen behölls. Syftet med detta singulära fokus på böcker om par var att renodla denna aspekt i analysen. Detta innebär dock inte att jag menar att den populärterapeutiska diskursen om paret är begränsad till böcker (eller för den del andra medier, som tv-program) om par, utan tvärtom finns den ofta närvarande i fora som inte explicit handlar om par, som exempelvis föräldra- och uppfostringslit-

1 Exempelvis hjälpmedelsforskning, geriatrik, pedagogik och akademisk psykologi.

2 Kungliga biblioteket: http://www.kb.se/ISBN/svforl2.htm. Förlag som redan i namnet signalerar att utgivningen är extremt smal, till exempel att den bara omfattar akademisk eller ämnesspecifik litteratur har inte undersökts närmare.

teratur (se till exempel Johansson 2007). Samtidigt är en ingång i analysen via just paret ett tidigare icke beprövat sätt att studera självhjälpsböcker.[3]

Endast böcker med självhjälpsansats, dvs. böcker som utgav sig för att vara till praktisk hjälp för läsaren, behölls vilket gjorde att exempelvis debattböcker om relationer togs bort. Även böcker som vände sig till en akademisk publik (exempelvis kursböcker om familj och äktenskap inom disciplinen socialt arbete) sorterades bort. Vad gällde böcker som vände sig till enbart kvinnor eller enbart män så togs dessa med i de fall författaren skrivit böcker både till kvinnor och till män.[4]

Efter bortsorteringen kvarstod 76 böcker. Böckerna söktes sedan direkt på titel via LIBRIS-sökmotor och samtliga böcker som gick att få som hemlån rekvirerades. 68 titlar kunde därmed hämtas hem (se förteckning nedan). En översiktlig läsning (framförallt av introduktioner) utifrån ett antal övergripande frågor gjordes. Dessa var:

- Författarpresentation
- Översiktlig innehållsbeskrivning:
    - Bokens syfte
    - Bokens metod (upplägg och form, samt huruvida en specifik metod användes)
    - Syn på relationer
    - Syn på kön
    - Syn på samhället
- Övrigt av intresse

Vid ett senare skede (hösten 2007) genomfördes en ny sökning med syfte att få en överblick över självhjälpsboksutbudet sedan sökningen 2004. Denna gjordes på LIBRIS, med sökordet ”parrelationer”. I sökningen identifierades ytterligare 20 nya böcker (denna gång på titel och keywords, sållning enligt samma principer som ovan) inom genren självhjälpsböcker för par. Dessutom kompletterades den redan upprättade listan med nyutgivningar av samma böcker.

En kompletterande sökning i LIBRIS databas, med sökordet ”äktenskap” genomfördes även och ytterligare 41 titlar identifierades. Denna sökning visade de tidigare sökningarnas begränsningar vad gällde att fånga material från tiden före 1960-70-talet. Dessa titlar fanns varken i förlagens förteckningar, eller fångades av det mer sentida sökordet ”parrelationer”. Likaså identifierades ett antal titlar utgivna under 1980- och 90-talet med tydlig religiös anknytning, framförallt till frireligiösa sammanhang, men även katolska. Anledningen till att dessa inte fångats upp av sökordet ”parrelationer” har med största sannolikhet en ideologisk förklaring. I frikyrkliga sammanhang har motståndet mot sammanboende före äktenskapet betonats stark (se till exempel Eldén 1999; Røting 1998). Titlar och nyckelord har sannolikt medvetet anknytigt till ordet ”äktenskap” som en markering mot den ökade benägenheten att bo sambo.

3 Att börja med paret motiveras också av det faktum att de senmoderna teorierna bygger sin analys och argumentation kring paret och populärterapi om paret, se kapitel 1 och 2.

4 Se kapitel 4, samt Starker (2002) och Simonds (1992) för en mer utvecklad diskussion om självhjälpsboksgenren.

LISTA 1: Förlagssökningen[5] -2004

Adams, Linda (1994/2002) *Att göra sitt bästa med sitt liv och sina relationer. Konflikter, vänner, personliga behov, arbete*. Stockholm: Natur och Kultur.

Almquist-O'Connor, Dagmar (1987/1988/1998) *Att älska med samma person livet ut – och tycka om det*. Wahlström & Widstrand.

Blomqvist, Marie (2002/2002) *Relationer ombord*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Byfuglien, Helga H. & Østenrød, Egil (1996) *Vilja, Veta, Växa. En bok om att utvecklas tillsammans*. Stockholm: Verbum förlag.

Böhm, Tomas (1984/1986/1988/1991/1996/1999) *Efter förälskelsen*. Stockholm: Natur och Kultur.

Böhm, Tomas (1987/1989/1998) *Om otrohet*. Stockholm: Natur och Kultur.

Böhm, Tomas (1990/1991/1997) *Ska du säga! Om gräl och försoning i parförhållanden*. Stockholm: Natur och Kultur.

Böhm, Tomas (2001/2002/2006/2006) *Kärleksrelationen*. Stockholm: Natur och Kultur. [samlingsbok av ovanstående]

Carter-Scott, Chérie (2001) *Om kärlek är ett spel – här är reglerna. 10 regler för att finna kärlek och skapa långvariga och äkta relationer*. Stockholm: Forum.

Chapman, Gary (1999/2002/2005/2006/2006) *Kärlekens fem språk…om hur man uttrycker sin kärlek till den man älskar*. Örebro: Marcus Förlag.

Chopra, Deepak (1997/1998) *Vägen till kärlek – frigör dina inre krafter*. Stockholm: Norstedts.

Corneau, Guy (2000/2002) *Kärlekskriget, eller Går det att leva tillsammans?* Natur och kultur.

Covey, Stephen R. (1999) *Familj till 100%. The 7 habits of highly effective families*. Svenska förlaget liv & ledarskap.

Crabb, Larry (1992) *Han och Hon. Att se och bejaka (o)likheten*. Kumla: HFs förlag.

Crabb, Larry (1993) *Att bygga ett äktenskap*. Kumla: HFs förlag.

Crabb, Larry (1998) *Närmare. Relationer som helar och berör*. Örebro: Libris.

Dahl, Per Arne (2000) *Den stora kärleken. Nio lektioner i konsten att älska*. Örebro: Libris.

Deida, David (2002) *Den suveräna mannens väg. Handledning för att på andlig väg möta utmaningen med kvinnor, arbete och sex*. Orsa: Energica förlag.

Deida, David (2002) *Till dig. Min älskade. En kvinnas guide till den sanna kärleken och lyckan*. Orsa: Energica förlag.

Eilenberger, Marianne (2001) *Hur vill hon ha dig? Vett och etikett för kvinnor och män*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.

Eilenberger, Marianne (2001) *Hur vill han ha dig? Vett och etikett för kvinnor och män*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.

Eenfeldt, Marie (1998*) Leva ihop*. Stockholm: Förlagshuset Gothia/Folkhälsoinstitutet.

Ekh, Robert (2002) *Två blir ett*. Uppsala: Livets ords förlag.

Furhoff, Anne-Marie & Olsson, Lilly (1997/2000) *Vi två hela livet. Den varaktiga parrelationen – dröm och verklighet*. Stockholm: Wahlström och Widstrand.

Goodman, Linda (2000/2001) *Relationstecken*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Gottman, John (2002/2005) *Sju Gyllene Regler för en Lycklig Kärleksrelation*. Stockholm: Natur och Kultur.

Gorski, Terence (1999/2007) *Sund Kärlek. En bok om dysfunktionella relationer och äkta kärlek – och om hur man steg-för-steg bygger upp och utvecklar friska och fungerande förhållanden*. Stockholm: Symposion.

Gray, John (1992/1994/2000) *Män är från mars, Kvinnor är från Venus*. Stockholm: Brombergs.

Gray, John (1998/2000) *Män, kvinnor och relationer*. Stockholm: Brombergs.

Gray, John (1995) *Vad kvinnor mest behöver och män verkligen vill ha*. Stockholm: Brombergs.

Gray, John (1996/1999) *Mars och Venus – tillsammans för alltid*. Stockholm: Brombergs.

Gray, John (1996/1999/2002) *Mars åtrår Venus, Venus älskar mars*. Stockholm: Brombergs.

Gray, John (1997/1999) *Mars och Venus – i kärlekens tecken*. Stockholm: Brombergs.

Gray, John (1997/2000) *Mars träffar Venus*. Stockholm: Brombergs.

Gray, John (1999) *Att börja om. Mars och Venus efter en smärtsam separation, skilsmässa eller dödsfall.* Stockholm: Brombergs.

5 Utgivningsåren anger de svenska upplagorna.

Gädeke, Wolfgang (1992) *Äktenskap och Relation*. Lund: Nova.
Heimer, Joa (2003) *Fråga Olle*. Västerås: Ica bokförlag.
Hendricks, Gay & Hendricks, Kathlyn (1991/1996) *Den kloka kärleken. Att leva tillsammans utan att ge upp sig själv*. Stockholm: Svenska Dagbladet.
Hendricks, Kathlyn & Hendricks, Gay (1998) *Den medvetna kärleken. För varaktig kärlek och gemensam utveckling i parrelationer*. Stockholm: Svenska förlaget liv & ledarskap.
Hendrix, Harville (1990) *Istället för skilsmässa. Från maktkamp till samarbete, "Getting the Love you want"*. Stockholm: Forum.
Hendrix, Harville (2004) *Tag vara på den kärlek du finner*. Stockholm: Forum.
Holstrup, Hanne (1997/1998) *Prinsessan och Grodan. Om kärlek, parförhållanden och utveckling*. Stockholm: Månpocket.
Jakobsen, Poula & Steen Visholm (1993) *Parförhållanden. Förälskelse, kris, terapi*. Stockholm: Alfabeta Bokförlag AB.
Kirshenbaum, Mira (1999) *Vår kärlek känns för rätt för att vara fel*. Stockholm: Svenska förlaget liv & ledarskap.
Lassen, Inge B. (2002/2007) *När det knakar i fogarna. Om att hitta tillbaka till varandra när meningarna går isär*. Örebro: Marcus Förlag.
Lee, Nicky & Sila (2003) *Äktenskapsboken. Bygg en god relation för livet*. Örebro: Libris.
Lundmark, Gunilla & Elisabeth Sandler (1982/1985/1993) *Vad händer med familjen?* Stockholm: Natur och Kultur.
McGraw, Phil (2002/2003/2004/2004) *Relationsakuten*. Stockholm: Prisma
Nanne, Miriama & Nanne, Irion (2003) *Att älska varje dag – om kärlek, sex och medvetenhet*. Orsa: Energica förlag.
Nilsson, Karin (1994) *Att växa genom kärlek*. Västerås: Ica Bokförlag.
Nilsson, Sten (1996) *Förälskelse, kärlek och äktenskap*. Uppsala: Livets ords förlag.
Nordahl, Bertil (1999/2000) *Par i hjärter. Om könets betydelse i parförhållanden och äktenskap*. Lund: Tiedlund.
Parsons, Rob (1996) *Rädda kärleken*. Örebro: Libris.
Parsons, Rob (1998) *Evig kärlek på sextio minuter*. Örebro: Libris.
Pipher. Mary (1998) *Rädda familjen. Trygghet, närhet, värme och engagemang*. Stockholm: Forum.
Ranerås, Mikael (1992) *Kärlekens befriare*. Vallentuna: Herkules Förlag & Utbildning.
Rubin, Lilian (1986/1991//1996) *Nära främlingar. Om relationen mellan man och kvinna*. Stockholm: Natur och Kultur.
Satir, Virginia (1979/1989/1996) *Du, jag, vi. Hur vi kan förbättra våra relationer*. Stockholm: Natur och Kultur.
Stone, Hal & Sidra L. (2001) *Sanna Livskamrater. Om att älska varandra utan att förlora sig själv*. Orsa: Energica förlag.
Svensson, Alf B. (1987/1994) *Att hålla kärleken levande*. Örebro: Libris.
Svensson, Alf B (1997/2000/2000) *Håll kärleken levande*. Grimstorp: Relamore Media.
Tannen, Deborah (2002/2003) *Jag säger så här bara för att jag älskar dig*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
Thunberg, Karin (1997) *Kärlekens pakt. Konsten att leva tillsammans*. Stockholm: Svenska Förlaget Liv och Ledarskap/Svenska Dagbladet.
Waller, Olle (2002) *Sex*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
Wallgren, Madeleine (1999) *Äktenskap i sikte*. Hästveda: Vingården.
Weiner-Davis, Michele (1995) *SOS Äktenskap En metod att steg för steg återvinna en kärleksfull relation*. Munka-Ljungby: Humanistiska förlaget.
Zimsen, Karen (1994) *Visst går det att leva tillsammans!. Om förälskelse, parförhållande, äktenskap och barn*. Stockholm: Natur och kultur.

LISTA 2: LIBRIS-sökning ”parrelationer”
Böcker nyutgivna mellan 2004-2007

Ahlborg, Tone (2005) *Lust och samliv. Att må bra i sin parrelation som nybliven förälder*. Stockholm: Gothia.

Andersson, Annica (2004) *Fru Anderssons handbok i kommunikation. Att tala med varandra och förstå varandra i relationer.* Hjo: A. Andersson.

Behrendt, Greg & Ruotola-Behrendt, Amiira (2007) *Det är slut! Konsten att bryta upp utan att bryta ihop*. Malmö: Damm.

Berndtson Jenni (2005) *Var är fjärilarna? En bok för oss som glömde att känslomässigt uppgradera oss inför 2000-talet*. Malmö: Jenni Berndtson Design.

Dahlman, Carolin (2007) *Hitta kärlek. Lär dig flirta, dejta och älska.* Stockholm: Forum.

Hendricks Gay & Hendricks, Kathlyn (2006) *Finn källan till andliga relationer*. Orsa: Energica.

Jacobs John W. (2006) *Kärleken övervinner allt och andra missuppfattningar om parförhållanden*. Stockholm: Forum.

Janouch, Katerina (2006) *Relationer & sex*. Stockholm: Forum.

Markman, Howard J; Stanley, Scott M & Blumberg, Susan L (2004) *Verktyg för varaktig kärlek.* Stockholm: Verbum.

Marshall, Andrew G. (2007) *Jag älskar dig men jag är inte förälskad längre! 7-stegs metoden som tar fram passionen i din relation!* Stockholm: Prisma.

McGraw, Phil (2007) *Älska smart! Så hittar du den rätte och behåller den du har*. Stockholm: Prisma.

Nicholls, Anne (2005) *Håll kärleken vid liv. Så får du ditt förhållande att fungera*. Stockholm: Forum.

Rosenqvist, Benny & Hemmel, Marika (2006) *Shoppa inte kärlek när du längtar*. Malmö: Damm.

Rusz, Eva (2005/2006) *Är du gift med en psykopat? Om farlig och förförisk kärlek*. Stockholm: Prisma

Rusz, Eva (2006/2007) *Varför väljer jag alltid fel partner? Om män och kvinnors relationer*. Stockholm: Norstedts pocket.

Seton, Robert (2007) *Håll ihop. Om att vårda sitt förhållande*. Västerås: Ica förlaget.

von Sivers, Malou & Lennart Lindgren (2006/2007) *Konsten att hålla ihop. En handbok i kärlek*. Stockholm: Forum.

Södergren, Cornelia (2004) *Låt kärleken välja. Vägen till sanna relationer*. Falun: Pinestream Publ.

Södergren, Cornelia (2005) *Mannen som kunde tala med kvinnor*. Lidingö: Navigator dialog.

Wrangsjö, Björn (2004) *Leva tillsammans. En bok om parrelationer*. Stockholm: Natur och kultur.

LISTA 3: LIBRIS-sökning ”äktenskap”

Arbin, Erik (1952) *Vägen till ett lyckligt äktenskap*. Stockholm: Lindqvist.

Bankeström, Karin; Murray-Nyman, Margareta & Roelvink, Henrik (1992) *Katolsk tro. Kärlek och äktenskap*. Stockholm: Katolska pedagogiska nämnden.

Bondesson, Lennart (1984) *Kärlek, sex & äktenskap*. Örebro: Svenska baptistsamfundet och Örebromissionen.

Braby, Maud Churton (1911/1913) *Våra dagars äktenskap och sättet att finna sig i dem*. Stockholm: Greber.

Bush, Joseph (1904) *Före och efter bröllopet. Hvardagsråd om frieri och äktenskap*. Köping: Ungdomstidningens förlag.

Castellanos, César (2005) *7 sanningar till ett starkare äktenskap*. Stockholm: Södermalmmedia.

Chant, Barry (1985) *Börja rätt! Om kärlek, sällskap, äktenskap och sex*. Stockholm: Norman.

Dahlqvist, O. (1911/1912) *Vägen till ett lyckligt äktenskap*. Uppsala (förlag saknas).

Daugherty, Billy Joe (1992) *Hur man bygger starka äktenskap. Ditt hus blir ett hem*. Stockholm: Södermalmmedia.

De Angelis, Barbara (1994) *Konsten att hitta den rätte*. Stockholm: Kommentus.

Delvert, Anita (2004) *Delad glädje – dubbel glädja. Till hjälp för ett livslångt äktenskap*. Huddinge: XP media.

Ewalds, Erik (1987) *Låt kärleken leva. En själavårdares tankar om äktenskapet*. Stockholm: Interskrift.

Foglander, Johnny (1994) *Gift dig rätt*. Uppsala: Livets ord.

Fritiof, Carl, pseud för Karl E. Liljebäck (1946) *Orsak och verkan. Hur ett lyckligt äktenskap skapas eller fördärvas. Enligt framstående utländska författare och vetenskapsmän*. Malmö: Trioförlag.
Halvorsen, Emil (1908) *Äktenskap och familjelif eller Konsten att bilda ett lyckligt hem*. Rock Island: Agustana Book.
Hellström, August Wiktor (1902/1912) *Bland rosor och törnen i äktenskapets förgårdar. Vägledande råd och vinkar för grundläggandet af ett lyckligt äktenskap*. Köping: Lindblad.
Hymens bok (1903) *Om vårt gamla äktenskap, sådant det är och borde vara. Ren eller profan kärlek, tillegnad det 20:e århundradet*. Karlberg: Sv Småskriftförlaget.
Jansson, Hans (1984) *Älska – men hur? Om vänskap, sällskap, äktenskap*. Handen: Salt och ljus.
Jönsson, Göta (1964) *Kan två bli ett? Ett samtal om äktenskap och trohet*. Stockholm: SKDB
Karlsson, Solveig (1987) *Äktenskap och familj i Bibelns ljus. Ett studiematerial*. Stockholm: Filadelfia.
Kerrigan, Kate (2007) *Recept för ett lyckat äktenskap*. Stockholm: Bazar.
Lidström, N (1901) *Förutsättningar för ett lyckligt äktenskap. Föredrag hållet i Sjulsmarks skola den 11 Nov. 1900*. Piteå (förlag saknas).
Linnér, Birgitta (1959/1960) *Giftastankar. En bok om äktenskap och kärlek*. Stockholm: Liber.
Lundholm, I (1947*) Kärlek och äktenskap. Några hygieniska och sociala synpunkter*. Uppsala: Lindblad.
Mannegard, Vilhelm (1906) *Ridderhjärta eller Vägen till ett lyckligt äktenskap*. Köping: Lindblad.
Meyer, Frederick Brotherton (1900) *Kärlek, förlofning och äktenskap*. Stockholm: Palmqvist.
Müller, Johannes (1903) *Kvinnans uppgift och ställning. En bok för män och kvinnor*. Stockholm: Ljus.
Napier, Augustus Y. (1989) *Det sköra bandet. På spaning efter ett jämlikt, förtroligt och varaktigt äktenskap*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
Nielsen, Nils (1949*) ABC för ett lyckligt äktenskap*. Stockholm: Wahlström och Widstrand.
Nordqvist, Gösta (1949) *Bättre äktenskap*. Stockholm: Diakonistyrelsen.
Olsen, Henry (1950/1955) *Man och kvinna. Modern handbok i kärlekslivets psykologi och tekniker*. Stockholm: Hökeberg.
O'Neill, Nena (1977/1988) *Öppna ditt äktenskap. Ett nytt sätt att leva för gifta par*. Stockholm: AWE/Geber.
Prince, Derek (1985) *Hemligheten som garanterar ett gott äktenskap*. Handen: Salt & ljus.
Rush, Myron D. (1985) *Leva med varandra. Att lära sig leva i hela relationer*. Kumla: Helgelseförbundet.
(1991) *Samspel: ett resursmaterial kring äktenskap och samlevnad*. Sundbyberg: Svenska baptistsamfundet.
Stroud, Marion (1982) *Äktenskap – en gåva. Leva tillsammans*. Stockholm: EFS-förlag.
Svenska kyrkans fria synod (1992) *Kärlek äktenskap familj. Till vägledning*. Linköping: Svenska kyrkans fria synod.
Townsend, Anne J (1976) *Äktenskap – men hur?* Örebro: Libris.
Wallis, Jack Harold (1964) *Att bilda familj. äktenskap och lycka*. Göteborg: Zinderman.
Wheat, Ed (1989) *Kärleksliv för varje äkta par. Hur man finner, bevarar och förnyar sin kärlek*. Handen: Salt & ljus.
Wolfahrt (1907/1914/1918/1919/1924) *Kärlek och äktenskap. Rådgifvare för förlofvade och nygifta*. Stockholm: Ol. Hansen.

APPENDIX 2

Förteckning över deltagare och ”problem” i tv-programmen

Tillsammans, TV 3 våren 2004

T1
Programtema/problem[1]: Vardagstristess

Erik, 24 år	Elisabet, 26 år
Lagerarbetare	Undersköterska

T2
Programtema/problem: Brist på sex

Lasse, 25 år	Linnéa, 20 år
Student, ingenjör	Student, vill bli läkare

T3
Programtema/problem: Oense om att skaffa barn

Kalle, 27 år	Katarina, 23 år
Hissmontör	Student, sjuksköterska

T4
Programtema/problem: Aggressivitet (mannens), undfallenhet och bekvämlighet (kvinnans)

Anders, 29 år	Amanda, 25 år
Busschaufför	Mammaledig, modell

T5
Programtema/problem: För lite tid för förhållandet

Johan, 24 år	Julia, 21 år
Arbetslös	Mammaledig

T6
Programtema/problem: Oense om att skaffa barn (åldersskillnad)

Axel, 33 år	Astrid, 22 år
Student, miljöingenjör	Sysselsättning framgår ej

1 Här anges den initiala problemdefinitionen som ges i programmet. Under programmens gång ”kompliceras” problemet genom att nya delproblem uppträder, se kapitel 5.

T7
Programtema/problem: Ständiga gräl

Charlotta, 23 år	Caroline, 27 år
McDonalds	Arbetslös

T8
Programtema/problem: För lite tid för förhållandet

Christian 29	Camilla, 26 år
Kock	Butiksbiträde

T9
Programtema/problem: Olika syn på ekonomi

Fredrik, 32	Frida, 28
Snickare	Mammaledig, nagelskulptris

T 10
Programtema/problem: Otrohet, svartsjuka

Patrik, 26 år	Pia, 22
Arbetslös	Butiksbiträde på en bensinmack

T11
Programtema/problem: Brist på kvalitetstid, kontrollbehov (kvinnans)

Simon, 31	Susanne, 36
Account manager	Mammaledig, läkare

*T12**
Programtema/problem: Spänd kontakt mellan mor och tonårsdotter

Monica, mamma, 45 år	*Malin, dotter, 17 år*
Sekreterare	*Studerande*

I T12 även uppsummering, presentation av ”hur-gick-det-sen” för paren i T2, T5 och T6

Mellan dig och mig, SVT 2 hösten 2005

MDOM 1
Programtema/problem: Att gå vidare efter en svår händelse

Olof (25-30)	Olivia (25-30)
Ishockeydomare (yrke?)	(kontor, framgår av filmsekvenser, anges ej)

MDOM 2
Programtema/problem: Att vara småbarnsförälder

Linus (25-30)	Lisa (25-30)
Ingenjör/snickare	Mammaledig (framgår av filmsekvenser)

*MDOM 3**
Programtema/problem: Rädsla att tappa kontakt med vänner när man blir vuxen

Alexander 23	*Anton 23*
Studerande	*Studerande*

MDOM 4
Programtema/problem: För lite tid till förhållandet

Tomas, ca 35	Therese, ca 35
Racerförare/egen företagare	Racerförare/egen företagare

*MDOM 5**
Programtema/problem: Att sätta gränser gentemot vänner

Siv, ca 50	*Sandra, ca 25*
Musikpedagog	*Studerande*

MDOM 6
Programtema/problem: Konflikträdsla

Gunnar, ca 50	Gunilla, ca 50
Sysselsättning anges ej	Sysselsättning anges ej

MDOM 7
Programtema/problem: Brist på sex, olika tempo

Åke, ca 50	Åsa, ca 50
Sysselsättning anges ej	Sysselsättning anges ej

MDOM 8
Programtema/problem: Oense om att skaffa barn

Stefan, ca 25	Sofia, ca 25
Arbetslös/tidningsbud	Studerande, arkivarie

MDOM 9
Programtema/problem: Svartsjuka

Göran, ca 45	Gunnel, ca 45
Sysselsättning anges ej	Sysselsättning anges ej

MDOM 10
Programtema/problem: Olika syn på ordning och reda, kontrollbehov (kvinnans)

Markus, ca 45	Madeleine, ca 40
Pappaledig/projektledare	Student, lärare

* Program som endast delvis transkriberats då de fokuserar vänskaps- och föräldrarelationer, se kapitel 3 och 5.